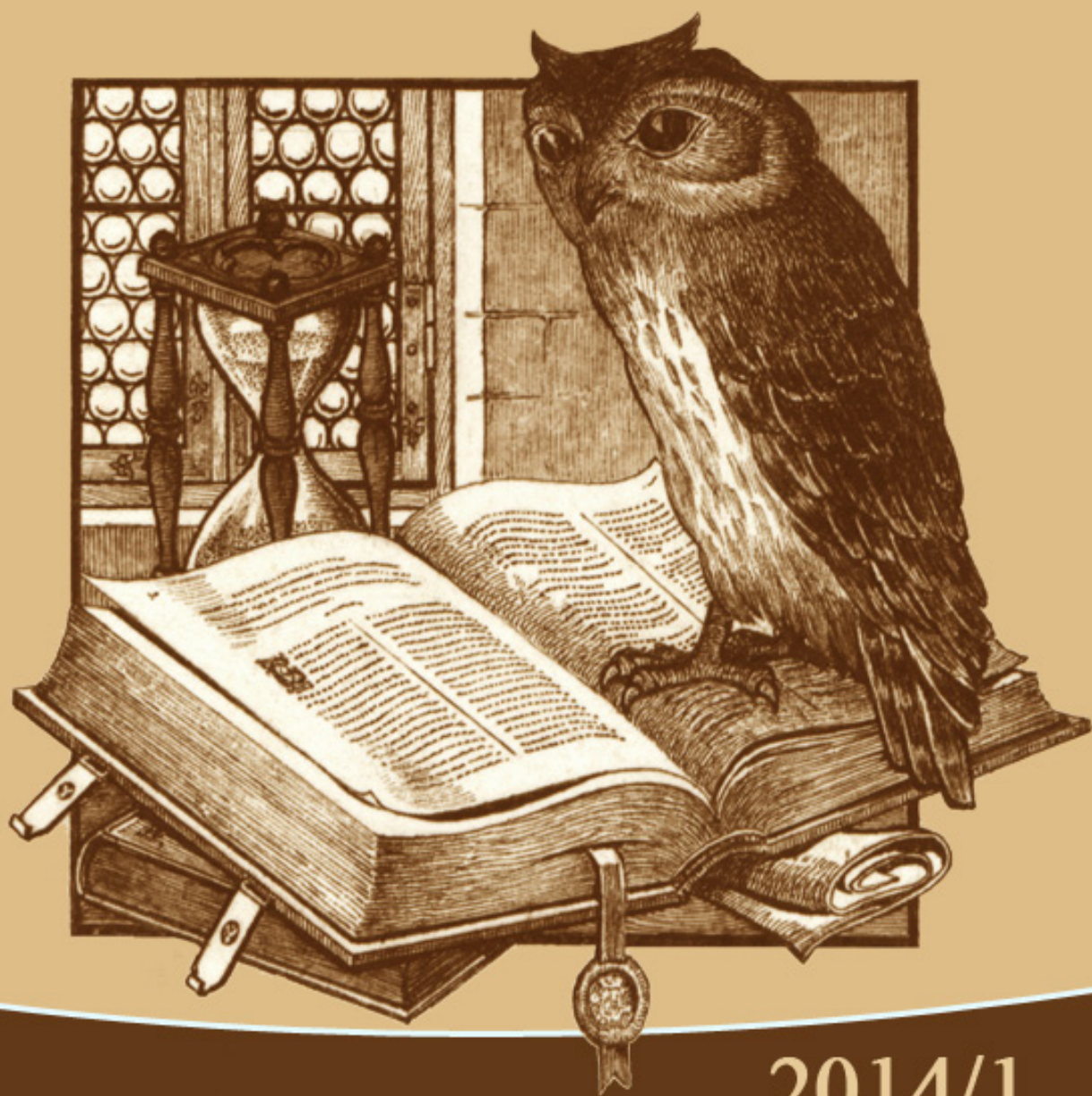

PER ASPERA AD ASTRA

A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei

2014/1

PER ASPERA AD ASTRA

A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei

I. évfolyam, 2014/1. szám

PER ASPERA AD ASTRA

A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei

Megjelenik évente kétszer

I. évfolyam, 2014/1. szám

FELELŐS KIADÓ:

Bódis József, a Pécsi Tudományegyetem rektora

SZAKMAI TANÁCSADÓ TESTÜLET:

Ambrusné Kéri Katalin, Font Márta, Jankovits László,
Kajtár István, Kaposi Zoltán, Lénárd László,
Monok István, Szögi László, Vonyó József

FŐSZERKESZTŐ:

F. Dárdai Ágnes

A SZÁMOT SZERKESZTETTE:

Schmelczer-Pohánka Éva

SZERKESZTŐSÉG:

Dezső Krisztina, Lengvári István, Polyák Petra,
Schmelczer-Pohánka Éva, Szeberényi Gábor

LEKTOR:

Vonyó József

NYELVI LEKTOR:

Hartvig Gabriella (angol)

OLVASÓSZERKESZTŐ:

Szilágyi Mariann

TÖRDELŐSZERKESZTŐ:

Gergely Zsuzsanna

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Pécsi Egyetemi Könyvtár – Történeti Gyűjtemények Osztálya

7621 Pécs, Szepesy Ignác utca 3.

+36-72/501-600/22651, 22675

adastra-szerkesztoseg@lib.pte.hu

<http://per-aspera.pte.hu>

A borítón dr. Strommer György ex librise látható.

ISSN 2064-6038

doi:10.15170/PAAA.2014.01.01

Tartalom

BESZÉDEK, KÖSZÖNTŐK

<i>Rektori köszöntő</i> (Bódis József)	9
<i>Lectori Salutem!</i> (F. Dárdai Ágnes)	10
Bódis József	
<i>A tanévnyitó ünnepi szenátusi ülésen elhangzott rektori köszöntő, az egyetem Pécsre költözésének 90. évfordulója alkalmából, 2013. szeptember 13.</i>	11

TANULMÁNYOK

Lengvári István	
<i>Az Erzsébet Tudományegyetem alapítása, a pozsonyi és budapesti évek története</i>	15
Kaposi Zoltán	
<i>Pécs gazdasági és társadalmi helyzete az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözése évizjedében</i>	26
Font Márta	
<i>Egyetemi hagyományok és tanárképzés. Az intézményi keretek változása Pécsen</i>	50
F. Dárdai Ágnes	
<i>Az Egyetemi Könyvtár mint az egyetemtörténeti kutatások műhelye</i>	68
Betlehem József	
<i>A pécsi egészségügyi képzések megjelenése és előzményei</i>	82
Perhács János – Koltai Dénes	
<i>Az andragógusképzés a pozsonyi és a pécsi egyetemen</i>	106
Polyák Petra	
<i>Az Erzsébet Tudományegyetem névváltozatai</i>	115
Sztana-Kovács Adrienn	
<i>Idegen nyelvi lektorok működése az Erzsébet Tudományegyetemen (1918–1949)</i>	138

VISSZAPILLANTÓ

Riport Kajtár István jogászprofesszorral nyugdíjba vonulása alkalmából..... 161

MŰHELY

Dezső Krisztina – Schmelcz-Pohánka Éva

A Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény képadatbázisa (eKéPEK)..... 171

Dezső Krisztina

*Az Erzsébet Tudományegyetem pozsonyi és pécsi
időszakának relikviái a Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjteményben.....* 177

Schmelcz-Pohánka Éva

*Nendtvich Andor díszdoktori kinevezése a
pécsi Erzsébet Tudományegyetemen.....* 184

SZEMLE

Vörös Katalin

Az egyetemtörténet szerkesztésében..... 196

Contents

SPEECHES AND SALUTATIONS

<i>Rector's Introduction</i> (József Bódis).....	9
<i>Lectori Salutem!</i> (Ágnes F. Dárdai).....	10
József Bódis	
<i>Rector's Speech on the Senate's Meeting of the Opening of the Academic Year and Commemorating the 90th Anniversary of the Removal of Erzsébet University to Pécs</i>	11

STUDIES

István Lengvári	
<i>The Foundation of the Erzsébet University, the History of Pozsony and Budapest Years</i>	15
Zoltán Kaposi	
<i>The Economic and Social Conditions of Pécs during the Removal of Erzsébet University to Pécs</i>	26
Márta Font	
<i>The Traditions of Teacher Training in Pécs</i>	50
Ágnes F. Dárdai	
<i>The University Library as Centre for Research on the History of the University</i>	68
József Betlehem	
<i>Appearance and History of the Education of Health Sciences at Pécs</i>	82
János Perhács – Dénes Koltai	
<i>Adult Education at the Universities of Bratislava and Pécs</i>	106
Petra Polyák	
<i>Name Variations of Erzsébet University</i>	115
Adrienn Sztana-Kovács	
<i>History of the Foreign Language Department at the Royal Erzsébet University between 1918 and 1949</i>	138

RETROSPECTIVE

<i>Interview with István Kajtár, Professor of Law on the Occasion of his Retirement.....</i>	<i>161</i>
--	------------

COMMUNICATIONS

Krisztina Dezső – Éva Schmelczer-Pohánka <i>The Picture Database of the Pécs University History Collection (eKéPEK).....</i>	<i>171</i>
Krisztina Dezső <i>The Relics of the Pozsony and Pécs Years of Erzsébet University at the Pécs University History Collection.....</i>	<i>177</i>
Éva Schmelczer-Pohánka <i>Bestowal of ‘Honoris Causa’ Degree of Andor Nendtvich at the Erzsébet University.....</i>	<i>184</i>

REVIEW

Katalin Vörös <i>A Tool of University History... ..</i>	<i>196</i>
--	------------

BESZÉDEK, KÖSZÖNTŐK

Rektori köszöntő

A Pécsi Tudományegyetem útjára indítja *Per Aspera ad Astra* címmel online művelődés- és egyetemtörténeti folyóiratát, amely egyrészt alkalmat kíván teremteni az egyetemen folyó társadalom-, kultúr- és művelődéstörténeti, hely- és gazdaságtörténeti kutatások eredményeinek bemutatására, másrészt országos viszonylatban is lehetőséget szeretne adni a folyóirat tematikus számaiban való publikálásra.

A Pécsi Tudományegyetem a jelen évtizedben több évforduló kapcsán került a figyelem középpontjába. 2012 őszén ünnepeltük a jogelőd intézmény, a Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem alapításának 100. évfordulóját, 2013 őszén pedig Pécsre kerülésének 90. évfordulóját. A jubileumi években számos rendezvénnyel emlékeztünk meg az egyetem története szempontjából is fontos eseményekről. 2012-ben emléktáblát avattunk a Rektori Hivatalban a pozsonyi alapítás tiszteletére. Mindkét évben tudományos üléseken emlékeztünk meg nagyjainkról, a történeti előzmények eseményeiről, továbbá egyetemtörténeti kiállításokat nyitottunk meg, és egy nagyszerű kiadvánnyal is adóztunk a múlt emlékeinek, amely a pécsi felsőoktatás évszázados történetét foglalja össze.

Már most készülünk a magyar felsőoktatás és a pécsi egyetem alapításának 2017-ben ünneplendő 650 éves jubileumára, amely kiemelkedően fontos pont intézményünk életében, hiszen városunkban vetette el hajdan Koppenbachi Vilmos pécsi püspök és I. Nagy Lajos király az egyetemi szellemiség magvait. Ennek örököseként végzi a jelenlegi tíz karral rendelkező Pécsi Tudományegyetem kutató- és tudományos munkáját, mindennapi feladatait.

A Pécsi Tudományegyetem kiemelkedően fontosnak tartotta és tartja, hogy a lehető legtöbb plénumon képviselje, megmutassa a falai közt folyó tudományos és kutatói munka minőségét, annak eredményeit. A 2013 és 2016 közötti időszakra kiérdemelt „kutatóegyetemi” minősítés méltán predesztinál bennünket a különböző tudományterületeken folyó kutatómunka több szintű bemutatására: így a jelen tudományos lap beindítására is.

A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára 2013-as kezdeményezésére, Fischené Dárdai Ágnes főigazgató főszerkesztésében a Történeti Gyűjtemények Osztálya és az Egyetemi Levéltár munkatársai közösen vállalták fel e nemes szakmai feladat koordinálását.

Ajánlom minden leendő Olvasónak, Érdeklődőnek, jövőbeni Szerzőknek ezt a színvonalas periodikát. Kellemes időtöltést kívánok a tanulmányokhoz: olvassák, használják a benne közzétett új eredményeket!

Bódis József

Lectori Salutem!

A Pécsi Tudományegyetem 2012-es és 2013-as jubileumi megemlékezései kapcsán a történeti dokumentumokat őrző közgyűjtemények (Egyetemi Könyvtár, Egyetemi Levéltár) munkatársai-iban felmerült egy online művelődés- és egyetemtörténeti periodika megalapításának gondolata: így született meg a *Per Aspera ad Astra*. Az online formában megjelenő lap elnevezésében is utalni kíván az universitas múltjának egy meghatározó momentumára: a folyóirat címében szereplő latin közmondást festette ugyanis a Pécsre költöző Erzsébet Tudományegyetem aulájának falára az akkori vezetés. Jelentése: *Rögös út vezet a csillagokig!* A jelmondatot az 1945 utáni egyetemi vezetés ugyan elvetette, az ezredforduló után azonban újból felkerült a díszterem falára a híres jelmondat.

A Pécsi Tudományegyetem vezetésének messzemenő támogatásával megalapított folyóirat publikálási lehetőséget kíván teremteni nemcsak a pécsi egyetem oktatói, kutatói és hallgatói számára, hanem az egyetemre kívülről érkező, történettudományi, társadalom-, tudomány-, gazdaság-, oktatás-, nevelés- és művelődéstörténeti eredményeket feltáró kutatóknak is.

A folyóirat alapításának kezdeményezői, jelen folyóirat „gazdái” célként tűzték ki a periodika évente két alkalommal történő kiadását, és benne színvonalas, lektorált tanulmányok, az egyetemi élethez kapcsolódó beszédek, riportok, adattárak, forrásbemutatók, recenziók megjelentetését.

A periodika felelős kiadója Bódis József a PTE rektora, főszerkesztője Fischerné Dárdai Ágnes egyetemi tanár, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója. A szakmai tanácsadói testületet az egyetem azon oktatói alkotják, akik az egyes tudományterületek kiemelkedő kutatói: így a történettudomány részéről Font Márta és Vonyó József, az oktatástörténet képviselőjeként Ambrusné Kéri Katalin, a jogtudomány és jogtörténet részéről Kajtár István, a közgazdaságtudomány területéről Kaposi Zoltán, az orvostudomány képviselőjeként Lénárd László, az irodalomtudomány esetében pedig Jankovits László. Külsős tagként segíti munkánkat a magyar és egyetemes felsőoktatás-történet egyik legismertebb kutatója, Szögi László, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar egyetemi docense, valamint Monok István, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának főigazgatója. Angol nyelvi lektorként és fordítóként állandó munkatársunk még Hartvig Gabriella egyetemi docens.

A periodika szerkesztői a pécsi universitas egyetemtörténeti gyűjteményeinek (könyvtár, muzeális gyűjtemény, levéltár) munkatársai, akik maguk is rendszeresen végeznek történeti kutatásokat: így Schmelczner-Pohánka Éva, Dezső Krisztina, Szeberényi Gábor, Lengvári István, és Polyák Petra. A szövegek nyelvi ellenőrzéséről Szilágyi Mariann gondoskodik. A tördelési munkálatokat Gergely Zsuzsanna látja el, aki a honlap készítését és annak gondozását Sebestyén Zsolttal együtt végzi.

Első, debütáló számunk az elmúlt két év jubileumi megemlékezései kapcsán elhangzott számos megemlékezés, beszéd, köszöntő miatt igen terjedelmes lett, hiszen a 2012. szeptember 6-i centenáriumi tudományos emlékülés előadóinak alkalmat kívántunk adni, hogy felszólalásukat írásos formában is bemutathassák. Emellett további tanulmányokban mutatják be szerzőink a pécsi egyetem történetének egyes szeleteit. Az első szám kínálatát egy professzori riport, valamint a pécsi egyetemi levéltári kiadványokról készült recenzió színesíti.

Kívánom, hogy a *Per Aspera ad Astra* című online periodika legyen a Pécsi Tudományegyetem tudomány- és kultúráközvetítő tevékenységének olyan fóruma, amely szerzőinknek rangos publikálási lehetőséget, olvasóinknak pedig hasznos ismereteket nyújt!

F. Dárdai Ágnes

A tanévnyitó ünnepi szenátusi ülésen elhangzott rektori köszöntő, az egyetem Pécsre költözésének 90. évfordulója alkalmából¹

2013. szeptember 13., Halasy-Nagy József Aula

Miniszter Úr, Polgármester Úr, Képviselő Urak, Dékán Urak, Dékán-helyettes Urak,
Hölgyeim és Uraim, Tisztelt Hallgatók!

Talán szokatlan volt, hogy Miniszter Úr [Balog Zoltán, EMMI] tartott beszédet elsőként, hiszen általában nem az a szokás, hogy a vendég szól először, de megbeszéltük, hogy ő tulajdonképpen csak félig vendég: a fenntartó révén ő házigazda is. Ezzel együtt nagy megtiszteltetés számunkra, hogy a jubileumi tanévnyitó ünnepségünkön, az ünnepi szenátusi ülésünkön részt vesz, és egy ünnepi beszéddel emeli rendezvényünk színvonalát. Én tisztelettel köszöntöm Őt is, és valamennyi kedves vendégünket!

Régi hagyomány, hogy az egyetem ünnepi szenátusi üléssel kezdi meg az aktuális tanévet. Ez az idei egy különleges alkalom, hiszen kettős jubileumot ünnepel a Pécsi Tudományegyetem. Tavaly, ugyancsak szeptemberben a jogelőd, a Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem alapításának 100. évfordulóját ünnepeltük, most ősszel pedig ezen egyetem Pécsre költözésének 90. évfordulóját. A jubileumi évben több rendezvénnyel emlékeztünk meg a pécsi felsőoktatás 20. századi történetének e két jeles momentumáról. Egyrészt tavaly emléktáblát avattunk a Rektori Hivatal előcsarnokában a pozsonyi alapítás tiszteletére. Emellett tudományos üléseken emlékeztünk meg nagyjainkról, egyetemtörténeti kiállítást nyitottunk meg, amelynek második felvonását, a 90 éves évforduló kapcsán a Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont épületében fogjuk bemutatni. Továbbá egy nagyszerű kiadvánnyal felidéztek a pécsi felsőoktatás múltját és jelenét.

Miközben tudjuk, hogy az újkori egyetemalapítás fordulópontjai az említett időpontok, mi azért szeretünk ragaszkodni az 1367-es dátum szellemiségéhez is. 1367 a magyar történelemben kiemelkedő kultúr- és oktatástörténeti tény, amely Pécshez kötődik. Ez az örökség mindannyiunk számára komoly felelősséget jelent. Akkor is ragaszkodunk ehhez, miközben tudjuk, hogy a történelem viharai ez a ténykedés, ez a munka nem volt folytonos. Ám nem felejthetjük el, hogy ettől az időponttól került be Magyarország és Pécs az universitasokat alapító európai országok és nagyvárosok sorába. Az elmúlt csaknem 650 év történelmi viharai városunkban szinte mindig volt olyan intézmény, amely felsőfokú képzéssel, oktatással foglalkozott. Kétségtelen, hogy az 1923-as év, a pozsonyi egyetem Pécsre költözésének dátumaként kiemelkedő eseményként vonult be az újkori pécsi egyetem történetbe. Több név is megemlíthető, akiknek hozzájárulása és hathatós támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg az újraalapítás. Első helyen Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter neve kell elhangozzék, akinek elvülhetetlen érdemei voltak ebben. Nendtvich Andor, akkori polgármester és gróf Zichy Gyula megyéspüspök nagyon pozitívan és főleg igen komoly anyagi és infrastrukturális támogatással járultak hozzá a pozsonyi egyetem befogadásához. Épületeket adtak át az egyetem

¹ Forrás: Universitas TV.

kezelésébe, ahol megkezdődhetett a tudományos és oktatómunka, továbbá a püspök átengedte a Klimó György-féle bibliotékát az egyetemi könyvtár számára.

Amikor az első évnyitón [1923. október 14-én] Klebelsberg miniszter úr azt a vágyát fejezte ki, hogy Pécs a „*magyar Heidelberg*” lesz, akkor nyilván sok mindenre gondolt. Valószínűen előre látta azt a történelmi folyamatot, amely révén idáig jutottunk. Engedjék meg, hogy egy gondolatát szó szerint is idézzem: „*A modern egyetemi tanulás nem áll már az előadás puszta meghallgatásából, hanem az ifjúnak bele kell tanulnia a tudományos kutatás módszereibe. Az olyan intézet, amely ezt nem nyújtja, lehet szakiskola, de semmi esetre sem igazi egyetem.*”

Azt hiszem, hogy ez ma is elfogadható és követendő szempontrendszer. Lehet, hogy nem a mai ünnepi ülésen kellett volna ennek elhangoznia ekkora hangsúllyal, de én örömmel mondtam el, mert azt gondolom, hogy az elmúlt 90 év egyértelműen erről szólt. A pécsi egyetem a jogelődökkel együtt számos integrációs és diszperziós folyamat után jutott el 2000-ig, és létrejött a jogelődökből integrált egyetem. Mindegyik intézmény szem előtt tartotta, hogy tudomány művelése nélkül az oktatás csak alacsony színvonalú lehet. Az lehet szakképzés. Éppen ezért úgy gondolom, és tényekkel tudjuk bizonyítani, hogy a mai viszontagságos időkben is, minden problémánk mellett is, tudtunk olyan eredményeket felmutatni, ami a minőség irányába mutat. Mik ezek? Például nem egészen egy éve átadtuk a Szentágothai Kutatóközpontot. Régi vágya volt Pécsnek és az egyetemnek, hogy legyen egy tudományos intézete, kutatóintézete. Úgy gondolom, hogy ennél szebbet, jobban működtethetőt nehezen lehetett volna megálmodni. Örülök, hogy részese lehettem annak a folyamatnak, amelynek eredményeként az intézet létrejött!

Aztán következzen néhány számokban is kifejezhető tény. A doktori iskolák száma, más felsőoktatási intézményekben – a problémák hatására – általában csökken, nálunk nőtt, húszról huszonegyre, a huszonkettedik és a huszonharmadik pedig előkészítés alatt áll. Országos viszonylatban eddig is másodikak voltunk ebben a tekintetben, és bár most is csak másodikak leszünk, de dolgozunk tovább! A szakkollégiumok számában – ha a kiemelt egyetemekkel hasonlítom össze – mindegyik előtt vagyunk. Az elmúlt három évet tekintve a tudományos minősítés számában harmadik helyen állunk. És bár a 794 elég nagy szám, de ha 28.000-hez viszonyítjuk, akkor 3%-on belül van: a legutóbbi, akadémiai szempontok alapján képzett egyetemi rangsorban ezen a helyen vagyunk. És ez nagy öröm!

Nagy öröm akkor is, ha mindentől elvonatkoztatva nézi az ember, még nagyobb öröm akkor, hogy ha tudja, hogy milyen nehézségek árán tudjuk a legkisebb eredményt is produkálni. De mindenki tisztában van azzal, hogy az egyetem és a város egy olyan környezetet tud biztosítani ambiciózus fiatalok és középidősek számára, akik tudnak olyan eredményeket produkálni, amire a világ is odafigyel.

Vannak gondjaink, természetesen. Azt is el kell mondanom, hogy az elmúlt három év folytonos gazdasági nehézségek közepette telt el. 2011 végén kormányzati támogatással egy komoly konszolidációt tudtunk végrehajtani, így a 2012-es év viszonylag nyugodt, kiegyensúlyozott volt, egészen a végéig, amikor különböző külső és egyéb hatásokra újból termelődtek gondjaink. Őszintén be kell azt is vallani, hogy vannak olyan problémáink, amelyek nem külső okokkal magyarázhatók, hanem belső, struktúrabeli komplikáció. Nagyon komolyan nekiláttunk a szakkonszolidációhoz és a tantárgy-konszolidációhoz. Látjuk, hogy mit kell tenni, és hogy ha szinkronban akarunk lenni a felsőoktatási irányítás

legújabb koncepciójával, akkor biztos meg kell tennünk azokat a markáns lépéseket, amivel egyben a gondjainkat is úgy tudjuk megoldani, hogy közben előre lépünk.

Példának okáért nagy élmény egy nemzetközi eszten jelen lenni. Azt gondolom, hogy Pécs egyik legnagyobb kulturális eseménye, amikor 68 ország képviselői bemutatják egyrészt a gasztronómiai tudásukat, másrészt kulturális programjaikat. Abszolút világszínvonal! Javaslom mindenkinek. Miniszter Urat is tisztelettel meghívom a következőre. Fantasztikus élmény jelen lenni, és élvezni azt, hogy diákjaink mennyire magas színvonalat képeznek kultúra tekintetében is.

Klebelsberg miniszter úr 1923-as évnyitó beszédében azt kívánta, hogy Pécs legyen a *magyar Heidelberg*. Volt olyan orvosegyetemi rektor, aki *magyar Oxfordról* beszélt. Én úgy gondolom, hogy ne legyünk se Heidelberg, se Oxford, mi legyünk A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM! Az is vagyunk egyébként, de ambicionáljuk mindazt a minőséget, amivel Heidelberg és Oxford is hírnevet szerzett magának. Úgy gondolom, hogy az oktatói gárda és a huszonötezernyi hallgató garancia arra, hogy ha akarunk, tudunk ebbe az irányba menni. A nehézségek pedig azért vannak, hogy legyőzzük őket!

Ezúton szeretném megköszönni minden oktatóknak eddigi munkáját, szeretném felkérni őket, hogy a következő évben még nagyobb elánal tegyék ugyanezt. A hallgatóknak pedig szeretném azt elmondani, hogy életükben egy új fejezet kezdődik, talán az egyik legszebb fejezet. Az egyetemi lét arról szól, hogy felkészülünk a szakmára, egy hivatásra, de arról is szól, hogy felnőtté, értelmiséggé kell válnunk. Az értelmiségivé válásnak nem is lehet jobb környezete, mint a Pécsi Tudományegyetem és Pécs városa.

Ehhez kívánok sok szorgalmat, kitartást, jó erőt és egészséget, és köszönöm, hogy meghallgattak.

Bódis József

Jelenlevők: Balog Zoltán, az Emberi Erőforrások Minisztériuma minisztere; Gróf Klebelsberg Éva, a Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány elnöke; Prof. Dr. Padányi József dandártábornok, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektor-helyettese; Prof. Dr. Varró András, a Szegedi Tudományegyetem tudományos és innovációs rektor-helyettese; Dr. Páva Zsolt, Pécs Megyei Jogú Város polgármestere; Hoppál Péter, Pécs országgyűlési képviselője (FIDESZ); Prof. Dr. Bódis József rektor; Dr. Komlósi László Imre, oktatási rektor-helyettes; Dr. Betlehem József, az Egészségtudományi Kar dékánja; Prof. Dr. Ertl Tibor, az Általános Orvostudományi Kar dékán-helyettese; Prof. Dr. Fischer Ferenc, a Bölcsészettudományi Kar dékánja; Prof. Dr. Geresdi István, a Természettudományi Kar dékáni feladatokat ellátó dékán-helyettese; Prof. Dr. Horváth Béla, a szekszárdi Illyés Gyula Kar dékánja; Prof. Dr. Kecskés László, az Állam- és Jogtudományi Kar dékánja; Dr. Kvasznicza Zoltán, a Pollack Mihály Műszaki és Informatikai Kar dékán-helyettese; Dr. Lakner Tamás, a Művészeti Kar dékánja; Dr. Nemeskéri Zsolt, a Felnőttképzési és Emberi Erőforrásfejlesztési Kar dékánja; Dr. Ulbert József, a Közgazdaságtudományi Kar dékánja; Zag Gábor, az Egyetemi Hallgatói Önkormányzat leköszönő elnöke; Nendtvich Andor hajdani pécsi polgármester rokonai.

TANULMÁNYOK

Lengvári István

Az Erzsébet Tudományegyetem alapítása, a pozsonyi és budapesti évek története¹

A kiegyezés utáni években, Trefort Ágost kultuszminisztersége alatt (1872–1888) az új egyetemek alapításának igénye Magyarországon hamar napirendre került. A budapesti és az 1872-től működő kolozsvári mellé felállítandó intézmények székhelyül leginkább olyan városok pályáztak, amelyekben jogakadémia már működött, így például Pozsony is. A presztízs mellett fontos szempont volt a települések által remélt gazdasági haszon, a városfejlődés elősegítése külső, állami intézményfejlesztés által. Pozsony erre irányuló törekvései már korábban nyilvánvalók voltak, így a város a középkori *Academia Istropolitana* jogán és az 1777-ben alapított nagyszombati királyi akadémia 1784-es áttelepítésével bátran pályázott a harmadik magyarországi egyetem székhelyére. Trefort 1878. augusztus 14-én a Pozsony megyei főispánnak írt levelében a várost nevezte meg az új egyetem székhelyül. Szeptember 2-án Pozsony törvényhatósága egy emlékiratban jelezte, hogy kész helyet adni az egyetemnek. Az önkormányzat által felajánlott épületeket a következő napokban a kormányzat küldöttsége is megtekintette, de a létrehozott bizottság jó egy éves munka után tulajdonképpen eredménytelenül fejezte be tevékenységét. Sokan annak tudták be a kezdeményezés kudarcát, hogy más városok (Debrecen, Kassa, Pécs, Szeged, Győr) is élénk lobbitevékenységbe kezdtek, de a valódi okot az anyagi források hiányában kereshetjük mind országos, mind helyi szinten. Ennek ellenére a nyolcvanas években időről-időre ismét előkerült a kérdés. A kilencvenes évek elején több várossal együtt Pozsony ismét az egyetemalapítástól várta gazdasági és kulturális fejlődését. 1893-ban, a közelgő millenniumra is hivatkozva, a város közgyűlése József főhercegről kívánta elnevezni az új intézményt. A miniszter válasza elutasító volt.²

1910–1911-ben lényeges változás történt: a kormányzat két egyetem felállításáról határozott, már csak az volt a kérdés, hogy hova. A jelentős anyagi áldozatokat vállaló Debrecen mellett Szeged, Kassa és Pozsony is szóba került. 1911 folyamán Zichy János kultuszminiszternek³ a pozsonyi tanácshoz november 4-én küldött leirata alapján – megfelelő feltételekkel – már-már elintézettnek tekintette az elhelyezést. A feltételek azonban jelentős anyagi áldozatot igényeltek a várostól:

„1. a felajánlandó összeg ne legyen egy millió és két millió telekvásárlásra, hanem három millió korona minden további megjelölés nélkül. Ezen összeg a törvény életbeléptetésekor volna az állampénztárba befizetendő; 2. szükséges, hogy Pozsony sz. kir. város felajánljon megfelelő telket füveskert céljaira; 3. jelentse ki a város, hogy amennyiben az egyetem új

1 A Pécsi Tudományegyetem 2012. szeptember 6-i jubileumi emlékülésén elhangzott, a nagyközönségnek szóló előadás írott változata. Jelen alkalommal csak a legfontosabb történések és folyamatok felidézésére vállalkozhattunk.

2 Az előzmények bemutatására máig alapvető: LUKINICH Imre (1933) műve, ez alapján idézzük fel az 1912 előtti történeteket.

3 Első VKM-minisztersége 1910–1913. Munkásságára lásd FELKAI 2000.

épületeit, az internátusokat stb. oly területen határozná emelendőnek, amely a várossal bár szomszédos, de még megfelelően szabályozva nincs, a város készsnek nyilatkozik ezen városrészt szabályozni, a szükséges utakat, csatornákat, vízvezetéseket, villamos ellátást haladéktalanul elkészíttetni; 4. Pozsony sz. kir. város tulajdonjogilag ajánlja fel a Ferencz József-gyermekkérbházat s az egyetemi könyvtárnak szánt kultúrpalota-épületet. [Végül] felhívja a tanácsot annak hivatalos megállapítására, hogy a katonai kórház a hozzátartozó területtel, valamint az Eszterházy-tér mily feltételek mellett, illetőleg mily anyagi áldozatok árán volnának az egyetem céljaira megszerezhetőek?⁴

A város elfogadta a feltételeket, így gyakorlatilag véglegessé vált az egyetem elhelyezése Pozsonyban. 1911 végére elkészült a debreceni és pozsonyi egyetem alapításáról szóló törvénytervezet, melyet 1912-ben fogadtak el (1912. évi XXXVI. törvény).⁵ Kumlik Emil városi könyvtáros szorgalmazására a város már a törvény elfogadása előtt az *Erzsébet Tudományegyetem* nevet kérte az új intézménynek. A név használatát, melyben összefonódott Árpád-házi Szent Erzsébet és a magyar királyné kultusza, 1912 végén az uralkodó, Ferenc József is jóváhagyta.⁶

A rövid, néhány cikkből álló törvény első paragrafusa szól arról, hogy „*Debreczenben és Pozsonyban fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felrubázott magyar királyi tudományegyetem állítatik fel.*”⁷ A többi rendelkezik a kórházak és szakszemélyzetük átvételéről, a költségvetésből juttatandó állami támogatásról, a szervezeti szabályzatok megalkotásáról, illetve az egyetemi tanárok és az egyéb dolgozók kinevezéséről.⁸ (1. kép)

Az igazi feladat az egyetem tárgyi és személyi feltételeinek megteremtése volt. Az alapítást megelőző időszakhoz képest a jelentések lehetetlennek tekintették a korábban felmerült helyszíneken az elhelyezést, különösképpen a klinikáknak a közkórház épületeiben való fejlesztését. Felmerült az egyetem egységeinek egy csoportban való elhelyezése is egy új városrész kialakítása révén, de ennek megvalósítása álom maradt.⁹ 1913 végére kialakult az az álláspont, hogy a jogakadémia épülete lesz az egyetem főépülete, az ott lévő könyvtárat

4 LUKINICH 1933. 33–34.

5 A törvényről, illetve indoklásáról lásd P. SZABÓ Béla forrásközlését (2011).

6 A névadás részleteiről lásd jelen kötetben POLYÁK Petra (2014) tanulmányát.

7 A törvényről, illetve indoklásáról lásd P. SZABÓ Béla forrásközlését (2011).

8 A törvény szövegét lásd: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7161> [2014.03.02.]

9 A korabeli forrásokat idézi BENKE 2000. 62–65.

Kiadott 1912. évi július hó 13-án.

1912-ik évi ORSZAGOS TÖRVÉNYTÁR.

1912. ÉVI

XXXVI. TÖRVÉNYCZIKK

a debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról.

(Beszámolt nyel. 1912. évi július hó 7-án.)

Mi Első Ferencz József

Isten kegyelméből Ausztriai Császári, Csehország Királyi stb. és Magyarország Apostoli Királya.

Kelvelt Magyarország és Magyarország és Képviseleti Község egyes értesítői a következő törvényeket terjesztették azentislati vigáti Felszolgák elé:

1. §.

Debreczenben és Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felrubázott magyar királyi tudományegyetem állítatik fel.

2. §.

E törvény életbejötté után, a vallás- és köznevelési miniszter által meghatározott költségvetés, a pozsonyi állami kórház és anyanyelv Debreczenben elhelyezésére az egyetem alapításának megfelelő költségek állítására fel a ezt Debreczenben és Pozsonyban az államnak ellátásának megjelölésével felhívja, az utóbbi is, mint az első egyetem arányosított költségvetés részeként, a vallás- és köznevelési miniszter által meghatározott költségvetés részeként.

3. §.

Az új egyetemek felállításával és az első tíz évben fenntartással járó költségek fedezésére az állami költségvetésben az 1912. évtől kezdve tíz éven át, évenként kétszázötven millió forint költségvetés intézkedése történik.

Az első költségvetés megteremtésének az intézkedések, továbbá azok az intézkedések, amelyek az új egyetemek felállítására Debreczenben és Pozsonyban városi költségvetés, valamint az új egyetemek működésének elősegítésére, megteremtésére a pozsonyi állami kórház számára, az 1913-iki költségvetésben előirányozott összeg, mint állami költségvetés.

4. §.

Az új egyetemek felállítását követő költségvetés első évi a sz. kir. költségvetés költségvetésének megfelelően az ezen intézmény által támogatott költségvetés.

Az 1912. évtől fogva az új egyetemek felállítását követő a fizetési szerződés felállítását az első tíz évben fenntartással járó költségek az 1917. évi XX. törvény rendelkezéseinek megfelelően előirányozott az állam költségvetésében.

4. §.

A pozsonyi állami kórház orvosi és egyéb személyzetének rendelkezésére állapított költségvetés, ügykezelésének működésének szükségjén a legfelsőbb közigazgatási szerv általánosított az állam költségvetésében.

5. §.

A debreczeni és a pozsonyi tudományegyetem szervezeti szabályzatát, tanulmányi és vizsgarendjét a megnevezett tudományegyetem elnöke a vallás- és köznevelési miniszter általánosított az állam költségvetésében az állam költségvetésében.

Az első szervezeti törvény felállítására a vallás- és köznevelési miniszter felhívja, az utóbbi is, mint az első egyetem arányosított költségvetés részeként, a vallás- és köznevelési miniszter általánosított az állam költségvetésében az állam költségvetésében.

6. §.

A debreczeni és a pozsonyi tudományegyetem első szervezeti intézkedését a rendes és rendkívüli tanácsok, valamint az egyetemi könyvtár igazgatóját a vallás- és köznevelési miniszter általánosított az állam költségvetésében az állam költségvetésében.

Az első szervezeti törvény felállítására a vallás- és köznevelési miniszter felhívja, az utóbbi is, mint az első egyetem arányosított költségvetés részeként, a vallás- és köznevelési miniszter általánosított az állam költségvetésében az állam költségvetésében.

7. §.

E törvény végrehajtásával a vallás- és köznevelési, a belügyi és a postai miniszter kizárólag.

Mi a törvényeket a miniszter, a mi abban foglaltak, összesen és egyenlően helyesnek, teljességgel és elfogadhatónak találva, ezenal királyi hatalmunkal fogva helybenhagyjuk, megváltoztatjuk és szomszadjuk, a mind Magyarországon, mind más Híveink által megjelöltük.

Kelt Bud-istólben, ezerkilencszázötvenkétik évi július hó hetedik napján.

FERENCZ JOZSEF s. k.

(P. E.)

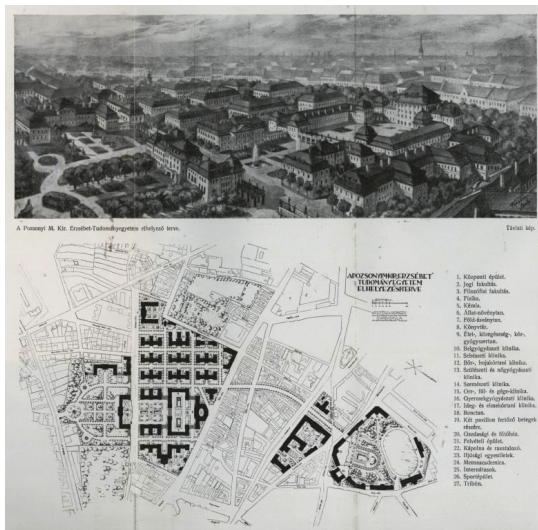
Lukács László s. k.

1. kép

1912. évi XXXVI. törvény

kiköltöztetik, termeit tantermekké alakítják át.¹⁰ 1914 első hónapjaiban megtörténtek a kinevezések is. Az orvostudomány professzorait az állami kórház vezetőjének (Velits Dezső), illetve a sebészeti (Bakay Lajos) és a belgyógyászati (Herzog Ferenc) osztály vezetőjének nevezte ki az uralkodó. 1914 augusztusában a jogi kar nyilvános rendes tanárainak kinevezése is megtörtént: így Polner Ödöné (közjog és politika), Kérészy Zoltáné (magyar és európai jogtörténet), Falcsik Dezsőé (polgári jog), Kováts Ferencé (közgazdaságtan és pénzügyi jog), Pázmány Zoltáné (római jog), Balásfalvi Kiss Alberté (magyar és osztrák magánjog), Balás Károlyé (közgazdaságtan és statisztika), Bozóky Gézáé (kereskedelmi és váltójog), Bochkor Mihályé (egyházjog), Erekly Istváné (közigazgatási és pénzügyi jog), Tuka Béláé (jogbölcselet és nemzetközi jog) és Degré Lajosé (büntető- és büntetőeljárás jog). Az 1914/15-ös tanév folyamán magántanári kinevezést kapott ifj. Vutkovich Sándor (alkotmányi és kormányzati politika), majd 1915 szeptemberében nyilvános rendes tanárnak nevezték ki Finkey Ferencet (büntetőjog) is. A kiépítendő bölcsészkart Kornis Gyula (filozófia) és Hodinka Antal (történelem) képviselte. Kumlik Emil lett az egyetemi könyvtár igazgatója.

Az első tanév 1914. október 3-án nyílt meg, épp a világháború kitörése után, így a nagyszabású ünnepeket mellőzték is. Az igazi probléma azonban az volt, hogy a háborús helyzet jelentős mértékben megnehezítette az intézmény fejlesztését. Az orvosi és a bölcsészettudományi kar kiépítése lassan haladt, azok csak 1918-tól fogadtak hallgatókat. (Ugyanekkor a debreceni egyetemen a bölcsészettudományi, jogi és református hittudományi karon is megindult az oktatás.¹¹) A tervezett természettudományi és a mezőgazdasági karokat¹² nem tudták felállítani, hiszen a megindítandó orvoskar számára sem voltak meg a működéshez elegendő feltételek. Az elhelyezés tekintetében két álláspont alakult ki a pozsonyi és a miniszteriális vezetés körében: egyik – a világháborús sebesültek ellátása miatt – egy rövidtávú, belvárosi, ideiglenes elhelyezés, a másik, távlati terv egy új városrész kialakítását helyezte kilátásba. Az utóbbira szép példa a kultuszminiszter, Jankovich Béla¹³ nevével jegyzett, Pozsony városához címzett előterjesztés, mely a meglévő és használatba vett épületeket felhasználva, egyes területek kisajátításával alakított volna ki össze-

2. kép
A pozsonyi egyetem teljes kiépítésének terve

¹⁰ BENKE 2000. 65.

¹¹ MUDRÁK–KIRÁLY 2012. 57.

¹² Mennyiség-, Természettudományi és Mezőgazdasági Kar: PTE EL VIII. 1. a. ETE 1917/18. tanév V. rendes ülése 1918. jan. 23. 4. pont; 1917/18. tanév IV. rendes ülése 1918. aug. 29. III/4. pont

¹³ Munkásságára lásd FELKAI 2003.

3. kép
A pozsonyi Aspremont–Esterházy palota

függő épületsort (2. kép).¹⁴ Az orvosi kar hivatali apparátusát az Aspremont–Esterházy-palotában helyezték el. (3. kép) 1918-ra, mikor már három kar kezdte meg működését, ebben és egy másik kisebbben helyezték el az egyetemi diákokthont. A bölcsészkar a dómiskola helyiségeit kapta meg.¹⁵ Az első években a miniszter mellett Klebelsberg Kuno többek között a felsőoktatás kérdéseivel foglalkozott, aki kolozsvári országgyűlési képviselőként a harmadik vidéki egyetem fejlesztését is támogatta.¹⁶ A személyes kapcsolatok, a kiterjedt kapcsolatháló fontossága mutatkozott meg Pekár Mihály orvostudományi dékán kinevezésében, aki amellet, hogy kitűnő előadó és tanár volt, korábban a minisztérium szolgálatában állt Tóth Lajos főiskolai ügyosztályán.¹⁷ Vele együtt további egyetemi tanárok kapták meg kinevezésüket az egyetemre; köztük Heim Pál a gyermekgyógyászat, Entz Béla a kórbonctan és törvényszéki orvostan, Reuter Camillo az ideggyógyászat és Mansfeld Béla a gyógyszer-tan professzora. (4. kép)

A háromkarú egyetem kis számú hallgatósága nem sokáig élvezhette az első közös tanévet. Az 1914-es indulás óta a háború hatásai közvetlenül is érzékelhetők voltak: az egyetem dolgozói és hallgatói közül többen behívót kaptak és hősi halált haltak. A klinikákon egyre több háborús sebesült ellátása és rehabilitációja folyt. A világháború egész Európát átforgató eseményei akkor érintették közvetlenül – bár nem váratlanul – az egyetemet, amikor a cseh csapatok 1919. január elsejével megszállták Pozsonyt.¹⁸ Az egyetem tanácsa korábban is tisztában volt az események várható fordulatával. Ezt jelzi, hogy már 1918 decemberében tárgyalt az „*egyetemi könyvtáranyag egy részének cseh-szlovák támadás esetén történő biztonságba helyezésétől*”, illetve az orvosi kar felszereléseinek megmentéséről.¹⁹ Több alkalommal tiltakoztak Pozsony várható Magyarországtól való elcsatolása ellen is.²⁰

Az új cseh-szlovák zsupán-kormánybiztos, Samuel Zoch 1919. január 6-án közölte, hogy az Erzsébet Tudományegyetemet cseh-szlovák állami tulajdonnak tekinti, de felkéri a tanári kart, hogy a tanévet változatlan formában fejezze be. Polner Ödön rektor a tulajdonváltást visszautasította, de a tanév folytatását elfogadta. Másnap

4. kép
A pozsonyi orvoskar személyzete 1918-ban

¹⁴ GOLL 1916. melléklet

¹⁵ Az elhelyezés kérdéseiről összefoglalóan ír LUKINICH 1933. 49–53.

¹⁶ KÉKES SZABÓ 1996. 253–254.

¹⁷ LENGVÁRI (kézirat)

¹⁸ A tágabb köztörténeti eseményeket itt nem említjük, a felvidéki eseményekhez lásd ORMOS 1984. 103–111.

¹⁹ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1918/19. tanév IV. rendes tanácsulése, 1918. dec. 19. 8. pont

²⁰ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1918/19. tanév II. rendes tanácsulése, 1918. nov. 13. 1. pont; III. rendes tanácsulése 1918. nov. 21. 4. pont; III. rendkívüli tanácsulése 1918. dec. 7. 2. pont; IV. rendes tanácsulése 1918. dec. 19. 6. pont

az egyetemi tanács is tiltakozását fejezte ki, de az oktatás folytatásához hozzájárult.²¹ Január 10-én ismét megerősítették az előbbieket, azzal kiegészítve, hogy az egyetemi hallgatók nem vesznek részt a csehszlovák állam elleni mozgalmakban.²²

Zoch az egyetemet is meghívta a városi bevonulási ünnepségre, amit az egyetem tanácsa elutasított.²³ (5–6. képek) A kormánybiztos válaszul bezáratta az egyetemet, a tanárokat rendőri felügyelet alá helyezte, többüket Pozsonyon kívülre internálta, az egyetem tanácsa pedig nem tarthatott üléseket.²⁴ Ez tiltakozást váltott ki az egyetemi tanácson túl a városban is, sőt, taktikai okokból Tomáš Garrigue Masaryk elnök is helytelenítette a döntést. A városban eközben a munkásság és a tisztviselők körében február 11–12-én sztrájk tört ki: követeléseik között szerepelt az egyetem megnyitása is. A békés, 10–12 ezer fős tüntetés a cseh csapatok sortüze nyomán több halálos áldozatot követelő incidenssé vált.²⁵ Az egyetem bezárása azonban átmenetinek bizonyult, február 18-án ismét megnyitotta kapuit, márciustól pedig az előadások is megkezdődtek. Jehlicska Ferenc (František Jehlička) személyében cseh-szlovák kormánybiztost neveztek ki az egyetemre.²⁶ Bizonytalan volt, hogy a következő tanévben melyik fakultás fogadhat hallgatókat, miként az is, hogy a gyakorlatilag teljesen magyar nyelven tanuló hallgatóság magyarul folytathatja-e a tanulmányokat. Maga Pozsony városa, de az egyetem vezetése is további erőfeszítéseket próbált tenni a végleges választ várva. Az egyetem Polner rektor vezette küldöttségét május 27-én Masaryk elnök is fogadta. Az elnök megnyugtatta a vezetést, hogy legalábbis egy „átmeneti ideig” fenntartják az intézményt.²⁷ A csehszlovák politikusok jó része azonban nem támogatta ebben, mert féltek egy önálló magyar egyetemben rejlő politikai veszélyektől, másrészt – nem alaptalanul – hivatkoztak az egyetem viszonylagos kiépítetlenségére.

5. kép
A csehszlovák légió bevonulása Pozsonyba
(1919. február 5.)

6. kép
Samuel Zoch zsúpán (jobbra) Pozsonyban
(1919. február 4.)

A júliusban megjelent rendelettel, mely egy új cseh és szlovák tannyelvű, négykarú egyetem kiépítését tűzte ki célul, gyakorlatilag megpecsételődött az Erzsébet

²¹ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1918/19. tanév V. rendkívüli tanácsulése, 1919. jan. 6. és 8.; POPÉLY 2001. 379.

²² SZABÓ 1940. 30.

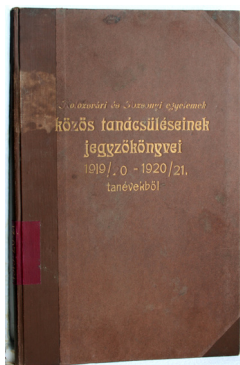
²³ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1918/19. tanév V. rendes tanácsulése, 1919. jan. 16. 5. pont

²⁴ ENTZ 1944. 60.

²⁵ SZABÓ 1940. 26–29.

²⁶ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1918/19. tanév VI. rendes tanácsulése, 1919. febr. 19. 1. pont

²⁷ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1918/19. tanév VIII. rendkívüli ülése, 1919. jún. 5. 2. pont

7. kép
A menekülni kényszerült pozsonyi és kolozsvári egyetem közös tanácsülési jegyzőkönyveinek kötete

Tudományegyetem sorsa. A várható lépésekről az egyetemet nem értesítették, még 1919 augusztusában is teljes bizonytalanságban voltak az intézmény dolgozói és hallgatói, bár Pozsony városa küldöttségének ekkor még Masaryk korábbi ígéreteinek betartását ígérte.²⁸ 1919. szeptember 21-én azonban megjelentek az új állam képviselői Fenyvessy Béla rektornál, és bejelentették az egyetem teljes átvételét, megkezdve a több napra tervezett átadás-átvételi folyamatot.²⁹ Ezek után a megállapodás szerint csak a jogi kar folytathatta a munkát az 1921/22-es tanév végéig, azonban az új egyetem jogi karának felállításáról szóló rendelet csak 1921 júliusának végéig engedélyezte a működést. Az oktatók kérelmezheték átvételüket *nyugállományba* való helyezésükkel. Az új hatalom a Pozsonyban maradt oktatók munkáját a professzorok letartóztatásával, illetve lakásainak rekvirálásával is lehetetlenné tette.³⁰ 1921 őszén megindult az oktatás az új egyetem bölcsészettudományi karán, és ezzel az új hatalom szemében „feleslegessé” vált egy másik, gyakorlatilag teljesen magyar kar. A felháborodás a magyar joghallgatókat arra készítette, hogy Masaryk elnökhöz forduljanak, aki szeptember 15-én fogadta is a küldöttséget, de érdemi lépést ő sem kezdeményezett a megállapodás fenntartására.³¹

A három kar oktatói és hallgatói több hullámban menekültek Budapestre. A magyar kormány 1920. február 24-én arról határozott, hogy a menekülni kényszerülő pozsonyi és kolozsvári egyetem, ideiglenesen együttműködve, Budapesten folytatja munkáját. A két intézmény együttműködését jelzi, hogy működésük megszervezésére közös tanácsüléseket tartottak.³² (7. kép) A pozsonyi intézményt szívesen befogadta volna Pécs mellett Győr, Veszprém, Keszthely és Szombathely is, a debreceni tudományegyetem pedig az orvosi kar integrálására tett javaslatot. A döntés során fontos szempont volt, hogy a városok mit tudnak vagy akarnak felajánlani az egyetem javára. Végül 1921 júniusában a néhány soros 1921. évi XXV. törvény az alábbi módon rendelkezett:

„1. § Székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. törvénycikkkel felállított kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, az 1912. évi XXXVI. törvénycikkkel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetem pedig ideiglenesen Pécsen nyer elhelyezést.”

A budapesti munka a működés minimális feltételeinek megteremtésével kezdődhetett meg. Az orvosi kar az első pesti tanévben nem is működött. A város egyes kórházain kívül az Állatorvosi Főiskola fogadta be az elméleti intézeteket, ezen felül a Szent Rókus kórház (8. kép), a Zita Kórház és a Fehér Kereszt Kórház lettek a gyakorlati oktatás helyszínei. Pozsonyban maradt az orvoskar és az épp szerveződő klinikák berendezéseinek nagy része. 1919 októberében a könyvtárat is át kellett adni a csehszlovák államnak.

²⁸ POPÉLY 2001. 388.

²⁹ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1919/20. tanév I. rendkívüli folytatólagos ülése 1919. aug. 29. 3–5. pontok

³⁰ BENKE 2000. 82.

³¹ POPÉLY 2001. 393.

³² SZTANA-KOVÁCS 2014. 16., 56–59.

8. kép

Az orvoskar egyes egységeinek átmenetileg helyet biztosító budapesti Szent Rókus Kórház

zeti megoszlását tekintve majdnem 60 százalékuk zsidó vallású, ami miatt az egyetemet több támadás is érte.³⁴

A budapesti átmeneti tartózkodás idején, 1922 márciusában kötötték meg az Evangélikus Egyházzal azt a megállapodást, amely révén az egyetem négykarúvá fejlődött.³⁵ A katolikus hittudományi kar ugyanekkor felmerült felállítása sikertelen maradt.³⁶ Jelképes és fájdalmas döntés volt az egyetem nevéből a *pozsonyi* szó elhagyása.³⁷ Az egyetem vezetői (és a kultúr- és oktatáspolitikai irányítói) számára a működés fenntartása mellett már a fő feladat a pécsi elhelyezés megszervezése volt.

A szerencsétlen csillagzat alatt született Erzsébet Tudományegyetem bő első évtizede után Pécsen gyakorlatilag nulláról, sok ideiglenes megoldás által kellett megteremteni az oktató és gyógyító munka tárgyi feltételeit. Ennek nyomai az elmúlt 90 év kampányszerű központi támogatása és az általános alulfinanszírozás miatt máig megtalálhatók a város egyetemén. Ennek bemutatása azonban már túlmutat tanulmányunk keretein.

9. kép

A budai Paedagogium épülete, a bölcsészkar budapesti ideiglenes székhelye

³³ Fontos leszögezni, hogy a Pécsi Püspöki Joglyceumnak szellemi örököse, de nem jogutóda az egyetem illetve a pécsi jogi kar.

³⁴ LENGVÁRI–POHÁNKA 2011. 52–54.

³⁵ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1921/22. tanév X. rendes ülése, 1922. jún. 21. 12. pont

³⁶ Hanuy Ferenc, a Pázmány Péter Tudományegyetem prorektora levelének ismertetése a Katolikus Teológiai Fakultás szervezése ügyében: PTE EL VIII. 1. a. ETE 1921/22. tanév V. rendes ülése, 1922. jan. 25. 5. pont

³⁷ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1921/22. tanévi I. rendes tanácsülése, 1921. szept. 13. 14. pont; POLYÁK 2014.

Az egyetem vezetői a pozsonyi és budapesti években

Rektorok

Falcsik Dezső	1914–1915
Polner Ödön	1915–1916
Kérészy Zoltán	1916–1917
Finkey Ferenc	1917–1918
Polner Ödön	1918–1919
Fenyvessy Béla	1919–1920
Lukinich Imre	1920–1921
Heim Pál	1921–1922
Kérészy Zoltán	1922–1923

Dékánok

Jog- és Államtudományi Kar

Falcsik Dezső	1914–1915
Polner Ödön	1915–1916
Kérészy Zoltán	1916–1917
Finkey Ferenc és Kérészy Zoltán	1917–1918
Kováts Ferenc	1918–1919
Kiss Albert	1919–1920
Bozóky Géza	1920–1921
Kérészy Zoltán	1921–1922
Falcsik Dezső	1922–1923

Orvostudományi Kar

Pekár Mihály	1917–1919
Pekár Mihály	1919–1921
Entz Béla	1921–1922
Pekár Mihály	1922–1923

Bölcsészettudományi Kar

Kornis Gyula	1917–1918
Hodinka Antal	1918–1919
Prinz Gyula	1919–1920
Vári Rezső	1920–1921
Gyomlay Gyula	1921–1922
Császár Elemér	1922–1923

KÉPJEGYZÉK

1. kép MUDRÁK–KIRÁLY 2012. 50–51.
2. kép GOLL 1916. melléklet
3. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
4. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
5. kép (<http://tortenelemportal.hu/2010/02/a-verbe-fojtott-1919-es-pozsonyi-nepgyules/>) [2014.03.01.]
6. kép (<http://tortenelemportal.hu/2010/02/a-verbe-fojtott-1919-es-pozsonyi-nepgyules/>) [2014.03.01.]
7. kép PTE Egyetemi Levéltár
8. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
9. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény

FORRÁSOK

- PTE EL Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Pécs
VIII. 1. a. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai. A Rektori Hivatal iratai.

IRODALOM

- BENKE 2000 BENKE József: *Egyetemünk története*. Pécs, 2000.
- ENTZ 1944 ENTZ Béla: Az Erzsébet Tudományegyetem és Pekár Mihály. In: *Pekár Mihály 1871–1941 emlékezete*. [Szerk. nélkül.] (A Kis Akadémia Könyvtára 62.) Budapest, 1944. 35–142.
- FELKAI 2000 FELKAI László: Gróf Zichy János, a kultuszminiszter. *Magyar Pedagógia* 100. (2000):1. 53–58.
- FELKAI 2003 FELKAI László: A jogalkotó kultuszminiszter Jankovich Béla. *Magyar Pedagógia* 103. (2003):1. 105–117.
- GOLL 1916 GOLL Elemér: *Pozsonyi Magyar Királyi Tudományegyetem elhelyezése*. Budapest, 1916.
- KÉKES SZABÓ 1996 KÉKES SZABÓ Mihály: Klebelsberg Kuno egyetempolitikai törekvéseinek főbb jellemzői. *Magyar Pedagógia* 96. (1996):3. 253–260.
- LENGVÁRI–POHÁNKA 2011 LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva: A pozsonyi, majd pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, 2011. 49–83.

- LENGVÁRI (kézirat) LENGVÁRI István: „Édes Doctorka!” Pekár Mihály korai évei. [Kézirat]
- LUKINICH 1933 LUKINICH Imre: *Az egyetem alapításának története*. Pécs, 1933.
- MUDRÁK–KIRÁLY 2012 MUDRÁK József – KIRÁLY Sándor: A megalakulástól az egyetem szétdarabolásáig (1914–1949/50): Felépítés, működés, tudományos munka. In: OROSZ István – ifj. BARTA János: *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*. Debrecen, 2012. 57–114.
- ORMOS 1984 ORMOS Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, 1984.
- POLYÁK 2014 POLYÁK Petra: Az Erzsébet Tudományegyetem névváltozatai. *Per Aspera Ad Astra* 1. (2014):1. 115–137.
- P. SZABÓ 2011 P. SZABÓ Béla: Az 1912. évi XXXVI. törvénycikk „a debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról” szövege és miniszteri indoklása. *Gerundium* 2. (2011):1-2. (http://gerundium.lib.unideb.hu/index.php?oldal=cikkadatok&folyoirat_szam=MMXI+vol.+II.+nr.+1-2&cikk_id=156) [2014.03.02.]
- POPÉLY 2001 POPÉLY Gyula: A pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem végnapjai az impériumváltás után. In: *A Kárpát-medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére*. Szerk. FISCHER Ferenc – HEGEDŰS Katalin – VONYÓ József Pécs, 2001. 379–394.
- SZABÓ 1940 SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.
- SZTANA-KOVÁCS 2014 *A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Egyetemi Tanácsa tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1914–1943*. Szerk., összeáll. SZTANA-KOVÁCS Adrienn. (PTE Egyetemi Levéltár kiadványai 3.) Pécs, 2014.

**The Foundation of the Erzsébet University,
the History of Pozsony and Budapest Years**
by István Lengvári

(Summary)

This paper presents the events before the foundation period and the creation of the new law concerning the new universities of Pozsony and Debrecen in 1912. The author describes the first years of the Erzsébet University of Pozsony based on archival sources. The implementation of the plans were roughly destroyed by the events of the First World War and the university was forced to flee to Budapest. There it collaborated with the University Kolozsvár and found temporary operational space before it moved to Pécs in 1923.

Kaposi Zoltán

Pécs gazdasági és társadalmi helyzete az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözése évtizedében¹

Pécs fejlődése az 1920-as éveket megelőző évtizedekben

Pécs a 19. században, a hazai urbanizáció hőskorában a Dunántúl leggyorsabban fejlődő városa volt. A Mecsek alatt elterülő szabad királyi, majd az 1871. évi községi törvény után önálló törvényhatósági jogú város az első világháború előtti évekre a történeti Magyarország tizenötödik legnépesebb településévé vált.² A város fejlődése különösen a kiegyezés megkötése utáni időszakban gyorsult fel, kapcsolatai és hatásai átnyúltak a déli és a nyugati határokon is.³

A városban az 1850-es évektől kezdve szinte gomba módra szaporodtak a gyáripari vállalkozások. Olyan országos és birodalmi piacokat szerző pécsi nagyvállalkozások születtek ebben az időben, amelyek jelentős technikai innovációkat tudtak felmutatni. A Zsolnay-gyár eozin és pyrogránit termékei a hazai mellett európai piacokat is meg tudtak hódítani, az Angster-gyár orgonáit még a tengerentúlon is ismerték. A Hamerli-kesztyűgyár minőségi termékeire a Monarchia országainak kereslete biztosított piacot. A Littke-gyár pezsgői minőségben felvették a versenyt a nevesebb nyugati termékekkel is. De a felsoroltakon túl is számos gyár létrejött mutatta az idők változását, az európai folyamatokhoz való alkalmazkodást.⁴

A pécsi iparosodás másik szála a szénbányászat fejlődése volt. A város határain belül lévő Pécs-bányatelepen, illetve a városon kívül lévő falvakban (Vasas, Szabolcs, Somogy) a Dunai Gőzhajózási Társaság⁵ egyre kiterjedtebb kőszénbányászatot folytatott. A DGT félvszázados fejlesztések nyomán a századfordulóra már egy 3800 főt foglalkoztató kapacitást épített ki. E munkástömeg mintegy egyharmada Pécs-bányán élt,⁶ s fogyasztásával, munkájával nagy hatást gyakorolt a város működésére is.⁷ A gyáriparosodás mellett a város gazdasági struktúrájában erős maradt a kisipar is. Pécsen kisüzemi szervezetben sokan foglalkoztak (sokszor tradicionális) kisipari vagy kiskereskedelmi tevékenységgel. Ezt jól mutatja, hogy a háború előtt az összes pécsi ipari és kereskedelmi vállalkozás 56%-a segédek nélkül működött.⁸

¹ Írásunk címeként megtartottuk a Pécsi Tudományegyetem 2012. szeptember 6-i centenáriumi emlékülésén elmondott előadás címét.

² Pécsnek 1910-ben csaknem 50.000 lakosa volt. Lásd NÉPSZÁMLÁLÁS 1910. I. 12.

³ KAPOSZ 2007a. 59–62., 77–78.; lásd még STATISZTIKAI ÉVKÖNYV 1910. 13–14.

⁴ A pécsi gyáripar fejlődésének áttekintéséhez lásd KAPOSZ 2006.

⁵ A továbbiakban rövidítve: DGT.

⁶ NÉPSZÁMLÁLÁS 1910. III. 1059.

⁷ Lásd BABICS 1952; HUSZÁR 2005.

⁸ NÉPSZÁMLÁLÁS 1910. III.

De más ágazatokban is világosan látszik az előrelépés. Pécs területén belül a mintegy 2500 holdas szőlőültetvény az 1890-es évekig lehetőséget biztosított a város polgárságának a jövedelemtermelésre, valamint a borkereskedelemre.⁹ Pécs egyre jelentősebb kereskedelmi központtá vált: a város a délkelet-dunántúli településeknek, de a Dráván túli (szlavóniai) vidékeknek is a legnagyobb piacos helye volt. A helyi kereskedelem is erősítette állásait: egyre több bolt, magazin jött létre úgy, hogy mellettük a hagyományos országos és heti vásároknak, valamint a napi piacnak is megmaradt a funkciója. A vasút – megkétszerezve – az 1880-as évektől javította a kereskedők pozícióját, s az 1890-es években már nagy tömegű áruforgalom zajlott.¹⁰ A növekvő népesség fokozódó keresletet biztosított a helyi kereskedelem számára. Pécs pénzügyi és igazgatási központi funkcióinak erősödését mutatja a számos bank, takarékpénztár, segélyezési egylet, biztosító megalakulása.¹¹

A gazdasági fejlődés következtében jelentősen átalakult a város területi rendszere is. A népességnövekedés során megnőtt a klasszikus Belvároson kívüli külvárosi területek (Budai, Szigeti, Siklósi külváros) súlya. Főleg a Budai külváros területén következett be gyors növekedés, hiszen sok olyan gyár és üzem telepedett meg ebben a városrészben, amely nagyrészt a helybe telepített munkaerőre alapozta működését.¹² De látszott a fejlődés a Belváros átépülésében is, hiszen egyrészt a terek és az utcák képe, másrészt a helyi közműrendszer (gázvezeték, villanyvilágítás, vízvezeték, villamos stb.) is sokat fejlődött. A városfejlesztés ugyanakkor sokba került. Nem véletlen, hogy más hazai városokhoz hasonlóan Pécs is megindult az eladósodás útján.¹³

Az állami fejlesztéseknek is voltak pozitív hatásai. A nagy állami szolgáltatók (vasút, posta stb.) megtelepedése egyrészt növelte a foglalkoztatottságot, másrészt nagyszámú hivatali értelmiségi és középréteghez tartozó megjelenését is magával hozta. Pécs – hasonlóan más nagyobb településekhez – katonaváros is volt. A dualizmus korában több kaszárnya és katonai gyakoroló tér épült.¹⁴ A városban általában 1500–2000 fős katonaság állomásozott.¹⁵ Mindamellert tény, hogy a háború előtti félévszázad során Pécsen a társadalmi tolerancia magas fokot ért el. Ennek persze az is oka volt, hogy a városban élő zsidó vállalkozók meghatározó szegmensét alkották a helyi gazdaságnak.¹⁶

Az első világháború időszaka megtörte a gazdaság fejlődését. 1914 után a polgári gazdaság hamar háborús gazdasággá vált: tulajdonát tekintve megtartotta ugyan magánjellegét, de az állam megrendeléseivel és kényszerítő erejével alaposan átalakította a működését. A beavatkozás révén felértékelődött a hazai nehézipar, a fegyvergyártás, a hadianyaggyártás. A pécsi iparrendszerben viszonylag sok olyan üzem volt, amely közvetlenül is bekapcsolódhatott a fronttermelésbe, a katonaság kiszolgálásába. Különösen fontosak voltak a gépiparral, vasiparral foglalkozó vállalatok, valamint a szénbányák. Néhány pécsi üzemet kétségtelenül pozitívan érintett az állami beavatkozás. A Hamerli-gépgyárat

⁹ NAGY 1996. 88–89.; KAPOSI 2007b. 121.

¹⁰ ÁGH 1894. 257.

¹¹ Lásd GÁL 2002. 7–60.; FISCHER 1895.

¹² KAPOSI 2011a. 59.

¹³ A városi adósságok áttekintésére lásd ÉHEN 1906; VÁROSI HÁZTARTÁS 1916. 204–205.

¹⁴ A laktanya-építkezésekhez lásd PILKHOFFER 2004. 270–280.

¹⁵ NÉPSZÁMLÁLÁS 1910. I. 12.

¹⁶ 1910-ben Pécsen 3975, 1920-ban 4292 zsidó élt. Lásd KOVÁCS 1928. 356.

például hadiüzemmé nyilvánították, így a korábbi termelési profilt (mezőgazdasági gépek előállításával) teljesen át kellett alakítani: a háború éveiben lőporgránátokat, kézigránátokat, aknákat és aknavetőket gyártottak.¹⁷ A hadiüzemekben a dolgozók létszáma általában nem csökkent: a gépgyár munkáslétszáma 200 fő körül mozgott, ami összehasonlítva a háború előtti statisztikai adatokkal, enyhe emelkedésnek számít.¹⁸ Jól járt a Pécsi Dohánygyár is, hiszen az állami kereslet megnőtt a cigarettatermelés iránt, s mivel a cég állami vállalat volt, így gyors növekedést produkálhatott. A háború alatt több új gépet szereztek be, amelyek segítségével 1912–17 között háromszorosára tudták növelni a termékmennyiséget. A gyárban a foglalkoztatás is emelkedett, a kezdeti 1912. évi 296 fős létszám 1918-ban már 533 fő volt.¹⁹

Az állandó nyersanyaghiány miatt az állam egyre több helyen vezetett be korlátozásokat, avagy központi készletgazdálkodást. A legnagyobb probléma a szénellátás biztosítása volt, hiszen a katonai szállítási kapacitások üzemeltetése, az energiaellátás és a fűtőanyag-biztosítás rossz helyzetbe hozta a hazai szénkitermelést. Az állandósuló szénhiány miatt felértékelődött a Pécs környéki szénbányászat. A kormányzat a széntermelés növelése érdekében ugyan nagyszámú hadifogollyal próbálta meg pótolni a DGT kieső munkerejét, ám az újonnan érkezett munkaerő kihasználása termelékenységsökkenéssel járt.²⁰ A DGT tiszta szén-termelése a háború előtti utolsó békeévben, 1913-ban 701.350 tonna volt, ezzel szemben 1919-ben már csak 310.660 tonnát tudtak termelni.²¹

A legtöbb iparágban a nagy tömegű behívott helyére egyre nagyobb számban női munkaerő került, ami a termelékenység csökkenésével járt. A családi munkaerő-szerkezet felborulásából következett a pótlólagos jövedelmek (borértékesítés) elmaradása. A reáljövedelmek csökkenésének a gyorsuló infláció is oka volt. Főleg 1916 után nőtt meg a bankjegymennyiség, ugyanakkor az árukészletek csökkentek, a feketekereskedelem terjedt, így az árak emelkedtek. A reálbérek csökkenése leginkább a bérből, fizetésből élők helyzetét sújtotta. Az állam elvonta a készletek jelentős részét. A polgármester egy 1918. évi jelentése joggal hánytorgatta fel, hogy „a központosítás rendszere napról-napra terjeszkedik”.²² A kormányzat a jegyrendszert kiterjesztette az alapvető élelmiszerekre. Az egyes termékekre vonatkozó városi kvótát folyamatosan csökkentették.²³ Sokat segített a helyi élelmészben, hogy korábban a város saját sertéshizlaló telepet és konyhakertészetet hozott létre.²⁴

Az életszínvonal csökkenése a társadalom nagy részét érintette, ám korántsem állíthatjuk, hogy mindenki kárvallottja lett volna a folyamatnak. Ne felejtsük el: a háború a spekuláció és a vagyonfelhalmozás korszaka is. Együtt járt a háborús gazdaság működésével a tőkekoncentráció, amikor is több kisebb-nagyobb üzem olvadt egymásba, avagy esett felvásárlás áldozatává. A hadiszállítók, s főleg a nagykereskedők közül sokan

¹⁷ KOPASZ 1965. 33.

¹⁸ T. MÉREY 1999. 18. A háború előtti években 185 főt foglalkoztattak.

¹⁹ T. MÉREY 1997. 36.

²⁰ BABICS 1952. 83.

²¹ BABICS 1952. 123. (Táblázat)

²² PÉCS EZER ÉVE 1996. 206.

²³ PÉCS EZER ÉVE 1996. 206.

²⁴ LENKEI 1922. 69–71.

meggazdagodtak ebben az időben. A többségnek azonban az életszínvonal-csökkenés és a nélkülözés jutott. Éppen ezért volt fontos, hogy a városban viszonylag sok karitatív tevékenységet végző szervezet működött.

Pécs város meglehetősen speciális helyzetbe került a világháború végén. 1918. november 13-án Magyarország fegyverszünetre kényszerült, s a megállapodás értelmében a Dél-Dunántúl egy része, így Pécs is szerb katonai megszállás alá került.²⁵ Mindez persze azzal is együtt járt, hogy az 1918–1921 közötti magyarországi változások (a magyar kormányok intézkedései, a törvények stb.) három éven át elkerülték a várost, ám miután 1921-ben Pécs visszakerült Magyarországhoz, azok természetesen a városra is vonatkoztak.²⁶

Mozgalmal három évet hozott a szerb katonaság pécsi jelenléte. Ha a Dráva-parti magyarlakta területek népessége ellen elkövetett terror nem is következett be Pécs városában, a polgárok fizikai bántalmazása és kényszerítése már a kortársi visszaemlékezések szerint is mindennapos volt.²⁷ A pécsi polgármester 1920-ban kényszerszerűen áttelepült Sásdra.²⁸ A városi polgárság védtelen volt, ellenállásra nemigen gondolhatott, így maradt a túlélés lehetőségét adó passzív rezisztencia. A relatíve nagy létszámú munkásság sztrájkjai nem ingatták meg a szerb megszállók hatalmát, annál jobban kikezdték viszont a pécsi lakosság egységét. Már a szerbek közeledtének hírére megindult a vagyonkimenekítés.²⁹ Sok jóra nyilván nem lehetett számítani, amit világosan jelez a szerb városparancsnoknak egy 1919 elején kelt levele, amelyben bármiféle szerb-ellenes tevékenység esetére azt ígérte, hogy „(...) *kérelhetetlenül fogok fellépni, senkinek az életét nem fogom megkímélni, s a várost elpusztítom a föld színéről*”.³⁰

Pécsnek az új délszláv államhoz tartozván Csonka-Magyarországgal nem volt alkalma kereskedelemre, maradt viszont lehetőség a balkáni területek irányába. A pécsi kereskedők termékeiket nem a Duna-menti vagy az alföldi területekről, hanem Eszék, Zágráb, Laibach városából vagy környékük agrártelepüléseiről szerezhették csak be. A város el látása, valamint a szerb hadsereg táplálása miatt a déli területek felé zajló kereskedelmi forgalom növekedett. A korábban a magyar állam tulajdonában lévő intézményeket most a szerb állam működtette, a pécsi tanárok és egyéb állami alkalmazottak a szerbektől kapták a fizetésüket. Súlyos helyzetet eredményezett a hatalmas méretű új adók kivetése és begyűjtése.³¹ A korábban a MÁV szervezetébe tartozó pécsi vasutat a szerb területek rendszerébe próbálták integrálni.³² A városban állandósult az infláció, ami sok tényező konvergenciájának volt az eredménye: a rossz ellátás, a hiány, a sokfajta pénz, a bizonytalanság, a feketepiac stb.

Különösen sújtotta a megszállás a védtelen és kiszolgáltatott kisiparosokat és kis-kereskedőket. A kézművesek társulatokba próbáltak szerveződni, így például 1920 ele-

25 A szerb övezet magába foglalta a Barcs–Szigetvár–Pécs–Baja–Kelebia vonalától délre lévő településeket.

26 Lásd KAPOSI 2011b tanulmányát.

27 LENKEI 1922. 283.

28 Sásdon volt Baranya vármegye ideiglenes székhelye is.

29 SIPTÁR 1996. 52.

30 MNL BaML IV. 1406. 3. d. „Felhívás Pécs város polgáraihoz”.

31 Lásd pl. MNL BaML IV. 1406. 1. d. 3122/1919., 3857/1919. stb.

32 MNL BaML IV. 1406. 3. d. Jegyzőkönyv a városi adókető bizottság üléséről, 1920. november 19.

jén alakult meg a Pécsi Iparosok Szövetsége, amelynek célja a közös fellépés és a tagok megsegítése volt.³³ Egy 1920. szeptember 13-án Kaposvárról keltezett parancsnoki levél a honvédelmi miniszterhez arról számolt be, hogy „Pécs gazdasági válság és ennek nyomán anarchisztikus állapotok fenyegetik. A pénzügyintézetekben pénz nincs, a gyárak üzemei alig tarthatók fenn. A munkanélküliség napról napra nő. Fa és gabona teljesen hiányzik a városból”.³⁴ Pécssett 1919/20-ban egyes gyárak bezártak, így például a Zsolnay- és a Hamerli-gyár is átmenetileg felfüggesztette a termelést, amiben persze szerepe volt az üzemi sztrájkoknak is.

Végül is a várost a teljes gazdasági, társadalmi és politikai katasztrófától a szerbek kényszerű kivonulása mentette meg. Pécs 1921. augusztus 21-én 33 hónapos szerb megszállás után újra Magyarország része lett. A megszállás következményei siralmasak voltak: az elszennvedett károk összege 54,5 millió koronát tett ki.³⁵ Sok önálló egzisztencia ment tönkre. Vállalkozások sora csukta be kapuját. A pénzügyintézetek egy része is megsínylette a megszállást, az Osztrák-Magyar Bank felszámolta pécsi intézményét; a Takarékpénztár pedig 740.000 korona kárt szenvedett.³⁶ Súlyos megpróbáltatásokat okozott a megszállás a közellátás terén is. A túladóztatott lakosság jelentős része nyomorúságos helyzetben élt.

Pécs gazdasága és társadalma a szerb megszállás végétől a világgazdasági válságig

A gyáriparosodás megtorpanása

A szerb megszállás nem jelentette a pécsi gazdaság megpróbáltatásainak végét. Az 1920-as évek első fele országos méretekben is az útkeresés és az instabilitás jegyében telt el. A város integritásának helyreállása után továbbra is bizonytalan, nehezen kiszámítható évek jöttek. A Hegedűs-féle deflációs kísérlet ugyan pénzügyi stabilitást hozott, de azt követően újra felerősödött az infláció.³⁷ Az 1921 előtti nyolc év a vállalkozások és a társadalom megtakarításait lecsökkentette, így komoly gazdasági beruházásokra, fejlesztésekre nem volt lehetőség. A talpon maradás vagy a továbblépés érdekében a korábbi domináns családi vállalkozási modellt is át kellett alakítani. A fejlesztési programok egyre komolyabb tőkebefektetést is igényeltek, s ez közelebb hozta a bankszférát az iparhoz: a pénzügyintézeteknek is érdekükben állt tulajdonrészt szerezni egy-egy vállalatban, amivel biztonságosabbá teheték kihelyezéseiket. Ennek következtében a háború után az addig magánkézben lévő üzemek körében egy társas vállalkozássá válási hullám söpört végig, amelynek során többször idegen tőke is megjelent a gyári tulajdon rendszerében.³⁸

A fenti átalakulásra sok pécsi példa adódik, tanulmányunk korlátozott mérete miatt azonban csak néhányat említünk. A Hamerli József Gépgyár és Vasöntöde az első világháború végéig magánkézben volt, ezt követően azonban a hadimegrendelések megszűntek, a nyersanyagellátás akadozott, s vissza kellett térni a régi mezőgazdasági eszközgyártásra. A vállalat még mindig nyereséges maradt, ám már nyoma sem volt a korábbi hadi-

³³ KOPASZ 1988. 133.

³⁴ SZITA 1985. 93.

³⁵ MNL BaML Pécs város „C” ügyosztályának iratai. C 16482/1921.

³⁶ SIPTÁR 1997. 60.; a károkhoz lásd még LAKY 1923.

³⁷ BEREND–SZUHAY 1975. 212.

³⁸ Ezt a fúziós hullámot szinte az egész országban meg lehet figyelni, a dél-dunántúli nagyobb városok esetében Pécs mellett a legtipikusabban Nagykanizsán fordult elő.

anyaggyártás időszakában elért nyereségnek. A nehézségekkel küszködő cég 1918 végén kényszerűen részvénytársasággá alakult át. A társaság tulajdonosai között megjelent a Pécsi Takarékpénztár és a Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztár is, bár a cég megtartotta a régi tulajdonos nevét (Hamerli József Gépgyár és Vasöntöde Rt.). A két pénztintézet révén jelentős folyószámlahitelhez jutott a Hamerli Rt., ami az 1920-as évek első felében, a bizonytalan valutáris helyzetben különösen fontos volt. Az üzleti és termelési nehézségek miatt fel kellett emelni az alaptőkét. 1922-ben a tulajdonosok között megjelent az Industria Rt., a Mezőgazdasági Üzemi Malátagyár Rt., a Szentlőrinci Takarékpénztár és az Első Pécsi Bőrgyár Rt. is. Hamerli a későbbiekben elkezdte eladni a részvényeit. 1925-ben az Első Pécsi Bőrgyár Rt. több tulajdonos részét megvásárolta, és 1926 áprilisára már mintegy 75%-ot birtokolt a gépgyárból.³⁹

De a vásárló bőrgyár élete sem volt eseménytelen. A vállalat már a háború előtt, 1912-ben átalakult, s Höfler Bőrgyár Rt. név alatt folytatta munkáját: a gyár igazgatója Höfler János maradt, ám új tulajdonosok is megjelentek.⁴⁰ A világháború alatt a termelés fellendült, óriási katonai megrendelések voltak a vállalatnak, gyorsan nőtt a foglalkoztatás is. Még terjeszkedésre is futotta, 1916-ban megvették az eszéki bőrgyárat, amit két év múlva jó pénzért eladtak.⁴¹ 1917-ben viszont meghalt Höfler János, ugyanakkor a családtag Höfler Jakab kilépett az rt-ből, s Mohácson létrehozott egy másik Höfler-bőrgyárat.⁴² A hasonló név miatt a pécsi gyár közgyűlése úgy döntött, hogy 1919 januárjától a pécsi cég új neve *Első Pécsi Bőrgyár Rt.* lesz. A bőrgyár tulajdonosi struktúrájában a vállalat-alapító család befolyása egy darabig még megmaradt, bár egyre több új név is feltűnt.⁴³ 1925-re a tulajdonosok között már a Pécsi Takarékpénztár és két másik pénztintézmény volt a meghatározó: a három pénztintézmény a részvények 45%-át, míg az ősi tulajdonos Höfler-család alig több mint 25%-át birtokolta.

A családtagok számának növekedése és az örökítés játszott nagy szerepet a Zsolnay-gyárban kialakult bonyolult vállalatvezetésben. Zsolnay Miklósnak nem voltak gyermekei, ami nyilvánvalóan az oldalági rokonság vállalaton belüli előtérbe kerülését sejtette. Bonyolította azonban a dolgot, hogy a gyár, amely a 20. század első évtizedében igen jól működött s nyereséget termelt, a világháború alatt elvesztette piacainak nagy részét, megrendelések megszűntek (ami főleg az építkezések visszaesésével és a társadalmi jövedelmek csökkenésével függött össze). 1917-ig Zsolnay Miklós irányította a vállalatot, ahol az unokatestvérei is dolgoztak; most viszont az unokaöccsei is beléptek a vállalat vezetésébe, s a gyárat az örökösök 1919-ben közkereseti társasággá szervezték át.⁴⁴ A gyár fellendülése egyelőre váratott magára, az 1920-as években a megrendelések hiánya miatt a korábbiakhoz képest látványos volt a visszaesés.

A nehéz időkben történő vállalati koncentráció és szervezeti átalakulás sajátos kortünete volt a pécsi gazdaságnak. A fent említett példák is azt mutatják, hogy a rossz gazdasági körülmények közötti működés kényszerlépéseket vont maga után. Hasonló eseteket

³⁹ KOPASZ 1965. 59.

⁴⁰ GULYÁS-TÓTH 1962. 78.

⁴¹ GULYÁS-TÓTH 1962. 78.

⁴² JAKAB 1999. 112.

⁴³ JAKAB 1999. 113.

⁴⁴ A Zsolnay-gyár áttekintéséhez lásd ZSOLNAY 1974; RÚZSÁS 1954.

még bőven lehetne említeni, egy azonban bizonyos: az 1920-as évek első felének gyáripari átalakulása még nem a dinamikus előrelépésről, hanem az életben maradásról szólt. Az inflációs finanszírozás egyelőre nem vezetett sem a gyári termelés fellendüléséhez, sem a foglalkoztatás bővüléséhez.⁴⁵

Voltak azért olyan pécsi vállalatok is, amelyek még a nehéz körülmények között is jól tudtak gazdálkodni. Közülük kiemelkedik a Pannonia Serfőző Rt. (a korábbi Hirschfeld-sörgyár), amely jó gazdálkodása eredményeképpen 1928–1930 között a Nádort és a Pannonia Szálloda- és Étterem komplexumát is meg tudta venni.⁴⁶ A sörgyár a megyén túl is terjeszkedett: 1930-ban a kaposvári sörgyár is a tulajdonába került. A pécsi cég a kaposvári gyár összes alkalmazottját elbocsátotta, a vevőkört a pécsi gyár vette át, és a sörellátást a továbbiakban a vásárló cég biztosította. Nem volt ez új dolog, hiszen a pécsiek már régóta vásárolgatták a kaposvári gyár részvényeit.⁴⁷ A piaci konkurencia letörésének egyik (modern) eszközét láthatjuk ez esetben, amikor is az erősebb gyár megszerzi a másik tulajdonrészét, aztán gyorsan leépíti az ottani termelést, és teríti saját termékét (vagyis piacot vásárol).

Bár úgy tűnik, hogy az 1920-as évek második felében valamennyit élénkült a pécsi gyáripar (exportlehetőségek megnyílása, a tömegtermelésre való áttérés stb.), ám jelentős előrelépés nem történt. Gyárból, vagyis 20 főnél többet foglalkoztató ipari üzemből 1930-ban 42 volt Pécsen, az ezekben előforduló segédek száma 2710 főt tett ki, vagyis átlagban egy gyárra 52 munkás jutott. Új, jelentős méretű vállalat ezekben az években nem jött létre, legfeljebb a régiek összevonásával alakultak új szervezetek. A beruházások elmaradása, a termelékenység megrekedése hatással volt a népesség megélhetésére is, hiszen a növekvő lakossági betelepülés következtében egyre több munkaerő-problémát kellett kezelnie a városnak. A gyáripari foglalkoztatás is csökkent Pécsen, ami egybe esett a nagykanizsai és kaposvári folyamatokkal.⁴⁸

A kisipar lehetőségei

A nehéz években egyfajta ipari túlélést jelentett a kisiparba vagy kiskereskedelembe való menekülés, vagyis egy egyéni vállalkozás elindítása. Jól mutatja ezt, hogy 1910–1920 között jelentősen nőtt a kisiparosok száma. 1910-ben Pécsen 2127 vállalkozást regisztráltak, ezzel szemben 1920-ban (népszámlálási adatok alapján) már 2705 ipari és kereskedelmi vállalkozás működött. 1920-ban a vállalkozások közül 1687 (62%) segédek nélkül, további 421 legfeljebb egy segéddel dolgozott. Ez azt jelenti, hogy a cégek 78%-a valószínűleg családi munkaerőre támaszkodott.⁴⁹ Az 1920-as adatokat szakmák szerint vizsgálva világos, hogy a legtöbb vállalkozás a ruházati iparban, az építőiparban, az élelmiszeriparban és a vendéglátásban működött.

⁴⁵ A gyáripari foglalkoztatásban 1910-hez képest csaknem 1000 fős munkaerő-csökkenés figyelhető meg. A statisztikai adatok szerint Pécsen 1910-ben a gyárakban, vagyis a 20 főnél többet foglalkoztató ipari üzemekben és kereskedelmi vállalkozásokban 3405-en, 1920-ban pedig csak 2487-en dolgoztak.

⁴⁶ HARCOS 1973. 155.

⁴⁷ T. MÉREY 1985. 187.; lásd még T. MÉREY 2001.

⁴⁸ Kaposvárra: ANDRÁSSY 1975. 358.; Nagykanizsára: KAPOSZ 2013.

⁴⁹ NÉPSZÁMLÁLÁS 1920. III. 283.

Az 1920-as évek gazdasági nehézségei a kisiparban is látszanak. Nem véletlen, hogy 1930-ra a pécsi vállalkozások száma 2292-re esett vissza, vagyis 10 év alatt eltűnt a városból 413 cég.⁵⁰ A főbb szakmacsoportokat vizsgálva kiderül, hogy a ruházati ipar volt a legjelentősebb ágazat, ahol 1084 vállalkozás 1031 segédet dolgoztatott (az ágazatban működő 2115 fő a város iparosainak 28%-át tette ki). Ez az ágazat abszolút kisipari jellegű volt. Az iparágon belül legnagyobb létszámban a szabók, illetve a varrással és a kesztyűgyártással foglalkozók voltak jelen. A második legnépesebb ágazat az építőipar (210 cég), valamint az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó ágazat (200 cég) volt. Utóbbi ágazat esetében már olyan kisvállalkozásokról van szó, ahol egy cégre átlagban 6 segéd jut, szemben a fentebb emlegetett ruházati iparral, ahol a vállalkozások 70%-a segéd nélkül működött. Kiemelkedett még a szálloda- és vendéglátóipar, amelyben 187 céget találunk. A többi iparág, így például a papíripar, a fonó- és szövőipar, a sokszorosító- és műipar, vasipar stb. messze elmaradt a fentiektől. Fontos rögzítenünk, hogy a ruházati iparhoz hasonlóan más iparágak is szélsőségesen kisipari jellegűek voltak. 1930-ban a 2292 ipari vállalkozásból 1361 (vagyis az összes cég 59%-a) egyáltalán nem foglalkoztatott segéderőt.⁵¹ Mindebből látható, hogy struktúráját tekintve a pécsi iparon belül az 1920-as években továbbra is erős volt a kisipar. Az évtized vége felé azonban már viharfelhők is gyülekeztek: az 1928/29-es évek már fokozódó értékesítési nehézségekről, kisipari műhelyek bezárásáról, növekedő munkanélküliségről szóltak.⁵²

A szénbányászat helyzete

A gazdasági működési feltételek erőszakos politikai megváltoztatása új helyzetbe hozta a Pécs környéki szénkitermelést is. A DGT szénbányászata felértékelődött, hiszen az elcsatolásokkal a mecseki feketeszen-kitermelő bányák a hazai vasipar és más, jelentősebb szénfűtőértéket feltételező üzemek egyedüli ellátói maradtak.⁵³ Az 1920-as években viszont egyelőre a DGT széntermelésének nagy része a délszláv királyságba került, hiszen azt jóvátételi fizetesként könyvelték el. Öt éven keresztül 88–100 vagon szenet kellett szállítani minden munkanap után. A kötelezettség 1926. szeptember 12-én járt le, aminek eredményeképpen összesen 12,48 millió métermázsza szenet vittek ki, vagyis a mecseki szénmedence másfél évnyi termelése került ki az országból.⁵⁴ A termelési adatokat vizsgálva azt látjuk, hogy a DGT szénbányászati üzeme a háború és a szerb megszállás következményeit hamar kiheverte, így 1922-re az 1915. évi kitermelés nagyságrendjét is elérték. Az 1924-ben lezajlott 31 napos sztrájk viszont némileg visszavetette a termelést, amikor is a megelőző évhez képest 20%-kal kevesebb szenet hoztak felszínre.

Nőtt a termelékenység is. A Jicinsky-terv⁵⁵ szerint két új akna kiépítését fejezték be, ugyanakkor egy rekonstruált szállítóakna és egy pécsújhegyi szénélőkészítő, brikettgyár,

⁵⁰ NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. III. 221. adatai alapján.

⁵¹ NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. III. 221. adatai alapján.

⁵² Ez világosan tükröződik a korabeli sajtó hangulatából is. Lásd a *Dunántúl* című lap cikkeit.

⁵³ A mecseki bányák középső része (a Komló körüli területek) a magyar kincstár kezében volt, míg az északi szénvidék (Máza, Szászvár stb. környéke) a Salgótarján Kőszénbánya Rt. tulajdonába került, amely egyébként 1925-ben fúzió révén vette át az Esztergom-Szászvári Kőszénbánya Rt-től.

⁵⁴ PAP 1928. (4.) 417., illetve annak szerzői helyesbítése: 1928. (5.) 492.

⁵⁵ Jaroslav Jicinsky 1913–1931 között a DGT pécsi bányászati üzemének igazgatója, az 1913–1927 közötti korszerűsítések megtervezője és megvalósítója volt.

főműhely kialakítására került sor. A DGT jelentős foglalkoztatója maradt a városnak és a környék bányásztelepüléseinek. Pécs város a nehéz években is számíthatott a DGT szénkiutalásaira, szénsegélyeire, amelyekkel a kritikus időszakokat át lehetett vészelni.⁵⁶ A bányauzem volt Pécs város villamosenergia-ellátója, hiszen 1918-tól a DGT tulajdonában lévő pécs-újhegyi erőmű szolgáltatta az áramot. A bányauzem dolgozóinak keresetei ebben a korszakban is felülmúlták a magyar átlagot. A DGT-nek áttételesen hatása volt a helyi politikára is, hiszen a bányatelepi munkásközösségekben a szociáldemokrata gondolkodás erősödött. A nagyvállalat által korábban kiépített egészségügyi ellátási rendszer (kórházak, orvosi felügyelet stb.) révén a város komoly kiadásoktól mentesült.⁵⁷ A dolgozókra való gondoskodás magas szintű volt a vállalatnál, segélyekhez, ellátáshoz, iskolai képzéshez lehetett hozzájutni. A vállalati lakásépítkezések szinte folyamatosak voltak. A két világháború között a DGT legnagyobb lakásépítési programja Meszesen valósult meg, ahol 1922–1925 között 177 munkáslakást és 2 felvigyázó lakást hoztak létre. A munkáslakásokból 24 egyszobás, míg 153 kétszobás volt.⁵⁸

A gazdasági infrastruktúra és a közszolgáltatások fejlődése

A gazdaság szerény fejlődése és a népesség dinamikus növekedésének ellentmondása miatt egyre nagyobb jelentőségűvé vált a város gazdasági aktivitása. Mivel a magánberuházások lényegében megszűntek, s a legtöbb cég esetében inkább a talpon maradás volt az elsődleges cél, így a munkahelyek létrehozásában a városi kezdeményezések vették át a vezető szerepet. Pécs város fejlesztései elsődlegesen a széles értelemben vett infrastruktúra bővítésében, megújításában figyelhetők meg. Kettős folyamatot láthatunk. Egyik esetben a város tulajdonosként lépett föl, a másik esetben pedig ösztönözte a magánvállalkozásokat új típusú infrastrukturális beruházásokra, a szolgáltatások szélesítésére.

A közlekedés. E törekvések egyik célterülete a közlekedés volt. Pécs vasúti regionális központi szerepköre már az 1913-ban kialakított Pécsi Üzletigazgatóság révén is erősödött. A szerb megszállás után Pécs a Balatontól délre eső vasútvonalak irányító egysége lett, majd pedig a Déli Vasút 1932. évi állami megvásárlása után minden vasúti tevékenységet Pécsről irányítottak a Dél-Dunántúlon. Ez sok mindent magával vont. Egrészt a MÁV-nak több javítóműhelye volt, amelyek közül a pécsi főműhely egyre komolyabb gazdasági tevékenységet végzett, s az idők során egy jelentős gépipari üzemmé nőtte ki magát. Az 1930. évi foglalkozási kimutatások szerint 127 embert alkalmaztak a pécsi javítóműhelyben. Ezen kívül a gőzvasút is sok embernek adott megélhetést, a keresőket tekintve 849 férfi és 33 nő dolgozott a vasútnál.⁵⁹ Egyes szakirodalmi megjegyzések szerint a létszám felduzzadásában nagy szerepe volt annak is, hogy az elcsatolt déli területekről a vasúti dolgozók Magyarországra áramlottak.⁶⁰

⁵⁶ Így például 1922-ben Baranya vármegye árvaházának 150 mázsa, a Pécsi Jótékony Nőegyletnek 300 mázsa; 1925-ben a városi szegények számára 800 mázsa szenet juttattak. A juttatottak között voltak hadiárvák, katonatisztek, városi tisztviselők, állami alkalmazottak, iskolák, egyesületek, egészségügyi intézmények, vasutasok, újságírók, csendőrök stb. Lásd HUSZÁR 2005. tanulmányát.

⁵⁷ HUSZÁR 2005. 191.

⁵⁸ PILKHOFFER 2008. 138.

⁵⁹ NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. III. 104.

⁶⁰ KOVÁCS 1928. 370.

Javult a városon belüli közlekedés is, Pécssett is elkezdődött az autóbuszokkal történő személyszállítás. 1925-ben adott engedélyt a város a Köztemetőig közlekedő autóbusz megindítására, ám ezt hamarosan visszavonták. Egy évvel később, 1926-ban a Pécsi Villamos Vasúti Rt-nek adták meg a jogot egy járat fenntartására, a társaság két Renault típusú busza a Széchenyi tér és a Köztemető között bonyolított le forgalmat. Adatok szerint a két autóbusz az első évben 21.000 km-t futott, s ezalatt 68.000 utast szállított.⁶¹ A forgalom folyamatosan nőtt, a jegyárak olcsóbbak lettek, ugyanakkor már bérletet is lehetett váltani a járatra. Az autóbusz-forgalom másik vonása a városon kívüli közlekedés megszervezése volt. 1926-ban egy magánvállalkozó révén jött létre a Pécs–Szederkény közötti autóbusz-közlekedés, amely a virágzó agrártermeléssel rendelkező falut tette elérhetővé, majd pedig ezt a vonalat Mohácsig meghosszabbították. 1928-ban megnyílt a Sásd–Kaposvár vonal. A MÁV is felismerte a vasúti rendszer kiegészítéseképpen az autóbuszban rejlő lehetőséget: a megszervezett MÁVAUT-járatok Pécsről elérhetővé tették a harkányi fürdőt, Siklóst, Mohácsot, Kaposvárt stb.⁶² Természetesen a városon belüli közlekedésben továbbra is nagy szerep jutott a tradicionális személyszállításnak, vagyis a bérkocsiknak, a fiákereknek, ugyanakkor kontrasztként ott voltak már a szaporodó benzinmotoros gépjárművek is. Pécssett 1930-ban 35-en foglalkoztak géperejű közúti személyszállítással, ugyanakkor állati erővel vontatott szállítással 230-an keresték kenyerüket, míg a géperejű közúti teherszállítás 74 embernek biztosított munkahelyet.⁶³

Az 1913-ban megnyílt villamosközlekedésnek a két háború közötti korszak volt a fénykora. A vállalatnál tulajdonosváltás történt, hiszen az Rt. az első világháború előtt csak 20 évre kapta az üzemeltetési jogot. A társaság 1933-ban „(...) *viszonylag kedvező üzemi körülmények között adta át az üzemet a városnak*”.⁶⁴ A kocsipark ugyan elöregedett, de a legnagyobb probléma az volt, hogy a hálózatot egyáltalán nem bővítették, holott a város népessége gyorsan nőtt, ám a villamos maradt olyan, amilyennek megépült. 1930-ban a pécsi villamosvasúti társaságnál 79-en dolgoztak.⁶⁵ A korabeli újságokból az is kiderül, hogy a villamos a maga lassúságával, csörömpölésével, de relatív megbízhatóságával beopta magát a városiak szívébe: szervesen hozzátartozott a városképhez.

Pécs közlekedési rendszerével kapcsolatban újdonság volt a légi közlekedés megindítása. Sokfajta érdek, köztük katonai-hadászati szempontok is szerepet játszottak abban, hogy a déli határ mentén Pécssett repülővel le lehessen szállni.⁶⁶ A város nyugati végén, a villamos végállomásától nem messze alakították ki a füves repteret, így a repülővel érkezettek villamossal könnyen elérhették a város belső részeit. 1930 szeptemberében nyitották meg az utasszállító gépek forgalma előtt a repülőteret. A reptér hangárral is rendelkezett, ahol a gépek szerelését tudták végezni. A repülőforgalom főleg polgári érdekeket szolgált, bár néha katonai egységek is leszálltak itt.⁶⁷

61 KÖZLEKEDÉS, HÍRKÖZLÉS 1996. 448.

62 MAJDÁN 2005. 78.

63 NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. III. 104.

64 PÉCS EZER ÉVE 1996. 252–253.

65 NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. III. 104.

66 Ugyanilyen indokok vezettek más városokban is a repülőterek kialakításához is. Lásd KAPOSI 2013.

67 MAJDÁN 2005. 81.

A hitelélet. Az 1920-as évek nehézségei megrostálták a pécsi pénzügyintézményeket is. Az évtized első felében, az inflációs időszakban intézetalapítási hullám jelent meg mindenhol az országban, azonban az új intézetek egy része alig élt meg egy-két esztendő. 1923-ban Pécsen felszámolták a Dunántúli Gazdabankot, ám még nála is nagyobb visszhangot keltett ifj. Csarsch Jenő bankházának 1924. januári csődje. Az egy éve működő bank spekulációs tevékenységére derült fény: kisbefektetők feljelentése nyomán a bankalapító menekülésre fogta a dolgot, de a 29 éves tulajdonost Pécs határában elfogták.⁶⁸ A magánbankházaknak általában bealkonyult, a tőkeigények növekedése társasági formát követelt meg. Ennek következtében a korábbi bankok vagy átalakultak, vagy kiegészítő tevékenységet vállaltak fel. Így például Tausz Gyula váltóüzlete a biztosítási főügynökség mellett az IBUSZ és menetjegyiroda pécsi képviselője lett, mellette iparvállalatok kereskedelmi ügynökségét látta el. Joggal állapítja meg a kérdés szakértője, hogy „*ebben az időszakban (...) szinte kizárólagossá vált a részvénytársasági pénzügyintézetek dominanciája*”.⁶⁹

A pénzügyintézmény-rendszerben a hagyományok erősek voltak. A város legjelentősebb pénzügyintézete a Pécsi Takarékpénztár maradt, amelynek befolyása, tőkeereje még növekedett is ebben az időszakban. A Takarékpénztár az inflációs években részt vett számos pécsi és azon kívüli részvénytársaság megalapításában vagy stabilizálásában. Így például 1921-ben részt vett a Károlyi Emil Építkezési Rt., az Industria Rt., az Első Pécsi Asztalosárugyár Hoffman Károly Rt. és a Baranyai Gazdák Rt. megalapításában, ugyanakkor érdekeltséget vállalt a Villányi Központi Takarékpénztár Rt. és a Délmagyar Ipar és Kereskedelmi Rt. tőkeemelésében.⁷⁰ A takarékpénztár befolyását rugalmas üzletpolitikája, szerencsés, időben végrehajtott tőkeemelési, valamint a helyi gazdasággal való jó összefonódottsága biztosította. Tőkeereje révén a vidéki takarékpénztárak között is vezető szerepet játszott a pécsi intézmény, amit az is mutat, hogy 1923-ban a fővárosban is fiókot nyitott. Jó kapcsolatai voltak a város vezetésével, a városi intézmények finanszírozása sokszor a takarékpénztáron keresztül történhetett, ugyanakkor a város szegényintézetei is mindig számíthattak a takarékpénztár segélyeire. Az összefonódás személyeken keresztül is megfogható, hiszen a polgármester, Nendtvich Andor is az igazgatóság tagja volt.⁷¹

A villamosáram-ellátás. Az 1890-es években létrehozott városi villanytermelő telep 1918-ban befejezte működését, szerepét a DGT Pécs-újhegyi erőműve vette át.⁷² A korábbi villanytelepet már az új erőmű látta el egy 15 KV-os vezetékes árammal. Az 1920-as években az áramellátás bővült, ami a közületi és a magánfogyasztásban is látszik. Mivel a város tulajdonba vette a gázgyárat, így lehetőség nyílt a gázmonopólium megszűnésével az elektromos világítás kialakítására, terjesztésére. A városi villanylámpák először 1924-ben gyulladtak fel, ebben az évben a belvárosban már 45 közvilágítási lámpát kapcsoltak be a rendszerbe.⁷³ Az 1920-as években az egyfázisú rendszerről áttértek a háromfázisú használatára, az egyfázisú vezetékek csak a város külső területein maradtak meg. A Pécs Város Villamos Művek látta el a tortyogói vízművet is árammal egy 15 KV-os vezetéken

⁶⁸ GÁL 2002. 43. Ez a korabeli Nagy Magyar Compass-ok adatai alapján is nyilvánvaló.

⁶⁹ GÁL 2002. 43.

⁷⁰ SIPTÁR 1996. 67–68.

⁷¹ Nendtvich Andor 30 éven keresztül, 1906–1936 között volt a város polgármestere.

⁷² CSÁVOLSZKY 1996. 64.

⁷³ 100 ÉVES 1994. 40–41.

keresztül. Speciális volt a város villanyárammal való ellátása abból a szempontból, hogy tulajdonán kívüli volt az áramtermelő, így nem kellett a környékét ellátni, a város maga volt egy önálló nagy fogyasztó egység.⁷⁴ Pécs villamosáram-elosztását végző üzeme a korszakban nyereséges cég volt.

A gázszolgáltatás. 1920-ban lejárt a magántulajdonban lévő Légszeszgyárral kötött korábbi üzemeltetési szerződés, s a város a gázszolgáltatás megváltására készült.⁷⁵ Azonban a szerb megszállás, illetve a tulajdonosi egyeztetések nehézsége miatt halasztódott az ügy, s végül is csak 1924-ben került rá sor. Pécs város egy nyereséges gázszolgáltatót vett át, az 1924. évi üzemi nyereség 150 millió papírkoronát tett ki (ami a hatalmas infláció miatt nem volt sok). Egy későbbi beszámolóból kiderül, hogy a város 20.000 pengőért vette át a Légszeszgyárat.⁷⁶ A légszeszgyár és a villamos telep (amely szintén a városé lett) együttes irányítása olcsóbbá tette a működést. A húszas évek közepén fejlesztések kezdődtek meg, amihez a város által felvett Speyer-kölcsön forrásait is felhasználták.⁷⁷ Kétségtelen ugyanakkor, hogy a gázművek hajdani technológiája már nem felelt meg az elvárásoknak és a növekvő keresletnek, így felmerült az igény egy új gázfejlesztő rendszer kialakítására. A gázmennyiség növelésére mindenképpen szükség volt, így a lehetséges fejlesztés egy kokszolómű megépítése volt, amely által továbbra is a pécsi szénre alapozódhatott a gáz-előállítás.⁷⁸

A vízszolgáltatás. A vízszolgáltatás terén a korábbi időkre is jellemző nehézkesen működő ellátást figyelhetjük meg. Pécs lakossága – főleg nyári időben – komoly vízellátási zavarok elé nézhetett.⁷⁹ Adataink szerint a város törekedett a vízellátás bővítésére, amit több minden is bizonyít. A tortyogói vízkiemelést állandóan bővítették, így például 1925 után 8 új kutat is fúrtak. Kiépítették a vízkiemeléshez szükséges elektromos vezetékét, amely egy 20 km hosszú rendszeren keresztül biztosította a szükséges áramot.⁸⁰ 1927-ben sikerült a Speyer-kölcsönből befejezni a csatornarendszert és a szivattyútelepet.⁸¹ A vízmű 1928-tól teljesen önállóvá válhatott, ugyanakkor létrehozták a Pécsi Vívezeteki és Csatornaművet, amely a vízszállítással, elosztással stb. foglalkozott. Pénzügyi előnye is volt a vállalat létrehozásának, hiszen 3800 olyan fogyasztóhely volt már a város területén, ahol havonként olvasták le a fogyasztást és számláztak.⁸² Kísérletet tettek a tettyei víztermelés bővítésére is, valamint a tortyogói víz hegyre vitelére, amihez tározót építettek, ezzel mintegy 2000 ember ivóvízellátását tudták biztosítani. Ám azt látni kell, hogy a város gyorsan terjeszkedett, de sem a vízmennyiség növelése, sem a csatornarendszer bővítése

⁷⁴ Ugyanott, illetve SZABÓ 1996. 483.

⁷⁵ A Légszeszgyárat 1869-ben alapították, 1870-ben kezdett működni. Lásd DEÁK 1970. 22.

⁷⁶ PÉCS EZER ÉVE 1996. 255.

⁷⁷ T. MÉREY 1985. 154.

⁷⁸ 1934-ben alakult meg a Pécsi Kokszművek Rt. 25.000 darab 100 pengős névértékű részvény kibocsátásával. Az alaptőke 80%-át a Sorg Antal Építőipari Rt. birtokolta, de a kisebbségi tulajdonosok között magánszemélyek is voltak. 1935-ben létrejött a beruházás, a szén természetesen a DGT szállította. A beruházás összértéke 6,2 millió pengő volt, ezen belül a telek és az építmények 2 millió pengőt értek. Lásd ehhez DEÁK 1970. 3. fejezet.

⁷⁹ Szinte nem volt olyan év, amikor nyáron a helyi sajtóban (*Pécsi Hírek*) ne cikkeztek volna a városi vízhiányról.

⁸⁰ KRAFT 1996. 526.

⁸¹ PL 2010. 1. 143–144.

⁸² PL 2010. 1. 143–144.

ezzel nem tartott lépést. A korlátozottan rendelkezésre álló víz korántsem volt olcsó. A csatornarendszer hossza az 1930-as évek közepe felé már 43 km-nyi volt, ehhez egy 6000 m³/nap teljesítőképességű szennyvíztisztító telep kapcsolódott.⁸³

Az oktatás. A város aktivitásának növekedése mellett a nehéz időkben fontossá vált az állam szerepe is. Az 1920-as évek nagy újdonsága az egyetem pécsi megjelenése volt. A folyamat helytörténetileg jól dokumentált: az 1921. évi XXV. törvény rendelkezett a trianoni békeszerződés révén elcsatolt területté vált pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem fakultásainak Pécsre helyezéséről. Az egyetem idetelepítése a szerb megszállás miatt viszont késett. Az elhelyezés érdekében a városnak anyagi áldozatot kellett hoznia, hiszen középületekben nem állt jól. A városnak fontos volt az egyetem mind kulturális, mind presztízsszempontról, s akkor még nem is részleteztük az államtól származó jövedelmek hatásait, valamint az itt tanuló egyetemi hallgatók általi fogyasztást. Mivel a városatyák közül a magas költségek miatt sokan ellenezték az egyetem Pécsre költözését, így fontos volt, hogy Nendtvich polgármester is felkarolta az ügyet.⁸⁴ Az egyetem letelepítésére és fejlesztésére a város telket ajánlott fel, illetve 1923-ban 3 millió koronát, 1931-ben pedig 700.000 pengőt.⁸⁵ Közel 1000 hallgató elhelyezéséről, a professzorok lakásairól, könyvtárakról, intézetekről stb. kellett gondoskodni.⁸⁶ Az egyetem kialakítása komoly és újszerű kulturális fellendülést hozott a városnak: új tudományos társaságok jöttek létre, folyóiratok születtek stb.⁸⁷ Az egyetem 1923-ban három karral (bölcseész, jog- és államtudományi, valamint orvosi) kezdte meg a működését.⁸⁸

Pécs város gazdálkodása

A magyarországi városok működési feltételrendszere az első világháború után a megelőző időszakhoz képest látványosan romlott. Ennek sok oka volt. A háború után sok hazai város elveszítette korábbi piackörzetét vagy annak egy részét, így addigi kereskedelmi-forgalmi központi szerepük csökkent, s ezzel bevételeik is visszaestek. Mivel népességük viszonylag gyorsan növekedett, ezért a városok fejlesztésekre, infrastruktúra-bővítésre kényszerültek, amihez hiteleket kellett felvenniük. Mivel bevételeik a kamatokat és a tőketörlesztéseket csak ritkán fedték le, így a hazai városok viszonylag gyors ütemben eladósodtak.⁸⁹ Ugyanakkor hosszú évtizedek óta folyt a kormányzatnak az önkormányzatokkal, törvényhatóságokkal vívott csatája: az állam mindig több és több állami funkciót akart a városokra áthárítani úgy, hogy forrást nem igazán biztosított hozzá, ami által a városok egyre rosszabb helyzetbe kerülhettek. Az állam sokszor megpróbálta aprólékosan szabályozni a városok működését, növelve azok amúgy is méretes bürokráciáját.⁹⁰ De

⁸³ PÉCS EZER ÉVE 1996. 256.

⁸⁴ 1927-ben ezért az Erzsébet Tudományegyetem díszdoktorrá is avatta.

⁸⁵ PÉCS EZER ÉVE 1996. 256.

⁸⁶ PL 2010. 2. 109.

⁸⁷ Lásd ehhez AKNAI 1997.

⁸⁸ PL 2010. 2. 109. A pécsi egyetemnek Sopronban egy hittudományi kara is volt.

⁸⁹ A városi eladósodásra lásd A MAGYAR VÁROSOK 1935. 329.

⁹⁰ Az 1929. évi XXX. törvénnyel a kormány nagyobb beleszólást biztosított maga számára a városok életébe. Ez a jobboldali kormány számára azért is fontos volt, mert a városokban a tömegesedés hatására erőteljesen szervezkedett a baloldal, így lehetősége nyílt a hatalomnak a városok feletti ellenőrzésre.

azt is látnunk kell, hogy a városok ugyanakkor nagyon rá voltak utalva az államra, hiszen – főleg a válságos időszakokban – helyi források híján csak az állam, a költségvetés segítségével bízhattak. Ez a helyzet Pécs gazdálkodását is nagyban befolyásolta.

A szerb megszállás után a város igyekezett zilált gazdálkodását rendbe hozni. Erre az inflációs évek jó alkalmat adtak, hiszen a korábbi adósságok jelentős részétől meg lehetett szabadulni: az emelkedő árak miatt a kereskedelmi forgalom nőtt, így a városi bevételek is emelkedtek. Egy 1924. végi polgármesteri beszámoló szerint a városi háztartás szempontjából komoly eredményeket értek el: Pécs tartozásai csökkentek, kedvezményes szén- és áramellátást tudtak biztosítani a DGT révén, a városi erdők jövedelmeztetésére fokozottabban figyeltek, a vásárokat szaporították, az erdei úthálózatot fejlesztették, a lakásínséget enyhítették, „és ami a város büszkesége”, sikerült idetelepíteni az egyetemet.⁹¹

A korabeli városok gazdálkodása elsődlegesen a helyi forrásokon nyugodott. A bevételi források között meghatározó volt a vagyongazgatásból, vagyis a városi vagyon működtetéséből származó bevétel. Pécs esetében a város tulajdonában lévő 4200 kat. holdas erdő, a kisebb-nagyobb egyéb földek, illetve az épületek bérbe adása hozott sokat. Az erdei bevételek között a bérleti díj volt a legjelentősebb.⁹² A városi bevételek másik fontos eleme a helyi lakosság adójából állt. Egyrészt a helyben keletkező fogyasztási adó egy részét az állam visszaengedte, másrészt pedig a községi pótdadó kivételének lehetősége is jelentős forrásokhoz juttatta a várost (a pótdadó mértéke az állami egyenes adó arányában volt meghatározva, annak általában 60–70%-a volt). Rendelkezett a város állami költségvetési bevételekkel is: ezeket iskolákra, katonaságra, állami intézményekre, igazgatási funkciókra költhette, bár ezek legtöbbször nem fedezték a kiadásokat.

Az 1920-as években a kiadási tételek között a korábbiakhoz képest a szegényügyre, a munkanélküliség kezelésére, a közmunkákra és a városi működés infrastrukturális feltételeinek javítására kellett sokat fordítani. Az 1920-as évek második felében újakezdődött az eladósodás. A város egyrészt cipelt magával régi, háború előtti adósságokat, másrészt pedig az 1920-as évek második felére vonatkozóan megjelentek a Speyer-kölcsön tekintélyes méretű kamatai és törlesztőrészelei is.⁹³ 1929-ben például 5.389.087 pengős bevétel mellett a kiadások 6.090.625 pengőt tettek ki. A csaknem 701.000 pengős hiány fedezetére 50%-os pótdadót vezettek be.⁹⁴

Tegyükhöz, hogy a városnak jelentős vagyona volt, ami megfelelő biztosítékot jelentett a hitelek visszafizetésére. A városi vagyon, akárcsak ebben az időben más dunántúli városok esetében is, gyorsan növekedett. 1928-ban 44,8 millió, 1929-ben már 47,6 millió pengős volt a város vagyona,⁹⁵ amely egyelőre biztos fedezetet nyújtott a városi költségvetés 10–20%-át is elérő folyó adósságra. Pécsnek ugyanakkor kinnlevőségei is voltak, hiszen a közpénze- ket el kellett helyezni pénzintézményekben. A sorban 37%-os részesedéssel a Pécsi Takarékpénztár állt az első helyen, de a pénzek 21%-a a Dunántúli Bankban, 14–14%-a pedig a

⁹¹ RÉVÉSZ 1994. 115.

⁹² KAPOSI 2006. 182.

⁹³ INÁNTSY-PAP 1938. 487–488. Pécsnek 1929 végén a két korábbi Speyer-kölcsönből összesen 886.640 dollár, vagyis 4.588.173 pengő adóssága volt még. Lásd még VARGHA 1986. 331.

⁹⁴ VARGHA 1986. 329.

⁹⁵ VARGHA 1986. 332.

Pécs-Egyházmegyei Takarékpénztárban, a Dél-Magyarországi Kereskedelmi Bankban és a Magyar Általános Hitelbankban volt elhelyezve.⁹⁶

Az 1920-as években sokat javult a város élhetősége.⁹⁷ Fontos lépés volt a városi lakásépítkezések megindítása. A községi bérlakások építésének gondolata a várospolitikában már a 19. század végén megjelent, s az első világháború előtt e téren már voltak is érdemi eredmények.⁹⁸ A szerb megszállás után, 1921 végén a város 300 darab egyszobás és 100 kétszobás lakás létrehozásáról döntött.⁹⁹ A város a nagyméretű bérházakkal az állandósult lakásínséget kívánta enyhíteni. 1930-ra elkészültek a tervek a Siklósi külvárosban a családi házas övezet kialakítására.¹⁰⁰ A magánéros és a városi építkezések megindulása eredményeképpen a házak száma Pécsen 10 év alatt 5363-ról 6845-re emelkedett.¹⁰¹ Rendezték a tereket, parkosításokat hajtottak végre.¹⁰² A vízvezeték-bővítés és a csatornázások befejezése után lehetőség nyílt az utak javítására is. Ennek során az addigi mészkömakadám helyett kemény bazaltmakadám, kockakő és aszfalt került az utakra, ami lényegesen javította a közlekedési feltételeket. 1925-ben Pécs egy öntöző autót vett, majd 1928-ban megjelent az első automobilos seprőgép is a város útjain. 1928-ban létrehozták a köztisztasági üzemet, majd 1930-ban a város új köztisztasági szabályrendeletet alkotott.¹⁰³

A 19. század végétől formálódó városi szociálpolitika is változásokat mutatott. A konjunkturális években e téren sok nehézség nem volt, hiszen a lakossági és vállalati jövedelmek gyarapodása révén a szociális szervezetek, így például a Keresztény Nemzeti Liga, a Jótékony Nőegylet stb. karácsonyi akciókkal, gyűjtésekkel stb. jelentős tömegekről tudott gondoskodni. A városnak leginkább a koldusokról, egyéb ínségesekről, az árvákról, az aggokról és betegekről kellett gondoskodnia. Az 1920-as évek vége felé azonban a romló létfeltételek miatt ki kellett bővíteni a szociális gondoskodás körét. 1928 nyarán Pécs város Fonyódon gyermeknyaraltatási telepet rendezett be, ahol már abban az évben 320 gyermek nyári nyaraltatását tudták biztosítani.¹⁰⁴ Az állástalanok szaporodása a várostól erőfeszítéseket követelt, hiszen a munkanélkülieket rendszeres segélyekben kellett részesíteni. 1927. október végén, a városházán lévő munkaközvetítő még csak 78, három hónappal később már 455, míg 1930. január elején már 1549 munkanélkülit regisztrált.¹⁰⁵ Utóbbiak 45%-át az építőipari szakmával rendelkezők tették ki. Eddigre már megindultak a gyári elbocsátások is, valamint a kezdődő válság elérte a kereskedelmet, ahol a csökkenő kereslet, a családi és vállalati takarékoskodás miatt megkezdődött az alkalmazottak egy részének elbocsátása.¹⁰⁶ Az éles társadalmi probléma a sajtóban is nagy teret kapott, ahol folyamatosan írtak a munkanélküliség növekedéséről, illetve a közmunkák szükségességéről.¹⁰⁷

⁹⁶ VARGHA 1986. 332.

⁹⁷ Lásd összefoglalóan INÁNTSY-PAP 1938.

⁹⁸ Lásd MÉSZÁROS 2009.

⁹⁹ RÉVÉSZ 1994. 114.

¹⁰⁰ VUICS 1999. 34. Az új városrészben 1930-ra 25 családi ház épült föl.

¹⁰¹ T. MÉREY 1985. 129.

¹⁰² ESZTERGÁR 1933. 27.

¹⁰³ RADNÓTI 1999. 14–17.

¹⁰⁴ ESZTERGÁR 1933. 29. A háromhetes turnusok alatt tanítók és tanítónők felügyelték a kicsiket.

¹⁰⁵ VARGHA 1988. 315., 318.

¹⁰⁶ VARGHA 1988. 315., 318.

¹⁰⁷ Lásd DUNÁNTÚL, 1929. október 27.; PÉCSI HÍREK, 1929. november 18.

A növekvő munkanélküliség kezelésére a városnak két lehetősége volt: a városi építkezések és közmunkák révén munkaalkalmakat teremteni, valamint a rászorultaknak segítyeket juttatni. A város saját bevételeiből, a központi támogatásokból, illetve hitelek-ből próbált közmunkaprogramokat létrehozni. Ebből a szempontból különösen fontos volt a Stefánia Anya- és Csecsemővédő Intézet, az egyetemi tanárok bérháza, valamint a Vegykísérleti Állomás összesen mintegy 1 millió pengős építkezése.¹⁰⁸ 1929-ben a repülő-tér kiépítése céljából földmunkákra 60.000 pengőt (a közúti alapból), 1930-ban földmun-kákra, gyalogjáró-burkolásra, utépítésre 83.000 pengőt fordítottak.¹⁰⁹ Szerepelt a tervek között a mecseki tudószanatórium tereprendezési munkálata, kislakás-építési akció, út-építések, terek karbantartása, csatornázás, magasépítés stb., ami a foglalkoztatás megte-remtésén keresztül a város infrastruktúráját is javította.

Népesség és társadalom: strukturális változások és területi elhelyezkedés

A háború, a gazdasági és politikai élet bizonytalanságai, valamint a szerb megszállás kö-vetkeztében Pécs lakossága megfogyatkozott. A háború előtti állapothoz képest 1921-ben mintegy 2500 fő hiányzott a városból. A háborús veszteség elsődlegesen férfiakból állt; az 1920-as évek közepe felé a magyarországi városok közül Pécssett alakult ki az egyik legjelentősebb női túlsúly, amikor is 1000 férfira 1163 nő jutott.¹¹⁰ Ugyanakkor a népesség regenerációja gyorsan végbement, az 1920-as évek elején gyors növekedésnek indult a város lakossága. 1925-ben már 55.107-en, 1930-ban pedig már 61.663-an éltek a városban.¹¹¹ Alig volt olyan város az országban, amely a népességnövekedés tekintetében Pécsset a két háború közötti időben megelőzte volna.¹¹² Összehasonlítva a dél-dunántúli nagyvárosokat kiderül, hogy míg Pécssett 1920-30 között a lakosság 23%-kal, addig Ka-posváron 9,5%-kal, Nagykanizsán pedig mindössze 3%-kal emelkedett. (1. táblázat)¹¹³

Város	1910	1920	1930
Pécs	49.882	47.556	61.663
Nagykanizsa	26.524	30.007	30.869
Kaposvár	24.124	30.086	33.225
Szekszárd	14.947	14.470	15.129

1. táblázat – A dél-dunántúli nagyobb városok népessége 1910-1930 között

¹⁰⁸ VARGHA 1983. 343.

¹⁰⁹ VARGHA 1983. 353.

¹¹⁰ KOVÁCS 1928. 353.; Lásd még KATUS 1995.

¹¹¹ 1925-re: KOVÁCS 1928. 351.; 1930-ra: NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. I. 8.

¹¹² KOVÁCS 1928. 51–352.

¹¹³ Az adatok forrása: NÉPSZÁMLÁLÁS 1910. I.; NÉPSZÁMLÁLÁS 1920.; NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. I.

A növekedés alapvetően bevándorlásból származott.¹¹⁴ Az 1920. évi népszámlálás szerint a lakosságnak mintegy 40%-a született helyben, 1930-ban azonban már csak 35%.¹¹⁵ A beköltözők főleg felnőttek voltak, ezért a népesség korösszetétele öregedést mutat.¹¹⁶

Pécs lakosságának homogenizálódása nem új folyamat, bár kétségtelenül ekkor gyorsult föl. A város mindig is erősen katolikus vallású többsége a betelepülésekkel még fokozódott is. De szerepet játszott ebben az is, hogy a zsidóság korábbi növekedése megállt, később számuk és arányuk lassan csökkenésnek indult.¹¹⁷ Nemzetiségi szempontból a város gyorsan magyarosodott, s anyanyelvét tekintve is magyarrá vált. Már az erős németes hagyományok szerint élő belvárosi polgárság is magyarul beszélt. A 20. század első felében a német nyelvű üzletvitel magyarrá vált – leszámítva a DGT kifelé szóló kapcsolatait.

A bevándorlók elsődlegesen a külvárosok népességét növelték meg. 1920-ban a Budai külvárosban 15.067-en, 1930-ban már 19.569-en éltek; a Szigeti külvárosban 10.246-ról 15.803 főre nőtt a létszám. A Siklósi külváros lakossága mintegy 1000 fővel emelkedett, s 1930-ra elérte az 5570 főt. Pécs-bányatelepen mintegy 20%-os növekedés ment végbe, 1930-ban már csaknem 5200 főt találunk a kerületben. Szintén gyorsan nőtt az egyéb külterületeken élők száma is. Érdekes ugyanakkor, hogy az egyre komfortosabb Belváros lakossága viszont visszaesett: itt az 1920. évi 9851 fővel szemben 1930-ban már csak 9077 főt írhattak össze. Látható az adatokból, hogy a bevándorlók számára az iparosodottabb városrészek voltak a legvonzóbbak.¹¹⁸

A foglalkozási struktúrát vizsgálva egyértelmű, hogy a város értelmiségi- és honorációr jellege sokat erősödött. 1930-ban az összes foglalkoztatottnak már 26%-a, vagyis lényegében minden negyedik kereső a közszolgáltatásban dolgozott.¹¹⁹ Fontos és a későbbi évtizedekre is nagy hatást gyakorló tendenciáról van szó, melynek okai szerteágazóak. Szerepet játszott ebben az iskolarendszer bővülése, az egyetem kiépülése és egyetemi oktatók számának emelkedése, a korábbi vállalkozóknak és gyermekeiknek egyre nagyobb arányban a biztos fizetést garantáló közszféra felé való fordulása, az állami alkalmazottak számának növekedése, a városi közüzemekben és intézményekben irányító munkát végzők alkalmazása, stb.¹²⁰ Mindez a humán értelmiség befolyását erősítette a városban, ami a klasszikus kávéházi, színházi polgárvilág hosszú távú fennmaradásához erőteljesen hozzájárult. A gyáripar megmerevedése miatt ugyanakkor az alkotó műszaki értelmiségképzésnek sem iskoláztatási alapja, sem a reálgazdasági igénye nem jelent meg.

¹¹⁴ HoÓZ 1995. 98.

¹¹⁵ HoÓZ 1995. 103.

¹¹⁶ A városok esetében nem mindig a jó gazdasági teljesítmény vonzza a népességet, más okai is lehetnek a beköltözéseknek; ilyen lehet például a védettség érzése, egyes kulturális intézmények és az iskolák elérhetősége, a divat, a szórakozás más szintje stb.

¹¹⁷ Nem kedvezett e rétegnek az országosan is erős zsidóellenes politika, a korlátozó intézkedések, a jobboldali sajtópropaganda stb.

¹¹⁸ Az adatok forrása: 1920-hoz: KOVÁCS 1928. 356.; 1930-hoz: NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. III. 94.

¹¹⁹ NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. I. 8.

¹²⁰ A közszféra biztonsága persze relatív, mivel ez az ágazat elsősorban a jó gazdasági évek esetében tudott csak biztonságot nyújtani. A világgazdasági válság alatt, vagy a második világháború éveiben a közszférában dolgozni már sokszor a nyomorúságos és kiszolgáltatott léthelyezettel, a segélyekre való rákényszerüléssel volt egyenértékű.

Egy másik fontos strukturális változás volt a munkásság befolyásának erősödése. Bár az ipari és építőipari munkásság aránya 1920–1930 között 45,6%-ról 40,2%-ra csökkent, de még így is a legnagyobb foglalkoztatási csoportja volt a városnak.¹²¹ A 20. századi jogkiterjesztés révén megnöttek a munkásság politikai lehetőségei is. Az 1920-as években a helyi munkásság a szociáldemokrata párt által szervezve egyre jelentősebb érdekérvényesítő csoporttá vált. Vállalatokon belüli bérharcok, sztrájkok, a gyáripari munkásság politikai szervezettségének erősítése, erős munkás-összetartozás kiépülése jelezte a réteg jelenlétét a városon belül. A munkásság erejét mutatták a helyi választásokon elért eredményei. Az 1922. évi parlamenti választásokon Pécs város II. számú országgyűlési kerületében (amely nagyrészt a munkástöbbségű Budai külváros lakosságára terjedt ki) a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) jelöltje, Esztergályos János szerzett mandátumot.¹²² Mivel a munkásember családja alapvetően fizetésből élt, így mint keresleti forrás nagyban befolyásolta kiskereskedelem működését. Bár a munkások vásárlásai – területi elhelyezkedésük miatt – elsődlegesen a külvárosokban realizálódtak, azt világosan lehetett látni, hogy a gazdasági és politikai fejlődés szempontjából egyre fontosabb társadalmi csoportról van szó.

FORRÁSOK

MNL BaML Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára IV. 1406. Pécs Város Tanácsának iratai (1872–1950)

IRODALOM

- 100 ÉVES 1994 *100 éves az áramszolgáltatás Dél-Dunántúlon 1894–1994.* Szerk. SZABÓ Antal. Pécs, 1994.
- ÁGH 1894 ÁGH Timót: *Emléklapok Pécs sz. kir. város múltjából és jelenéből.* Pécs, 1894.
- AKNAI 1997 AKNAI Tamás: *Pécs.* (Változó világ 12.) Pécs, 1997.
- A MAGYAR VÁROSOK 1935 *A magyar városok háztartási viszonyai az 1934. évre.* Budapest, 1935.
- ANDRÁSSY 1975 ANDRÁSSY Antal: A város az ellenforradalmi rendszer idején. In: *Kaposvár. Várostitörténeti tanulmányok.* Szerk. KANYAR József. Kaposvár, 1975. 357–456.
- ANGSTER 1993 ANGSTER József: *Angster. A pécsi orgonagyár és a család története.* Pécs, 1993.
- BABICS 1952 BABICS András: *A pécsvidéki kőszénbányászat története.* Budapest, 1952.

¹²¹ NÉPSZÁMLÁLÁS 1920. III. 94–95.; NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. III. 102–104. alapján számolva.

¹²² SZITA 1985. 45. 1922-ben a nagyobb vidéki városokból az MSZDP összesen 12, míg Budapest 13 képviselőt tudott a Parlamentbe küldeni.

- BEREND–SZUHAY 1975 BEREND T. Iván – SZUHAY Miklós: *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944*. Budapest, 1975.
- CSÁVOLSZKY 1996 CSÁVOLSZKY Jenő: Energiafejlesztés, -termelés. In: *Baranya megye 100 éve a műszaki és természettudományos folyamatok történetében 1896–1996*. Szerk. KASSAI Miklós. Pécs, 1996. 250–260.
- DEÁK 1970 DEÁK Bertalan: A légszisztársulattól a városi légszisztelep megalapításáig. In: DEÁK Bertalan – SZITA László: *A pécsi légszisztelep 1870–1970*. Pécs, 1970. 15–36.
- DÉRI 1977 DÉRI János: A pécsi kesztyűipar kialakulása és története a Hamerli kesztyűgyár államosításáig. In: *A Pécsi Kesztyűgyár története 1861–1976*. Szerk. DÉRI János. Pécs, 1977. 9–101.
- ESZTERGÁR 1933 ESZTERGÁR Lajos: *Gyakorlati szociálpolitika. Pécs. sz. kir. város szociálpolitikai beszámolója*. Pécs, 1933.
- ÉHEN 1906 ÉHEN Gyula: *Városaink közlélete*. Budapest, 1906.
- FISCHER 1996 FISCHER Ferenc: A Pécsi Takarékpénztár Részvénytársaság 50 éves múltjának rövid ismertetése. In: *A Pécsi Takarékpénztár Rt. története*. Szerk. SIPTÁR László. Pécs, 1996. 9–39.
- GÁL 2002 GÁL Zoltán: A pécsi bankok aranykora. Pécs bankrendszerének története a XIX. század végén és a XX. század első felében. In: *Iparosok és bányászok a Mecsek-alján. Gazdaságtörténeti tanulmányok*. Szerk. SZIRTES Gábor – VARGHA Dezső. Pécs, 2002. 7–61.
- GULYÁS–TÓTH 1962 GULYÁS József – TÓTH Géza: A kapitalista börgyártás. In: *A kétszáz éves Pécsi Börgyár*. Pécs, 1962. 74–95.
- HARCOS 1973 HARCOS Ottó: *A pécsi Pannónia Sörgyár története*. Pécs, 1973.
- HOÓZ 1995 HOÓZ István: Pécs népességének alakulása a két világháború közötti időszakban. In: *Pécs népessége 1543–1900*. Szerk. VONYÓ József. (Tanulmányok Pécs történetéből 1.) Pécs, 1995. 95–115.
- HUSZÁR 2005 HUSZÁR Zoltán: A szénbányászat szerepe Pécs város fejlődésében a 19. század végétől a második világháború kitöréséig. In: *Mozzaikek Pécs és Baranya gazdaságtörténetéből*. Szerk. SZIRTES Gábor – VARGHA Dezső. Pécs, 2005. 186–206.
- INÁNTSY-PAP 1938 INÁNTSY-PAP Elemér: Városok pénzügyei. A magyar városok Speyer-kölcsönei. In: *A mai magyar város*. Szerk. MÁRTONFFY Károly. Budapest, 1938. 485–490.
- JAKAB 1999 JAKAB Antal: A Pécsi Börgyár történetéből (1889–1989). In: *Angstertől Zsolnayig. Ipartörténeti tanulmányok*. Szerk. SZIRTES Gábor – VARGHA Dezső. Pécs, 1999. 108–128.

- KATUS 1995 KATUS László: Pécs népessége 1848 és 1920 között. In: *Pécs népessége 1543-1900*. Szerk. VONYÓ József. (Tanulmányok Pécs történetéből 1.) Pécs, 1995. 37–93.
- KAPOSI 2006 KAPOSI Zoltán: *Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000*. Pécs, 2006.
- KAPOSI 2007a KAPOSI Zoltán: *Die Entwicklung der Wirtschaft und Gesellschaft in Ungarn 1700–2000*. Passau, 2007.
- KAPOSI 2007b KAPOSI Zoltán: Pécs mezőgazdasági rendszere a dualizmus időszakában. In: *A Pécs gazdasága és társadalma a 18-20. században és a Pécs évszázadai című, 2005. évi konferenciák válogatott előadásai*. Szerk. KAPOSI Zoltán – PILKHOFER Mónika. (Tanulmányok Pécs történetéből 19.) Pécs, 2007. 101–126.
- KAPOSI 2011a KAPOSI Zoltán: Iparszerkezet és városfejlődés Pécsen a 19–20. század fordulóján. In: *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 6. (2011):1. 51–76.
- KAPOSI 2011b KAPOSI Zoltán: Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–1921). *Pécsi Szemle* 14. (2011):2. 66–77.
- KAPOSI 2013 KAPOSI Zoltán: Nagykanizsa gazdasági fejlődése 1850–1945. In: *Nagykanizsa. Várostörténeti monográfia III. 1850–1945*. Szerk. KAPOSI Zoltán. Nagykanizsa, 2013. (Megjelenés alatt.)
- KOPASZ 1965 KOPASZ Gábor: Hamerli József Gépgyár és Vasöntöde Részvénytársaság (1918–1944). In: *A pécsi Sopiana Gépgyár 1865–1965*. Szerk. KOPASZ Gábor. Pécs, 1965. 56–62.
- KOPASZ 1988 KOPASZ Gábor: A baranyai kisipar és a kézműiparosok helyzete a szerb megszállás alatt. In: *Történeti tanulmányok Dél-Pannóniából I*. Szerk. SZITA László – VONYÓ József. Pécs, 1988. 131–139.
- KOVÁCS 1928 KOVÁCS Alajos: Pécs lakosságának összetétele. *Statisztikai Szemle* 6. (1928):4. 349–374.
- KÖZLEKEDÉS, HÍRKÖZLÉS 1996 ALBERT Ferenc – FENYÓSI Csaba – FÜLÖP György – HÍR Attila – KASZA Gyula – KÓCZIÁN Lőrinc – SZALAI László – VARGA László: Közlekedés, hírközlés, posta. In: *Baranya megye 100 éve a műszaki és természettudományos folyamatok történetében 1896–1996*. Szerk. KASSAI Miklós. Pécs, 1996. 433–458.
- KRAFT 1996 KRAFT János: Pécsi Vízmű. In: *Baranya megye 100 éve a műszaki és természettudományos folyamatok történetében 1896–1996*. Szerk. KASSAI Miklós. Pécs, 1996. 522–534.
- LAKY 1923 LAKY Dezső: *Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárjai*. Budapest, 1923.
- LENKEI 1922 LENKEI Lajos: *Negyven év Pécs életében*. Pécs, 1922.

- MAJDÁN 2005 MAJDÁN János: Pécs mint közlekedési központ (1846–1946). In: *Mozzaikek Pécs és Baranya gazdaságtörténetéből*. Szerk. SZIRTES Gábor – VARGHA Dezső. Pécs, 2005. 55–86.
- MÉSZÁROS 2009 MÉSZÁROS Balázs: A községi lakásépítkezés első lépései Pécsen. In: *A 2006. és 2007. évi Előadások Pécs történetéből című konferenciák válogatott előadásai*. Szerk. KAPOSZI Zoltán – VONYÓ József. (Tanulmányok Pécs történetéből 20.) Pécs, 2009. 75–100.
- NAGY 1996 NAGY Imre Gábor: Fejezetek a pécsi szőlő- és borkultúra történetéhez (1890–1914). In: *Az Előadások Pécs történetéből '94 és az Előadások Pécs történetéből '95 című konferenciák válogatott előadásai*. Szerk. VONYÓ József. (Tanulmányok Pécs történetéből 2–3.) Pécs, 1996. 81–91.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1910. I. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. I. rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1910. III. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. III. Rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Budapest, 1914.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1920. I. *Az 1920. évi népszámlálás*. I. Rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1923.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1920. III. *Az 1920. évi népszámlálás*. III. Rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Budapest, 1926.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. I. *Az 1930. évi népszámlálás*. I. Rész. Demográfiai adatok. Budapest, 1932.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. III. *Az 1930. évi népszámlálás*. III. Rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Budapest, 1935.
- PAP 1928 PAP László: A pécsvidéki szénmedence termelése. *Statisztikai Szemle* 6. (1928):4. 411–418.; lásd még szerzői helyesbítés: *Statisztikai Szemle* 6. (1928):5. 492.
- PÉCS EZER ÉVE 1996 *Pécs ezer éve. Szemelvények és források a város történetéből 1009–1962*. Főszerk. MÁRFI Attila. Pécs, 1996.
- PILKHOFFER 2004 PILKHOFFER Mónika: *Pécs építészete a századfordulón (1888–1907)*. Pécs, 2004.
- PILKHOFFER 2008 PILKHOFFER Mónika: *Bányászat és építéset Pécsen a 19–20. században*. Pécs, 2008.
- PL 2010 *Pécs Lexikon*. Főszerk. ROMVÁRY Ferenc. I–II. kötet. Pécs, 2010.

- RADNÓTI 1999 RADNÓTI Ilona: A köztisztaság kialakulása és fejlődése Pécssett. In: *A pécsi köztisztaság múltja és jelene*. Szerk. RÁCZ Henriett Tünde. Pécs, 1999. 5–23.
- RÉVÉSZ 1994 RÉVÉSZ Mária: Várospolitikai Pécssett az 1920-as évek első felében. In: *Történeti tanulmányok Dél-Pannoniából*, 2. Szerk. FÜLÖP Miklós – VONYÓ József. Pécs, 1994. 110–116.
- RÚZSÁS 1954 RÚZSÁS Lajos: *A Pécsi Zsolnay-gyár története*. Budapest, 1954.
- SIPTÁR 1996 SIPTÁR Lajos: A Pécsi Takarékpénztár második 50 évének története. In: *A Pécsi Takarékpénztár Rt. története*. Szerk. SIPTÁR László. Pécs, 1996. 40–90.
- STATISZTIKAI ÉVKÖNYV 1910 *Magyar Statisztikai Évkönyv, 1910*. Új folyam, XVIII. Budapest, 1911.
- SZABÓ 1996 SZABÓ Antal: Villamosenergia-ellátás. In: *Baranya megye 100 éve a műszaki és természettudományos folyamatok történetében 1896–1996*. Szerk. KASSAI Miklós. Pécs, 1996. 481–502.
- SZITA 1985 SZITA László: A munkásmozgalom újjászervezése a szerb megszállás után. In: *A baranyai-pécsi munkásmozgalom története II*. Szerk. SZITA László – SZÜTS Emil. Pécs, 1985. 11–70.
- T. MÉREY 1985 T. MÉREY Klára: *Dél-Dunántúl iparának története a kapitalizmus idején*. Budapest, 1985.
- T. MÉREY 1997 T. MÉREY Klára: *A pécsi dobánygyár története 1912–1948*. Pécs, 1997.
- T. MÉREY 1999 T. Mérey Klára: Baranya megye ipara (1850–1914). In: *Angstertől Zsolnayig. Ipartörténeti tanulmányok*. Szerk. SZIRTES Gábor – VARGHA Dezső. Pécs, 1999. 17–34.
- T. MÉREY 2001 T. MÉREY Klára: Kaposvár iparának története a török kiűzésétől a második világháború végéig. In: KAPOSI Zoltán – T. MÉREY Klára: *Kaposvár ipartörténete*. Kaposvár, 2001. 11–203.
- VARGHA 1983 VARGHA Dezső: Pécs thj. város szociálpolitikai tevékenysége 1929–1935. In: *Baranyai helytörténetírás 1982*. Szerk. SZITA László. Pécs, 1983. 341–363.
- VARGHA 1986 VARGHA Dezső: Vizsgálatok Pécs thj. város gazdálkodásáról és tisztviselőinek, alkalmazottainak helyzetéről 1920–1944. In: *Baranyai helytörténetírás 1985–86*. Szerk. SZITA László. Pécs, 1986. 323–354.
- VARGHA 1988 Vargha Dezső: A pécsi munkaerőhelyzet és a városi ínségmunka-rendszer 1929–1940. In: *Baranyai helytörténetírás 1987–1988*. Szerk. SZITA László. Pécs, 1988. 315–339.
- VÁROSI HÁZTARTÁS 1916 *Magyarország városainak háztartása az 1910. évben*. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 58.) Budapest, 1916.

VUICS 1999

VUICS Tibor: A megyeri Kertváros kialakulása és funkcionális változásai. In: *Az Előadások Pécs történetéből '96 és az Előadások Pécs történetéből '97 című konferenciák válogatott előadásai*. Szerk. FONT Márta – VONYÓ József. (Tanulmányok Pécs történetéből 5–6.) Pécs, 1999. 27–32.

ZSOLNAY 1974

ZSOLNAY Teréz: *Zsolnay. A gyár és a család története 1863–1948*. Budapest, 1974.

The Economic and Social Conditions of Pécs during the Removal of Erzsébet University to Pécs

by Zoltán Kaposi

(Summary)

In the period of the Austro-Hungarian Dualism (1876–1918), Pécs was one of the fastest developing cities in Hungary. The two determining factors in its development were the birth of the manufacturing industry and coal-mining which offered employment for a large number of workers. As a time of major technical innovations, this period also marks the birth of some of the world-famous private enterprises in Pécs (Zsolnay, Angster, etc.). However, following the outbreak of World War I, industrial development was arrested. During the war and the three-year-occupation of the city by Serbian troops, the economic and social structures of Pécs underwent an important change. Real income dropped, the city drained its reserves and Serbian troops ransacked the city after 1918. As a result of the great losses of resources, progress after August 1921, when the Serbian troops were withdrawn, proved to be rather ambiguous. Undoubtedly, the population of the city was rapidly growing because Pécs, offering greater possibilities, attracted many people from the wider region. At the same time, the decline of industry, together with the decrease in the demand for labour, posed a serious challenge. The production capacities of many factories had to be reduced, and there began a concentration of privately run former factories and their reorganization into shareholding companies. Until the end of 1926, coal mines owned by DGT, had to turn over most of its production to pay reparations to Yugoslavia. Between 1920 and 1930, there was a severe drop in the number of enterprises which had always played a significant role in the small-scale industries of Pécs. Although in the latter half of the 1920s there were already signs of recovery in the slow stabilization of the local economy, the private sector continued to stand on shaky legs. It was an interesting change, which coincided with the practice of other towns in the country, that in the 1920s the city took over the task of the stimulation of economy. Pécs began to play a growing part in the functioning of local infrastructure (the supply of gas, water, and electricity; education and local transport), but it is also true that, because of these unavoidable developments, it accumulated debts in the latter half of the decade (see the Speyer Loan). The slow development of the city came to a grinding halt at the time of the global economic crisis that could be felt from the end of 1929 onwards; the rapid rise of unemployment and the loss of markets meant newer problems that were difficult to manage.

(A szöveget Hartvig Gabriella fordította.)

Font Márta

Egyetemi hagyományok és tanárképzés. Az intézményi keretek változása Pécssett

A pécsi tanárképzés múltja elválaszthatatlan a Pécsi Tudományegyetem egészének történetétől, az egyetem – illetve egyes karainak – a létezésért folytatott időnként heroikus küzdelmétől. Ez a történet ugyanakkor példa arra is, hogy a hagyomány milyen energiákat képes megmozgatni – nemegyszer reménytelennek tűnő helyzetekben is.

A tanárképzés – mint a felsőoktatás sajátos képzési területe – a 20. századi intézménytörténethez kapcsolódik, de nem térhetünk ki az elől, hogy ne vessünk egy pillantást a pécsi egyetemi hagyomány gyökereire. Már a középkori egyetemalapítást is számos probléma kísérte, olyan problémák, amelyek napjainkban is „visszaköszönnek”, például a finanszírozás, a célok és lehetőségek között feszülő ellentmondás, stb. A tanárképzés ekkor nem különült el az oktatáson belül, hanem annak valóban szerves részét alkotta a *docendo discimus* elvének megfelelően. A középkori egyetem létezése erőteljesen kötődött a püspök személyéhez (Koppenbachi Vilmos), de ugyanez elmondható a 18. századi egyetemalapítási kísérletről is (Klimo György). Ez utóbbinak köszönhető a PTE könyvtárának alapja, a Klimó-gyűjtemény.

A középkori gyökerek

A leghíresebb középkori egyetemek (Bologna, Párizs, Oxford) esetében az alapítás dátumát nem is ismerjük, mivel a tudománynak ezek a központjai fokozatosan alakultak ki. A 14–15. században azonban az egyetemalapítás presztízsnövelő tényezővé vált azok számára, akik ezt kezdeményezték; az alapítás joga azonban továbbra is a Szentzsék kezében volt. A pécsi egyetem alapítása illeszkedik az új, 14. századi közép-európai egyetemek sorába: Prága (1348), Krakó (1364), Bécs (1365), Pécs (1367). Mindegyiknél tapasztalható volt, hogy a kezdetek után – elsősorban pénzügyi – nehézségek léptek fel, de Prága, Bécs és Krakó esetében ezek megoldódtak, és hamarosan az egyetemi tanulmányok kedvelt helyszínei lettek.¹ Pécs nem élte túl ezt a krízist, hiszen hamarosan újabb magyar városokban indult egyetem, és a pécsi tradíciókra sehol sem építettek. Ám ezek az alapítások, Óbudán két alkalommal (1395, 1410), majd Pozsonyban (1467), még annyi nyomot sem hagytak maguk után, mint a korábbi pécsi.² A három egykorú külföldi alapítást az különböztette meg a magyarországiaktól, hogy a legfontosabb uralkodói rezidenciákon létesültek, így a mindenkor uralkodóhoz jobban kötődtek.

A pécsi püspökség és a pécsi egyetem történetének első kutatója Koller József volt,³ aki a pápai iratanyagot is tanulmányozva írta meg történeti összefoglalóját. Véleménye szerint a pécsi egyetem egészen a mohácsi csatáig működött. Ezt arra az elbeszélő forrás-

1 KUBINYI 1971. 58–78.; MATSCHINEGG 2001. 109–116.; FEDELES 2011a. 14–31.

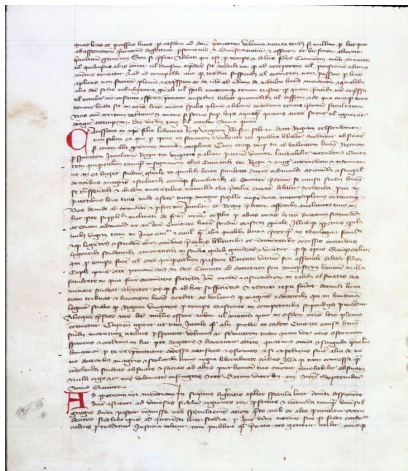
2 BÉKEFI 1909; KLÁNICZAY 1974. 161–177.; KLÁNICZAY 1984. 35–44.

3 KOLLER 1784–1812.

ből származó hírre alapozta, hogy a mohácsi csatában néhány pécsi diák is életét vesztette.⁴ Ezek a diákok azonban a káptalani iskolai tanulói lehettek. Később megfogalmazódott egy szkeptikus vélemény is, amely szerint a pécsi egyetemet csak megalapították, de soha nem működött,⁵ mivel egyetlen matrikulát sem ismerünk.

Az egyetem megalapításáról egy pápai oklevél tanúskodik, amelyet V. Orbán pápa állított ki 1367. szeptember 1-jén. (1. kép) Az oklevél hírt ad arról, hogy az alapítást Nagy Lajos király (1342–1382) kezdeményezte: „(...) *Lajos, Magyarország dicső királya, a mi Krisztusban kedves fiunk részéről indítvány tétetett (...), hogy az Apostoli Szék által állíttassék fel egy mindenféle megengedett fakultással felruházott egyetem (...)*”.⁶ A pápai rendelkezés szerint az oktatás és a vizsgáztatás a pécsi püspök és a káptalan ellenőrzése alatt történjék: „(...) *azon kar doktora (...)* ahol a vizsga történt, bemutatssa őket a mindenkori pécsi püspöknek, vagy ha a pécsi egyház nélkülözne pásztorát, a vikáriusnak vagy a káptalan offiálisának”.⁷ Ekkor a német származású Wilhelm von Koppenbach (1361–1374) volt Pécs püspöke, aki 1358 óta állt a magyar király szolgálatában mint *comes capellae regiae* és *secretarius et predilectus consiliarius*. Vilmos püspök életéről vajmi keveset tudunk, a rendelkezésre álló adatokat Harald Zimmermann foglalta össze.⁸ A magyar király szolgálatában állva kísérelte el Erzsébet anyakirálynét Marburgba, Szent Erzsébet sírjához.⁹ Ami az egyetemalapítás szempontjából igen fontos, hogy a Velencével kötött békéhez (1358. február 1.) vezető tárgyalásokon Vilmos püspök is Zárában tartózkodott a királlyal. A másik részről a béketárgyalásokat folytató csoportban jelen volt Bartolomeo Piacentini, a páduai egyetem jogászprofesszora.¹⁰ A következő években Bartolomeo Piacentini többször is felbukkant a magyar királyi udvarban, és aligha lehet véletlen, hogy 1367-ben Viterbóban is jelen volt. A pécsi alapítás és Pádua működése közötti hasonlóság (a kancellár szerepe és a *studium generale* megnevezés) szintén nem lehet véletlen, mögötte Bartolomeo Piacentini tevékenységét sejtethetjük.

A pécsi egyetem alapításában bizonyosan a király volt a kezdeményező, ám az anyagi bázist a pécsi püspök biztosította. A Szentszék 14. századi gyakorlata szerint a döntések

1. kép
A középkori egyetem alapító oklevele

A pécsi egyetem alapításában bizonyosan a király volt a kezdeményező, ám az anyagi bázist a pécsi püspök biztosította. A Szentszék 14. századi gyakorlata szerint a döntések

4 A korábbi vélekedésekről lásd BODA 2002. 71.

5 BARTA 1937.

6 „(...) *pro parte carissimi in Christo filii nostri Ludivici Regis Hungariae Illustris fuit propositum (...)* ordinari per sedem Apostolicam studium generale in qualibet licita facultate (...)”. In: MEMORIA 1995. 53.; magyar fordítása: KOSZTA 1996. 49.; legújabbban németül: ROTH–GÜNDISCH 2010. 33–34.

7 „(...) *in qua examinatio fuerit facienda episcopo Quinque Ecclesien. qui pro tempore fuerit, vel ecclesia Quinque Ecclesien. vacante, vicario, seu officiali dilectorum filiorum Capituli ipsius Ecclesie presententur (...)*”. In: MEMORIA 1995. 54.; magyarul: KOSZTA 1996. 50.

8 ZIMMERMANN 2001. 33–39.; legutóbb magyarul: PETROVICS 2005. 29–40.

9 ZIMMERMANN 2001. 34.

10 FEDELES 2009. 557.

előkészítéséhez tartozott, hogy pápai legátust küldtek ki a helyszínre.¹¹ A pécsi alapítólevél kelete előtt három nappal érkezett vissza magyarországi útjáról Viterbóba Radolphus de Castello ágostonrendi szerzetes, teológiaprofesszor. Valószínű ennek tudható be az oklevél azon kitétele, hogy „(...) a mondott város alkalmasságát – amit a tudomány magjainak megsokszorozására és üdvös hajtásainak előbozására az ország többi városai között leginkább megfelelőnek mondanak – megítélván (...)”.¹² Van másutt is arra példa, hogy az egyház finanszíroz egy új intézményt, de ezúttal a pápa a király szerepvállalásával nem lehetett elégedett, emiatt kelt már másnap, 1367. szeptember 2-án egy királynak szóló levél, amely a király számára kötelezettséget írt elő: „Akarjuk továbbá, hogy azokról a doktorokról és magiszterekről, akik ezen az egyetemen tanítanak, Magyarország mindenkori királya megfelelő járadékkal gondoskodjék.”¹³

Pécs püspöki város volt, ezért a város polgárainak nem volt joga az alapításban közreműködni. Azt viszont tudjuk, hogy Pécs püspöke a leggazdagabbak közé tartozott, csupán az esztergomi érseknek volt nagyobb jövedelme,¹⁴ amit a város polgárai is gyarapítottak. Igazolható, hogy Pécs polgárai érdekeltek voltak a bécsi és észak-itáliai kereskedelemben.¹⁵ Pécs a földesúri város jogi státusza ellenére regionális központtá fejlődött, betöltötte a térségben hiányzó szabad királyi város (*civitas libera regia*) szerepét.¹⁶

Pécsen már az egyetemalapítás előtt is többféle oktatásról tudunk: ismert volt egy káptalani iskola (*schola maior*) és a dominikánusok iskolája (*schola*). Mindkettő szolgálhatott alapul az alapítandó egyetem számára mint *facultas artium*, amelyben az oktatás az egyetem megszűnte után is folytatódott.¹⁷ A teológiai fakultás létrehozását a pápai alapítólevél kimondottan tiltotta, mint a másik három kortárs egyetem esetében is. Orvosi karról a dokumentumban nincs szó. Létezését Petrovich Ede vetette fel, de a városban működő kórház ehhez nem elegendő érv.¹⁸ Az egyetem alapítása tehát a *facultas artium* alapjául szolgáló iskolákra építve lényegében a jogi kar létrehozását jelentette.¹⁹

Mivel matrikulák nem maradtak fenn, nehéz megállapítani meddig is működött az egyetem. Az alapító Vilmost követő püspök Alsáni Bálint volt (1374–1408), aki szintén viselte az egyetem kancellárja címet. Alsáni abból a magyarországi elitből származott, amely az Anjou uralkodóknak köszönhette felemelkedését. Rokoni kötődései miatt nem tudott kimaradni az elit hatalmi küzdelmeiből: már az 1370-es években konfliktusai támadtak az esztergomi érsekkel, a zágrábi püspökkel, saját egyházmegyéjében pedig a káptalannal és néhány apáttal. Zsigmond trónra lépése után (1387) kikerült a politikai elitből.²⁰ Mind a konfliktusok, mind a püspök háttérbe szorulása kedvezőtlenül hatott a püspökség bevételeire, ezen keresztül az egyetem sorsára is. Zsigmond pedig már 1395-

11 FEDELES 2009. 559.

12 „(...) ydoneitate dicte civitatis, que ad multiplicanda doctrine semina et germina salutaria producenda magis accomoda et idonea inter alias civitates dicti regni fore dicitur (...)”. In: MEMORIA 1995. 53–54.; magyarul: KOSZTA 1996. 50.

13 „(...) volumus, quod Magistris et Doctoribus, qui in huiusmodi legunt studio, per Regem Ungarie pro tempore existentem, in competentibus stipendiis provideatur (...)”. In: MEMORIA 1995. 56–57.; magyarul: KOSZTA 1996. 50.

14 MÁLYUSZ 2007. 172.

15 PETROVICS 2001. 163–196.

16 KUBINYI 2001. 43–52.

17 FEDELES 2011b. 150–155.; FEDELES 2011a. 28.

18 PETROVICH 1960. 273.; FONT 2001a. 75–85.; FONT 2001b.

19 FONT 2002. 479.

20 FEDELES–KOSZTA 2011. 106–111.

ben Óbudán egy új egyetem alapításával próbálkozott.²¹ Ez alapján a pécsi egyetem megszűnését az 1380-as évekre datálhatjuk.

A középkori egyetemekre azért sem árt odafigyelnünk, mert létük és működésük több, ma is aktuális jellemzőt tartalmaz. Az első mindjárt az elnevezésben van. Az *universitas* elnevezés eredendően közösséget jelentett, azaz a tanárok és tanulók közösségét, akik a tudomány művelésén együttesen munkálkodnak. A *docendo discimus* (= tanítva tanulunk) elve lényegében a mai *life long learning* megfogalmazása. Az utóbbi másfél évtizedben kibontakozott *Erasmus mobilitás* pedig a peregrináció felelevenítése; csak épp a középkorban nyelvi egyszerűbben zajlott: hiszen a tanítás és a könyvek nyelve mindenütt a latin volt. Persze nem gondolhatjuk, hogy a diákok egymás között is mindig latinul társalogtak, az azonos helyről érkezettek csoportjaiban (*natio*) az otthon nyelve is jelen volt. A felsoroltakon kívül középkori eredetű az egyetemi autonómia, és a tudományok közötti mezsgye átjárhatósága, azaz az interdiszciplinaritás. A kétszintű képzést viszont indokolatlanul képzelik bele sokan a középkori egyetemi rendszerbe. Igaz, hogy létezett a *baccalaureatus* és a *magister* szint, de az első a *facultas artium* elvégzését, azaz az alapot jelentette, ezt követően lehetett más karon (jog, orvoslás, teológia) tanulni. Mintha ma mindenkinek csak bölcsészdiploma birtokában lehetne mással foglalkozni.

A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem

A 20. században Pécs az egyetemét – a kezdeti négy kar mindegyikét – tulajdonképpen Trianonnak köszönheti: az 1912-ben Pozsonyban alapított egyetem eredeti helyszínéről távozni kényszerült.²²

Az egyetem pozsonyi léte sem volt zökkenőmentes, rányomta bélyegét az első világháború, a folyamatos pénzsűke. Az 1912. évi alapítás után az első tanév csak két évvel később, 1914 őszén kezdődött el. Az egyetem avatóünnepségére újabb két évet kellett várni, mígnem 1916. november 19-én (Erzsébet napon) sor került rá. Az oktatás 1914. évi kezdete a jogi és orvosképzést jelentette, a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar több éves késedelemmel, 1918-ban indult el. És 1920-ban az egyetemnek távoznia kellett a városból.

Egy rövid átmeneti budapesti időszak (1920–1923) után került a „pozsonyi” egyetem Pécsre. A Pécsre helyezésről szóló döntés 1921-ben megszületett, de a pécsi oktatás kezdete 1923 őszéig húzódott. Mind a budapesti, mind a pécsi időszakot ideiglenesre tervezték. Pécssett a tanárképzés gazdája a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar lett.²³ Ehhez a karhoz tartozott a Földrajzi Intézet és a mindössze hat évig fennállt Állattani Intézet is. Pécssett az egész egyetemi oktatás a Rákóczi út 80-ban nyert elhelyezést. A hely igen szűkös volt, az egész Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar egyetlen (!) tanteremmel, és intézetenként egy-egy szemináriumi teremmel rendelkezett. A könyvtári állomány a folyosókon szekrényben kapott helyet. A helyszűke akkor enyhült, amikor 1934-ben megépült a jogi kar részére az új épületszárny. De a tervezett bölcsészkar-i épület nem készült el.

²¹ SZÖGI 1995. 25–36.

²² POHÁNKA 2011a. 49–52.; POHÁNKA 2011a. 52–54.

²³ Működéséről lásd BTK JKV 2012.

A karon az alábbi intézetek működtek (1. táblázat):²⁴

Magyar Történeti Világtörténeti	Német Nyelv és Irodalom Francia Nyelv és Irodalom Olasz Nyelv és Irodalom
Filozófia Klasszika Filológia (1935-től Ókortudományi)	Pedagógia (1924-től)
Magyar Nyelvtudomány Magyar Irodalomtörténet	Állattani (1927–1933) Földrajzi

1. táblázat – Az Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karának intézetei

Az intézetek élén egy-egy nyilvános rendes tanár állt, a professzori kar létszáma – az intézetek számától függően – 8–12 között mozgott. Az összes tanár és a tudományos segédszemélyzet kari összlétszáma nem haladta meg a 30 főt. A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karon 1923–1940 között összesen 19 professzor²⁵ oktatott. Ugyanezen idő alatt a jogi karon 17, a teológiai karon 12, az orvosi karon pedig 45 professzor működött. Ezek a számok az orvosi kar túlsúlyát tükrözik a másik háromhoz képest, amelyek között nem volt lényeges nagyságrendi különbség. A rektori tisztség betöltésénél²⁶ nem ez az arány érvényesült. Az 1923–1940 közötti tizennyolc évben hét alkalommal a bölcsészkar adta az egyetem rektorát.²⁷ (2. táblázat)

1923/1924	Halasy-Nagy József
1926/1927	Gyomlay Gyula
1929/1930	Weszely Ödön
1932/1933	Hodinka Antal
1935/1936	Prinz Gyula
1938/1939	Birkás Géza
1941/1942	Vargha Damján

2. táblázat – Az Erzsébet Tudományegyetem bölcsészrektorai

Kezdetben a beiratkozott hallgatók létszáma is alacsony volt. 1926-ra emelkedett száz fölé, majd lassan megközelítette a kétszázat. Sajnos az adatok 1936-tól nem állnak rendelkezésre, de gyaníthatóan az 1934-től kezdődő csökkenés folytatódott.

²⁴ SZABÓ 1940. 178–182.; LENGVÁRI 2011. 75–79.

²⁵ CZIBÓK–JANKOVITS–NAGY 2000. 19–33. Itt összesen 23 professzor szerepel, de közülük négyen az 1983-ban újrainduló egyetemi képzés résztvevői voltak.

²⁶ A korabeli szabályzat szerint a rektort évenként választották.

²⁷ CZIBÓK–JANKOVITS–NAGY 2000. 15.

A beiratkozott hallgatók száma az alábbiak szerint alakult (3. táblázat):²⁸

Tanév	I. félév	II. félév	Tanév	I. félév	II. félév
1923/1924	45	41	1932/1933	186	174
1924/1925	53	50	1933/1934	180	166
1925/1926	80	82	1934/1935	158	143
1926/1927	116	111	1935/1936	143	142
1927/1928	143	140	1936/1937	122	120
1928/1929	160	156	1937/1938	Nincs adat	Nincs adat
1929/1930	173	159	1938/1939	Nincs adat	Nincs adat
1930/1931	188	176	1939/1940	Nincs adat	Nincs adat
1931/1932	179	167			

3. táblázat – Az Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv és Történettudományi Karára beiratkozott hallgatók száma

A vizsgázók száma az alábbiak szerint alakult (4. táblázat):²⁹

Tanév	Alapvizsga	Szakvizsga	Szigorlat	Doktori oklevél	Tanári oklevél
1923/24	4	3	1	1	4
1924/25	15	3	6	5	3
1925/26	–	–	7	8	2
1926/27	12	9	3	3	3
1927/28	26	6	5	5	9
1928/29	33	10	9	8	7
1929/30	23	17	9	9	11
1930/31	41	20	9	6	14
1931/32	25	43	8	11	22
1932/33	38	38	3	3	33
1933/34	24	30	26	27	37
1934/35	30	33	13	15	32
1935/36	25	30	25	21	35
1936/37	13	19	25	29	29

4. táblázat – Az Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karán alap-, szakvizsgát és szigorlatot tett, valamint doktori és tanári oklevelet szerzett hallgatók száma

²⁸ SZABÓ 1940. 175.

²⁹ SZABÓ 1940. 176–177.

2. kép

A képen balról jobbra haladva:

Zolnai Gyula, Thienemann Tivadar, Császár Elemér, Kornis Gyula,
Prinz Gyula, Koltay-Kastner Jenő, Koszó János, Tóth László,
Halasy-Nagy József, Weszely Ödön, Vargha Damján, Bozóky Géza,
Gyomlay Gyula, Hodinka Antal, Holub József, Birkás Géza

1925-től a bölcsészkar 1940-ben kezdődött „szüneteltetéséig” a Középiskolai Tanárképző Intézet³⁰ volt a tanárképzés felelőse (ma úgy mondanánk: szakgazdája). Ez az intézet biztosította az Erzsébet Tudományegyetemen a tanárjelöltek speciális, szakmai felkészítését. Szervezetileg az egyetem „mellett” létrehozott intézmény tanári kara alapvetően a bölcsészkar oktatóiból állt. A tanári oklevél megszerzéséhez az ún. Tanárvizsgáló Bizottság előtt kellett vizsgát tenni. A pozsonyi időszakban a Pozsonyi Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnöke Kornis Gyula (1918–1921) volt, a budapesti átmeneti időszakban pedig Császár Elemér (1921–1923). Pécssett a M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem mellett működő Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnöki tisztét Weszely Ödön töltötte be, tagjait (vizsgáztató tanárait) pedig a kar professzoraiból állították össze (5. táblázat):

Császár Elemér (magyar nyelv és irodalom)
Birkás Géza (francia nyelv és irodalom)
Nagy József (filozófia és pedagógia)
Gyomlay Gyula (klasszika filológia)
Prinz Gyula (földrajz)
Thienemann Tivadar (német nyelv és irodalom)
Vári Rezső (klasszika-filológia)
Zolnai Gyula (magyar nyelvészet)
Holub József (magyar történelem)

5. táblázat – A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem mellett működő Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság tagjai 1921 és 1923 között

A tanári képesítés megszerzésének alapelveit és követelményeit Weszely Ödön és Halasy-Nagy József professzoroktól vett egy-egy idézettel lehet a legjobban jellemezni:

„A szakképzés és a tiszta tudomány ellentéte csak látszólagos. Igazi szakember senki sem lehet pusztán alkalmazott tudománnyal, tiszta tudomány nélkül; alapos gyakorlat nem lehetséges elméleti belátás nélkül.”³¹ „Szerintem a tanárjelölt is akkor készül elő legjobban a maga hivatására, ha éppúgy, mint a tisztán tudományos grádustra törekvő hallgató, minél alaposabb elméleti tudományos ismeretek megszerzésére törekszik. Csak az tud igazán tanítani, akinek van mit tanítani. Tudományt pedig csak szabad szellemmel, az igazság elfogulatlan szemléletével lehet szerezni, tehát engedni kell, hogy a jelölt két kézzel merítheszen mindazokból a forrásokból, melyekhez az egyetemen hozzájuthat.”³²

Az Erzsébet Tudományegyetem pécsi működése során mindig a „levegőben volt” az elhelyezés ideiglenessége. A Sopronban működő teológiai kar kötődése laza volt a pécsiekhez. Az orvosi kar stabil és jelentős létszáma, valamint a kialakult klinikai háttér, a jogi kar számára az 1934-re elkészült új épület stabilitást adott az ideiglenességben. A

³⁰ POLYÁK 2013. 32–35.

³¹ WESZELY 1929; Weszely Ödön munkásságáról lásd: SÁNDOR 2010. 406.

³² Dr. Halasy-Nagy József hozzászólása. In: MÁRTONFFY 1937. 40.; Halasy-Nagy József munkásságáról lásd: GYÁNTI 2010. 284.

bölcsészkar számára tervezett épület nem készült el, pénzügyi gondok mellett személyi problémák is felmerültek.³³ Például a történeti intézetek élére nem sikerült megfelelő professzorokat találni (Hodinka Antal 1934-ben nyugdíjba vonult, Holub József 1938-tól a jogi karon oktatott), 1935–1938 között a két intézetet összevonták. Úgy tűnik, a bölcsészkar helyzete szilárdult meg legkevésbé a pécsi évek alatt, ezért kerülhetett sor 1940-ben a megszüntetésére.

Az 1940. évi XXVIII. törvénycikk megfogalmazása szerint: „(...) a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának (...) működését az 1940/41. tanévtől kezdve a további törvényes intézkedésig szüneteltetni kell.”³⁴ Az egyetem nem értett egyet az intézkedéssel, tiltakozásként bölcsészrektort választottak a Pécsen maradt Vargha Damján személyében. A többi professzor elhagyta a várost.³⁵ Kolozsvárra távozott Koszó János, a Német Intézet; Prinz Gyula, a Földrajzi Intézet és Tóth László, az Egyetem Történeti és Magyar Történeti Intézetek professzora. Szegedre került Kerényi Károly, az Ókortudományi Intézet; Halasy-Nagy József, a Filozófia Intézet; Klemm Antal, a Magyar Nyelvtudományi Intézet; Birkás Géza, a Francia Intézet; Bognár Cecil Pál, a Pedagógiai Intézet és Koltay-Kastner Jenő, az Olasz Intézet professzora. Debrecenben folytatta tanári működését Paulovics István, az Ókortörténeti Intézet professzora. Egyedülként maradt Pécsen Vargha Damján, a Magyar Irodalomtörténeti Intézet tanára. Szétszóródott a bölcsészkar legértékesebb vagyona, a könyvvállomány.³⁶ (6. táblázat)

Intézet	Letétként átadandó		Az Intézet könyveinek %-a	Pécsi Egyetemi Könyvtár megőrzésére
	darab	Egyetem		
Ókortört. és Archeológia	62	Debrecen	20	256
Földrajzi	1084	Kolozsvár	20	3966
Egyetem Tört.	822	Kolozsvár	40	1203
Magyar Történeti	570	Kolozsvár	15	3791
Német	1186	Kolozsvár	20	4380
Olasz	2161	Szeged	85	341
Filozófiai	2608	Szeged	50	2571
Francia	1991	Szeged	50	2065
Ókortudományi		Szeged	100	
Magyar Nyelvtud.		Szeged	100	
Pedagógia		Szeged	100	

6. táblázat – A Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar könyveinek sorsa a kar „szüneteltetése” után

³³ Lásd a tanárok távozását, ill. pótlásukra történt javaslatokat a kar tanácsülési jegyzőkönyveiben: BTK JKV 2012. 141–190.

³⁴ Lásd 1940. évi XXVIII. törvénycikk 3.§ (1), idézi Kovács 2012. 17.

³⁵ SCHUCH 2001. 301–306.

³⁶ SCHUCH 2001. 303.

A kar távozása után az egyetem rektora, Vargha Damján tett javaslatot a Dunántúli Tudományos Intézet felállítására. A háború után, 1945. július 31-i ülésén az egyetem Szenátusa ismételten kérelmezte a bölcsészeti kar újraindítását, amit az időközben megalakult Orosz Intézet létesítése is indokolt. A többször megismételt kérésre kiterő válaszok érkeztek, például 1947-ben a választásokra való hivatkozással. Az 1940-től 1948-ig folyamatos újraindítási törekvéseket – a formálódó pártállami struktúra céljainak megfelelően – a személyi összetételében és az oktatás-nevelés terén is eltérő gyakorlatot követő Pécsi Pedagógiai Főiskola megszervezése tette okafogyottá.

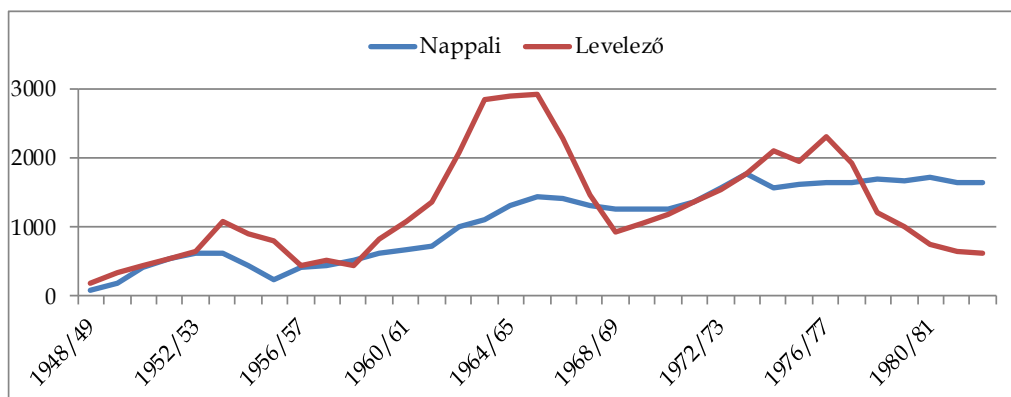
A Pedagógiai Főiskola³⁷

1948-tól kezdve a főiskola a képzés kísérleti terepe volt: két-, három- és négyéves képzési ciklusokban két-három szakkal rendelkező diplomásokat bocsátott ki. (7. táblázat)³⁸

1948–1950	hároméves szakcsoportos képzés
1950–1954	kétéves kétszakos képzés
1954–1959	hároméves kétszakos képzés
1959–1964	négyéves háromszakos képzés
1964–1982	négyéves kétszakos képzés

7. táblázat – A Pécsi Pedagógiai/Tanárképző Főiskola képzési rendszerei 1948 és 1982 között

A kialakulatlan képzési struktúra ellenére jelentős számú hallgató képzése folyt az új intézményben, amelyet a tanárhiány indokolt. (1. ábra) Az 1960-as évektől hirtelen emelkedett a levelező képzésben résztvevők száma,³⁹ a háttérben az ún. képesítés nélküli pedagógusok alkalmazása (is) állt. 1964-ig ezt az intézményt is instabilitás jellemezte, a gyakori átszervezések mellett hiányzott (fel sem merült) a rendszeres kutatómunka követelménye.

1. ábra – A Pécsi Pedagógiai/Tanárképző Főiskola nappali és levelező hallgatóinak létszámalakulása 1948 és 1982 között

³⁷ POLYÁK 2011. 105–114.

³⁸ Az 1982-ben felvettek tanulmányait 1986-ban fejezték be.

³⁹ Az ábra Polyák Petra összeállítása, lásd *Tudomány – Egyetem. A Pécsi Egyetem és hallgatói a középkortól napjainkig*. A konferencia-előadás ppt-n bemutatott anyagából. Az átvételhez való hozzájárulást ezúton is köszönöm. – F. M.

Az 1970-es évektől lettek stabilak az oktatási keretek, megszilárdult a négyéves kétszakos képzési struktúra. A pécsiek által „Pedfő”-nek nevezett intézmény országosan elismert pedagógusképző műhellyé vált. (3. kép) Ennek ellenére folyamatos volt az igény a bölcsészkar újjászervezésére. Az egyetemi hagyományokat a jogi kar tartotta ébren: 1967-ben nagy országos rendezvénnyel emlékeztek meg az 1367-ben alapított, első magyar egyetemről. Felmerül a kérdés, hogy pótolta-e a főiskola a bölcsészkar hiányát. A kérdésre egyértelmű nem a válasz. Számos példa van arra, amikor maguk a főiskolai oktatók küldték el legjobb diákjaikat, hogy valamelyik egyetemen fejezzék be tanulmányaikat. Az 1970-es évektől az oktatói gárdában azonban – elsősorban egyéni ambíciók nyomán – kimagasló kutatói teljesítmények is születtek. A „Pedfő” alkalmassá vált arra, hogy egyetemi kar szerveződjön és épüljön rá.

3. kép
A Pécsi Pedagógiai/
Tanárképző Főiskola épülete

Janus Pannonius Tudományegyetem

1982-ben a Pécsi Pedagógiai Főiskola az akkor létrehozott Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karává alakult.⁴⁰ Az egyetemmé válás nemcsak az egykori főiskolának a hazai bölcsészkarokhoz mért felfejlesztését tűzte ki célul, hanem a tanárképzés, és a hozzá kapcsolódó oktatási tartalmak, módszerek reformját is. Ezzel összekapcsolódott a pedagógusképzés tartalmi és módszertani reformjának szükségessége és a pécsi bölcsészképzés visszaállítása: „a főiskola pedagógusképző hagyományaira építve, egy integrált tudásanyagot közvetítő, innovatív, gyakorlatorientált, a társadalmi igényekre érzékenyen reagáló, s hosszabb távon a társadalom- és természettudományok elméleti szakembereinek, kutatóinak nem tanári jellegű felkészítését is ellátó bölcsészkar modell irányába mutató tradícióváltás”.⁴¹ Ez volt az ún. „egységes tanárképzés”, amely módszerében a tutori rendszert és a kiscsoportos szemináriumi képzést állította előtérbe. A célok megfogalmazói abból indultak ki, hogy a kiscsoport és a szeminárium az egyéni fejlődést jobban követhetővé teszi, megalapozza az önálló ismeretszerzést és az elmélyült kutatómunkát is; valamint az oktató-nevelő munka szempontjából strukturált, továbbfejleszhető tudáshoz juttatja a hallgatókat. Ezt szolgálták a választható tárgyak, a tantervi alternatíva, a témaválasztás szabadsága, amely nagyfokú hallgatói felelősséget feltételezett a hallgatók részéről tanulmányaik irányításában. A megnövelt idejű gyakorlati képzés (kiscsoport, szeminárium) nem nélkülözhetette az átfogó képet megrajzoló, az önálló munkát szemléletében segítő előadásokat. A hallgatói igények egyre markánsabb megfogalmazása nyomán visszakérültek helyükre az egyetemi előadások, és a képzés struktúrája az 1980-as évek végére a többi bölcsészkar képzési rendszerével azonossá vált. Ezzel 1988-ban a kísérletet befejezettek tekintették.⁴²

⁴⁰ LENGVÁRI–POLYÁK 2013.

⁴¹ POLYÁK 2013. 34.

⁴² Lásd 1988. december 22-én Czibere Tibor művelődésügyi miniszter levelét Ormos Mária rektorhoz a kísérleti jelleg megszüntetéséről. In: LENGVÁRI–POLYÁK 2013. 253.

A JPTE 1982–1992 között fennálló Tanárképző Karán 1983 őszén indult el az egyetemi képzés magyar, történelem,⁴³ angol és orosz szakokon, felmenő rendszerben, a főiskolai képzés fokozatos megszüntetése mellett. Az 1980-as évek az építkezés és bővülés időszaka volt. 1985-ben francia és olasz egyetemi szakokkal bővült a kar; míg 1989-ben elindultak az első természettudományos egyetemi szakok, a földrajz és a fizika; valamint a rajz- és vizuális nevelés. 1990-ben lépett be a biológia, a német és nemzetiségi német szak, 1991-ben a néprajz, a szociális munkás és a szociálpolitikus szak, 1992-ben pedig az énekzene, karvezetés, pszichológia és a testnevelés. Az egyetemi szakok gyarapodása 1992-re megérlelte a helyzetet a Tanárképző Kar szétválására: ekkor alakult meg a mai Bölcsészettudományi és a Természettudományi Kar. A Bölcsészettudományi Karból 1996-ban vált ki a művészeti képzés, és szerveződött meg a Művészeti Kar, majd a Felnőttképzési Kar elődje, intézeti formában.

A Tanárképző Kar felbomlása a tanárképzés szempontjából az alábbi következményekkel járt: a tanárképzés koordinálása a BTK szervezetén belül maradt, gazdája a Tanárképző Intézet lett, amely betagozódott a Humán Fejlesztési Tudományok Intézetébe (HUFTI). 1995-ben pedig kiválva ebből a keretből létrejött egy önálló, karközi szervezeti egység a Tanárképző Intézet. A Művészeti Kar és a Felnőttképzési Intézet (majd Kar) szintén rendelkezett tanári szakokkal is, így a Tanárképző Intézet feladatköre bővült. Amikor 2000-ben a Janus Pannonius Tudományegyetem és a Pécsi Orvostudományi Egyetem összeolvadásával megszületett a Pécsi Tudományegyetem, a hatályos felsőoktatási törvény nem tette lehetővé karközi intézetek fenntartását. Hosszú viták után a Tanárképző Intézet visszakerült eredeti helyére, a Bölcsészettudományi Karra. A bölcsészkar intézeti struktúrájának kialakításakor jött létre a mai Neveléstudományi Intézet.

Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem tíz kara közül hat foglalkozik tanárképzéssel, és a hetedik most fontolgatja tanári szak indítását. Mára a gondot okozó párhuzamosságok letisztulni látszanak. Ebben a folyamatban fontos szerepe volt a 2007. évi törvényi szabályozásnak, amely előírta, hogy intézményen belül a tanárképzésnek egy szakgazdája lehet csak. Ekkor alakult meg a Pedagógusképzést Koordináló Központ (PKK), amelynek munkája egy nagyobb pályázat lebonyolítása során összeforrt. Ez volt a „*Pedagógusképzést segítő szolgáltató és kutatóhálózatok kialakítása*” projekt 2009–2011 között (TÁMOP 4.1.2/b).⁴⁴ A pályázat keretében készült egy adatbázis az 1980–2011 között Pécsen tanári diplomát szerettekéről. Az adatbázis összesítése szerint 1980–2011 között 22300 tanári diplomát adott ki a Pécsi Tudományegyetem (és jogelődje).⁴⁵

43 Lásd PTK 2008. 9–14.

44 SZENDINÉ 2011.

45 SZENDINÉ 2011. 94.

KÉPJEGYZÉK

1. kép Vatikáni Levéltár
2. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény – eKéPEK, a festményreprodukciók Rodler Miklós fotói
3. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény – eKéPEK

IRODALOM

- BARTA 1937 BARTA István: *Középkori szellemi művelődésünk és a középkori egyetemek*. Budapest, 1937.
- BÉKEFI 1909 BÉKEFI Remig: *A pécsi egyetem*. Budapest, 1909.
- BODA 2002 BODA Miklós: *Stúdium és literatúra. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Pécs, 2002.
- BTK JKV 2012 *A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai. 1918–1940*. Szerk. és összeáll. KOVÁCS Adrienn. (PTE Egyetemi Levéltár kiadványai 2. Sorozatszerk. LENGVÁRI István) Pécs, 2012.
- CZIBÓK–JANKOVITS–NAGY 2000 *Memoria Professorum Quinqueecclesiensium. Az Erzsébet Tudományegyetem és a jogutód intézmények professzorai*. Szerk. CZIBÓK Balázs – JANKOVITS László – NAGY Ferencné. Pécs, 2000.
- FEDELES 2009 FEDELES Tamás: Studium generale Quinqueecclesiense. In: *A Pécsi egyházmegye története I. (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBÁK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 557–572.
- FEDELES 2011a FEDELES Tamás: A középkori pécsi egyetem. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, 2011. 14–31.
- FEDELES 2011b FEDELES Tamás: *Eztán Pécs tűnik szemünkbe. A város középkori históriája 1009–1526*. Pécs, 2011.
- FEDELES–KOSZTA 2011 FEDELES, Tamás – KOSZTA, László: *Pécs (Fünfkirchen) das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter*. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien Bd. II.) Wien, 2011.
- FONT 2001a FONT, Márta: Ede Petrovich, der Forscher der mittelalterlichen Universität von Pécs/Fünfkirchen. In: *Die ungarische Universitätsbildung*. Hrsg. FONT, Márta – SZÖGI, László. Pécs, 2001. 75–85.

- FONT 2001b *Tanulmányok Petronich Ede tiszteletére.* Szerk. FONT Márta. (Tanulmányok Pécs történetéből 9.) Pécs, 2001.
- FONT 2002 FONT Márta: A középkori pécsi egyetem. *Jelenkor* 45. (2002):5. 473–479.
- GYÁNTI 2010 GYÁNTI István: Halasy-Nagy József. In: *Pécs Lexikon.* I. kötet. Főszerk. ROMVÁRY Ferenc. Pécs, 2010. 284.
- KLANICZAY 1974 KLANICZAY Tibor: Megoldott és megoldatlan kérdések az első magyar egyetem körül. *Irodalomtörténeti Közlemények* 78. (1974):2. 161–177.
- KLANICZAY 1984 KLANICZAY Tibor: Egyetem és politika a magyar középkorban. In: *Esztétörténeti tanulmányok.* Szerk. SZÉKELY György. Budapest, 1984. 35–44.
- KOLLER 1784–1812 KOLLER, Josephus: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum.* I–VII. Posonii – Pesthini 1784–1812.
- KOSZTA 1996 KOSZTA László (ford.): Az egyetem alapítólevele. In: *Pécs ezer éve. Szemelvények és források a város történetéből (1009–1962).* Történelmi olvasókönyv. Főszerk. MÁRFI Attila. Pécs, 1996. 49–51.
- KOVÁCS 2012 KOVÁCS Adrienn: A jegyzőkönyvek keletkezési körülményei és forrásértékük. In: *A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai. 1918–1940.* Összeáll. KOVÁCS Adrienn. (PTE Egyetemi levéltár kiadványai 2. Sorozatszerk. LENGVÁRI István) Pécs, 2012. 14–17.
- KUBINYI 1971 KUBINYI András: A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. *Településtudományi közlemények* 23. (1971) 58–78.
- KUBINYI 2001 KUBINYI András: Pécs gazdasági jelentősége és városiassága a középkorban. In: *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon.* Szerk. FONT Márta. Pécs, 2001. 43–52.
- LENGVÁRI 2011 LENGVÁRI István: A Bölcsészeti-, Nyelv és Történettudományi Kar. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai.* Pécs, 2011. 75–79.
- LENGVÁRI–POLYÁK 2013 *A pécsi bölcsészkar bölcsője. A Pécsi Tanárképző Főiskola egyetemi karrá válása és az egységes, egyetemi szintű tanárképzési kísérlet.* Szerk. LENGVÁRI István – POLYÁK Petra. Pécs, 2013.
- MÁLYUSZ 2007 MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon.* Budapest 2007.²

- MÁRTONFFY 1937 *Magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási kongresszus munkálatai.* Szerk. MÁRTONFFY Károly. Budapest, 1937.
- MATSCHINEGG 2001 MATSCHINEGG, Ingrid: Studentische Migration im Umfeld der Universität Wien (14.–15. Jahrhundert). In: *Die ungarische Universitätsbildung und Europa.* Hrsg. FONT, Márta – SZÖGI, László. Pécs, 2001. 109–116.
- MEMORIA 1995 *Régi magyar egyetemek emlékezete. Memoria universitatum et scholarum maiorum regni Hungariae 1367–1777.* Ed. SZÖGI, László. Budapest, 1995.
- PETROVICH 1960 PETROVICH Ede: Pécs középkori kórháza. In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1960.* Szerk. DOMBAY János. Pécs, 1961. 271–274.
- PETROVICS 2001 PETROVICS István: A középkori Pécs polgárai. In: *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon.* Szerk. FONT Márta (Tanulmányok Pécs történetéből 9.) Pécs, 2001. 163–196.
- PETROVICS 2005 PETROVICS István: A középkori pécsi egyetem és alapítója. *Aetas* 20. (2005):4. 29–40.
- POHÁNKA 2011a POHÁNKA Éva: A pozsonyi egyetemalapítás. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai.* Pécs, 2011. 49–52.
- POHÁNKA 2011b POHÁNKA Éva: A budapesti évek. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai.* Pécs, 2011. 53–54.
- POLYÁK 2011 POLYÁK Petra: A Pedagógiai/Tanárképző Főiskola. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai.* Pécs, 2011. 105–114.
- POLYÁK 2013 POLYÁK Petra: Tanárképzés Pécsen a 20. században. In: *Mandulavirágzás! Tudományos Napok: Tudomány-Egyetem. A Pécsi Egyetem és hallgatói a középkortól napjainkig.* Témavezető: Font Márta [CD-ROM]. Szerk. FONT Márta – KURÁTH Gabriella – MAYER Lilla – FARKAS Gyöngyvér Csilla – PÁLFI Melinda. Pécs, 2013. 32–35.
- PTK 2008 CSABAI Zoltán – DÉVÉNYI Anna – FISCHER Ferenc – HAHNER Péter – KISS Gergely – VONYÓ József: Előszó. A pécsi történelem-képzés rövid története. In: *Pécsi Történeti Katedra.* Szerk. CSABAI Zoltán – DÉVÉNYI Anna – FISCHER Ferenc – HAHNER Péter – KISS Gergely – VONYÓ József. Pécs, 2008. 9–14.

- ROTH–GÜNDISCH 2010 ROTH, Harald – GÜNDISCH, Konrad: *Fünfkirchen/Pécs. Geschichte einer Europäischen Kulturhauptstadt*. Wien–Köln–Weimar, 2010. 33–34.
- SÁNDOR 2010 SÁNDOR László: Weszely Ödön. In: *Pécs Lexikon*. II. kötet. Főszerk. ROMVÁRY Ferenc. Pécs, 2010. 406.
- SCHUCH 2001 SCHUCH, Gereon: A pécsi bölcsészettudományi kar megszüntetése 1940-ben és az intézeti könyvtár sorsa. Függőben lévő kérdések. In: *Tanulmányok Pécs történetéből, 10–11–12*. Szerk. VARGA Lajos – VONYÓ József. Pécs, 2001. 301–306.
- SZABÓ 1940 SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.
- SZENDINÉ 2011 *A kompetencia-alapú pedagógusképzés regionális szervezeti, tartalmi és módszertani fejlesztése a Pécsi Tudományegyetem és a Kaposvári Egyetem részvételével*. Szerk. SZENDINÉ FARAGÓ Adrienne. Pécs, 2011.
- SZÖGI 1995 SZÖGI, László: Die Universitäten Ungarns vom Mittelalter bis zum aufgeklärten Absolutismus. In: *Régi magyar egyetemek emlékezete. Memoria universitatum et scholarum maiorum regni Hungariae 1367–1777*. Ed. SZÖGI, László. Budapest, 1995. 25–36.
- WESZELY 1929 WESZELY Ödön: *Az egyetem eszméje és típusai. A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem ünnepi közgyűlésén, 1929. szeptember 22-én tartott rektori székfoglaló előadás*. Budapest 1929. (<http://mek.oszk.hu/01900/01934/html/weszel13.htm>) [2012.10.11.]
- ZIMMERMANN 2001 ZIMMERMANN, Harald: Wilhelm von Koppenbach, der Gründer der Universität Fünfkirchen. In: *Die ungarische Universitätsbildung und Europa*. Hrsg. FONT, Márta – SZÖGI, László. Pécs, 2001. 33–39.

The Traditions of Teacher Training in Pécs

by Márta Font

(Summary)

The past of teacher training in Pécs is inseparable from the wider history of the University of Pécs and from the sometimes rather heroic struggles for survival of the university and of its individual faculties. At the same time, the history of teacher training also exemplifies what energies can be gained from tradition, sometimes in seemingly hopeless situations.

Although teacher training, as a particular field of higher education, belongs to the university's twentieth-century history, the tradition and historical roots of the University of Pécs cannot be ignored. The foundation of the medieval *universitas* in the 14th century had already been surrounded by problems very much similar to the difficulties that we have to tackle today, including the question of financing, and the tension between our aims and our possibilities. In the Middle Ages, teacher training was not isolated within the educational system, but constituted an organic part of the whole, conforming to the principle of *docendo discimus*. The existence of the *universitas* in the Middle Ages was strongly connected with the bishop's person (William of Koppenbach) and the same can be said of the attempt to re-establish the university in the eighteenth century by Bishop György Klimó. It is the latter who accumulated the Klimó Library which today serves as the basis of our University Library.

In the twentieth century, Pécs, strictly speaking, owed each of its four faculties to the Treaty of Trianon: the Royal Erzsébet University, founded in 1912, had to be moved from its original hometown of Pozsony (Bratislava). The university at Bratislava, after a brief transitional period in Budapest (1920–1923), was moved to Pécs. During its operation in Pécs, the thought that the university's presence in that city was only transitory was continually „in the air”. The Faculty of Theology, operating in Sopron, was only loosely tied to the institution in Pécs. The Faculty of Medicine has always had a well-established and significant number of teachers and students and there developed a substantial clinical background. The new building, having been erected to accommodate the Faculty of Law by 1934, offered stability in the midst of temporality for the faculty. The building, designed for the Faculty of Humanities, was never finished; besides financial difficulties, there arose personal problems thus the project, regarded to be „the weakest link in the chain”, was terminated.

The Pedagogical College, founded in 1948, was the experimental field of training for a long time: students graduated with double and triple majors after finishing two-, three-, and four-year programmes. Until 1964, this form of education had also been characterized by instability; the all-too-frequent reorganizations resulted in the lack of any demand for systematic scholarly research. After the 1970s, the educational framework

became more standardized and double-degree programmes, lasting for four years, became the common structure.

Since then, “PedCol”, or “Pedfő”, as the people of Pécs used to call it, had become a nationally acknowledged teacher training centre which, by 1982, was ready to offer ground for setting up a university faculty, the Faculty of Education.

In 1982, the existence of the new institution, now a university, meant that the previous Teacher Training College had to raise its standards and adjust them to those of other national faculties of humanities as well as to improve its pedagogical content and methods. The structure of training had become similar to the programmes of the other faculties of humanities by the end of the 1980s: the experimental period was declared to be over in 1988. In 1992, the Faculty of Education was split into the Faculty of Humanities and the Faculty of Sciences, then a Faculty of Music and Visual Arts was established. At present, six out of ten faculties of the university are involved in teacher training, its host institute being an inter-faculty organization, the Centre for Coordinating Teacher Training (“PKK”).

(A szöveget Hartvig Gabriella fordította.)

F. Dárdai Ágnes

Az Egyetemi Könyvtár mint az egyetemtörténeti kutatások műhelye¹

Előzmények

A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára 1923-tól gondozza a Klimo György püspök által 1774-ben alapított nyilvános püspöki bibliotékát.² Ez a könyvállomány képezte a Pozsonyból Pécsre áthelyezett Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárának alapját, és jelenleg is ez a legnagyobb különgyűjteményünk. Így könyvtárunk a 20. század eleji kezdetektől fogva nemcsak a modern, hanem egy jelentős, több évszázadot átölelő történeti könyvgyűjteménynek is őrzője. A Klimo Könyvtár az eredeti alapítási szándék szerint a Pécssett felállítandó universitas szakkönyvtárának létesült, megvalósulására azonban 1923-ig kellett a városnak várnia. A Pécsi Egyetemi Könyvtár ekként a kezdetektől a helyi egyetemtörténeti kutatások egyik műhelye. A könyvtár a történeti értékű könyvgyűjtemény mellett a Pécsi Egyetemtörténeti Múzeumnak is gazdája, melynek feladata a mai egyetem és jogelőd intézményei relikviáinak felkutatása, gyűjtése, továbbá tárgyainak szakszerű gondozása.

Az egyetemtörténeti kutatások nem előzmény nélküliek az intézményben. A könyvtár korábbi munkatársai (Boda Miklós, Fényes Miklós és Móró Mária Anna) az 1960-as évektől kezdődően foglalkoztak felsőoktatás- és egyetemtörténeti kutatásokkal, különös tekintettel a középkori és a 20. században újraalapított univerzitás történeti momentumaira. E kutatások 1999-ig csak szórványosak voltak: a könyvtárban dolgozó könyvtárosok egyéni kutatói ambícióit a könyvtár akkori vezetése általában támogatta, de arra nem volt lehetőség, hogy az egyetem történeti múltjának feltárását a könyvtár alapfeladatának tekintse, és azt szervezeti működési rendjébe integrálja. Meg kell említeni, hogy az 1960-as évektől Fényes Miklós hozzákezdett az egyetemtörténeti anyag szisztematikus bibliográfiai feldolgozásához. Az anyaggyűjtés előzményei 1976-ig nyúlnak vissza, amikor az Egyetemi Könyvtárban döntést hoztak az Egyetemi Archívum megszervezéséről.³ Az előzményekhez tartozik még, hogy 1992-ben a Pécsi Orvostudományi Egyetemen megnyitotta kapuit az Orvostörténeti Múzeum, majd 2000. szeptember 1-jén egyetem-történeti kiállítást adtak át a Vasváry-házban.

¹ A 2012. szeptember 6-án, a Pécsi Tudományegyetem centenáriuma alkalmából rendezett tudományos emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett változata.

² További részletek: <http://www.lib.pte.hu/tgyo/tgyo-tortenet>

³ A jövő egyik kutatási témája lehet az Egyetemi Archívum történeti feldolgozása.

Kutatómunka a Klimo Könyvtárban

1999-ben Móró Mária Anna főkönyvtáros, a Klimo Könyvtár kitűnő szakértőjeként, egyedüli – de már nyugdíjas éveikhez közeledő – kutatóként kitartóan javasolta az akkori új könyvtári vezetésnek, hogy a gyűjteménnyel kapcsolatos művelődés-, egyetem-, egyház- és könyvtártörténeti kutatásokra fiatal szakembereket alkalmazzon a könyvtár. E javaslat fontosságát alátámasztotta az a tény is, hogy a Pécsi Egyetemi Könyvtár nemcsak a hajdani püspöki bibliotéka páratlan könyvgyűjteményével, hanem egyéb, szintén értékes – kutatásra érdemes –, zömében történeti jellegű gyűjteményekkel is rendelkezett. Így a hajdani püspöki könyvtár kézirat- és irattárával, a minisztériumi rendelet alapján muzeális dokumentumnak nyilvánított egyetemi könyvtári dokumentumokkal, az Erzsébet Tudományegyetem Irattárával, továbbá a Jog- és Államtudományi Karon belül létrejött Kisebbségi Intézet könyvtárával és sajtókivágat-gyűjteményével, az Országgyűlési Gyűjteménnyel, végül Vas István költő–műfordító könyvtárával. A személyi állomány bővítésének szükségességét a könyvtár főigazgatójának javaslatára az akkori rektori vezetés támogatta, különösen azután, hogy Móró Mária Anna tollából megszületett a Klimo Könyvtár kutatásának első látványos kötete⁴, amely először tette közzé a régi püspöki könyvtárban őrzött dokumentumok szerzői katalógusát.

Először egy Szegedről érkezett, régi könyves szakirányú, néprajz–történelem végzettséggel rendelkező fiatal könyvtárost (Jaksa Helga), majd egy magyar nyelv és irodalom–történelem szakos pécsi tanítványunkat (Pohánka Éva) sikerült alkalmazni. Feladatuk a Klimo Könyvtár állományának tudományos szempontok szerinti feltárása, konferenciák szervezése, a megkezdett kutatások folytatása lett. A két fiatal szakember felvétele fontos döntés volt, hiszen egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az egyetemi könyvtár legnagyobb különgyűjteményének, a Klimo Könyvtár állományának gondozási, feltárási és szolgáltatási feladatait nem tudja egyetlen könyvtáros ellátni. Időközben Móró Mária Anna nyugdíjba vonult, de 2010-ben bekövetkezett haláláig folytatta a történeti állományok feltárási munkálatait, és folyamatosan átadta tudását a fiatal kollégáknak.

A Klimo-gyűjtemény kutatásához az Egyetemi Könyvtár az ezredfordulóig nem rendelkezett önálló olvasóteremmel, dokumentumainak kutatása általában egy-egy munkaszobában történt. A történeti jellegű gyűjteményeinkben való nyilvános búvárkodás elősegítésére 2000 őszén megkezdte működését a Pécsi Tudományegyetem Központi Könyvtárának kutatószobája, ahol a könyvtár már önálló, nyugodt helyszínt és egyúttal megfelelő szakmai kutatószolgálatot is tudott biztosítani.

Történeti Gyűjtemények Osztálya

A Klimo Könyvtárhoz kötődő szakszerű kutatószolgálat személyi és fizikai feltételeinek megteremtése után a következő lépés a Központi Könyvtáron belül egy önálló osztály megteremtése volt. A történeti gyűjtemények anyagainak szakszerű feldolgozására, a kutatások dinamizálására, továbbá ezek szervezeti megerősítésére Dárdai Ágnes, a könyvtár főigazgatója 2006 tavaszán tett lépéseket, amikor az egyetem szenátusa előtt kezdeményezte a Központi Könyvtár keretein belül a Történeti Gyűjtemények Osztályának (to-

⁴ MÓRÓ 2001.

vábbiakban TGYO)⁵ létrehozását. E szervezeti változás könyvtáron és egyetemen belüli elfogadtatását nagyban segítette a könyvtár egyre nagyobb elismerést kiváltó tevékenysége, amely évente megrendezett 3–4 szakmai programban, kiállítások szervezésében, magyar, angol és német nyelvű idegenvezetésekben öltött testet. Amikor pedig a könyvtár munkatársai először csatlakoztak a Múzeumok Éjszakája programsorozathoz, megtörtént a Klimó Könyvtár megnyitása a szélesebb közönség felé is. A Klimó Könyvtár óriási érdeklődést keltett egyetemen belül és kívül, a rendezvényekre több százan voltak kíváncsiak. Ekkorra érett meg az idő arra, hogy fél évtizednyi eredményes szakmai munka után az itt dolgozók tevékenysége intézményesüljön: a PTE Szervezeti és Működési Szabályzatának 38. számú melléklete rögzíti az Egyetemi Könyvtár szervezeti és működési rendjét, és e szabályzat tartalmazza a Történeti Gyűjtemények Osztályának legfontosabb feladatait és helyét a könyvtáron belül.⁶ Az osztály létrehozása tovább erősítette a történeti feltáró munka presztízsét, biztosította a könyvtárszakmai, az egyetemtörténeti és tudományos szakmai munka feltételeit. Az osztály vezetésének feladatát az egyre tapasztaltabb, és ma már elismert kutatóként számon tartott Pohánka Éva kapta meg, aki doktori disszertációját is a Klimó Könyvtár történetének feltárásával védte meg 2011-ben.⁷

A Központi Könyvtár 2010-es Tudásközpontba költözésével⁸ a Történeti Gyűjtemények Osztályának gyűjteményei kiegészültek újabb állományrészekkel, és megtörtént a modern és a régi történeti állomány fizikai szétválasztása. A TGYO Szepesy utcai épületében az alábbi állományok maradtak:

- a Klimó Könyvtár állománya,
- az 1851 előtt nyomtatott könyvek és periodikák,
- a hajdani püspöki könyvtár kézirat- és irattára,
- a Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára,⁹
- a Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény,
- a Jog- és Államtudományi Karon belül létrejött Kisebbségi Intézet könyvtára és sajtókivágat-gyűjteménye,
- az Országgyűlési Gyűjtemény,
- Mátyás Flórián pécsi nyelvész-történész könyvtára,
- Móró Mária Anna hagyatéka,
- Pécsi Egyetemi Könyvtár 1851 utáni védett állománya.¹⁰

⁵ Lásd 1. számú melléklet.

⁶ Lásd 2. számú melléklet.

⁷ POHÁNKA 2011.

⁸ Ma a PTE Központi Könyvtár a Benedek Ferenc Jogtudományi és Közgazdaságtudományi Szakkönyvtárral együtt a Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont épületében működik. (Pécs, Universitas utca 2/a.)

⁹ Az egyetemi könyvtár irattári anyagát 2014-ben adjuk át az Egyetemi Levéltár kezelésébe.

¹⁰ Lásd részletesebben: <http://www.lib.pte.hu/tgyo/klimo-konyvtar-gyujtemeny>

A Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény

Az Egyetemi Könyvtár történeti anyagokat kezelő részlegét tovább erősítette az a rektori döntés, mely az Egyetemi Könyvtár feladatait az egyetem muzeális tárgyainak, relikviáinak gyűjtésével és gondozásával bővítette. 2004-ben Lénárd László rektor kezdeményezte a könyvtár főigazgatójánál, hogy a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának szervezeti keretén belül kapjon helyet az Egyetemtörténeti Gyűjtemény, amely akkoriban az egyetemi helyszínektől távol, a Király utcában található Vasváry-házban működött.

A korábban a Vasváry-házban elhelyezett, Benke József által megszervezett egyetem-történeti kiállítás 2006. október 31-én megszűnt, és a Központi Könyvtár Szepesy Ignác utca 3. szám alatti épületének földszinti öt szobájában kapott új helyet. Állományának további őrzését, kezelését és gyűjteménnyé szervezését az egyetem könyvtára vállalta magára, átvéve háromfős személyzetét (Dezső Krisztina, Jusztinger Antalné, Mátrai Miklós) is.¹¹ A gyűjtemény gondozásába ekkor kapcsolódott be a történeti állományokat gondozó különgyűjteményi részleg munkatársa (Kokovai Szabina) is.

A Vasváry utcai kiállítóhelyről érkező tárgyakat a megváltozott helyszín és környezet, valamint a rektori vezetés részéről érkező elvárások miatt is új múzeumpedagógiai és szakmai koncepció alapján rendeztük újra. Egy több évig tartó múzeumalapítási és kiállítás-szervezői folyamat vette kezdetét, amelynek alapját a Janus Pannonius Múzeummal megkötött, szakmai együttműködési megállapodás képezte. A korszerű múzeumpedagógiai elvek szerint létrehozott, valamint interaktív technológiát alkalmazó állandó kiállítás Pásztor Andrea muzeológus szakmai koncepciója szerint Dárdai Ágnes főigazgató irányításával készült el. A háttérmunkálatokban az egyetemi könyvtár számos (zömmel történész végzettségű) munkatársa vett részt (Dani Ágnes, Deák Máté, Dezső Krisztina, Jusztinger Antalné, Kiss Krisztina, Kokovai Szabina, Miszler Tamás, Pohánka Éva, Radványi Ferenc, Szeberényi Gábor, Szilágyi Mariann). 2010. augusztus 30-án megkaptuk a hivatalos minisztériumi engedélyt is, amely muzeális gyűjteménnyé nyilvánította a Szepesy utcában található állományt.¹² Az állandó kiállítás 2010. november 17-én nyitotta meg kapuit, amelynek szakmai elismerését a krakkói Jagelló Egyetem híres egyetem-történeti múzeumának igazgatója, Stanislaw Waltos professzor erősítette meg, hiszen megnyitó beszédében elmondta, hogy nem csupán a PTE állandó egyetem-történeti kiállítása merített a lengyel példából, hanem ők is fejlesztik tárlatukat az itt látottak alapján. A pécsi egyetem-történeti gyűjteményről a krakkói egyetemi múzeum legfrissebb kiadványa is tudósít.¹³

A Pécsi Egyetem-történeti Gyűjtemény egyes darabjait állandó, illetve időszakos kiállításokon mutatjuk be a szűkebb egyetemi közönségnek és az egyetemen kívülről érkező látogatóknak.

¹¹ Az orvoskari képzéshez kötődő muzeális gyűjtemény Benke József vezetésével az Általános Orvostudományi Kar Szigeti úti épületében maradt.

¹² További részletek: <http://www.lib.pte.hu/tgyo/pecsi-egyetemtorteneti-kiallitas>

¹³ FISCHER-DÁRDAI-PÁSZTOR 2012. 7–16.

Szakmai–kulturális szerepvállalásaink

Az Egyetemi Könyvtár nemcsak a tudományos kutatásban vállal szerepet, hanem intenzíven részt veszünk könyvtárszakmai, illetve kulturális feladatok teljesítésében, kapcsolatépítésben is. Számos tudományos és szakmai testületnek tagjai vagyunk (MTA Könyvtörténeti Bizottság, MOKKA-R: Kárpát-medencei régi könyves közös katalógusépítés, PTE Egyháztörténeti Kutatóközpont, PTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Fogászattörténeti Kör). Munkatársaink az ERASMUS mobilitás program keretén belül több külföldi szakmai gyakorlaton vettek részt (Jagello Uniwersytet, Krakko; Universitätsbibliothek Karl-Franzens-Universität, Graz; University Library, Edinburgh; Zentralbibliothek, Zürich).

A Klimó Könyvtárat több mint egy évtizede népszerűsítjük nemcsak az egyetemi polgárok, hanem a lakosság körében is. Magyar, angol és német nyelven tartunk idegenvezetéseket. 2004 óta részt veszünk a Kulturális Örökség Napok, 2006 óta a Múzeumok Éjszakája programban. Nagy sikernek könyveljük el, hogy múzeumpedagógiai rendezvényeinkkel (Nagy Kultúra-játékos gyermekprogram: kódexszínezés, könyvkészítés, nyomdázás) sikerült megszólítanunk a fiatalabb korosztályokat, az óvodásokat, az általános és középiskolai tanulókat is.

Az állományainkban való kutatási eredmények reprezentálására elsőként 2001-ben, a Klimó Könyvtár frissen megjelent betűrendes katalógusának megjelenése kapcsán szerveztünk tudományos szimpóziumot, amellyel bizonyítani kívántuk, hogy a különféle tudományterületek művelői, legyenek bár filozófusok, jogászok, történészek, botanikusok, zenetörténészek, térképészek, könyvtárosok, restaurátorok vagy egyháztörténészek, bárki találhat kutatásra érdemes témát a Klimó-gyűjteményben. 2001 óta két alkalommal (2006 és 2010) szerveztünk hasonló céllal konferenciát. A konferenciák előadásai nyomtatott formában is megjelentek. Legközelebb 2014. október 16–17-én rendezünk Klimó-konferenciát a hajdani püspöki könyvtár megalapításának és nyilvánossá tételének 240. évfordulója alkalmából.¹⁴

Saját tudományos rendezvényeinken kívül közösen konferenciát szerveztünk az egyetem Állam- és Jogtudományi Karával a pécsi felsőoktatás történetének egyik állomásként ismert Pécsi Püspöki Joglyceum történeti múltjának bemutatására. Kollégáink rendszeresen részt vesznek a PTE Egyetemi Levéltár éves konferenciáján, továbbá a Mandulavirágzás Napokon is.

Az elmúlt bő évtizedben (2002–2013) 18 nívós időszaki kiállítást rendeztünk a Klimó Könyvtárban, ezeket egyenként több százan látogatták, a kiállítások megnyitóját megtisztelték az egyetem és a püspökség első számú vezetői is. A bemutatók általában egy-egy történeti, vallási, kulturális évfordulóhoz vagy egy éppen aktuális témához kötöttek. Egyetemtörténeti témában 12, egyéb témában hat kiállítást szerveztek a Történeti Gyűjtemények Osztálya munkatársai, és munkánkról öt TV-felvétel készült.¹⁵

A tudományos kutatások eredményeinek megjelenését segítő, Fischerné Dárdai Ágnes főigazgató kezdeményezésére az Egyetemi Könyvtár újjászervezte az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárában korábban elindított tudományos kiadványsorozatot

¹⁴ Lásd 3. számú melléklet.

¹⁵ Lásd 4. számú melléklet.

Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai címmel. E sorozat, illetve az abban megjelent munkák teremtenek lehetőséget arra, hogy a könyvtárosok is hozzájárulhassanak tudományos munkáikkal a Pécsi Tudományegyetem küldetésnyilatkozatában megfogalmazott tudományos minőség közvetítéséhez. Ennek jegyében látta meg a napvilágot a sorozat első kötete 2001-ben, a már említett Klimó Könyvtár szerzői betűrendes katalógusa. A kötetek témájukat tekintve igen színes képet mutatnak: a könyvtárkatalógustól és repertóriumoktól kezdve, a módszertani kutatások, bibliográfiák útmutatóján keresztül, a konferenciaköteteken át, a könyvtár- és kultúratörténeti monográfiákkal bezáróan. 2013-ra már a sorozat 11. kötetét adtuk közre.¹⁶

A könyvtár kutatói ambíciókkal rendelkező munkatársai napi szinten vesznek részt történettudományi, egyetem-, művelődés- és helytörténeti jellegű kutatásokban, amelyek eredményei publikációk, előadások és disszertációk formájában látnak napvilágot.

Az egyetemi bibliográfia

A pécsi egyetemen működése kezdetétől folyamatosan, különböző formátumban láttak napvilágot azok a bibliográfiai összefoglalók, amelyek az oktatók és kutatók publikációs munkásságát tartalmazzák. E bibliográfiák könyvformátumban az 1967-es évtől jelentek meg, és az egyetem történetének fontos szeletét jelentik. A kötetek összeállításában, az adatgyűjtésben a könyvtárosok (Ádám Antalné, Bánfai József, Kajtár Istvánné, Molnár István) meghatározó szerepet játszottak. A 2000-es egyetemi integrációt követően új alapokra fektettük az oktatók, dolgozók publikációs munkáját összegyűjtő egyetemi bibliográfia összeállítását. Egy rektori utasítás szerint a publikációs adatokat az oktatók a könyvtár webszerverén elhelyezett, jelszóval hozzáférhető űrlapok kitöltésével gyűjtötték egybe.¹⁷ Az adatbázisból szerkesztett bibliográfiai kötetek nyomtatott formában is megjelentek 2004-ig. Az egyetemi bibliográfia munkálatainak koordinálását szintén a könyvtár munkatársai látták el (Bogárdi János, Bogáthyne Hasznos Éva, Markó Tamás). 2011 folyamán az MTMT (Magyar Tudományos Művek Tára) országos adatbázis elkészültével saját bibliográfiánk adatait átadtuk, majd egy újabb rektori utasítás¹⁸ szabályozta a központi rendszer adatainak bővítését, a hivatkozások gyűjtését. Az MTMT működtetésének szakmai felügyeletét – a korábbi hagyományoknak megfelelően – az Egyetemi Könyvtár látja el.

Tervek

Az egyetemtörténettel kapcsolatos feladataink ellátásában szoros együttműködésre törekszünk a PTE Általános Orvostudományi Kar Orvostörténeti Kiállításával és a PTE Egyetemi Levéltárral. Jövőbeli terveink között szerepel a Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény darabjainak (könyvek, tárgyak, fényképek) online, kereshető adatbázisokban való nyilvánossá tétele, valamint a már 2012 óta működő eKÉPEK fényképadatbázis¹⁹ rekord-

¹⁶ Lásd 5. számú melléklet.

¹⁷ REKTORI 2001.

¹⁸ REKTORI 2011.

¹⁹ Web: <http://corvina.tudaskozpont-pecs.hu/WebPac.kep/>

jainak bővítése. Az egyetemi vezetéssel együttműködve készülünk a pécsi egyetem 650 éves jubileumára 2017-ben, amellyel az első magyarországi egyetem, a hazai felsőoktatás 1367-es megalapítására emlékezünk. A 2013-as évben Bódis József rektor támogatásával – az Egyetemi Levéltár munkatársaival (Lengvári István, Polyák Petra) együttműködésben – megalapítottuk a jelen *Per Aspera ad Astra. A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei* című online periodikát, mely évente kétszer ad lehetőséget oktatóinknak, hallgatóinknak és külsős kutatóknak tudományos eredményeik publikálására.

FORRÁSOK

- REKTORI 2001 3/2001. számú Rektori Utasítás – A Pécsi Tudományegyetem oktatói és kutatói tudományos és művészeti tevékenységének bibliográfiájáról. (2001. október 31.) [online] (http://www.pte.hu/files/tiny_mce/File/rektori_utasitasok/2001_3.pdf) [2014.03.10.]
- REKTORI 2011 5/2011. számú Rektori Utasítás a Pécsi Tudományegyetemen folytatott tudományos publikációs tevékenységgel kapcsolatos adatbázis kialakításáról és alkalmazásáról. [online] (http://www.pte.hu/files/tiny_mce/SKMBT_C25311022308490.pdf) [2014.03.10.]

IRODALOM

- FISCHER-DÁRDALAI-PÁSZTOR 2012 FISCHER-DÁRDALAI, Ágnes – PÁSZTOR, Andrea: University History Exhibition. In: *Opuscula Musealia* Vol. 20. Red. Krzysztof Stopka. Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, [Kraków], 2012. 7–16.
- MÓRÓ 2001 A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár katalógusa. 1. kötet. A könyvek szerzői betűrendes katalógusa. Összeáll. MÓRÓ Mária Anna. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 1.) Budapest, 2001.
- POHÁNKA 2011 POHÁNKA Éva: A pécsi püspöki könyvtár története (1774–1945). Doktori értekezés. [Kézirat] Pécs, 2011.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

A Történeti Gyűjtemények Osztálya munkatársai 2014-ben

- Dr. Schmelczér-Pohánka Éva, osztályvezető, főkönyvtáros
- Dezső Krisztina, osztályvezető-helyettes, muzeológus-könyvtáros
- Gergely Zsuzsanna, könyvtáros
- Szeberényi Gábor, könyvtáros
- Szilágyi Mariann, könyvtáros

2. számú melléklet

A Pécsi Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzata. 38. számú melléklet

VI. fejezet: A Könyvtár történeti gyűjteményei. A Történeti Gyűjtemények Osztálya

12. §

(1) A Könyvtár hatáskörébe tartozik a 22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet alapján muzeális értékűnek nyilvánított könyvállomány, a Klimó Könyvtár, a Kanonoki Gyűjtemény, és egyéb különgyűjteményeinek kezelése, feltárása, állagmegóvása, továbbá a muzeális könyvtári dokumentumok védettségének szem előtt tartásával, a kutatói igények kiszolgálása.

(2) A Könyvtár őrzi, feltárja és kutatási célokra rendelkezésére bocsátja nagy értékű, történeti jellegű gyűjteményeit. E gyűjtemények kezelésének rendjét a Könyvtár a Különgyűjteményi Kutatási Szabályzatban rögzíti.

(3) A Központi Könyvtár feladata a 22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet alapján a kari, valamint a tanszéki könyvtárak muzeális állományának felügyelete.

(4) A Központi Könyvtár a muzeális dokumentumokkal kapcsolatban eleget tesz az adatszolgáltatási kötelezettségeinek.

...

(6) A Könyvtár szervezeti keretei közé tartozik a Pécsi Tudományegyetem múltját, jogelőd intézményeinek történetét dokumentáló Egyetemtörténeti Gyűjtemény, amelynek feladata az Egyetem és jogelőd intézményei köziratnak nem minősülő írásos és tárgyi anyagainak gyűjtése, feldolgozása és kiállítása.

...

(8) A Könyvtár történeti gyűjteményeivel kapcsolatos feladatait a Történeti Gyűjtemények Osztálya látja el.

3. számú melléklet

Konferenciák

- 2010. október 14. – Klimó György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században. Konferencia Klimó György püspök születésének 300. évfordulója alkalmából.
- 2009. október 16. – A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete (1833–1923). Társ-szervezés a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karával.
- 2006. szeptember 26. – „...*használd ezt a könyvtárat... a hazá tisztetségére és oltalmára, magad és mások hasznára.*” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban.
- 2001. szeptember 28. – A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatá-ban.

4. számú melléklet

Időszaki kiállítások a Klimó Könyvtárban

1. 2013. június 12. – 2014. március 31. – „*Oltalmad alá futunk Istennek szent Anyja*” A Mária-tisztelet kialakulásának történeti hagyományai. Kiállítás a Klimó Könyv-tárban (Lantosné dr. Imre Mária, Gergely Zsuzsanna, Schmelczer-Pohánka Éva, Szilágyi Mariann)
2. 2012. június 6. – 2013. március 31. – „*A nagy világ csodái a fölöttünk való világról.*” Csillagászat-történet a Klimó Könyvtárban (Csóka-Jaksa Helga, Dani Ágnes, Szilá-gyi Mariann)
3. 2011. június 6. – 2012. március 31. – A pécsi nyomdászat évszázados históriá-ja (1772–1950). Kiállítás a Klimó Könyvtárban (Dani Ágnes, Dezső Krisztina, Jusztinger Antalné, Pohánka Éva, Szeberényi Gábor, Szilágyi Mariann)
4. 2011. április 18–20. – Könyvtörténeti kiállítás a 18. századi magyar és nemzetközi jogtörténet témakörében (XXX. Jubileumi OTDK Állam- és Jogtudományi Szek-ció) (Szeberényi Gábor)
5. 2010. május 3. – október 18. – *Dél-amerikai függetlenségi háborúk.* Kiállítás a Klimó Könyvtárban (Szilágyi Mariann)
6. 2010. április 28. – 2011. március 31. – Színes természetrajz – Rajzolt természet. Kiállítás a Klimó Könyvtár és a BMMI Janus Pannonius Múzeum Természet-tudományi Osztály anyagaiból (Kisbenedek Tibor, Török Ildikó, JPM; Kokovai Szabina, Pohánka Éva)
7. 2009. november 25. – 2010. március 31. – Az egyház(megye)i zenekultúra a Klimó Könyvtárban (Dezső Krisztina)
8. 2009. szeptember 15. – október 31. – A Pécsi Püspöki Könyvtár ritkaságai és kódexei. Kiállítás a Klimó Könyvtárban (Pohánka Éva, Szilágyi Mariann)

9. 2009. június 4. – július 31. – A középkor egyházi és világi kultúrája. Kiállítás a Klimó Könyvtárban (Dezső Krisztina, Pohánka Éva)
10. 2009. május 20. – október 31. – 1000 esztendő pécsi püspökei. Kiállítás a Klimó Könyvtárban (Kovács Zoltán, levéltáros, Pécsi Püspöki és Káptalani Levéltár; Pohánka Éva)
11. 2008. szeptember 19. – december 31. – A reneszánsz könyvkultúra remekei. Kiállítás a Klimó Könyvtárban (Kokovai Szabina, Pohánka Éva, Vitári-Wéber Adrienn)
12. 2008. június 20–21. – Biblia-kiállítás a Klimó Könyvtárban (Dezső Krisztina, Jusztinger Antalné, Kokovai Szabina, Mátrai Miklós, Pohánka Éva, Vitári-Wéber Adrienn)
13. 2008. április 14. – december 31. – „...*mindazt, ami az emberben jelentős, műveltséget, erényt, adottságot s minden egyebet az orvostudomány adományának kell tartanunk, hiszen ő azt óvja meg, ami nélkül semmi más nem létezhetné.*” Orvostudományi munkák a Klimó Könyvtárban. – Az Orvostudományi Kar megalapításának 90. évfordulója alkalmából (Csóka-Jaksa Helga, Kokovai Szabina, Pohánka Éva)
14. 2004. szeptember 18–19. – Európa kulturális öröksége a Klimó Könyvtárban. Kódexkiállítás Pécsi Tudományegyetem Könyvtárában (Csóka-Jaksa Helga, Pohánka Éva)
15. 2004. május 3. – május 31. – A hiszán-luzofón világ a Klimó Könyvtár könyveiben (Móro Mária Anna, Pohánka Éva)
16. 2004. március 19. – április 30. – Afrika európai szemmel. Kiállítás a Klimó Könyvtár anyagából (Móro Mária Anna, Kicsindi Edina, Pohánka Éva)
17. 2003. április 4–11. – Latin-Amerika a Klimó Könyvtár állományában (Móro Mária Anna, Pohánka Éva)
18. 2002. április 16–30. – Latin-Amerika az Egyetemi Könyvtár Klimó Gyűjteményben. A Latin-Amerika Központ és a Klimó Könyvtár reprezentatív kiállítása (Csóka-Jaksa Helga, Móro Mária Anna)

Egyetemtörténeti kiállítások külső helyszínen

1. 2013. november 21. – 2014. január 22. – 90 éve Pécssett. Az Erzsébet Tudományegyetem pécsi működése (1923–1950) (Dezső Krisztina, Gergely Zsuzsanna, Schmelczér-Pohánka Éva) (Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont)
2. 2013. október 11. – november 18. – 90 éves a pécsi jogi kar – Kartörténeti kiállítás (Dezső Krisztina, Schmelczér-Pohánka Éva) (Halasy-Nagy Aula, PTEÁJK Aula)
3. 2012. október 28. – 2013. január 7. – Szentágothai János emlékezete (Dani Ágnes, Dezső Krisztina) (Szentágothai Kutató Központ – PTE ETK)
4. 2012. szeptember 6. – december 15. – „...*Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal fejrubázott magyar királyi tudományegyetem állittatik fel.*” A pécsi egyetem centenáriuma. Vándorkiállítás (Dezső Krisztina, Jusztinger Antalné, Schmelczér-Pohánka Éva) (PTE ÁOK, BTK, KTK, Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont)
5. 2012. január 11. – június 30. – 100 éve született Prinz Gyula (György-Dávid)

- Anita, Radvánszky Bertalan, PTE TTK Földrajzi Intézet; Csóka-Jaksa Helga, Jusztinger Antalné, PTE EK TGYO) (PTE TTK)
6. 2011. április 18–20. – A pécsi professzorok emlékezete. A pécsi jogi oktatás múltja (Dezső Krisztina, Jusztinger Antalné, Pohánka Éva) (PTE ÁJK)
 7. 2010. szeptember 23–25. – A Pécsi Közgáz 40. éve. Jubileumi kiállítás (Áldozó Krisztián, Dezső Krisztina, Jusztinger Antalné) (PTE KTK)
 8. 2010. április 9–23. – Angyal Pál munkássága. Kiállítás a PTE Állam- és Jogtudományi Karon (Pohánka Éva) (Az *Angyal Pál emlékezete* című konferencia csatlakozó rendezvénye, PTE ÁJK)
 9. 2009. október 16–31. – A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete 1833–1923. (Kokovai Szabina, Pohánka Éva) (Kiállítás a PTE Állam- és Jogtudományi Karon a kapcsolódó konferenciához, PTE ÁJK)
 10. 2008. november 28. – december 5. – Pécsi felsőfokú történelemszakképzés történetének válogatott dokumentumai: 1923–1948–1983. (Dezső Krisztina, Jusztinger Antalné, Pohánka Éva) (PTE BTK Aula)
 11. 2008. szeptember 2. – 2009. március 31. – „*Harapós tudomány – mosolygó fogak*”. Pécs és a fogászat története (Deák Máté, Dezső Krisztina) (PTE Egyetemi Könyvtár Virágház)
 12. 2008. április 12. – május 20. – Orvosképzésünk a könyvek tükrében. Az Orvostudományi Kar megalapításának 90. évfordulója alkalmából (Benke József, Gracza Tünde, Jusztinger Antalné, Pohánka Éva) (PTE ÁOK Aula)

Egyéb témájú kiállítások külső és belső helyszínen

1. 2014. január 31. – február 28. – „*A császárárt és a királyért szikével és fecskendővel – Orvosok az Isonzónánál és Dél-Tirolban 1915–1917*”. Kiállítás a Nagy Háború Emlékeiből (Molnár F. Tamás, Rendeki Szilárd, Széll Katalin, Kittkáné Bódi Katalin, Simon Adrienn, PTE ÁOK; Dezső Krisztina, Szeberényi Gábor, PTE EK TGYO) (PTE ÁOK Romhányi Aula)
2. 2012. október 26. – november 8. – Teleki József és a litterátus Telekiek. (Csóka-Jaksa Helga, Szeberényi Gábor) (Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont)
3. 2008. november 7–21. – „*A császárárt és a királyért!*” Az első világháború tárgyak és dokumentumok tükrében. Kiállítás az első világháború befejezésének 90. évfordulójára (Deák Máté, Kokovai Szabina, Vitári-Wéber Adrienn, PTE EK TGYO; Kreutzer Andrea, Szoleczky Emese, Hadtörténeti Múzeum) (PTE Egyetemi Könyvtár)
4. 2007. június 5. „*Batthyány Emléknap*” (Deák Máté, Kokovai Szabina, Móró Mária Anna) (Baranya Megyei Önkormányzat Díszterme)
5. 2006. október 20–31. – Az 1956-os forradalom a könyvtári dokumentumok tükrében. (Pohánka Éva, Szeberényi Gábor) (PTE Halasy-Nagy Aula)

6. 2006. október 20–31. – 1956 a történelemtankönyvekben. Poszterbemutató az 1956-os forradalom tankönyvi prezentációjáról. (Dr. Fischerné dr. Dárdai Ágnes) (PTE Halasy-Nagy Aula)

Tv-felvételek

1. 2009. augusztus 22. (Duna TV): *Isten kezében – Az ezeréves pécsi Egyházmegye története II.* (Pohánka Éva, szakértői közreműködés)
2. 2007. október 31. (Universitas TV, Pécs): Dr. Fischerné dr. Dárdai Ágnes: *Régi tankönyvek a Pécsi Püspöki Könyvtárban* (Nyitott Egyetem)
3. 2007. október 17. (Universitas TV, Pécs): Pohánka Éva: *A hajdani Pécsi Püspöki Könyvtár története* (Nyitott Egyetem)
4. 2005. szeptember 18. (MTV): *Magyar elsőke – Az első magyar közkönyvtárak* (Pohánka Éva, szakértői közreműködés)
5. 2005. március 6. (MTV): *Főtér – Pécs* (Pohánka Éva, szakértői közreműködés)

5. számú melléklet

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai (sorozat)

1. *A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár katalógusa.* Összeáll. Móró Mária Anna 1. kötet. A könyvek szerzői betűrendes katalógusa. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 1.) Tarsoly Kiadó, Budapest, 2001. 695 p.
2. *A Történeti Szemle repertórium 1912–1930.* Összeáll. Hernádi László Mihály. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 2.) (Dialóg Campus szakkönyvek) (Conpendiarium), Dialóg Campus, Pécs–Budapest, 2001. 196, [1] p.
3. *A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában.* A 2001. szeptember 28-án megrendezett konferencia előadásai. Szerk. Csóka-Jaksa Helga. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2001. 113 p.
4. Bertáné Németh Ágnes: *Az irodalomkutatástól a hivatkozásig.* Hallgatói segédlet. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 4.) PTE, Pécs, 2002. 75 p.
5. *A pécsi múzeumi értesítők és évkönyv repertórium 1908–1998.* Összeáll. Hernádi László Mihály. (Dialóg Campus szakkönyvek) (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai, 5.) (Conpendiarium) Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2002. 348 p.
6. Szénászký Mária: *Szepesy Ignác kulturális és könyvtárfejlesztő tevékenysége.* (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 5. (sic! 6.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2006. 187 p.
7. „... használj ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások haszná-
ra.” Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban. Konferencia a Pécsi Tudomány-
egyetem Egyetemi Könyvtárában 2006. szeptember 26. Szerk. Pohánka Éva. (A
Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 7.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára,
Pécs, 2007. 147 p. [20 t.]

8. *Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére.* Szerk. Kokovai Szabina, Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 8.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2009. 373 p.
9. *Klimo György püspök és kora.* Egyház, művelődés, kultúra a 18. században. A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimo György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai. Szerk. Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 300 p.
10. Schmelcz-Pohánka Éva: „*Boldog idők! Amikor az értelem ilyen intézményekben támogatásra lel. (...) Egyik fény gyújtja a következőt.*” A pécsi püspöki könyvtár története, 1774–1945. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 10.) PTE Egyetemi Könyvtára, Pécs, 2012. 370 p., [24] t.
11. Molnár-Kovács Zsófia: *A tankönyvkutatás magyar bibliográfiája (2000–2010).* Különös tekintettel a történelemtankönyvek vizsgálatára. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 11.) PTE Egyetemi Könyvtára, Pécs, 2013. 81 p.

Egyetemtörténeti monográfia

Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai.* Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2012. 162 p.

**The University Library as Centre for
Research on the History of the University**
by **Ágnes F. Dárdai**
(Summary)

Since its foundation in 1923, the Library of the University of Pécs has been one of the research centres for the historical study of the University of Pécs. Its core collection, the former episcopal library (Klimo Library), was originally created to serve as a university library. Its holdings, which continued to grow until the beginning of the 20th century, were offered to the Royal Erzsébet University after its removal from Pozsony (today Bratislava) to Pécs. The management of the library, while acknowledging the work of its predecessors, fostered knowledge related to Klimo Library at the turn of the millenium by employing specialists, whose task it has been to perform research on the library holdings and to organize conferences. Since 2006, the library has had the task of the curatorship of the historical collections of the university.

The Department of Historical Collections, founded in the Spring of 2006, warranted the integration of the originally distant collections, its tasks being the arrangement of the historical sources, making the library holdings available to researchers, organizing conferences and exhibitions, editing volumes of publications and editing the periodical for the history of the University. Our colleagues take an active part in research, especially in the fields of history in general and local history, the history of higher education, and cultural history.

(A szöveget Hartvig Gabriella fordította.)

Betlehem József

A pécsi egészség tudományi képzések megjelenése és előzményei

Az egészség tudomány a 20. század végén nyerte el azt az értelmezést, amelyben az akadémiai közösség elismeri, ami azonban nem feltétlenül egyezik a tudományág társadalmi (el)ismertségével. Az egészség tudomány a letűnt korok szükségszerű folyamatos velejárója volt, még ha nem is ezzel a névvel illették. A különböző társadalmak szükségleteikhez és lehetőségeikhez mérten mindig kialakítottak és megteremtettek olyan foglalkozási csoportokat, melyek vagy önszántukból, személyes indíttatásból, vagy megélhetés reményében, ellenszolgáltatásért vállalták a nehézsorsú emberek bajával való törődést, az elesettek gyámolítását, a társadalom peremére sodródott egyének felkarolását, a betegek–sérültek gondozását, ápolását, kezelését. Az orvosokon és a gyógyszerészekon kívüli további egészségügyi szakszemélyzet töltötte be a társadalom és az egyének számára is azt a hasznos szerepet, mely az emberek egészségével–betegségével kapcsolatos tennivalókat jelentette.

Annak ellenére, hogy a közösségekben mindig is szükség volt a szülés körüli teendőik, illetve a hirtelen megbetegedettek vagy magukat ellátni képtelen elesettek körül az ápolási tevékenységek ellátásában a közvetlen családtagokon kívül vagy azok hiányában más személyekre, képzésükre sokáig még a fejlett társadalmakban is kevés figyelmet fordítottak. A napjainkban egyetemi szinten megjelenő egészség tudományi képzések megértéséhez – a Pécsi Tudományegyetemen oktató egészség tudományi területek áttekintéséhez – szükséges a fogalmi és társadalmi előzmények rövid történeti áttekintése.

A széles értelemben vett ápolás–gondozás fogalomrendszere és társadalmi háttér

Az intuíción, elhivatottságon, kitapasztalt praktikákon alapuló gondozási–ápolási tevékenységi kör sok változáson ment keresztül addig, amíg foglalkozássá és később szakmává válhatott. Maga a tevékenységi kör megragadása sem egyszerű feladat, hiszen a közösségekben a rászoruló és elesettek körüli tennivalók is szerteágazóak. A néha intuíción alapuló humánus megközelítés elég a cselekedetek megtételéhez, néha azonban ennél összetettebb szakmai tudásra, jártasságra, gyakorlatra van szükség. A gondoskodásra szoruló emberek körül számos feladatot tekintettek a történelem során a széles értelemben vett ápoláshoz tartozónak. Az ápolási tevékenységi körhöz a középkortól leginkább a betegek körüli teendőik ellátását, környezetük tisztán és rendben tartását, a betegek alapvető szükségleteinek kielégítését és jártasabb személyzet esetén az orvosi (sebészi) beavatkozások segítségét, asszisztálást sorolták. Eredetileg a szegények, elesettek gondozását is az ápolási tevékenység részének tekintették, nem beszélve olyan speciális csoportok ellátásáról, mint az árvák, az özvegyek vagy az aggok.

Nem véletlen, hogy a középkor hajnalán a fenti feladatok ellátására kijelölt helyet – a kolostorok és püspöki székhelyek környékén – sem kórháznak (ispotálnak) hívták,

hanem *xenodochium*nak (gör. xenosz ‚idegen’ és dekhomai ‚befogad’). Györy Tibor szavaival: „Zarándokok és elfáradt utazók, kitett gyermekek és magukra hagyott szülők, árvák és özvegyek, betegek és magatehetetlen aggok nyertek ott szeretetteljes segítséget és elhelyezést (...)”¹ Ebből „az általános jótékonyági intézményből” alakultak ki a funkcióknak megfelelő újabb intézmények, mint például az árvaházak, csecsemőotthonok, szegényházak és maga a kórház is.

A középkorban a hit és a gyógyítás egymással szoros összefüggésben állt. A betegek sokszor a szent helyeken gyógyulásért fohászkodtak, akiket hozzátartozók kísérték, akik nem egyszer a tényleges gondozási teendőket is ellátták a beteg körül.² Erre az időre azonban már a gyógyító személyzet számára rendelkezésre állt számos tapasztalati megfigyelés és ókori orvosi tudás a betegségekről, sérülésekről és azok kezeléséről (Aszklepiosz, Hippokratész, Galenusz).

A szegények, idősek és a betegek ellátása már a koraközépkortól is részben társadalmi feladat volt, melyet javarészen a krisztusi irgalmasság jegyében a püspökök által vezetett közösségek vállaltak fel. Ezt a szolgálatot (diakónia) az egyház tagjai nyújtották, akik gyakorlati karitatív tevékenységként és lelki gondozói szolgálatként fogták azt fel. A középkor során számos egyházi rend (pl. bencések, ciszterek, ferencesek), lovagrend (keresztes lovagok) szerveződött ennek a szolgálatnak a jegyében. Alakultak olyan világi közösségek is (pl. Szent János Betegápoló Irgalmas Rend), melyek az egyháznak alárendelődve végeztek karitatív közösségi tevékenységet.

A társadalmi problémák kiéleződése Európában azonban a 17. század végétől még inkább komoly társadalmi feladattá tette a szegények, magatehetetlenek, árvák, idősek ellátását. Ebben az időszakban egyértelművé vált a rossz szociális körülmények és a betegségek terjedésének a kapcsolata, amit a polgárosodás és a népességszaporulat felgyorsított. Vagyis az egészségügyi és a szociális kérdések egyre kevésbé voltak egymástól elválaszthatók, és kezelésük komoly osztársadalmi, hatósági feladattá vált. A közegészségügyi problémák megoldása is részben érintette az ápolás fejlődését, hiszen az ápolást művelők számára mindezen ismeretek nélkülözhetetlenek lettek.³

A kórház a mai értelemben akkortól vált valódi gyógyító intézménnyé, amikortól ténylegesen az oda felvettek egészségi állapotuk miatt kerültek elhelyezésre, és felvételük célja egyértelműen a gyógyulás érdekében végzett gyógyítás (orvosi kezelés és az ehhez kapcsolódó ápolás) volt. Ennek egyértelmű jelei Európában csak a 17–18. század fordulójától érhetők tetten.⁴ A folyamat egyértelmű kifejező jelei voltak a különböző uralkodók által alapított nagy (nem egyszer máig is létező) kórházak, ahol a kor elvárásaihoz igazodó orvosi és ápolói munka folyt (Charité, Berlin, 1727; Allgemeines Krankenhaus, Bécs, 1784). A kórházak építészeti kialakítása már visszatükrözte az akkori szakmai elvárásokat is. Az egyházi szervezetek és önkéntes közösségek mellett az ápolást és gondozást az orvosi együttműködésben már bizonyos keretek között fizetésért is végezték (állam, helyhatóság, önkormányzat, magánszemély, egyesület finanszírozásával), ami az ápolás szakmá-

1 PETZ 1929. 3.

2 BETLEHEM–OLÁH 2012. 31.

3 BETLEHEM–OLÁH 2012. 32.

4 SEIDLER–LEVEN 2003. 79.

vá válásának egyik alapfeltétele volt, hiszen megélhetést biztosított a szakmát gyakorlók számára. Mindemellett a szakmai felkészültség, a lelkiismeretesség,⁵ az etikai szabályok kialakulása és bevezetése hatottak az ápolás autonómiájára és kivívott presztízsére.⁶

A történelem során természetesen a különböző háborúk is befolyással voltak az egészségügyi ellátásra és annak fejlődésére. A harctéri műveletek következményeként mindig számítani kellett elesettekre és sérültekre, akiknek sebesülését és későbbi ellátását, ápolását biztosítani kellett. Ez eredményezte a 18. századtól a katonai (militáris) alakulatok által létrehozott és működtetett ápolást. Ennek intézményesült, karitatív, civil megjelenését a Jean Henry Dunant által kezdeményezett Vöröskereszt mozgalom testesítette meg egészen napjainkig.⁷

A szervezett egészségügyi képzések megjelenése

A betegellátáshoz kapcsolódó egészségügyi képzés elsősorban a „gyógyító kórház” önálló megjelenésétől kezdve kapott egyre nagyobb hangsúlyt. Ebben persze az orvosképzés járt élen, a maga skolasztikus megközelítésével. Az orvos munkáját segítő személyzet képzése inkább az ápolás–gondozás fizetett feladatként való megjelenésétől mondható el. Ennek egyik jó példája a Franz Anton Mai által 1781-ben alapított „*betegfelvigyázó iskola*” (Krankenwärterschule) Mannheimban (Németország). Az intézményt azzal a céllal hozta létre, hogy a betegágy mellé „jó *hippokratészi megfigyelők*” kerüljenek. A képzéshez tudományos alapú könyvet is kiadtak 1782-ben, *Unterricht für Krankenwärter zum Gebrauch öffentlicher Vorlesungen* címmel.⁸

Egy másik példa a gyermekek világrajövetelét segítő szakma, a szülésznőség szervezett keretek közti oktatásának kezdeteire vonatkozik. Első ízben adott közre (három kiadásban: 1617, 1626, 1634) írott anyagot oktatási céllal a francia királyok bábája, Marie Louise Bourgeois és valamivel később (1690) Justine Siegemundin, a brandenburgi választófejedelem szülésznője.⁹ A hazai irodalomban ugyan többen tesznek említést a női nem betegségeiről, de részletesebben az „*asszonyi nemnek nyavalyáiról*” Pápai Páriz Ferenc kolozsvári orvosdoktor értekezik a *Pax corporis* című munkájában.¹⁰ A *Bába mesterségre tanító könyvet* Weszprémi István debreceni orvosdoktor adta ki, aki Crantz bécsi professzor könyvét fordította magyarra és látta el melléklettel, felhasználva az 1744-ből, Torkos Jusztus János pozsonyi főorvos tollából származó bábainstrukciókat.¹¹

A 19. századot az orvostudomány nagyléptékű fejlődése jellemezte a korábbi időszakokhoz képest. Az európai társadalmak mindennapjainak része volt a szociális és az egészségügyi problémák pregnáns megjelenése, mely megkövetelte a kérdés jogi és

5 KOZON–HANZLIKOVÁ–BETLEHEM–JURASKOVÁ–WALTER 2010. 3–8.

6 SEIDL 1993. 99–117.

7 BOISSIER 1985. 19–45.

8 SEIDLER–LEVEN 2003. 170.

9 Ennek az utóbbi könyvnek egy eredeti példánya a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár által őrzött Klíma Könyvtárban ma is elérhető – Jelzet: PEK TGYO KK/V.VI.3.

10 PÁPAI PÁRIZ 1695.

11 CRANTZ 1766.

hatósági kezelését. Ennek ellenére a városok és falvak között területi egyenlőtlenségek voltak megfigyelhetők az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés tekintetében.

Az egészségügyi tevékenység nyomai Pécssett

Az egészségügyi képzések alapfeltétele volt mindig a tényleges gyakorlati háttér, amely a mindenkori egészségügyi ellátó helyeket jelentette. A pécsi egészségügyi képzések áttekintésekor és azok pécsi egyetemhez való kapcsolódásának vizsgálatakor célszerű néhány szót ejteni az egészségügyi ellátórendszer fejlődéséről.

Koraközépkori intézmények Pécssett

Jóllehet Pécssett a koraközépkortól működött ispotály (1181-ben említik írásban), melynek meghatározó szerepe volt az elesettek gyámolításában, túl sok írásos anyag azonban ebből az időszakból nem maradt fenn.¹² A források Szent Bertalan- és Szent Erzsébet-ispotályokat is említnek, azonban Fedeles Tamás más kutatásokra alapozva azt állítja, hogy csupán névváltozás történt az intézmény esetében, mintsem két különböző ispotályról lett volna szó. A névváltozás, illetve a patrónusváltás egy új templom építésével hozható összefüggésbe. (Véleménye szerint nem zárható ki, hogy a pécsi egyetem alapítása körüli változást is jelenthette ez a tény.¹³) A kor szokásainak megfelelően az ispotály irányítását a székeskáptalan, illetve az általa kinevezett személy látta el. A későbbi időszakban – Kubinyi András kutatásai és elemzései alapján – az ispotály meghatározó lehetett Pécs város fejlődésében, amely az intézmény folyamatos létét is igazolhatja.¹⁴

A Habsburg Birodalomban a 18. századig jelentős, átfogó, egészségügyet érintő fejlesztésről nem lehetett beszélni. Mária Terézia idejében jelentősebb népességszaporulat volt megfigyelhető a birodalomban, aminek köszönhetően igény mutatkozott újabb kórházak, szegény- és árvaellátást szolgáló intézmények létesítésére. Ebben az időszakban már feljegyezték a kórházi fejlesztések java részében a betegellátást szolgáló kórházakat és a hozzájuk kapcsolódó egészségügyi személyzetet (nevesítve: orvos, sebész, baba, gyógyszerész) (*GNRS – Generale Normativum in Re Sanitatis*, 1770).¹⁵ A Magyar Királyság területén csak ezt követően szerveződött meg előbb Nagyszombatban (1770), majd jogutódlással később Budán (1777), és szintén jogutódlással Pesten (1784) az orvosképzést biztosító önálló fakultás. Magyarország területén 1848-ig 92 kórház működött, melyből 53-at 1800 után alapítottak.¹⁶

¹² PETROVICH 1960. 271–274.

¹³ FEDELES 2003. 117–126.

¹⁴ KUBINYI 2001. 43–50.

¹⁵ Szervezett egészségügyünk 1770-es alaprendelete. *Generale Normativum in Re Sanitatis*. A rendelet teljes szövegének magyar fordítása. In: *A közegészségügy magyarországi történetéből. Etikai vonatkozásokkal*. I/1. rész: *A magyarországi közegészségügy 1770–1876*. (<http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-04/data/pdf/1203.pdf>) [2013.12.16.]

¹⁶ GRÓSZ 1869. 4–7.

A pécsi kórház

A 18. században a pécsi megyei kórházat egyszobás, hatágyas kórházként jellemezte Urai János főorvos és később Hölbling János főorvos is. Gróf Nesselrode Ferenc Vilmos püspök 1714-ben – az osztrákpárti rákok és kurucok közötti csatározások lezárultát követően – egy xenodochiumot alapított, melyet 1731-ben kórházzá fejlesztettek.¹⁷ Urai doktor többször kérte a város engedélyét a bővítéshez, de kísérletei eredménytelenek maradtak. A pécsi polgárok azonban adományaikkal létrehoztak egy 11 helyiségből álló épületet, mely több célt szolgált: „tisztá és tisztátlan” férfiak és nők ellátását.¹⁸ A megyei kórház szükségességét Hölbling János doktor is említette, mivel a közegészségügyi állapotok ezt felettébb indokolták. 1845-ben a kb. 12.500 lakosú Pécs városában a kórházban évente 50 „előregedett erőtlen egyén” és 75 beteg személy ápolását végezték „kór és szülőház”-ként. A városi közgyűlés 1847-ben Scitovszky püspök indítványára a kórház bővítése mellett döntött. (1. kép)

1. kép
Weber Károly: Pécsvárosi közkórház (1714–1862)

Az 19. század közepén a Monarchia területén egységesítési törekvések indultak el az egészségügy áttekinthetőbbé tételére és a közellátás finanszírozásának megteremtésére. Az 1854-es évtől a szerzetesrendek is szerepet vállalhattak a világi közkórházakban, míg két évvel később már egyértelműen az ápolás és a szegénygondozás szétválasztását írták elő. (Jóllehet, ez a cél már a GNRS idejében egyértelműen megfogalmazódott az uralkodó részéről, ennek beteljesülésére hosszabb időt kellett várni.)

A pécsi intézményben szerzetes nővérek kezdték meg szolgálatukat egyházi közvetítéssel 1855-ben. A Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővérek rend gráci rendházának hat, ápolásra képzett apácája (szürke nénék) állt munkába, akik jelentős szerepet vállaltak a szakmai munka felvirágoztatásában és a betegforgalom bővítésében. Többek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy a kórház közkórházi funkciót nyerjen el (1857), amit több mint 10 évvel később épületbővítés követett. Ezáltal a mai Kórház téri épületben több mint 100 beteg ellátását tudták biztosítani. A közkórház szerepe, mely az eddigiekben a beteg és szegényellátást együttesen valósította meg, a magyar területeken is át kellett, hogy alakuljon.

A magyar kórházakat közkórházi és egyéb közérdekű jelleggel nem bíró intézményekre osztotta az 1876. évi XIV. törvénycikk a közegészségügyről. A fő elv a közkórházak esetében az volt, hogy lehetőleg valamennyi odaforduló beteget felvegye, míg a többi kórház csak életveszély esetén volt köteles ezt megtenni. A szegények ingyenes kezelését is igyekezett megoldani a rendelet.

¹⁷ REGÖLY–MÉREI 1940. 45.

¹⁸ DEÉSI DADAY 1963. 174.

Az országos kórházépítések keretében az 1880–1890-es években újabb épületbővítések és átalakítások történtek a pécsi intézményben. A Pécsi Közkórház felújítása és bővítése 1885-től 1895-ig Erreth Lajos főigazgató nevéhez fűződik. Ennek során elkészült egy új főépület, és a területen az egyes épületek és funkciók kiosztása is megváltozott. Új műtőtermeket hoztak létre, és a gépészet, valamint a kiszolgáló helyiségek is korszerűsítésre kerültek. A főépületben 108 ágyat helyeztek el (sebészet, belgyógyászat, nőgyógyászat, szülészeti, szemészet, bujakóros osztály, elkülönítő, megfigyelő). A megújult környezetben az egészségügyi személyzet az orvosokon kívül tovább bővült irgalmas rendi apácákkal (26 fő) és világi ápolókkal (8 fő: 5 férfi és 3 nő). Az éves betegforgalom 1895-ben 3520 fő volt, a napi beteglétszám 200–400 fő között változott, ami az 50 évvel azelőtti betegforgalomhoz képest nagyon jelentős emelkedés.¹⁹

A bábaképző intézet

Baranyában is felmerült a gyermekágyi lázban elhunyt anyák magas száma miatt (évente kb. 100 fő) egy bábaképző létesítésének gondolata, melyet Hölbling Miksa a megye vezetése elé terjesztett 1889-ben. A közkórház közreműködésével tervezték az oktatást megszervezni, azonban erre csak 1892-ben került sor. A képzés csak a másodfokú bábaképző rangját nyerte el.²⁰ A bábaképző tanulói 1896-tól a megújult Pécsi Közkórház alagsorában folytatták tanulmányaikat. A megyei bábaképző intézetet Schwarz Frigyes vezette. Az ő nevéhez kötődik néhány kiadvány is, melyek segítették a bábaképzést és a benne részesülők tanulmányait. Ennek sorába tartoznak:

- *Szülész nők zsebnaptára*. I–III. évfolyam, Pécs, 1889–1891.
- *Szülész nők kézikönyve*. Pécs, 1891.
- *Leitfaden der Geburtshilfe für Hebammen*. Pécs, 1892.
- *Szülészeti és nőgyógyászati közlemények*. Budapest, 1895.
- *A babaügy hazánkban*. Budapest, 1899.
- *Bába-Katé*. Pécs, 1899.

A megújult pécsi Magyar Királyi Állami Bábaképezde elhelyezésére 1901-től történtek kísérletek, azonban az ezt szolgáló önálló épület csak 1909-ben készült el a Rókus dombon, a mai Édesanyák útján (az egykori gyermekmenhelytől nyugatra). Az intézet irányítását Doktor Sándor végezte 1921-ig, amikor a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba emigrált. Ezt követően a Magyar Királyi Állami Bábaképezde a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem keretében folytatta tovább működését. (2. kép)

2. kép
Magyar Királyi Bábaképző Intézet

¹⁹ GÉRA 2005. 78.

²⁰ PESTI 1889. 117.

A pécsi Betegápoló Irgalmasrendi Kórház

Ezzel párhuzamosan kell említést tenni az Istenes Szent Jánosról nevezett (1495) Betegápoló Irgalmasrend Kórházának pécsi működéséről. Az intézményt a korábban birodalmi rendelettel megszüntetett kapucinusok rendházában és templomában hozták létre 1796-tól, 12 ágygal. Az irgalmasok kórházát néhány évvel később (feltehetően 1815 körül) 24 ágyásra bővítették, ahol évente több mint 400 beteg ellátását végezték. A Pécsi Betegápoló Irgalmasrendi Kórház az 1800-as évek végén már jelentős betegforgalommal és 40 ágygal, valamint 1904-től sebészeti műtővel működött. Ennek a fejlődésnek az is lökést adott, hogy 1856-tól a Betegápoló Irgalmasrend 13 intézménnyel önálló rendtartománnyá vált. A kórházban 1893-ban 774 beteget kezeltek és 95 műtétet végeztek, de még mindig csak férfi betegek ápolását végezték. Nyilvános kórházzá 1924-től vált, és két évvel később kapacitása már 100 ágyásra bővült önálló női osztállyal.²¹ A rend hazai megszüntetését követően (1950) az intézmény állami kezelésbe került, és a Pécsi Orvostudományi Egyetem intézetei működtek itt a rendszerváltásig. Ezt követően a rend visszakapta az épületet, és újra folytathatta korábbi tevékenységét.

További egészségügyi intézmények Pécsen

A 18. század derekán a városban működött még a katonai laktanyában két betegszoba, ahol évente kb. 350 beteget láttak el.²² A Király utcában működő katonai ellátó helyet a császári és királyi csapatkórház váltotta fel a Rókusalja-dűlőben a várossal kötött megálapodás értelmében. Az egyemeletes épületet a kiszolgáló helyiségekkel 97 ellátandóra és 27 fős személyzetre alakították ki.²³ A kórházban 1893-ban 840 beteget láttak el. A császári és királyi honvédkórház felállítására 1902-ben került sor. Ezen felül Pécsen püspöki adományból felállítottak egy szegényházat is, ahol 190 rászoruló gyámoltottak évente.

A pozsonyi egészségügyi helyzet

Köztudott, hogy a pécsi egyetem 20. századi sorsa szorosan összefonódott Pozsony városával, így a város egészségügyi ellátórendszerének megvilágítása is hasznos lehet.

A koraközépkori intézmények Pozsonyban

A középkor elején, a 12. században a pécsi helyzethez hasonlóan Pozsonyban is egy egyházi alapítású xenodochiumról tudnak – a Szent László nevét viselő kórházról és szegényházzal –, melyet a Szent Antal Keresztes Rend működtetett, majd ezt követően került a város fenntartásába.²⁴ Pozsonyi katolikus polgári ápoló intézet néven működött a Szent László Polgári Kórház, mely 1398-tól városi tulajdonban volt, mivel az alapító rend a fenntartását nem tudta vállalni. A 16–17. század történelmi viharai folytán (török hódítások, Thököly-szabadságharc,

21 <http://www.barmherzige-brueder.at/site/pecs/korhaz/korhazunkbemutatasa> [2013.12.16.]

22 HÖBLING 1845. 125–126.

23 VÁRADY 1896. 471–485.

24 VÁMOSSY 1901. 13.

anyagi nehézségek) többször újjáépítették, és az 1830-as polgári összefogással megszilárdították működését egyesületi formában. 40 ágyon végezte működését a 19. század második felében.²⁵

Hasonlóan régi intézmény volt a 15. században létesített Lazaretom, melyet alapvetően a sebesült és beteg katonák ápolására állítottak fel, és később idősök ápolását végezték itt, mindamellet, hogy kórházi funkciót is betöltött.

A pozsonyi Állami Kórház

Az Állami Kórház 1864-ben kezdte meg működését Pozsonyban. Indulásakor 250 ágyra tervezték, azonban 1867-ben 382 betegágyat helyeztek el benne öt osztályon (belgyógyászati, bujakóros és bőrbeteg osztály, sebészi és szülészi, szemészeti és elmebeteg osztály).²⁶ Az ellátási igények növekedésével a kórházat 1903-ban 800 ágásra bővítették, amelyen 6900 beteget láttak el. Itt hoztak létre röntgen labort 1898-ban, az országban elsőként. Az épületbővítések tovább folytatódtak a 20. század elején külön pavilonok létrehozásával. A világi ápolók helyett 1901-től apácák vették át az ápolás jelentős részét.²⁷

A pozsonyi Betegápoló Irgalmasrend Kórháza

Pozsonyban Szelepcsényi György esztergomi érsek 1669-ben (több mint 100 évvel később, mint Pécsen) letelepítette az Istenes Szent Jánosról nevezett Betegápoló Irgalmas rendet, mely számára kórházat is építtetett.²⁸ A rend működési szabályainak megfelelően csak férfi betegeket ápoltak, viszonylag nagy betegforgalommal. Ennek párjaként 1732-ben a Szent Erzsébetről nevezett Betegápoló Irgalmas Rend apácái is letelepültek a városban, és a női betegek számára megalapították kórházukat 48 ágygal.

A pozsonyi Bábaképző Intézet

A Magyar Királyi Bábaképző Intézetet az Állami Kórház nőgyógyászati osztályával együttműködésben 1873-ban hozták létre 13 ágygal az Állami Kórház részeként. Az intézet kórházi elhelyezése azonban alkalmatlannak bizonyult a tanulói létszám növekedésével, melyen a szomszédos házakban bérelt termek sem segítettek. Ezek alapján Ambró János igazgató indítványára 1885-ben a kórháztól elkülönült helyen és épületben folytathatta a működését. Az új épületet bővítették egy nőgyógyászati részleggel is, melynek a vezetését 1890-ben Velits Dezső vette át.²⁹ Velits doktort az uralkodó 1914-től a pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem nyilvános rendes tanárának nevezte ki, és megbízást kapott a pozsonyi női klinika megszervezésére. A tanulók száma Pozsonyban évente 50 fő volt. 1895-ig 1136 bábaoklevelet adtak ki. Az intézethez kapcsolódott a „polyklinikum”, ahova azok a nők fordulhattak, akik nem szerettek volna a kórházi osztályra felvételt nyerni, vagy nem tudták volna kifizetni az ellátás költségeit. Az itteni osztály jól segítette a bábatanulók oktatását is.³⁰

25 VÁMOSSY 1898. 45.

26 AMBRÓ 1880. 19.

27 PÁVAY VAJNA 1890. 372–393.

28 SASVÁRI 1986. 7.

29 VELITS 1896. 7.

30 PÁVAY VAJNA 1890. 372–393.

A pozsonyi gyermekkórház

Az 1853. évi alapítást követően a Ferencz József Gyermekkórház 1857-ben kezdte meg működését 12 ágyon. Működtetését a Jótékony Nőegylet vállalta fel kezdetben Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővérek közreműködésével, melyet később az Isteni Megváltóról nevezett Irgalmas Nővérek folytattak. Az ágyak számát 1867-ben 22-re, 1886-ban 28-ra emelték, elkülönítő helyiségeket is létrehozva. Adományokból 1894-ben új épületet emeltek 6 kórteremmel, 50 ágyval és fertőző pavilonnal, ahol 28 beteget tudtak elhelyezni. Újabb bővítés után 1903-tól nyilvános kórházi rangot kapott az intézmény. A kórház által ellátott betegek száma a megalapítás óta mind a fekvőbeteg-, mind a járóbeteg-ellátásban megtöbbszöröződött (fekvőbetegek száma 1894-ben: 120–150 fő, 1902-ben: 547 fő; járóbetegek száma 1894-ben: 474 fő; 1903-ban: 4548 fő).³¹

További egészségügyi intézmények Pozsonyban

Kisebbségi jelentőséggel bírt az Evangélikus Kórház, melyet 1807-ben alapítottak 22 ágyval. Ennél azonban nagyobb a jelentősége annak, hogy ők működtették 1891-től a Diakoniszta-képző Intézetet, mely évente 6–8 diakonissza-ápolót adott az országnak. Ugyancsak a 18. század elején alapították az izraeliták is kórházukat, melyet egy tűzvész miatt 1812-ben újraépítettek. A betegforgalom viszonylag kicsi volt, 12 ágyon láttak el betegeket. Itt működött az Izraelita Betegápoló-képző Intézet is, ahol izraelita vallású ápolókat képeztek. A császári és királyi 19. számú helyőrségi kórház az 1900-as évek elején 207 ágyon kezelt betegeket, évente megközelítőleg 1500 főt. A Stefánia árvaházat 1830-ban Brunszvik Teréz alapította. 120 árva vagy félárva gyermek befogadására volt alkalmas. „*Való tehát, hogy kórházak dolgában Pozsonnyal egy magyar város sem mérkőzhet, még Kolozsvár sem. Ebből is látható tehát, hogy az orvosi karral ellátott harmadik egyetem csakis egyedül Pozsonyban volna legcélszerűbben és legolcsóbban felállítható.*”³² A pécsi képhez képest a Pozsonyban működő intézmények országos viszonylatban is nagyobb számot mutattak a 19. században; kilenc kórház és két szükségkórház működött a járványok idejére.

Személyzet az egészségügyben a 19. században

Az ápolók

A pesti orvosképző kar a 19. században meghatározó jelentőségre tett szert a hazai orvosok képzésében, ugyanakkor az egészségügyi személyzet oktatásának egységes rendszere nem látható. Az Osztrák–Magyar Monarchiában az ápolói tevékenység gyakorlását nem kötötték semmiféle előképzettséghez, hiszen az 1876. évi közegészségügyről szóló törvény sem fogalmaz meg ezzel kapcsolatban külön kitétel. Az ápolók közkórházi foglalkoztatása kizárólag a kórház igazgatójának felelősségén múlt, aki sokszor nem igazán tudott megfelelő munkaerőt választani, mivel a jelentkezők gyakran tanulatlanok és fegyelmezetlenek voltak.³³

³¹ PÁVAY VAJNA 1890. 372–393.

³² PÁVAY VAJNA 1890. 372–393.

³³ SASSY 1891. 6.

A 19. század közepén annak ellenére, hogy Pécs városában 10 „orvosdoktor” (közülük 2 „orvossebész-tudor”) működött, a városi ellátást egy orvos, egy sebész és egy bába végezte.³⁴ Az 1852-es évtől kötelezővé vált a járási és községi bábák alkalmazása, ami lehetővé tette a személyzet pontosabb nyomon követését.³⁵

A 19. század második felében az ápolást jelentős részben – az egyház alárendeltségében – a különböző szerzetesrendek végezték, akik a tevékenységükhöz a rend szabályainak megfelelően az anyaházakban kaptak képzést. Az 1881-től felállított Nemzetközi Vöröskereszt szintén felvállalta az ápolást mint karitatív cselekedetet. Az egyesület keretén belül a 19. század végétől számos hivatásos vagy önkéntes ápolói tanfolyamról létezik adat.

A szülésznők

Az 1870-es évekig csak Pesten, Nagyszébenben, Kolozsváron működött bábaképző. Pozsonyban és Nagyváradon 1873-ban, míg Szegeden 1884-ben nyitották meg a bábaképzőt.

Az 1880. VI. 4. 15913. számú vallás- és közoktatásügyi körrendelet a következőket állapítja meg: „*A budapesti magy. kir. tudomány egyetemen nagyszámú orvosok és bábák alapos képzése végett a szülészetben, valamint tekintettel az ott ápoló szülő nők megfelelő gyógykezelésére, a téli bába-tanfolyamot ideiglenesen, amíg t. z. a bábák számára külön tanszék kóroda rendszeresítettnek, beszüntetni célszerűnek találtam, annál inkább, mivel a szülésznők most már nemcsak a két egyetemen, Budapesten és Kolozsvárott, de a nagyváradi, pozsonyi és nagyszébeni bábaintézetekben is képesíthetnek*”. Az okleveles bábák rendszerbe állítását rendkívül fontosnak tartották, azonban már a másodrendű bábák (1–3 hónapos főorvosi oktatásban részesültek) is sokkal keresettebbek voltak, mint a cédulás (5–10 napos oktatásban részesültek) és a kontár- vagy parasztbábák, akik semmilyen képzést nem kaptak.³⁶

Az 1891. évben Baranyában nyilvántartott egészségügyi személyzetről megállapítható, hogy a működő okleveles bábák végzettségüket Bécsben, Budán, Grácban, Nagyváradon, Pesten, Pozsonyban, Szegeden és Zágrábban szerezték meg. Ezen felül persze működtek parasztbábák is a területen, azonban az 1876. évi szabályozás után ők már csak a megyei tisztifőorvos külön engedélyével dolgozhattak addig, míg nem érkezett a településre okleveles bába. Utána megvonták önálló működési jogukat.

A megyében ekkor számos 1500 főnél nagyobb lakosságszámú település nem rendelkezett az 1876. évi törvényben előírt szakképzett, okleveles bábával. A megemelt fizetés ellenére sem tudták továbbra sem az állásokat okleveles bábákkal betölteni. Ugyan a vármegye kötelezte a parasztbábákat egy négyhetes kórházi gyakorlatra, azonban szükség volt viszonylag rövidebb idő alatt több, magasabban képzett, újonnan belépő szülésznőre is. A másodfokú bábaképzésben látták a probléma legjobb megoldását, így 1892-ben elindították ezt a képzést a Pécsi Megyei Közkórházban. Az itt végzettek ugyan csak Baranya megye településein kerülhettek alkalmazásba, azonban az aktuális bábahiányon valamelyest enyhített. Évente háromszor négy hónapos tanfolyamot indítottak 20–20

³⁴ HAAS 1845. 318–319.

³⁵ ANTALL–KAPRONCZAY 1989. 903–916.

³⁶ DEÁK–KÁRÁSZ 2005. 10.

fővel magyar, német, horvát nyelven. A vármegye kötelezte településeit arra, hogy minden falu beiskolázzon nőket is a tanfolyamra, melyet a megyei tisztí főorvos ellenőrzött.³⁷

Az egészségügyi személyzet pozsonyi képzésének komoly lökést adott tehát a pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem 1912-es XXXVI. törvénycikkben közölt megállapítása, mellyel orvosi fakultást is létrehozta. Itt az 1918 októberében megkezdett oktatáshoz az egyetemi tanárokat már korábban kinevezték. A történelem viharai folytán – a budapesti átmeneti időszakot és a kormány döntését követően – az orvosi képzés érdemben 1923 októberében indulhatott meg Pécsen. A pécsi bábaképzés szempontjából szerepet játszó Magyar Királyi Állami Bábaképezde szolgált kézenfekvő módon a Női Klinika céljaira, míg a többi klinikát a város más épületeiben helyezték el. A pozsonyi Női Klinika megalapításakor is az ottani bábaképezde volt a bázis, Velits Dezsővel az élen, aki a nyilvános rendes tanári kinevezést is megkapta a klinika vezetésére.

A pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre való áttelepítését követően Scipiades Elemér követte a Női Klinika vezetői székében pécsi elődjét, Doktor Sándort, aki egyidejűleg a bábaképzést is vezette az egyetemi klinika keretében. Az épületben 58 hallgató részére alakítottak ki előadót, és a szülésznő tanulók részére megoldották a bentlakás lehetőségét is. Az ebben az időben kiadott bábaoklevelet a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem címerével bocsátották ki. 1944 után, Scipiades professzor halálát követően rövid időre Páll Gábor, majd Lajos László vette át az irányítást. Évente 30–40 szülésznőt képeztek klinikai keretek között. A szülésznőképzés önálló formában 1951-ig működött, mivel ezt követően az ápolóképzés keretei közé helyezték mint továbbképző szaktanfolyamot.³⁸

Az anya- és csecsemővédők

Az egészségügyi személyzet képzése szempontjából egy másik, Pozsonyba kinevezett nyilvános rendes tanárt is meg kell említeni, aki az egyetem budapesti évei alatt rektori tiszteletet is betöltött az 1921/22. tanévben. Ő Heim Pál volt, aki munkásságát a csecsemő- és gyermekellátásnak szentelte. Szakmai tudását a kor legelismertebb hazai és külföldi gyermekgyógyászai mellett szerezte meg, majd gyermekosztályi főorvosi állást kapott a budapesti Irgalmasrendi Kórházban.

Gyógyító tevékenysége mellett korán bekapcsolódott az országos csecsemővédelmi mozgalomba, melynek fontos szervezete volt a Fehér Kereszt Országos Lelecnház Egyesület. Az egyesületet 1885-ben hívták életre az elhagyott gyermekek gondozására, akik között a halandóság rendkívül magas volt. 1898-ban az egyesületre bízták a gyermekvédelem országos megszervezését is.³⁹ Az anya- és gyermekvédelem különös figyelmet kapott a 20. század elején, hiszen a probléma olyan mértéket öltött, hogy helyhatósági és társadalmi összefogásra volt szükség a kezeléséhez.

Ebben központi szerepet játszott az 1915-ben megalakult Országos Stefánia Szövetség.⁴⁰ A szövetség még ebben az évben indított szervezett keretek között anya- és cse-

³⁷ PESTI 1889. 117.

³⁸ FEKETE 1970. 175–186.

³⁹ HAHN 1960. 72.

⁴⁰ JELENTÉS 1917. 9–37.

csemővédőnői tanfolyamot. A felvételi kritériumok között a magyar írni–olvasni tudás mellett négyéves polgári iskolai végzettséget és fedhetetlen erkölcsöt követeltek meg. 1916-tól fél éves rendszerességgel indítottak okleveles anya- és csecsemővédőnői tanfolyamokat. Heim Pál a szervezet orvosi bizottságának elnökeként, a tanfolyamok kezdeményezőjeként és oktatóként egyaránt elvülhetetlen érdemeket szerzett. Később Heim Pál után az itt végzett ápolókat Heim-nővéreknek nevezték el, akik egyedi kitűzőt is viselhettek. (3. kép)

3. kép
Heim-nővér kitűző

Az itt végzettek a szervezet maga alkalmazta saját országos hálózatában központi irodája segítségével a terhes, szülő, gyermekágyas és szoptató nők, valamint az újszülöttek és kisdetek gondozására. A civil kezdeményezés országos jellegére való tekintettel 1917-től a Belügyminisztérium fennhatósága alatt látta el eddigi feladatát, azonban állami hatáskörrel. A szövetség tevékenységeit ekkor a védőintézeti anyavédelemben, a védőintézeti csecsemő- és kisgyermekvédelemben, az egészségügyi propaganda folytatásában, valamint az egyéves védőnőképző tanfolyamok szervezésében határozták meg. A képzési költségeket az állam biztosította teljes egészében.⁴¹

Heim Pál 1923-tól Pécssett folytatta a munkásságát az egyetemi gyermekklinika megszervezésével, mellyel párhuzamosan Pécssett megalapította az Országos Stefánia Szövetség fiókinstitutét. Folyamatosan komoly figyelmet fordított az egészségügyi személyzet képzésének kérdéseire, melyekre írásaiban sokszor utal.⁴²

Heim Pál országos biztos, a Stefánia Szövetség Orvosi Bizottság elnökének gondolatai:⁴³

- „Az egészségügyi segédmunkásság, ha azt akarjuk, hogy annak valóban meglegyen a megkívánható eredménye, jól megalapozott, széleskörű szaktudást igényel és kemény munkával jár.”
- „(...) négy középiskolát kíván a jelölttől, szerintem ez a minimum, de vitatható, hogy ez elegendő-e?”
- „(...) fel lehetne emelni a megkívánt előképzettséget nyolc középiskolára (...)”
- „(...) bármilyen ilyen tanfolyamra a korhatárt lefelé legalább 20 évben kell megállapítani (...)”
- „Megfelelően kell őket fizetni és öregkorukat biztosítani.”
- „(...) kiképzésének alapját általános szociális tudásnak és készségnek kell képeznie.”
- „A nemzetek versenyében a műveltség a leghatalmasabb fegyver.”

41 SZÉNÁSY 1997. 178–179.

42 SZABÓ 1940. 354–364.

43 HEIM 1927.

Az egészségügyi segédszemélyzet a 20. század első felében

Az egészségügyi segédszemélyzetet 1925-től ismét az Anya- és Csecsemővédőnő-képző Intézetben oklevelet szerzett védőnők alkották. Az újonnan indult tanfolyamokhoz már négy gimnáziumi osztályról szóló végzettséget követeltek. A képzés 6 hónap gyakorlattal indult, melyet 10 hónap elméleti képzés követett. Ezt követően ismét 6 hónap gyakorlati munkával lehetett érdemessé válni az oklevélre. Az így képzett védőnők egészségügyi és szociális tevékenységet is végeztek.⁴⁴ Többféle elképzelés született arra, hogy milyen képzési rendszer alakuljon ki a szociális és az egészségügyi munkát végzők részére, azonban ezek jelentős része csak elképzelés maradt.⁴⁵ Az elfogadott egységes képzési koncepció megtervezése Johan Béla nevéhez fűződik, aki a Magyar Királyi Közegészségügyi Intézet felállítását segítette elő a Rockefeller Alapítvány támogatásával 1925-ben.⁴⁶ Az OKI oktatásban betöltött szerepét két fő cél mentén határozták meg:

- „tisztiorvos képzés (később körorvosi képzés)”,
- „egészségügyi segédszemélyzet képzése”.

Az „egészségügyi segédszemélyzet” képzésére 1926-ban kidolgozták az Állami Ápolónő- és Védőnőképző Intézet terveit. Ez által szerették volna egységes irányítás alatt megszervezni az országban működő nagyon sokféle, elsősorban ápolói és részben védőnői, gondozónői képzéseket. Az intézet keretei között egységes tananyag alapján, áttekinthető módon, centralizált irányítással, közös vizsgafeltételekkel kívánták az ápolóképzést megreformálni. Az egészségügyi igazgatás megszervezésére a Rockefeller Alapítvány 1928-ban ismét egyszeri adományt bocsátott rendelkezésre.

Ennek keretei között felépítették az Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézetet Budapesten, amely első tanfolyamát 1930-ban indította el. A képzési program szerves része volt az ápolási tananyag, azonban ezt egészségvédelmi ismeretek is kiegészítették.⁴⁷ A képzések tanterve egységes szerkezetű volt, előre meghatározott, mindenhol azonos vizsgakövetelményekkel. A képzésbe lépés feltétele a gimnáziumi érettségi vagy tanítónői oklevél és fizikai alkalmasság volt. A képzés kezdetén öt hónapos előkészítőt kellett részt venni a jelölteknek, melyet 13 hónapos gyakorlati és elméleti képzés követett. Végül fél-éves falusi egészségvédelmi munkával zárult a képzés. A tárgyak hallgatását követően a jelöltek kollokviumot, míg a képzés végén záróvizsgát tettek.⁴⁸

A képzéseket még a korábban felállított Debreceni Tudományegyetem Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézetében is folytattak, majd 1938-ban indult képzés a Szegedi Magyar Királyi Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézetben is. Később 1939-ban a visszacsatolt Kassán is Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézet létesült. Utoljára Kolozsváron hoztak létre ilyen intézményt 1940-ben. Sajnálatos módon, annak ellenére, hogy Pécsen is egyetemi orvostudományi képzés folyt klinikai háttérrel, itt nem létesült ilyen intézmény, melynek pontos okai nem ismertek.

⁴⁴ KELLER 1926. 22.

⁴⁵ KELLER 1927; FEKETE 1928; SZÉNÁSY 1930.

⁴⁶ JOHAN 1925.

⁴⁷ BIELEK-KONTRA 1934. 93–94.

⁴⁸ JOHAN 1939. 254.

Az OKI belügyminiszteri felhatalmazás alapján 1933-tól megkezdte a zöldkeresztes egészségvédelem tízéves programjának kidolgozását, ezzel megteremtve az egész országra kiterjedő egészségvédelem szervezését, egészségvédelmi körzetek kialakítását. A Zöld Kereszt és a Stefánia Szövetség munkájának jobb összehangolása érdekében szerződést kötöttek, mely tisztázta a szervezetek illetékességi köreit. Ez természetesen nagyobb teret engedett a Zöld Kereszt mozgalomnak.⁴⁹ Az egészségvédelmi feladatokat 1941. januártól az OKI irányítása alatt működő Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat látta el tisztiorvosok és az állami ápoló- és védőnőképző intézetben oklevelet szerzett védőnők közreműködésével. Az Országos Stefánia Szövetség 1940. december 31-el megszűnt, és Országos Egészségvédelmi Szövetségként működött tovább, érdekes módon Johan Béla vezetésével. Az új szervezet szociális kiegészítő tevékenységet látott el a Zöld Keresztes Szolgálat mögött, megőrizve a zöld keresztet mint szimbólumot.

A kórházi ellátás mellett az egészségházak felállítása jelentette az újabb előrelépést a betegségek elleni küzdelemben, melynek szakmailag meghatározó alakja az egészségügyi zöldkeresztes védőnő volt. Feladata messze túlmutatott az anya- és csecsemővédelmen, hiszen iskola–egészségügyi, fertőző beteg gondozói (TBC, nemi betegségek), otthoni ápolói és gondozói feladatai is voltak. Ő képviselte az egészségvédelmi munka javát, a megelőzést, felvilágosítást is a területen. Tehát elmondható, hogy a sokrétű feladat keretében közösségi ápolást és gondozást valósított meg.⁵⁰

A középfokú szaktanfolyam, szakiskola, szakközépiskola a 20. század második felében

A második világháborút követően létrehozták az egészségügyi nem orvos szakszemélyzet képzéseinek egységes rendszerét, amely a szaktanfolyami, a szakiskolai, majd szakközépiskolai rendszer bevezetését jelentette a szocialista országok gyakorlatának megfelelően.

A második világháborút követő első általános betegápolói szakképesítés 1946-tól 1953-ig működött. 1954-től megújították az ápoló- és a szülésznőképzést. 1958-ban megjelent az egészségügyi szakiskola, ahol már különvált az ápoló- és szülésznőképzés. Az általános betegápolói szakképesítés módosításra került 1961-ben, és a kötelező ápolói nyilvántartásra kijelölték az Egészségügyi Minisztériumot (6/1961. sz. Eü. Min. utasítás). 1962-től létrehozták az Egészségügyi Minisztérium Egészségügyi Szaktanfolyamok irodáját (12/1962. sz. Eü. Min. utasítás). Az ez idő tájt legjelentősebb egészségügyi szakképzési reformot 1968-ban hajtották végre azzal, hogy az országban nagy számban létre hoztak önálló egészségügyi szakközépiskolákat és egészségügyi szakközépiskolai osztályokat. 1975-ben indult a hároméves egészségügyi szakiskolai képzés 14 éves belépési életkorról (2/1975. III.1. Eü. M. rendelet és az Egészségügyi Miniszter 11/1975. [Eü.K. 6.] számú utasítás), mely akkor és azóta is megosztja az oktatási szakembereket abban a tekintetben, hogy szabad-e a 14 éves gyermekeket betegek mellé állítani.

Az egészségügyi középfokú képzéseket központilag koordinálták Budapesten. A Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) klinikái azonban folyamatosan gyakorlati helyként

⁴⁹ JOHAN 1939. 266.

⁵⁰ JOHAN 1939. 69–70.

szolgáltak a különböző egészségügyi képzésekhez és továbbképzésekhez. Ez utóbbiak munka melletti szervezését önálló csoport végezte a POTE-n. A pécsi iskolai rendszerű egészségügyi képzések elméleti iskolai hátterét a Szociális és Egészségügyi Szakközépiskola biztosította különböző intézményi formában 1945-től 2008-ig. Ekkor vette át a Pécsi Tudományegyetem a fenntartó várostól ezt a tevékenységet az Egészségtudományi Kar szakmai irányításával. Ez a típusú együttműködés az országban az első olyan modell volt, mely bizonyította, hogy miként lehet és kell a középfokú egészségügyi szakképzést és a felsőoktatási egészségügyi képzéseket egymáshoz közelebb hozni és szakmailag szintezni. A városban a Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskolában 1968-tól 1997-ig szintén iskolai rendszerű egészségügyi szakképzés folyt.

A középfokú egészségügyi képzések felsőoktatási szintre emelése

Az Orvostovábbképző Intézet (OTKI) 1955-ös létrehozatala (később 1985-től Orvostovábbképző Egyetem, majd 1993-ban Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem) jelentette az első mérföldkövet az orvos és gyógyszerész továbbképzésekben. Az Elnöki Tanács 1973-ban az OTKI-nak „egyetemi rangot” adott, amivel a korábbi funkciói mellett megkapta feladatul a kórházi vezetők továbbképzését is (32/1973. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendelete az Orvostovábbképző Intézetéről). Az OTKI jogszabályban meghatározott másik szerepe az volt, hogy megalakítsa és működtesse az első Egészségügyi Főiskolai Kart, mely lehetővé tette néhány egészségügyi nem orvos szakma számára is, hogy a felsőfok szintjére emelkedjék (1046/1973. [XII. 29.] Minisztertanácsi határozat az Orvostovábbképző Intézet keretében működő karokról). A hazai főiskolai képzések célját is megjelölte a határozat: „*Azokon a szakokon, szakterületeken kell a főiskolai képzést bevezetni, amelyeken az orvos irányítása és ellenőrzése mellett végzendő munkafolyamat meghatározott önállóságot és önálló szakmai ismeretkört, önálló munkavégzést követel az adott dolgozóktól.*”⁵¹

Az első főiskolai szakok tehát dietetikus, védőnő, gyógytornász, közegészségügyi-járványügyi ellenőr szakokon 3 éves nappali képzés után főiskolai oklevelet adtak, egészségügyi szakoktató, intézetvezető, mentőtiszt szakokon pedig 2 éves levelező képzés után „felsőfokú intézeti szakoklevelet” kaphattak a végzett hallgatók. Az egészségügyi képzési paletta a rendszerváltást követően fokozatosan bővült és diverzifikálódott az országban a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően, azonban fontos elmondani, hogy az ápolóképzés felsőoktatásba helyezése – annak ellenére, hogy az egészségügyi ellátórendszer kezdetektől fogva történelmileg is egyik legmeghatározóbb területe –, 1989-ig, a szülésznőképzése pedig 2006-ig váratott magára.

Az egészségügyi képzések felsőfokra helyezése Pécsen

A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem és később a Pécsi Orvostudományi Egyetem életében az egészségügyi képzések újjáélesztésének tekintetében a legjelentősebb lépést a rendszerváltás éve hozta. Az egészségügyi miniszter (Dr. Csehák Judit)

⁵¹ Jogszabály: 1046/1973. (XII. 29.) Minisztertanácsi határozat az Orvostovábbképző Intézet keretében működő karokról.

1989. augusztus 18-i keltezéssel és a Pécsi Orvostudományi Egyetemen 1990. szeptember 1-jei indítással főiskolai dietetikusképző, gyógytornászképző (Zalaegerszeg telephellyel), védőnőképző (Kaposvár és Szombathely telephellyel) és általános szociális munkás-képző szakon (Szombathely telephellyel) főiskolai képzést indított alapképzés formájában.

Ez a új perspektívákat nyitott nemcsak a Pécsi Orvostudományi Egyetem és a város egészségügyi hálózata számára, hanem a Dunántúl nyugati részében fekvő meghatározó megyeszékhelyek, mint Kaposvár, Szombathely és Zalaegerszeg és a térség számára is. Ezen felül ez volt az első lépés abban az irányban is, hogy a korábban kizárólag Budapesten elérhető egészségügyi főiskolai képzések vidéken is meghonosodhattak. Ezzel párhuzamosan a Debreceni Orvostudományi Egyetemen, a szegedi Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetemen is elindultak a felsőfokú egészségügyi képzések.

Az orvostudomány és az egészségtudomány fejlődésével egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a korábbi „segédszemélyzet” képzését nem elég középfokon kizárólag „végrehajtó szolgái” funkcióban tartani, hanem bizonyos területeken szükség van „önálló kritikus gondolkodásra” is. Ennek a képességnek a megszerzésére felsőoktatási szinten kellett a nyugati országok példájának megfelelően lehetőséget biztosítani. A fejlesztésben a hazai szakembereken és nemzetközi tanácsadókon túl a neves Case Western Reserve Egyetem (Cleveland, USA) részéről Doris Modly is szerepet vállalt.

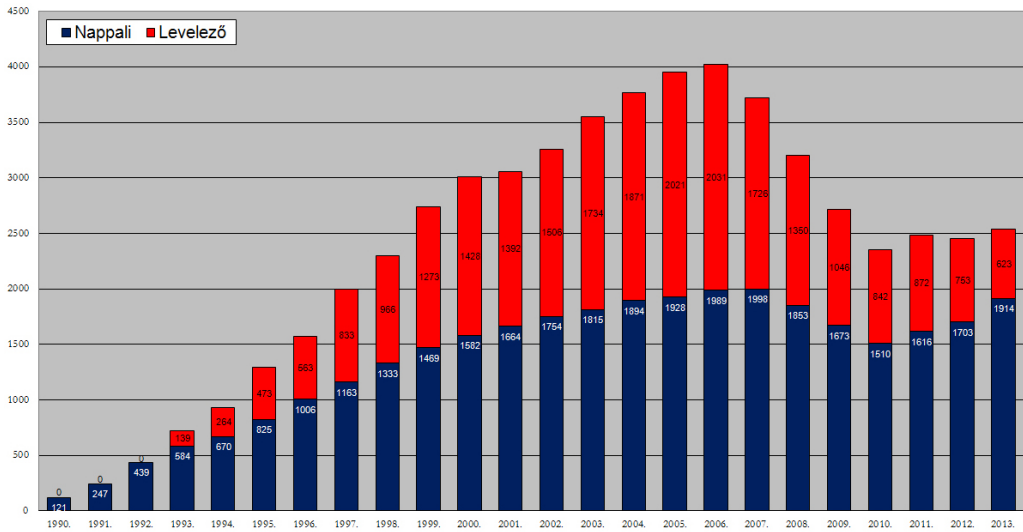
A képzési paletta a Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Karán jelentősen kibővült az eltelt idő alatt. (1–2. melléklet)

Az egészségtudományi szakképzettségek a közvetlen betegellátásban közreműködő területek mellett kibővültek a képalkotó és laboratóriumi diagnosztika, az egészségügyi szervezés területekkel. Fontos megjegyezni, hogy a rendszerváltást követően a Bologna-típusú képzési rendszer egészségtudományokban való 2005-ös bevezetése óta a felsőoktatási képzési rendszer újra átalakult, mely azóta is diszkussziók alapját képezi.⁵² A kar képzésfejlesztő szakmai működéséhez kötődik, hogy megteremtődtek az egyetemi szintű képzések az egészségtudományban. Itt fontos megemlíteni Illei György, Tahin Tamás és Csontos András nevét, akik a 2000-es bevezetésnél közvetlenül is bábáskodtak, jól lehet az igényt sokan és sokszor megfogalmazták addig is. A fejlesztés eredményeként tehát 2000-ben az egyetemi okleveles ápoló szak, majd egy évvel később az egyetemi okleveles védőnő szak kidolgozására, majd országos bevezetésére került sor.⁵³ Az így megteremtett rendszer az egymásra épülő képzési szinteket korábban megvalósította, minthogy azt a Bologna-típusú rendszer megkövetelte. Ugyancsak nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy az egészségtudomány önálló Egészségtudományi Doktori Iskolája 2006-ban alakult meg Pécsen, megteremtve ezzel a nem orvosok számára is a PhD-fokozat megszerzésének és a habilitációs eljárás lefolytatásának a lehetőségét.

Ma már a hallgatói létszám jól tükrözi a Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Karának a Dunántúl egészségügyi humánerőforrás utánpótlásában betöltött alapvető szerepét. (1. ábra)

⁵² BETLEHEM 2005. 27–31.; BETLEHEM–KUKLA–DEUTSCH–MARTON–SIMORA–NAGY 2009. 240–245.; KOVÁCS L.–BETLEHEM 2011. 57–67.

⁵³ OLÁH 2003. 74–77.

1. ábra
A Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar hallgatói létszámai (1990–2013)

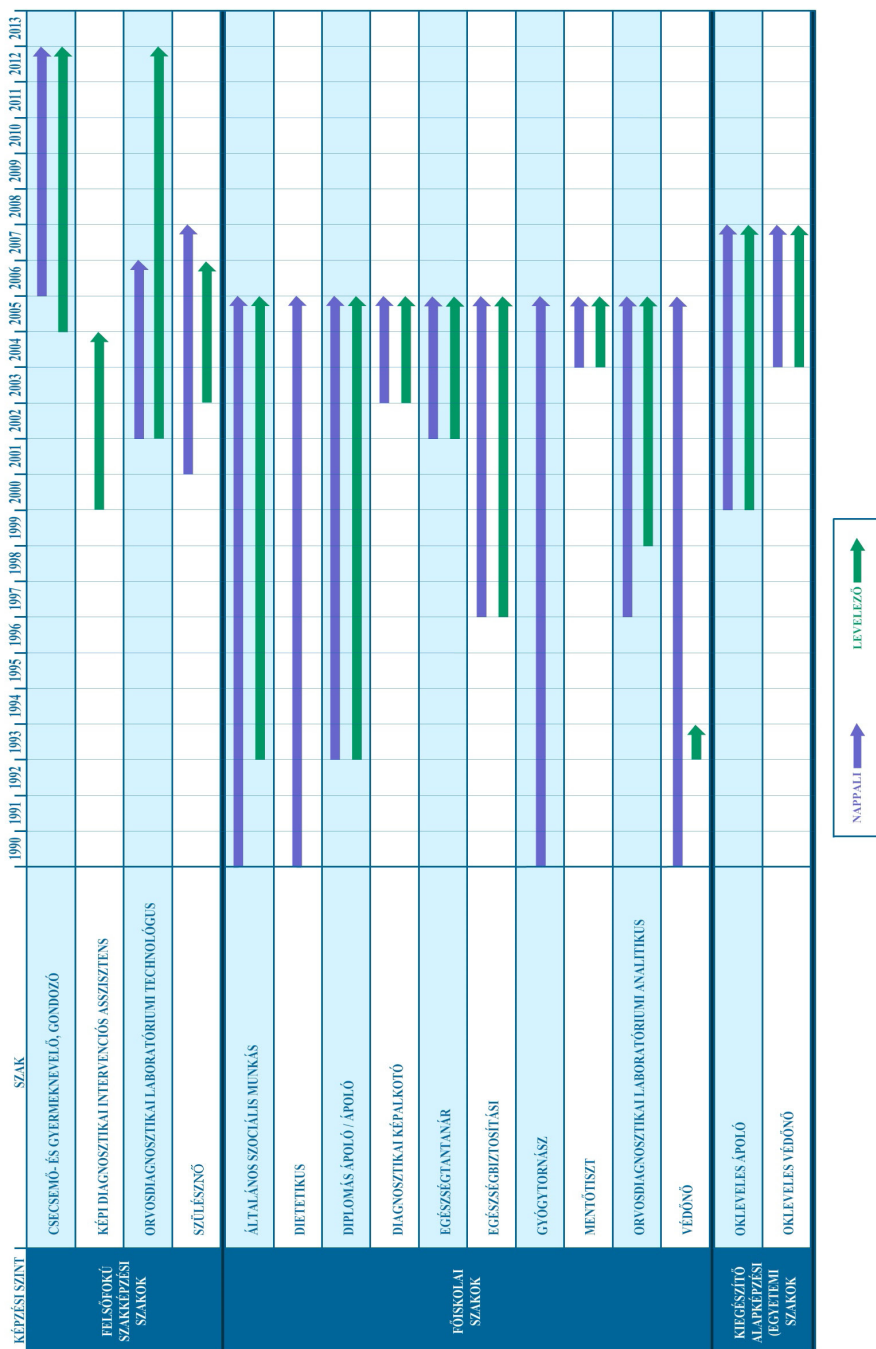
Összegzés

A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem orvoskari munkájának 1923-as pécsi megkezdése óta az „egészségügyi segédszemélyzet” képzése nem mindig kapott kellő hangsúlyt az egyetemtörténetben, azonban látható, hogy mindig jelen volt. Az egészségügyi szakmák múltja hosszabb és tartalmasabb annál, mint amennyire az a mai mindennapokban megjelenik. A 20. századi rendszerváltás maradandó változást hozott a pécsi egészségügyi felsőoktatásban, amit egy rendkívül dinamikus fejlődés követett. A fejlődés nem csak a diverzifikált egészségügyi szakmák pécsi egyetemi megalapításában, a képzési szintek főiskolairól egyetemre emelésében érhető tetten, hanem abban is, hogy a minőségi gyógyító munka ezen szakemberek nélkül mára már nem képzelhető el.

„Ha az ápolónőnek hivatásbeli képzettségét különböző országokban vizsgáljuk, úgy ezt annál magasabb fokúnak találjuk, minél magasabb általában annak a népnek a culture-niveauja. (...) Hiszen az természetes is, hogy minél műveltebb az a beteg, akinek ápolását az ápolónő végzi, annál magasabb az igénye az ápolónővel, az ápolónő szaktudásával, műveltségével szemben.”⁵⁴

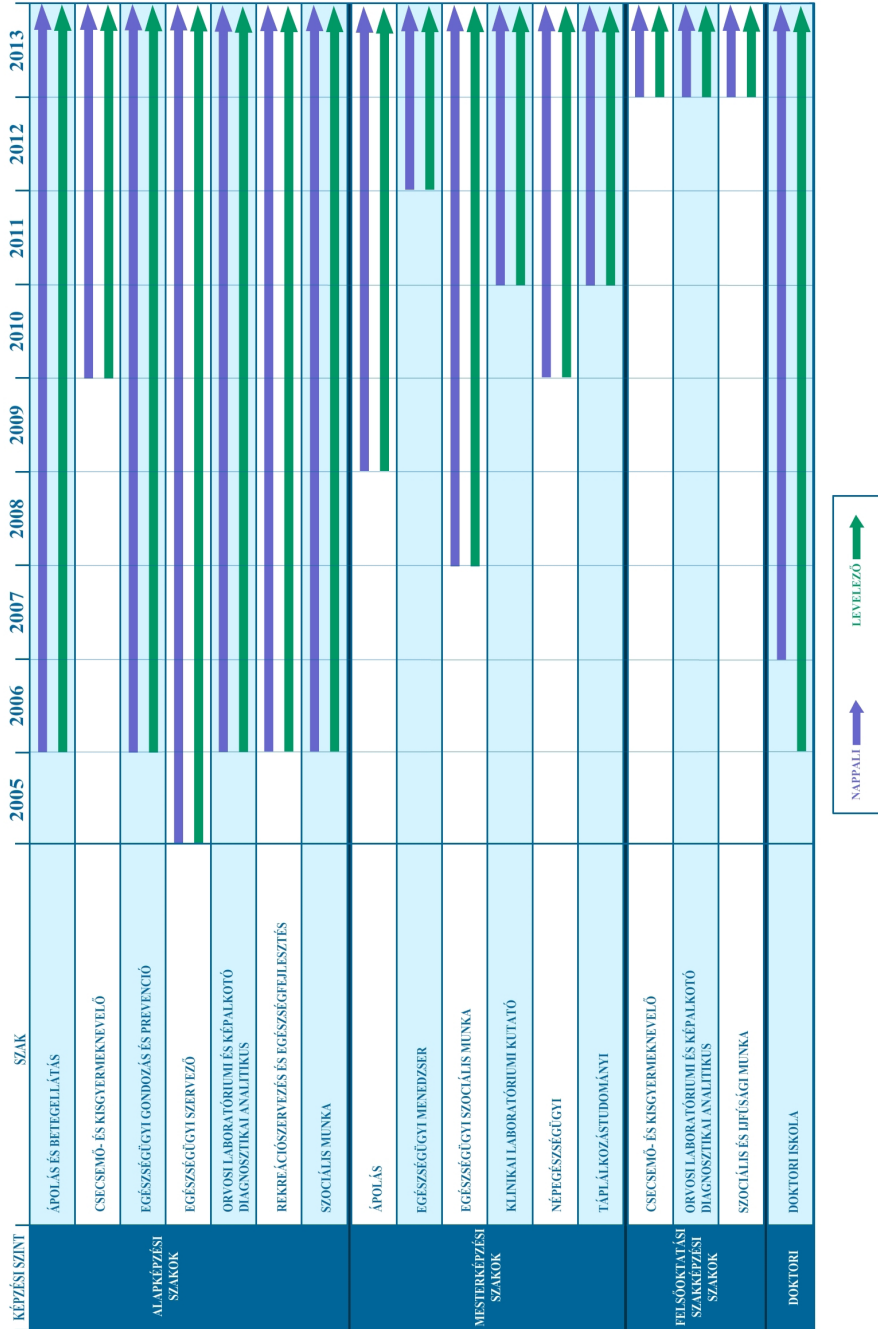
54 JOHAN 1929. 60–61.

A Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Karán meghirdetett képzések 1990-2013

1. melléklet
A Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Karán indított képzések (1990–2013)

A Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Karon meghirdetett képzések 2005-2013

2. melléklet

A Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Karán indított képzések (2005–2013)

KÉPJEGYZÉK

1. kép Szerecsen Múzeumpatika, Pécs
2. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
3. kép (<http://www.heimpalkorhaz.hu>) [2013.11.08.]

IRODALOM

- AMBRÓ 1880 AMBRÓ János: *A pozsonyi országos közkórház és a bábaképezde hiányai*. Pozsony, 1880.
- ANTALL–KAPRONCZAY 1989 ANTALL József – KAPRONCZAY Károly: A magyar egészségügy az abszolutizmus és a dualizmus korában. *Magyar Tudomány* 34. (1989):10–11. 903–916.
- BETLEHEM 2005 BETLEHEM József: Átalakuló egészségügyi felsőoktatás. *Nővér* 18. (2005):4. 27–31.
- BETLEHEM–KUKLA–DEUTSCH–MARTON–SIMORA–NAGY 2009 BETLEHEM József – KUKLA Anikó – DEUTSCH Krisztina – MARTON-SIMORA József – NAGY Gábor: The changing face of European healthcare education. The Hungarian experience. *Nurse Education Today* 29. (2009):2. 240–245.
- BETLEHEM–OLÁH 2012 BETLEHEM József – OLÁH András: Az ápolás történeti áttekintése. In: *Az ápolástudomány tankönyve*. Szerk. OLÁH András. Budapest, 2012.
(http://tamop.etk.pte.hu/apolastan/konyv_magyar.html) [2013.11.08.]
- BIELEK–KONTRA 1934 BIELEK Tibor – KONTRA László: *A falu egészségvédelme*. Pécs, 1934.
- BOISSIER 1985 BOISSIER, Pierre: *History of the International Committee of the Red Cross*. Volume I. From Solferino to Tsushima. Henry Dunant Institute, Genf, 1985.
- CRANTZ 1766 *Bába mesterségre tanító könyv*, melyet KRANTZ Heinrich Nepomuk János írt német nyelven. Magyar nyelvre fordított WESZPRÉMI István. Debretzenben, Nyomt. Margitai István által, 1766.
- DEÉSY DADAY 1963 DEÉSY DADAY András: Magyarország kórházai 1848-ban. *Orvostörténeti Közlemények* 29. (1963) 169–194.
- DEÁKY–KRÁSZ 2005 DEÁKY Zita – KRÁSZ Lilla: *Minden dolgok kezdete – a szülés kultúrtörténete Magyarországon*. Budapest, 2005.
- FEDÉLES 2003 FEDÉLES Tamás: A pécsi ispotály igazgatói a 14–16. században. *Orvostörténeti Közlemények* 181–185. (2003) 117–126.

- FEKETE 1928 FEKETE Sándor: *Az egészségügyi segédszemélyzet képzéséről orvosi szempontból.* (Országos Stefánia-Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére kiadványai 44.) Budapest, 1928.
- FEKETE 1970 FEKETE Sándor: A bábaoktatás története Magyarországon. *Orvostörténeti Közlemények* 55–56. (1970) 175–186.
- GÉRA 2005 GÉRA Eleonóra Erzsébet: Egészségügy, demográfia és járvány a 19. századi Baranyában. *Orvostörténeti Közlemények* 190–193. (2005) 39–133.
- GRÓSZ 1869 *Emlékirat a hazai betegápolási ügy keletkezése, fejlődése, s jelenlegi állásáról, különös tekintettel a betegápolási költségekre.* Szerk. GRÓSZ Lipót. Buda, 1869.
- HAAS 1845 HAAS Mihály: *Baranya. Emlékirat, mellyel a Pécselt MDCCCXLV aug. elején összegyűlt magyar orvosok és természetvizsgálóknak kedveskedik Nagykeri Scitovszky János.* Pécselt, 1845.
- HAHN 1960 HAHN Géza: *A magyar egészségügy története.* Budapest, 1960.
- HEIM 1927 HEIM Pál: Az egészségügyi segédszemélyzet kérdéséről. *Orvosi Hetilap* 43. (1927) 1242–1244.
- HÖLBLING 1845 HÖLBLING Miksa: *Baranya vármegyének orvosi behirata.* Pécselt, 1845.
- JELENTÉS 1917 *Jelentés a Stefánia Szövetség működéséről. 1915. jún. 13.–1917. jún. 15.* (Országos Stefánia-Szövetség az anyák és csecsemők védelmére kiadványai 13.) Budapest, 1917.
- JOHAN 1925 JOHAN Béla: Adatok a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet felállításának történetéhez. *Népegészségügy* 6. (1925):24. 861–867.
- JOHAN 1929 JOHAN Béla: *Az ápolónő- és védőnőkérdésről.* Budapest, 1929.
- JOHAN 1930 JOHAN Béla: *Gyógyul a magyar falu.* Budapest, 1939.
- KELLER 1926 KELLER Lajos: *Az Országos Stefánia Szövetség 10 éves működése.* Budapest, 1926.
- KELLER 1927 KELLER Lajos: *Az egészségügyi segédszemélyzet képzése és munkája.* (Országos Stefánia-Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére kiadványai 41.) Budapest, 1927.
- KOVÁCS L.–BETLEHEM 2011 KOVÁCS L. Gábor – BETLEHEM József: A kétszintű egyetemi képzés bevezetésének tapasztalatai az orvos- és egészségügyi felsőoktatásban. In: *Egészség Akadémia* 2. (2011):2.

- KOZON–HANZLIKOVÁ–
BETLEHEM–JURASKOVÁ–
WALTER 2010 KOZON, Vlastimil – HANZLIKOVÁ, Alžbeta – BETLEHEM, József – JURASKOVÁ, Dana – WALTER, Ilse Marie: Adalékok a professzionális ápolástudomány fogalomrendszeréhez Közép-Európában. *Nővér* 23 (2010):3. 3–8.
(http://regi.meszk.hu/portal/downloads/Nover/nover2010_3sz.pdf) [2013.11.08.]
- KUBINYI 2001 KUBINYI András: Pécs gazdasági jelentősége és városiassága a késő középkorban. In: *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon*. Szerk. FONT Márta. (Tanulmányok Pécs történetéből 9.) Pécs, 2001. 43–51.
- OLÁH 2003 OLÁH András: Az ápolói készségek fejlesztése az egyetemi szintű képzésben. *Egészségügyi Menedzsment* 5. (2003):4. 74–77.
- PÁPAI PÁRIZ 1695 PÁPAI PÁRIZ Ferenc: *Pax corporis. Az az ember test nyavalyáinak okairól, fészkeiről, s azoknak orvoslásának módjáról való tracta*. Kolozsváratt, Nyomt. M. Tótfalusi Kis Miklós által, 1695.
- PÁVAY VAJNA 1890 PÁVAY VAJNA Gábor: Egészségügy. In: *Magyarország vármegyéi és városai. 16. kötet. Pozsony vármegye*. Szerk. BOROVSZKY Samu. Pozsony Vármegye. Országos Monografia Társaság, 1890.
- PESTI 1889 PESTI Alfréd: *Orvosi Évkönyv*. Budapest, 1889.
- PETROVICH 1960 PETROVICH Ede: Pécs középkori kórháza. In: *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve*. Pécs, 1960. 271–274.
- PETZ 1929 PETZ Aladár: *Győr szabad királyi város Szentbáramság Közkórházának multja és jelene (1749–1928)*. Győr, 1929.
- REGÖLY-MÉREI 1940 REGÖLY-MÉREI Gyula: *Orvosi emlékek IV*. Budapest, 1940.
- SASSY 1891 SASSY János: A vidéki közkórházak működése. Különlenyomat a *Gyógyászat* 50–51. (1891)
- SASVÁRI 1986 SASVÁRI László: A magyarországi Betegápoló Irgalmas Rend működése (1867–1918). *Orvostörténeti Közlemények* 115–116. (1986) 125–137.
- SEIDL 1993 SEIDL, Elisabeth: *Pflegewissenschaft – eine Annäherung an Begriff und Bedeutung (Ápolástudomány – a fogalom megközelítése és jelentősége)*. *Betrifft: Pflegewissenschaft; Beiträge zum Selbstverständnis einer neuen Wissenschaftsdisziplin*. SEIDL Elisabeth (Hrsg.). Wien, 1993.
- SEIDLER–LEVEN 2003 SEIDLER, Edurad – LEVEN Karl-Heinz: *Geschichte der Medizin und der Krankenpflege*. 7., überarbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart, 2003.
- SZABÓ 1940 SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.

- SZÉNÁSY 1930 SZÉNÁSY József: *Az egészségügyi segédzsemet kérdeiről.* (Országos Stefánia-Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére kiadványai 59.) Budapest, 1930.
- SZÉNÁSY 1997 SZÉNÁSY József: *Versenyfutás a balállal.* Budapest, 1997.
- VÁMOSSY 1898 VÁMOSSY István: *A Pozsonyi Katolikus Polgári Ápoló Intézet. Fennállásának ötszázéves évfordulója alkalmából.* Pozsony, 1898.
- VÁMOSSY 1901 VÁMOSSY István: *Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban.* Pozsony, 1901.
- VÁRADY 1896 *Baranya multja és jelene.* Szerk. VÁRADY Ferenc. 1. kötet. Pécs, 1896.
- VELITS 1896 VELITS Dezső: *A pozsonyi magyar kir. bábaképezde 1873–1894/95.* Pozsony, 1896.

Die Erscheinung und die Voraussetzungen der gesundheitswissenschaftlichen Bildungen in Pécs

von József Bethlehem

(Zusammenfassung)

Bei der Untersuchung der neuesten Geschichte der Universität Pécs ist die Entwicklung der medizinischen Ausbildung dokumentarisch gut zu ertappen. Während der präventiven und heilenden Tätigkeit im Allgemeinen bzw. neben der Medizin wurde für die Entwicklung und Ausbildung von zahlreichen anderen Gesundheitsberufen in unserem Land lediglich wenig Aufmerksamkeit geschenkt.

Die Studie zielt darauf ab, über die Entwicklung der nicht-medizinisch gesundheitlichen (in heutiger Form gesundheitswissenschaftlichen) Bereiche und über deren Gesichte bezüglich der Ausbildung in Pécs ein klares Bild zu geben.

Ein weiteres Ziel war, die Vorgeschichte der Ausbildung der Gesundheitsberufe in Pécs und Bratislava bzw. deren elementaren Ausbildungsformen mit der Universität verbunden und der heutigen Struktur der Universität Pécs zu präsentieren. Während der Überblickstudie führte der Autor die Analyse von Primär- und Sekundärquellen durch.

Die Ausbildung der Gesundheitsberufe in Pécs bezüglich der Pflegekräfte und Geburtshelfer schloss bis zum 20-sten Jahrhundert der Ausbildungsstruktur der Gesundheitsversorgung der Großstädte außerhalb der Hauptstadt in Ungarn an. Nach der Umsetzung der königlich-ungarischen Elisabeth-Universität in Bratislava nach Pécs ist die Arbeit von Heim Pál bemerkenswert, der nach der Organisation eines Netzwerkes für Säuglings- und Mutterfürsorge auch in Pécs strebte.

Die landesweiten Bestrebungen in den 1920–30 Jahren für die Förderung der Pflegeausbildung, verbunden mit den Namen von Johan Béla sind aber leider nicht zu identifizieren. In den Städten, in denen zu dieser Zeit die Medizinausbildung stattgefunden war (Budapest, Debrecen, Kolozsvár–Szeged), wurde das Nationale Institut für Pflege- und Fürsorgeausbildung lediglich in Pécs nicht ins Leben gerufen.

Ab 1990 kann man in Pécs über gesundheitswissenschaftliche Ausbildungen in die Hochschulausbildung integriert (am Anfang auf Hochschul- später auf Universitätsniveau) sprechen. In dieser Entwicklung erwarb die Universität von Pécs jedoch in mehrerer Hinsicht eine führende Rolle, besonders mit dem Start von Ausbildungen für Pflegekräfte und sog. Fürsorgerin (Sozialarbeiter im Jugendamt) auf Masterniveau und mit der Verwirklichung von Promotionsprogram, und tat es deutlich vor der Hauptstadt.

Bis zum Anfang der 21-sten Jahrhundert erreichte die Universität, dass es Ausbildungen gemäß der internationalen Systeme der Gesundheitsausbildungen, dem Bologna-Prozess angeschlossen, verwirklicht und passte sich an der Ausbildungspraxis der west-europäischen und transatlantischen Ländern.

Perbács János – Koltai Dénes

Az andragógusképzés a pozsonyi és a pécsi egyetemen

A jelenlegi Pécsi Tudományegyetem az első világháborút követő békeszerződések következtében az elcsatolt területekről, az akkor létrejött Csehszlovákiából menekülni kényszerült pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem négy karának áttelepítése révén jött létre. Az eltelt 90 év pécsivé tette az egykori pozsonyi karokat. Úgy gondoltuk – mint a két egyetemen megalapított andragógia szakok volt gazdái –, hogy a jubileumi konferencián közös előadás keretében ismertetjük az andragógia szak helyzetét itt és ott, vagyis ott és itt.¹

Az andragógia a felnőtt ember oktatását, nevelését, a róla való gondoskodást, a felnőttkori tanulást vizsgáló önálló társadalomtudományi diszciplína, amely tekintettel van a felnőtt népesség sajátosságaira. A felnőttkori személyiségfejlesztéssel (perszonalizálódással), a társadalmi–közösségi viszonyokba való aktív beilleszkedéssel (szocializálódással) és a kulturális fejlesztéssel (inkulturációval) foglalkozik. Az andragógia a felnőttkori nevelés-oktatás, valamint a felnőttképzés elmélete és tudománya.

Az andragógia szakkifejezést 1830-ban Kapp német szakíró, illetve tőle függetlenül 1916-ban Medinszkij orosz szakember használták először. A 20. század elején a volt Szovjetunióban a felnőttpedagógia terminus terjedt el, ez került át Szlovákiába. Magyarországon a felnőttoktatás/felnőttképzés kifejezést használták. A 20. században folyamatosan emancipálódott az oktatás–képzés rendszerében a felnőttoktatás és felnőttképzés, a hatvanas években indult fejlődésnek az elméleti alapok kutatása is. A felnőttoktatás általános elmélete az andragógia.

Szlovákiában 1989-ig a felnőttképzésen belül három alrendszeret különböztettek meg:

1. az iskolarendszerű felnőttképzést,
2. a vállalati felnőttképzést,
3. az iskolán kívüli felnőttképzést.

A nemzetközi trendet követve a felnőttképzés elméletének megnevezésére 1990-ben vezették be az andragógia szakkifejezést. A terminológia változása Szlovákiában egyúttal a tartalom és az intézményi háttér megváltozásával is együtt járt.

Magyarországon Durkó Mátyás Debrecenben, Csoma Gyula, Maróti Andor, Zrinszky László Budapesten, Horváth Margit Szombathelyen alapozta meg a felnőttoktatás elméletét: ők voltak az andragógia oktatásának, az elméleti, tudományos megalapozásának iskolateremtő nagyjai. Az andragógia tudományt a bölcsészkarok pedagógia szakán, annak egyik tantárgyaként, az ELTE népművelés szakán, illetve Szombathelyen, a főiskolán oktatták a hatvanas évek elejétől kezdve. A hetvenes évek elején a tanárképző főiskolákon bevezetett népművelő szakos képzés keretében szigorlattal záruló két féléves tárgy lett. A nyolcvanas évek elején a tanítóképző főiskolák közművelődési specializációján vált tan-

¹ A 2012. szeptember 6-án, a Pécsi Tudományegyetem centenáriuma alkalmából rendezett konferencián elhangzott előadás írásos változata.

tárggyá. Az andragógia alakuló diszciplínaként az MTA Neveléstudományi Bizottságának albizottságaként szerveződött meg, annak elnöke 20 éven keresztül a kiváló Zrinszky László volt, 1990-től napjainkig pedig Koltai Dénes. Az andragógia Magyarországon a bolognai folyamat keretében vált önálló egyetemi–főiskolai szakká, BSc és MSc képzés keretében. A szak koncepciója széleskörű szakmai együttműködés keretében a pécsi egyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézetében Cserné Adermann Gizella, Kocsis Mihály és Koltai Dénes együttműködésével jött létre. A szakot jelenleg 19 egyetemen és főiskolán indítják.

Az andragógia szak és az andragógus képzés Szlovákiában

Szlovákiában az andragógia szakot Perhács János szakmai irányításával a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Andragógia Tanszékén 1990-ben alapították meg. Ettől kezdve Szlovákiában az andragógián belül három nagy területet különítettek el:

1. szakmai andragógia,
2. kultúrandragógia,
3. szociálandragógia.

Szlovákiában 1990-től kezdve indult el az andragógián belül az egyes kiválasztott alapterületek, alrendszerek alapozása, fejlesztése. A rendszerváltozást megelőzően az új tudomány egyes területeit tudatosan mellőzték, a nagy átalakulás időszakában azonban nem volt lehetőség arra, hogy egyforma módon és egyforma kapacitással fejlesszenek minden, módszertani vagy társadalmi szempontból kívánatos területet. Így történt (Magyarországgal megegyező módon), hogy személyi (Magyarországon gazdasági) okokból nem fejlesztették az iskolarendszerű felnőttoktatást, valamint a felsőoktatás andragógiáját, és elmaradt a népművelés vagy művelődésszervezés andragógiájának a fejlesztése is.

A felnőttoktatással, képzéssel szembeni társadalmi, gazdasági, kultúrpolitikai elvárások a változó nemzetközi tudományos tendenciák, valamint a rendszerváltozások következtében mindkét országban jelentősen megnövekedtek. A közelmúlt, valamint az új politika és gazdaság különbségei között nem volt könnyű az átmenet. Radikális igények jelentek meg az egyetemek hallgatóiban, akik a közeljövő szakemberei lettek. Az andragógusok elvárásai különbözőek voltak: eltérő szakágazataik és szakterületeik más és más gyakorlati és tudományos különbséget fogalmaztak meg az andragógiával szemben. Sokan a felnőttoktatást a munkagazdaság és munkaerőpiac részének tartották, a hozzátartozó és tudományos háttérrel nem sokra tartották. Mások az előző társadalmi–gazdasági kultúrában – különböző okok miatt – nem rendelkeztek megfelelő háttérrel a korszerű embertudományokból.

A szlovák átalakulási folyamatban a „forradalmi átalakulás” nemcsak a terminológia-váltásban, a felnőttpedagógia és az andragógia terminusok közötti viszony tisztázásában nyilvánult meg, hanem valójában egy új koncepció kialakításáról, olyan integratív andragógia megalapozásáról volt szó, amely módszertanilag erős pszichológiai, főleg azonban szociológiai háttérrel rendelkezik. E folyamat során a gazdag szlovákiai népművelési

hagyományok eredményeire támaszkodtak. A szlovák andragógusok véleménye az, hogy a mai andragógia elméleti alapjai a népnevelésből alakultak ki, pedagógiai gyökerei vitathatatlanok.

Az 1990 után Szlovákiában kialakult andragógiát történetileg a volt Csehszlovákiában művelt felnőttpedagógia létrejötté és kialakulása határozta meg. Jelen tanulmányban a szlovákiai felnőttpedagógiai kutatások gyökereinek és eredményeinek felkutatása, elemzése helyett az egyetemi törekvések kiemelése a célunk. A korábbi egypártrendszerű politikai berendezkedés keretében a felnőttnevelés és felnőttoktatás elméletét a társadalmat vezető párt ideológiája határozta meg, az befolyásolta a kutatás és a fejlesztés feltételeit is. Ennek ellenére volt fejlődés, a tudományban is szakmai jellegű szellemi értékek keletkeztek. A felnőttpedagógia fejlesztése során Szlovákiában gazdag népnevelői hagyományokra alapozhattak. Mindez a nevelés egységére és folyamatosságára, azaz az élethosszig tartó tanulás koncepciójára támaszkodott. Szlovákiában a felnőttpedagógiát a pedagógiai tudományok egyik ágaként tartották számon, és ez így megfelelt a tudományos diszciplínák iránt az adott korszakban támasztott követelményeknek.

A felnőttoktatás történetét művelődési egyesületek, felnőttoktatási intézmények gazdag hagyománya jellemzi. Ez a felfogás az andragógus szakemberek intézményes képzésében is megjelent. A szlovák szerzők szerint – a népnevelés értékeinek vizsgálata és értékelése tekintetében – egy európai ország sem rendelkezik olyan történelmi háttérrel, mint a közép-európai régió és ezen belül Szlovákia.

- Az andragógia és a felnőttképzés önálló módszertannal, elméleti és gyakorlati publicisztikai kutatással rendelkezik. Az 1965–1970 között lezajlott első országos alapkutatás eredménye a felnőttpedagógiának és három alrendszerének, azaz az iskolarendszerű, az iskolán kívüli és a vállalati felnőttképzésnek az elméleti megalapozása volt. Ezt a kutatást további csehszlovákiai felnőttpedagógiai kutatások követték.
- A felnőttpedagógiával foglalkozó szakemberek publikációs tevékenysége ki-csúcsosodásának tekinthető az O. Pavlík akadémikus vezetésével készült *Pedagogickáencyklopédia Slovenska (Szlovákiai pedagógiai enciklopédia)* kiadvány. O. Pavlík mobilizálta a szlovákiai szakembergárdát, a felnőttpedagógiával foglalkozó szakemberekből két kitűnő kutató, P. Paška és Š. Pasiar vezetésével szótáríró-munkacsoportot hozott létre. Az említetteken kívül a kutatásban és az eredmények publikálásában fontos szerepet játszottak a szlovákiai országos felnőttpedagógiai kutatás részvevői, J. Perhács, G. Žatkuliak, J. Sloboda, T. Ollík, F. Karas, V. Fábry és mások.
- Szakemberképzés: a Pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karán felnőttképzés szak volt hallgatható, aspiránsképzés (jelenleg doktori képzés) folyt, valamint bölcsészdoktori (ún. kisdoktori) fokozat megszerzésére volt lehetőség. Ezzel párhuzamosan az eperjesi P. J. Šafárik Egyetem Bölcsészettudományi Karán felsőfokú szakképzés valósult meg. A kutatás és a képzés központja továbbra is a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara volt, hiszen ott 1978-tól kezdődően „felnőttképzés” elnevezéssel egyszakos felsőfokú képzés valósult meg.

- Az andragógia és a gyakorlati felnőttoktatás önálló tudományos folyóirattal rendelkezett. Az *Osvetovápráca (Népművelés)* című speciális szaklap 1979-ig negyedévente jelent meg, fő profilja a felnőttpedagógia elméleti alapjainak fejlesztése volt. Hasonló jellegűek voltak még az *Osvetovjohzor (Népművelési Kitekintő)*, valamint a *Novácesta (Új Út)* folyóiratok is, közülük az utóbbi inkább a felnőtt korúak erőteljes világnézeti nevelésére helyezte a hangsúlyt.
- Andragógia tárgykörben az elmúlt évtizedekben jelentős volt a könyvkiadói tevékenység is. Az egyetem mellett más oktatási intézmények, egyéb szervezetek, elsősorban a pozsonyi Közművelődési Intézet vállalt szerepet ebben. A konferenciák anyagából összeállított kötetek száma jelentős. A rendszerváltásig megjelent kiadványok egy része használható módszertani szakanyag, másik része pedig politikai propagandaanyag volt.

1990 után az andragógia egyes alrendszeireinek fejlesztésére új elméleti tudományos-kutatási bázis formálódott, egyrészt a Pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Andragógia Tanszékén, másrészt pedig az eperjesi egyetem bölcsészkarán, a Felnőttoktatás és Szociális Munka Tanszéken.

Az andragógia szak a Pécsi Tudományegyetemen és a magyar felsőoktatás átalakuló rendszerében

A magyar felsőoktatási rendszert eddig két intézménytípus, a főiskolák és az egyetemek hálózata alkotta. A két intézménytípus között nem volt szabad átjárási lehetőség, az egyetem a főiskolai stúdiumoknak csak egy kis szeletét ismerte el. A főiskolákon kezdődő, és egyetemi diplomával záruló hallgatói életutak több évvel meghosszabbíthatták a végzéshez szükséges tanulmányi utat. 2006-tól Magyarország is bevezette az 1999-ben Bolognában elfogadott – és az Európai Unió által Egységes Európai Felsőoktatási Térségnek nevezett – felsőoktatási struktúrát, amely az egymás mellett élő intézménytípusok helyébe a többlépcsős szerkezetet állítja. Ebben az új struktúrában az – általában – három éves alapképzési szakaszra épül a kétéves mesterképzés, majd ezt követheti a hároméves doktori (PhD) képzés.

Az Európai Unió e téren illetékes fórumai és szereplői 2001-ben Prágában találkoztak, és az elmúlt két év tapasztalatait elemezve a Bolognai Folyamat gyorsítása, illetve a bolognai célkitűzések operacionalizálása mellett döntöttek. Néhány ponton – valószínűleg a felsőoktatási rendszerek érdekérvényesítő potenciáljából és törekvéseiből következően – hangsúlyeltolódások is bekövetkeztek. Ilyen terület például az európai felsőoktatás versenyképességének hangsúlyozása (bár erre a Bolognai Nyilatkozat is utal az Európai Unió versenyképességének kiemelésével szemben), vagy az egész életen át tartó tanulás és a nemzeti határokon átnyúló képzések lehetőségének kifejtése.

Az új szakstruktúra bevezetése

A magyar felsőoktatási rendszerben az Európai Felsőoktatási Térséghez való kapcsolódás 2006-tól együtt járt a választható szakok struktúrájának átalakításával. A változás előtt a felsőoktatásba belépő hallgatók 413 szak közül választhattak, 2006-tól ezek száma

102-re csökken (ezt 106-ra egészíti ki 4 egyházi alapszak). Ebben a folyamatban „eltűnik” sok olyan szak is, amelyek korábban hallgatók tömegei számára jelentek meg tanulmányi célként. Az új szakkínálat, összevonva a rokonszakokat, azok jellemző sajátosságaira figyelve, elsősorban a szélesebb körű, több területen hasznosítható alapozásra épít. A rokonszakok esetében kialakítható egységes alap- és törzsképzés mellett fokozatosan megjelenhetnek a szakirányok és specializációk, esetleg azzal a névvel, amellyel korábban egy-egy önálló szakot jelöltünk (pszichológia, pedagógia, andragógia).

A Bologna-típusú fejlesztésekhez 16 egyetem és főiskola együttműködésével konzorciumot alkottunk, annak érdekében, hogy a „Pedagógia, pszichológia, andragógia” képzési irányon belül a legnagyobb érdekazonosságot kifejezve alapozzuk meg a hosszú távú együttműködést.

A Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának és a társintézmények képzési kínálatában 2005-ben még kurrens szaknak számítottak a felnőttoktatási szakértő, a humánszervező, a munkavállalási tanácsadó, a művelődésszervező és a személyügyi szervező képzési irányok. Az új szakstruktúrában ezeket magába olvasztotta az andragógia szak, amelyen belül a korábban önálló szakok választható szakirányokká váltak.

A felnövekvő generációk oktatásával, nevelésével és képzésével foglalkozó pedagógia szempontjából vizsgálva évtizedeken át úgy tűnt, hogy a felnőttek képzése csupán a pedagógiai folyamatok különös szintjét jelenti. Ma a modern tanuláselméletek ismeretében látható, hogy a felnőttoktatás és felnőttképzés nem a pedagógia különös tükrözési szintje csupán, hanem a felnövekvő generációk tanulásához viszonyítva más minőség, más tanulásirányítási technológiákat igényel, tartalmilag tehát indokolt az új elnevezés. Mennyiségileg is új helyzet állt elő a közelmúltban akkor, amikor a közoktatási rendszer potenciális iskolahasználóinak, azaz a 19 éven aluliak népességén belüli aránya keresztezte a 60 éven felüliek arányának trendjét. A 20–59 évesekkel is számolva mindez azt jelenti, hogy a felnőttoktatás súlya és szerepe, potenciális használóinak aránya mára jelentősen meghaladja a közoktatásban résztvevőkéét.

Javaslatok a fejlesztési területek megjelöléséhez

Ha elfogadjuk azt a tartalmi, körülírt definíciót, amely szerint az andragógia a felnőttek tanulásával és oktatásával, képzésével és önképzésével, művelésével és önművelésével, attitűdbefolyásolásával és önnevelésével foglalkozó ismeretek, tevékenységek, szervezetek és intézmények rendszere, amely folyamatos önreflexiójával a kutatás és fejlesztés szempontjait is önmagában hordja, akkor legalább négy területen fogalmazódhatnak meg a tartalmi fejlesztés legfontosabb feladatai:

- Az andragógia tudományelméleti és tudományrendszertani megalapozása elengedhetetlen feltétele annak, hogy a pedagógiához és a társtudományokhoz való viszonya, valamint a neveléstudományon belüli rendszertani helye, viszonylagos elméleti és gyakorlati önállósága tisztázható legyen.
- Andragógiai szempontból az egész életen át tartó tanulás társadalmi elvárásából a tanulás vizsgálatán van a hangsúly, amely nem csupán a kognitív pszichológiai

szemléletmód felnőttkori tanulásra való adaptációját jelenti, hanem mindez kiegészül a meglévő mentális reprezentációk – vagy előzetes tudás – elemzésével, értékelésével, szükség esetén új struktúrába rendezésével, azaz a tanulás folyamatának konstruktív pedagógiai felfogásával.

- Az andragógia öndefiníciójában is számít a felnőttek önképzésére, önművelésére és önnevelésére, amelynek elengedhetetlen feltétele a reális önreflexió technikáinak kialakítása, az énkép fejlesztése, illetve az elsajátítási motivációk elemzése, illetve mindezek kutatása.
- Az andragógia intézményrendszerének kialakítása feltételezi az andragógusokat, azokat a szakembereket, akik a felnőttkori tanulás kutatásának dinamikus-genetikus modelljét követve képesek az andragógiát mint önálló ismeret- és tevékenységkört tudományosan is megalapozni.

Ma Magyarországon az andragógia szak önálló alapképzési és mesterképzési programként fut, jelen pillanatban közel 4500 hallgatót és 200 oktatót közvetlenül is érintve. Teljes kiépülése esetén hallgatói létszáma maximum 7500, illetve oktatói létszáma 250 fő körül várható. Ezzel a technikai feltételek teljesültnek tekinthetők. Az andragógiát létrehozók felelőssége, hogy az új szakot megalapozott tartalommal töltsék ki, amelyre maximum 3 év áll rendelkezésükre.

Az andragógia szak megalapítása iránti társadalmi igény már évtizedekkel ezelőtt megjelent, sürgetővé azonban a politikai rendszerváltozással kezdődő gyors gazdasági átalakulás olyan munkaerőpiaci kényszerei tették, mint az általánosan elvárt végzettségi szint feljebb „csúszása”, a munkanélküliség megjelenése, az átképzések támogatása, a mindennapi élet technológiáinak rendkívül gyors átalakulása, a globalizáció következményeinek megjelenése, vagy az Európai Unióba való belépésünk hatása az állampolgári létre. Andragógiai szemléletmóddal a gazdasági igényekre adaptált képzési és szakképzési szerkezettel, szakmaváltással, az egész életen át tartó tanulóssal lehetővé váló többszöri pályakorrekció eredményeként a gazdaság, a munkaerőpiac és az egyén viszonyában a jelenleginél harmonikusabb és kezelhetőbb struktúra jöhet létre, amely segítheti a regionális egyenlőtlenségek kiküszöbölését. Ebből a szempontból a képzés, a felnőttképzés és szakképzés nem csupán oktatásügyi kérdés, hanem gazdasági, szociálpolitikai és területfejlesztési kérdés is. Ezt az igényt a magyar felsőoktatás felismerte, és az andragógia szak megalapításával olyan andragógusokat szándékozik képezni, akik a neveléstudományi, a pszichológiai, a jogi, a közgazdasági és szociológiai tudásuk, valamint az állami, az önkormányzati, a vállalkozói, a civil és a nonprofit szervezetekről és intézményekről, a munkaerőpiac és a munkavállalás kapcsolatáról szerzett ismereteik alapján képesek településeken, intézményekben, szervezetekben és közösségekben, a felnőttképzés különböző szinterein közvetlen tervező, szervező, értékelő, irányító, illetve animátori és tanácsadói munkakörök ellátására, a humán erőforrás-gazdálkodással kapcsolatos feladatok elvégzésére, és segítséget tudnak nyújtani nemcsak az ember és munka, az ember és szakma, a szakmaválasztás, hanem az önálló életvezetés, az ember élhető élete feltételeinek megteremtésében is.

Az andragógia már említett „jogelőd” szakjainak oktatásában érintett intézmények a PTE FEEFI irányításával 2004 tavaszán konzorciumot alkottak az andragógia szak léte-

sítési és indítási dokumentációjának kidolgozása és akkreditációra benyújtása érdekében. (A jogelőd szakok összevonásával kapcsolatos elnevezési kérdésekre és dilemmákra itt nem térünk ki.) A szövetkezett 16 intézmény együttes sikere volt az új szak létesítésének és indításának hivatalos elismerése. Ezzel a procedúrával az andragógia a bölcsészettudományi képzési területen, a pedagógia–pszichológia képzési ágban önálló felsőfokú alapképzési szakká vált.

Az andragógia 3 éves alapszak, minden felvett hallgató számára négy féléven keresztül azonos stúdiumokat tartalmaz. A negyedik félév végén a hallgatók a következő szakirányok közül választhatnak: felnőttképzési szervező, munkavállalási tanácsadó, művelődésszervező, személyügyi szervező.

A négy közös félévből az első és második félévre az alapozó képzés olyan moduljai esnek, mint az Európa-tanulmányok, a filozófiai, a pszichológiai, a pedagógiai, a társadalomtudományi és az informatikai modulok. Mindezek együttes tanulmányi súlya 60 kredit. A harmadik és a negyedik félév a törzsképzésé, amelyben a művelődéstörténeti modul mellett az andragógia elméleti, történeti és gyakorlati aspektusai, intézményrendszere, gazdasági és jogi környezete, valamint menedzsmentje szerepelnek 60 kreditnyi súllyal a BSc szakokban. Az ötödik és hatodik félévben a választott szakirány határozza meg a hallgatók tanulmányi munkáját.

Választható szakirányok:

- Felnőttképzési szervező szakirány,
- Munkavállalási tanácsadó szakirány,
- Művelődésszervező szakirány,
- Személyügyi szervező szakirány.

A három éves alapképzés végén a záróvizsgát tett, és középfokú, C típusú nyelvvizsgálóval rendelkező hallgatók andragógus oklevelet kapnak, amelyben betétlapként szerepel az elvégzett szakirány megnevezése és megszerzett kreditjei. Az átvett oklevél birtokában a végzettek dönthetnek, hogy a munkaerőpiacon próbálják-e ki magukat, vagy továbbtanulnak a mesterszakokon. Andragógus oklevéllel a munkaerőpiacon azok az álláshelyek tölthetők be, amelyeket korábban a felnőttoktatási szakértő, művelődésszervező, munkavállalási tanácsadó vagy személyügyi szervező végzettséggel rendelkezők vállalhattak. A mesterszakok várhatóan a szakirányoknak megfelelően szerveződnek, azonban az elnevezésekben módosulások következtek be.

Az andragógia szakterülete a bölcsész képzési területen, a pedagógia–pszichológia képzési ágon belül alap- és mesterszakként egyaránt jelentkezik. Az andragógusképzés célja olyan szakemberek felkészítése, akik széleskörű társadalomtudományi, pedagógiai és pszichológiai alapozás mellett ismerik a felnőttképzés történetét, sajátosságait, intézményes és intézményen kívüli formáinak működését, gazdasági és jogi környezetét, a felnőttképzés és az emberi erőforrás fejlesztés kapcsolatát. A képzés folyamatában kiemelt szereppel bír a pedagógia és pszichológia legkorszerűbb ismereteinek és módszertanának elsajátítása, melynek segítségével a hallgatók megértik a felnőttkori tanulás–tanítás folyamatát és az azt megalapozó támogató rendszer működését, képesek a tanítás–tanulás teljes folyamatát tervezni, szervezni és irányítani, legyen szó iskolarendszerű felnőttoktatásról, munkaerőpiaci vagy munkahelyi szinterről egyaránt. Alkalmasak a tananyagfejlesztésre,

a tanulásszervezés különböző módjainak alkalmazására, illetve magas szintű felnőttoktatás-módszertani kultúrával rendelkeznek. Az elsajátított pedagógiai és pszichológiai tudás alkalmazásának kulcsterülete az andragógiai értelemben vett emberi erőforrás-fejlesztés, mely kiemelt prioritás a foglalkoztatáspolitikában, a munkaerő-gazdálkodásban és az adekvát, munkaerőpiac által preferált kompetenciák kifejlesztésének területén.

Adult Education at the Universities of Bratislava and Pécs

by János Perhács and Dénes Koltai

(Summary)

Adult education and adult teaching, along with the theory and practice of adult training first became known in Germany and in the former Soviet Union from which countries they spread throughout Europe. Since terminology was not uniform, in 1990 the term andragogy was formulated to stand for the theory of adult education or adult pedagogy.

In Slovakia, this shift in terminology also meant the changing of content and the institutional background: before 1990, adult teaching was largely characterized by teaching according to the school system, as well as teaching groups at companies and outside school. Then, in 1990, the degree subject Andragogy was launched at the Department of Andragogy at the Faculty of Humanities at the Comenius University in Bratislava. Andragogy Studies was divided into three large sub-fields: professional, cultural, and social andragogy. In the following years, however, there arose several problems: for personal reasons, adult education based on the school system was not developed further, neither was andragogy in higher education improved, and the elaboration of the programmes of adult educator or cultural programme adviser also failed. Compared to the system before 1990, there arose political and economic differences. Professionals of andragogy articulated different practical and scholarly approaches towards the discipline; this materialized, in the first place, in the clarifying of the relationship between terms. Despite those disputes, the discipline in higher education meant the birth and development of the pedagogy of learned adults, whereas adult pedagogy meant one of the branches of pedagogical sciences, thus both met the requirements of the period. Students could freely choose andragogy as a major. There was also a doctoral programme launched, and it became possible to acquire a doctoral degree in philosophy (the so-called minor doctoral degree). In parallel with these developments, there was a similar degree programme launched at the Faculty of Humanities at the Pavol Jozef Šafárik University in Košice. Instructors of the programme launched scholarly journals, and their books and other publications in the field of Andragogy were also remarkable. After 1990, both institutes created newer theoretical disciplines in the fields of sciences and research.

At the University of Pécs, before 2006, students had the opportunity to acquire a five-year university degree in Andragogy. With the introduction of the Bologna system – which also meant the changing of the structure of elective degree subjects – students can now receive a BsC degree in the three-year programme, and after completing two further years of study, they can receive an MsC degree diploma.

Since the Spring Term of 2004, Andragogy has become an independent degree subject in the field of humanities, within the educational track of pedagogy-psychology. In 2005, students could still opt to obtain a subject degree as a specialist in adult education or human organizer, as well as in the fields of labour counselling, cultural management, human resource management. In the new programme structure, these educational branches merged into the subject degree Andragogy where the previously independents programmes became elective specialization tracks.

(A szöveget Hartvig Gabriella fordította.)

Polyák Petra

Az Erzsébet Tudományegyetem névváltozatai¹

1912-től négy tudományegyetem működött Magyarországon, noha a frissen alapított pozsonyi és debreceni egyetemen csak 1914-től kezdődött meg az oktatás. A négy intézmény közül ekkor kettő rendelkezett névadóval: az 1872-es alapítású kolozsvári egyetem 1881-ben vette fel Ferenc József nevét, a pozsonyi pedig már a tényleges működés megkezdése előtt engedélyt kapott Erzsébet királyné nevének viselésére. A másik két intézmény – a legrégebbi, budapesti, illetve a debreceni egyetem – nevében csak a székhelyre történt utalás (mindkettő 1921-ben választott csak névadót: a budapesti Pázmány Péter, a debreceni Tisza István nevét vette fel). Így az egyetemek hivatalos elnevezése három vagy négy névelemből állt: sorrendben a *székhely* megnevezése után, a „*magyar királyi*” (illetve a budapesti egyetem esetében a „*királyi magyar*”²) jelző állt, amit a *névadó* neve követett (ha volt), végül pedig az intézmény típusát jelző *tudományegyetem*³ következett.

Az Erzsébet Tudományegyetem (ETE) hivatalos elnevezése 1912-es felállítását követően – a névadást is beleszámítva – ötször változott meg. A többnyire kényszerű változtatások a korszak fontosabb (felsőoktatás-)politikai fordulópontjaihoz kapcsolódtak, így egyben az intézmény történetének meghatározó eseményeit is jelzik. Mivel az egyes névelemek az egyetem öndefiníciója szempontjából fontos tartalmakat jelenítettek meg, a megváltoztatásukra vagy törlésükre irányuló kísérletek szinte minden esetben markáns intézményi reakciókat váltottak ki.

Az egyetem alapítása – Deák Ferenc, József főherceg és Erzsébet királyné

A harmadik egyetem felállításának terve az 1870-es években, Trefort Ágost kultuszminisztersége alatt vetődött fel, miután kiderült, hogy az 1872-ben alapított kolozsvári uni-

1 A tanulmány a PTE Egyetemi Levéltár 2010. november 18-i levéltári napi konferenciáján elhangzott előadás kibővített változata.

2 A jelzők sorrendjének eltérését Rajczai Péter így magyarázta: „A 18. század során szekularizált katolikus egyházi javakból létrejött Tanulmányi Alap, amely a Közalapítványi Felügyelőség hatáskörébe tartozott, szolgálta egyes intézmények anyagi támogatását. Az ilyen javakból fenntartott intézményt nevezték a szokásos magyar királyi elnevezés helyett királyi magyarnak. Így például a pécsi tudományegyetem magyar királyi, a budapesti viszont királyi magyar jelzéssel bírt.” RAJCSAI 1999. 69.

3 A latin *universitas* magyar megfelelője a nyelvújítás idején alakult ki. Az egyik leghírhedtebb próbálkozás Barczafalvi Szabó Dávid nevéhez fűződik, aki 1785–86 során a *Magyar Hirmondó* hasábjain publikálta szóújításait, köztük az *universitas* magyarítását: *mindemnyedelem*. TARNAI 1965. 78. Az *egyetem* mint felsőoktatási intézményt jelölő köznévi eredete kérdéses. Az 1967-es *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* első előfordulási helyeként – „*Tudományok egyetemé*” – KmETH Dániel egy 1817-es közleményét jelöli meg, míg a Zaicz-féle *Etimológiai szótár* Kazinczy Ferenchez köti, sajnos forrásmegjelölés nélkül. KMETH 1817. 139.; ZAICZ 2006. 168–169. A 19. század folyamán az intézménynevek egységes helyesírási gyakorlata még nem alakult ki, így a folyóiratok, nyomtatott kiadványok stb. a *tudomány-egyetem*, *tudományegyetem*, *Tudomány-egyetem*, *Tudomány-Egyetem* alakokat (illetve ritkábban a *tudományi egyetem*, *tudományos egyetem* – és ezek kis- és nagybetűs változatait) használták. Az intézménynevek névelemeinek nagy kezdőbetűs írása a 20. század elejétől, főként az akadémiai helyesírási szabályzatok normatív hatására terjedt el, bár a hivatalos egyetemi kiadványok sem használtak mindig egységes írásmódot. BOZSIK 2007. 153–154.

verzitás nem tud enyhíteni a budapesti intézmény túlsúfoltságán. A lehetséges helyszínek között elsőként merült fel Pozsony, a középkori *Academia Istropolitana* egykori székhelye, mely az 1870-es évek közepétől már rendelkezett egy – többé-kevésbé továbbfejlesztettnek ítélt – felsőfokú oktatási intézménnyel. Az 1777-ben Nagyszombatban felállított királyi akadémia ugyanis már 1784-ben, Pozsonyba való áthelyezésének idején is főiskolai jellegű intézmény volt, mely jogi és bölcséleti karral is rendelkezett. Bár 1850-ben jogi szakiskolává fokozták le, 1874–75-ben ismét főiskolai jellegűvé vált. A jogakadémián ekkor nyolc jogi tanszék működött, majd az 1875/76. tanévtől kezdve három évfolyamra tagolt (akadémiai jellegű) bölcséleti kar is megkezdte működését, hat tanszékkel (bár ezek – kivéve a történelmi tanszékeket – többnyire betöltetlenül maradtak).⁴ 1876-tól az akadémia tanári kara és Pozsony városa többször is emlékiratot intézett az aktuális kultuszminiszterhez az intézmény továbbfejlesztése – azaz a harmadik egyetem Pozsonyban való felállítása – érdekében. Ezek között két alkalommal – a tudomány- és nemzetpolitikai érveket alátámasztandó – a majdani elnevezésre vonatkozóan is javaslatot tettek.

Már az első, 1876 februárjában Trefortnak benyújtott emlékirat is ajánlott elnevezést: a leendő intézményt a névadó pozsonyi kötődése és nemrég bekövetkezett halála kapcsán *Deák Ferencz-egyetemnek* kívánták nevezni, hogy „*abban a városban, ahol a hazza bölcsője áldásos működését megkezdte, legyen őre, ápolója és terjesztője a magyar nemzeti szellemnek.*”⁵ Deák emlékét 1876-ban törvénybe is iktatták, így a névadás az aktuális nemzeti (kultur-)politikai elképzelésekbe illeszkedett, ám a hazai és európai intézmény-elnevezési „gyakorlathoz” képest szokatlan volt. Az ekkor működő európai egyetemek többségét ugyanis székhelyükről nevezték el, míg azok, melyek valamilyen nevet viseltek, uralkodókról vagy az egyetem alapításában, újjászervezésében kiemelkedő szerepet játszó személyekről, támogatókról kapták nevüket – a „nemzeti pantheon” egy, az intézménnyel kapcsolatba nem (vagy alig) hozható alakjának⁶ kiválasztása kevésbé volt jellemző.⁷ A jogakadémia alapítási kezdeményezését a városi és a vármegyei törvényhatósági bizottság is támogatta, s bár Trefortot is foglalkoztatta egy újabb egyetem kiépítésének terve, a fejlesztést végül időszerűtlennek ítélte.⁸

4 LUKINICH 1933. 3–4. Jelen tanulmány az egyetemalapítási törekvések közül csak azokat érinti, melyek névadót is ajánlottak az új intézmény számára. Az 1870-es évek közepétől zajló pozsonyi kezdeményezések és a tudományegyetem alapításának máig legrészletesebb összefoglalása Lukinich Imre 1933-ban megjelent írása, mely a csehszlovák hatóságok által lefoglalt hivatalos iratok hiányában, mintegy azokat pótlandó, kívánta összefoglalni az ETE létrejöttének körülményeit.

5 PTE EL. VIII. 1. b. 30. d. Történelmi visszapillantás, d. n.

6 Deák viszonylag rövid (bár intenzív) időszakot töltött Pozsonyban, ahol az országgyűlések alkalmával – 1833 májusától 1836 májusáig, 1839 júniusától 1840 májusáig, illetve 1848. március 20. és április 11. között – tartózkodott. MOLNÁR 2003. 8.

7 A javaslat benyújtásakor – ahogy említettük – a két hazai tudományegyetem elnevezése csak az intézmények székhelyére utalt: *Budapesti királyi magyar Tudományegyetem*, illetve *Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem*, mely 1881-ben vette fel Ferenc József nevét. Ezzel szemben az Ipartanoda már alapításakor, 1846-ban felvette József nádor nevét, melyet a következő évtizedek szervezeti változtatásai során is megtartott, s végül, egyetemi rangra emelését követően, 1871-től a *József Műegyetem* nevet viselte. Az angol egyetemek többségének neve székhelyére utalt (*University of Oxford*, *University of Cambridge*, *University of London* stb.), személynevet viselő egyetemek ekkoriban főleg német nyelvterületen fordultak elő (*Ruprecht-Karls-Universität*, *Friedrich-Wilhelms-Universität*, *Friedrich-Alexander-Universität* stb.).

8 LUKINICH 1933. 5.

Az ezt követő években többször napirendre került a harmadik egyetem ügye, és a pozsonyi közvéleményt is élénken foglalkoztatta a kérdés, noha Pozsony mellett számos más város (Kassa, Szeged, Debrecen, Pécs és Győr) neve is felmerült lehetséges helyszíneként. Ezek a tervek azonban többnyire ugyanazzal a miniszteri indoklással haltak el, miszerint a harmadik egyetem létrehozása kívánatos volna ugyan, de – főként anyagi okokból – nem aktuális.

Több sikertelen próbálkozás után, 1893-ban a pozsonyi városi közgyűlés a közvélemény sürgetésére ismét megújította egyetemalapítási terveit. A magyar képviselőháznak 1893 szeptemberében küldött emlékirat a millenniummal próbálta erősíteni az alapítás aktualitását, és elsősorban gazdaság-, nemzet- és kultúrpolitikai érvekkel támasztotta alá Pozsony alkalmasságát, nyomatékkal hangsúlyozva, hogy a *József főhercegről* elnevezendő egyetem felállítása nemcsak tudományos, hanem politikai feladat, el nem mulasztható „*bazafias kötelesség*” is.⁹

Névadóknak ismét egy, az intézménnyel közvetlen kapcsolatba nem hozható személyt választottak, ugyanakkor a jelölt az uralkodóház tagja és a város szülötte volt, miközben nemzeti szempontból sem volt kifogásolható, hiszen tulajdonképpen az édesapja, József nádor körül kialakult kultusz „örököse” volt.¹⁰ Névadóvá választása egyben a család iránti tiszteletet is kifejezte, hiszen a főherceg a „*halhatatlan emlékü*” József nádornak fia volt, aki „*a magyar nemzeti ügy föltámadásakor (...) a nemzet élén*” állt, s akinek családjához „*a nemzeti szép multnak számtalan alkotása fűződik*”.¹¹ A tisztelet kifejezésén túl azonban a „magyar Habsburg” választása az egyetem jelképes, nemzetpolitikai feladatára is utalt. A memorandum ugyanis a létrejövő intézmény legfontosabb, szimbolikus feladataként emelte ki, hogy az exponált fekvésű, határszéli városban létrehozandó egyetemnek „*nagy nemzeti és politikai misszió*”-t, azaz a nyelvi-kulturális asszimiláció feladatát kell ellátnia a Felvidéken. Ott, ahol markáns nemzeti közművelődési politikára van szükség Bécs közelében és „*az idegen nemzetiségek hullámai között*”, hogy a „*nemzeti izgatást a magyar műveltség trikolórijával*” győzze le.¹² Ezt a hivatást húzta alá a névválasztás is, mely „*a tudománynak nemzeti műveléséhez*” fűzte „*a magyar államalkotó faj megizmosodásának politikai eszméjét*”. Az egyetem nemzetpolitikai feladatát egy olyan Habsburggal testesítette meg, aki „*mindig a legmelegebb részvétellel és szeretettel viselkedett hazánk iránt, melynek művelődési törekvéseiben szíval és tettel vett részt (...)*”,

9 PTE EL VIII. 1. i. 45. d. Emlékirat a Pozsonyban felállítandó egyetem tárgyában, 1893. szept. 4.

10 A leendő intézmény József nádorról való elnevezése nem jöhetett szóba, hiszen 1846 óta az Ipartanoda (1871-től Műegyetem) viselte a nevét. Gerő András József nádornak, a „*nemzet nádorának*” kiemelt tiszteletét egy nemzeti patrónus iránti erős igénnyel, a főhatalom magyarosításának vágyával magyarázta, mely megteremtette a „magyarosított Habsburg” alakját. Gerő szerint a „*magyar Habsburg*” szimbolikus szerepének betöltéséhez a következő „*konstellációra*” volt szükség: a nádor az uralkodóház tagja, ezáltal az udvar és a rendi társadalom közti „*politikai közvetítő*”, aki igen aktív szerepet vállalt a magyar identitás szempontjából fontos (a civilizatórikus és kulturális fejlődést elősegítő, olykor a szimbolikus politizálás körébe tartozó) ügyekben; így tevékenységét és szerepvállalását tekintve nemzeti célok megvalósítójaként tűnt fel. GERŐ 2004. 79–81. Fia korabeli megítélésének mélyebb elemzése jelen tanulmány kereteit meghaladná, ezért csak utalunk rá, hogy az 1893-as pozsonyi emlékirat indoklásában, József főherceg kapcsán is ugyanezen attribútumok fedezhetők fel. A párhuzam feltételezését, azaz, hogy a „*legmagyarabb főherceg*” (ORTUTAY 1914. 95.) személyének értékelése apjához igen hasonló motívumokat követett, például egy, a főherceg halálakor íródott nekrológ (TG 1905. 390–395.), vagy Ortutay István 1914-ben megjelent (a főherceggel kapcsolatos anekdotákat is közlő) életrajza (ORTUTAY 1914) is erősíti.

11 PTE EL VIII. 1. i. 45. d. Emlékirat a Pozsonyban felállítandó egyetem tárgyában, 1893. szept. 4.

12 PTE EL VIII. 1. i. 45. d. Emlékirat a Pozsonyban felállítandó egyetem tárgyában, 1893. szept. 4.

[és akiben] igazán megizmosodott a magyar fajszeretet, erős gyökeret vert a nemzeti érzés s első rangú apostola nemzeti érdekeinknek.”¹³ A miniszteri válasz azonban, miszerint nem terveznek egyetemi alapkövetélt a millennium évében, ismét elodázta az alapítást.

A harmadik (sőt negyedik) egyetem felállítása 1910–11 folyamán vált bizonyossá. Az 1911 novemberében elkészülő törvényjavaslat (miután az érintett városok nagymértékben megnövelték anyagi hozzájárulásukat) két egyetem felállítását kezdeményezte, Pozsonyban és Debrecenben.¹⁴ Bár a törvényjavaslatot végül 1912 júniusában fogadták el (1912. évi XXXVI. törvény), Pozsony annyira biztos volt a döntésben, hogy 1911 decemberében a város közvéleményét már az egyetem elnevezése foglalkoztatta. Már november táján ismert volt, hogy a városi bizottság néhány tagja december 4-én a rendkívüli közgyűlés elé akar terjeszteni egy indítványt annak érdekében, hogy a majdani egyetemet *Erzsébet királynéről* nevezzék el. A kezdeményező, Kumlik Emil, városi könyvtáros és újságíró azonban „*alaki okokból*” eltekintett a benyújtástól.¹⁵ A tervet időközben Kumlik biztatására a *Westungarische Grenzboten* című pozsonyi lap is népszerűsítette. Az indítványt végül az eredeti szövegezéssel nyújtották be, és 1912. február 5-én a közgyűlés már érdeklődően foglalkozhatott vele.¹⁶

Kumlik indítványa már közvetlen kapcsolatot igyekezett teremteni az intézmény és névadója között, és a választást Ferenc József, az egyetem alapítója iránt érzett hálával indokolta.¹⁷ Az uralkodó mint névadó nem jöhetett szóba, hiszen nevét már 1881 óta viselte a kolozsvári tudományegyetem, így a választás az uralkodóház messze legkedveltebb alakjára, a Pozsonnyal többféle kapcsolatba is hozható, elhunyt királyné esett, akinek már életében kialakult, s halála után intézményesült kultusza – csakúgy mint József főhercegé – a királyhűséget a nemzeti önbecsüléssel összeegyeztethetővé, az uralkodóházhoz való kötődést pedig a névadó személyén keresztül elfogadhatóvá, sőt kívánatosá tette.¹⁸

A névválasztás indoklásában Kumlik Erzsébet mítoszának három gyakori tartalmi elemét, mondatípusát alkalmazta, így például kiemelte a királyné és a magyarok közti erős érzelmi kapcsolatot:

„(...) *Erzsébet, a magyarok megdicsőült királynéja, kinek nemzetünk iránt való meleg tetterős rokonérzése viszont a legmélyebb hála és szeretet eltörölhetetlen betűivel vésődött hazánk minden hű fiának szívébe. (...) [N]emzetünk legújabbkori története ama fennkölt női alakja (...), akinek neve hallatára minden magyar hazafi szíve az áhítatszerű tisztelet és szeretet érzelmeitől szokott megdobbanni.*”¹⁹

13 PTE EL VIII. 1. i. 45. d. Emlékirat a Pozsonyban felállítandó egyetem tárgyában, 1893. szept. 4.

14 LUKINICH 1933. 35.

15 LUKINICH 1933. 37. Kumlik Emilt (1868–1944) utóbb, 1914 augusztusában az ETE könyvtárigazgatójává nevezték ki. Amikor 1919-ben a csehszlovák hatóságok átvették az egyetem irányítását, ismét városi könyvtáros lett. 1921 végéig maradt Pozsonyban, majd az év decemberében végleg Budapestre költözött. Ekkor rövid időre visszahelyezték az egyetem alkalmazásába, majd kérésére 1922 tavaszán nyugdíjazták. SZABÓ 1940. 585.

16 Az indítvány szövegét idézi: SZABÓ 1940. 8–10.

17 „*A létesítendő két állami tudományegyetem egyikének Pozsonyban való felállítását a király Ó Felsége legfelsőbb elhatározásának, az ő rendületlen igazságérzetének és városunk iránt mindenha nyilvánult atyai szeretetének köszönhetjük.*” SZABÓ 1940. 9.

18 Vö. LANDGRAF 2005. 131–132.; VÉR 2006. 9–38.

19 Idézi SZABÓ 1940. 9.

Emellett megjelent a királyné kiegyezésben játszott – és általában a magyarok és Ferenc József közti konszenzusteremtő – szerepe (mely közvetve az egyetem felállításához is hozzájárult):

„Mindnyájan tudjuk, mily nagy része volt a fenséges asszonynak abban, hogy az áldatlan félreértés bosszúja, nyomasztó évei után létrejött a király és a magyar nemzet között az a kibékülés, melynek alkotmánypolitikai, közgazdasági és kulturális következményei arra képesítették a magyar államot, hogy most, a huszadik század második évtizedében, a már meglévő két magyar tudományegyetem mellé még kettőt alapíthasson és fenntarthasson.”²⁰

Az elnevezés aktualitását azonban az Erzsébet és Pozsony közti kapcsolatrendszer biztosította, mely az elhunyt királyné és Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletének összefonódásából eredt. A két személy közti kapcsolatok „keresése” és „teremtése” már Erzsébet királyné életében is megindult, halála után azonban a közös motívumok (a névazonosság, a rózsamotívum, „a német földre adott és német földről kapott szent”-analógiája, a tragikus anyasors, az anyós mint legfőbb ellenlábás, a szegények és árvák védelmezője, stb.²¹) hangsúlyozása tovább erősödött. Az összefonódás akkor vált teljessé, mikor Ferenc József 1898-ban elhunyt felesége emlékére, illetve Szent Erzsébet tiszteletére Erzsébetrendet alapított.²² A két személy alakja és kultusza fokozatosan összefonódott: 1907-től, Szent Erzsébet születésének 700. évfordulójától ugyan a királyné alakja némileg háttérbe szorult, de a templomi ünnepeken például egyre inkább Szent Erzsébet kapcsán emlékeztek meg róla is.²³ E kapcsolatot a helyszín, Pozsony is erősítette. A város ugyanis – mint Árpád-házi Szent Erzsébet egyik lehetséges születési helye²⁴ – a szent kultuszának egyik központi helyszíne volt, így a városi törvényhatósági bizottság lokálpatriotizmusától is pozitív döntést lehetett remélni.²⁵

Az említett indokok alapján Kumlik felkérte a bizottságot, hogy a kormányon keresztül intézzен feliratot Ferenc Józsefhez: engedélyezze, „*hogy a létesítendő pozsonyi egyetem örök*

²⁰ Idézi SZABÓ 1940. 9.

²¹ Erről részletesen: LANDGRAF 2001.

²² LANDGRAF 2001. 119.

²³ Az Erzsébet-kultusz 1898 és 1914 közötti alakulására lásd VÉR 2006. 9–38. A két kultusz összekapcsolódására: VÉR 2006. 130.

²⁴ A beadványban Kumlik kételkedés nélkül Pozsonyt jelöli meg Árpád-házi Szent Erzsébet születési helyeként, bár a kérdés a századfordulón meglehetősen vitatott volt (ahogy ma is az). Pozsony mint lehetséges születési hely (a régebbi, Laskai Osvátig visszavezethető sárospataki tradícióval szemben) azonban éppen a századforduló környékén kapott a korábnál nagyobb „publicitást”. Ortvyay Tivadar 1892-ben megjelenő, 19. századi német lexikonokra hivatkozó városmonográfiája, illetve (Ortvayra hivatkozva) a *Magyarország vármegyéi és városai*-sorozat 1904-ben megjelent Pozsony-kötete már tényként kezelte a pozsonyi születést, elutasítva a sárospataki tradíciót. WERTNER 1892. 438.; ORTVAY 1892. 260–264.; DEDEK 1904. 546. Az ellenzők számára azonban a „pozsonyi verzió” lokálpatrióta értelmezésként tűnt fel, lásd pl. KARÁCSONYI 1907. 5. Magyar Zoltán úgy véli, hogy a 19. században megjelenő, csupán invariáns forrásra építő pozsonyi verzió „tudatosan továbbörökített vélekedés”, mely a sárospataki tradíció ellenében létrehozott „*lokális értelmiségikultusz lenyomata*”. MAGYAR 2007. 9., 61.

²⁵ VÉR Eszter Virág a két kultusz összekapcsolódásának markáns példjaként említi a pozsonyi, Lechner Ödön tervezte Árpád-házi Dicsőséges Szent Erzsébetről elnevezett Erzsébet királyné emléktemplom építését. Az építmény ötlete 1907-ben, a jubileum alkalmával merült fel, ám ekkor a királyné kultuszával való összekapcsolás még nem került szóba. Az 1913-ban felszentelt templomban a hangsúly Árpád-házi Szent Erzsébetre került, ám a mellékbejáratnál szemben egy Erzsébet királynét ábrázoló domborművet is felállítottak. VÉR 2006. 125.

időkre a »Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem« nevet viselhesse”.²⁶ A javaslatot a közgyűlés „egyhangú lelkesedéssel”²⁷ fogadta, ám a feliratot végül nem a kormány közvetítésével, hanem közvetlenül a királyi kabinetirodán keresztül terjesztették fel az uralkodóhoz 1912 márciusának végén. Ferenc József 1912. október 19-én kelt legfelsőbb elhatározásával engedélyezte a névfelvételt. Zichy János kultuszminiszter november 7-én kelt leirata éppen Erzsébet-napon, november 19-én érkezett meg Pozsony polgármesteréhez, s ugyan ezen a napon a Budapesti Közlönyben is megjelent az elnevezésről szóló hivatalos közlemény.²⁸ (1. kép)²⁹

Az (immár hivatalos nevén nevezett) *pozsonyi magyar királyi Erzsébet Tudományegyetemet* – a világháború kitörése miatt szerény ünnepi keretek között – 1914. október 3-án nyitották meg,³⁰ ám a cseh csapatok 1919. januári bevonulása lassanként ellehetetlenítette működését. A polgári demokratikus rendszer és a Tanácsköztársaság időszaka alatt a „királyi” jelzőt törölni kényszerülő, így ekkor *pozsonyi magyar Erzsébet Tudományegyetem* nevet viselő intézmény számára 1919 augusztusára egyértelművé vált, hogy nem maradhat a városban: az oktatókat elbocsátották, szeptember 22–24. között pedig az egyetemi épületeket és berendezéseket is átadták a csehszlovák hatóságoknak. Bár az oktatók többsége, a békekongresszus pozitív döntését várva Pozsonyban próbált maradni, a csehszlovák kormány által elrendelt rendőri felügyelet, kitiltások és lakáslefoglalások miatt végül távozni kényszerültek.³¹ 1920. február 27-én a menekült kolozsvári és pozsonyi egyetem – egymással együttműködésben – Budapesten kezdte meg az oktatást.³²

Az egyetem a budapesti elhelyezést ideiglenesnek tekintette, s ezt névhasználatával is alátámasztotta, hiszen továbbra is következetesen használta a „pozsonyi” jelzőt, egészen 1921-ig. A csehszlovák hatóságok azonban igyekeztek a felvidéki diákok magyarországi tanintézetekben folytatott tanulmányait akadályozni: tiltották az útlevelkiadást, nehézségeket gördítettek a magyarországi egyetemeken szerzett diplomák nosztrifikálása elé,³³ s

1. kép
A pozsonyi m. kir.
Erzsébet Tudományegye-
tem rektori pecsétje (1914)

²⁶ SZABÓ 1940. 10.

²⁷ LUKINICH 1933. 37.

²⁸ SZABÓ 1940. 10.

²⁹ A képeknél feltüntetett évszámok az adott pecséttel ellátott irat keletkezési évét jelölik.

³⁰ Ekkor ténylegesen a jogi kar kezdte meg működését, míg az orvosi kar mint szervezés alatt álló, a bölcsész-, nyelv- és történettudományi kar, valamint a mennyiség-, természettudományi és mezőgazdasági kar mint még fel nem állított kar szerepelt; előbbi kettő az 1918/19. tanévtől kezdte meg az oktatást, utóbbi felállítására végül nem került sor. SZABÓ 1940. 12., 19.

³¹ POPÉLY 2005. 30–35.

³² Ekkor csak a bölcsészkaron indult újra az oktatás, mivel az orvosi kar felszerelési hiány miatt egyelőre nem tudott hallgatókat fogadni, a jogi kar pedig ideiglenesen Pozsonyban működött 1921-ig.

³³ Az Erzsébet Tudományegyetem kiépítetlenségét, s ezzel kapcsolatban kibocsátott diplomáikat már jóval korábban, 1919. szeptember 18-i parlamenti felszólalásában kritizálta Vavro Srobár, szlovák teljhatalmú miniszter. Beszédében a pozsonyi egyetemet mint „torzót” jellemezte, s kijelentette, hogy az Orvostudományi Karnak nincs is joga orvosokat avatni, mivel évfolyamai hiányosak. A kijelentést pár nappal később Fenyvessy Béla orvosprofesszor, az 1919/20. tanév rektora igyekezett cáfolni, s a tanszékek betöltetlenségét Pozsony megszállásával magyarázta. POPÉLY 2005. 29–30.

hamarosan követelték az egyetemtől a „pozsonyi” jelző elhagyását is. Mivel a követelést az antant is támogatta, s – miként az ügyet az egyetemi tanácsnak referáló Lukinich Imre fogalmazott – „fontos érdekek fűződnek abhoz, hogy a megszállott területekről minél több főiskolára törekvő ifjú jöjjön hozzánk s a diploma elnyerése után oda visszamehessen, minthogy továbbá az új székhelyre [ti. Pécsre – P. P.] való figyelemmel is”,³⁴ a tanács végül egyhangúlag kimondta a „pozsonyi” jelző törlését. Az egyetem hivatalos neve ekkortól *Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem* lett.

A tanácsi határozat a jegyzőkönyvi bejegyzésekre jellemző szenvtelen rövidegességgel mondta ki a törlést. Az aktus azonban a későbbi egyetemi beszédekben, intézményi megnyilvánulásukban fájó és sérelmes eseménnyé vált, mely immár szimbolikusan is megfosztotta székhelyétől az egyetemet. Az 1922/23. tanév megnyitóján a leköszönő rektor, Heim Pál a törlést így említette: „[E]l kellett szakadni az utolsó, most már csak jelképes szálnak is, amely minket első otthonunkhoz, a régi koronázó városához kapcsolt. Egyetemünknek, melyre sóvárogva néznek ott maradt, tőlünk elszakított magyar testvéreink, – törődve vele, aggódó szívvel kísérvé sorsát, immár m. kir. Erzsébet Tudomány Egyetem a neve. Fájdalommal, keserű érzéssel búcsúznak most régi nevüinktől is.”³⁵ Bár Heim a „száműzetés” és a „provisorium” végéről, „utolsó, elszakadt szálról”, és Pécsről, mint az egyetem méltó, új otthonáról beszélt, hamarosan kiderült, hogy az intézmény Pozsonyra továbbra is mint székhelyére, és nem mint pusztán „egykori” alapítási helyére tekint, e ragaszkodását pedig kész szimbolikus döntésekkel is kifejezni.

Az „ideiglenesen” Pécssett elhelyezett egyetem

A pozsonyi és a kolozsvári egyetem elhelyezését az 1921. évi XXV. törvénycikk mondta ki; utóbbi 1921 októberében meg is kezdte működését Szegeden. Az ETE költözését viszont hátráltatta Pécs szerb megszállása, így az oktatás csak 1923 októberében indulhatott meg.³⁶ A Horthy-korszakban, a „pozsonyi” jelző törlését leszámítva, az egyetem neve nem változott, bár kétszer is felmerült az elnevezéssel kapcsolatos olyan kérdés, melyekkel az intézmény saját hatáskörben foglalkozott. (2. kép)

1930 őszén az egyetemi tanács – Bozóky Géza rektor ajánlására – Szentkirályi István, az egyetemi könyvtár kezelésébe került püspöki könyvtár könyvtárőrének memorandumát tárgyalta, mely azt javasolta, hogy az egyetem templomát Árpád-házi Szent Erzsébetről nevezzék el.³⁷ Választását elsősorban azzal indokolta, hogy az egyetemi templomot is magában foglaló területen a 14. században Szent Erzsébet ispotály és templom

³⁴ PTE EL VIII. 1. a. ETE 1921/22. tanévi I. rendes tanácsulése. 1921. szept. 13., 14. pont; PTE EL VIII. 1. e. 3. d. 182-1921/22. „Pozsonyi” jelzőnek megszüntetése tárgyában, 1921. dec. 10.

³⁵ HEIM 1922. 7.

³⁶ Az ETE két világháború közötti történetéről bővebben: SZABÓ 1940; RAVASZ 1983; BENKE 1999; LENGVÁRI 2004; POHÁNKA 2007. Legújabban: POHÁNKA–LENGVÁRI 2011. 49–83.

³⁷ PTE EL VIII. 101. b. 36. d. 41-1930/31. Előterjesztés, 1930. szept. 24. Hasonló terv korábban is felbukkant: szintén Bozóky előterjesztése alapján, 1928 őszén a jogi kar javaslatot tett az egyetemi templom Árpád-házi Szent Erzsébetre utaló motívumokkal való díszítésére. A javaslatot az egyetemi tanács is egyetértett, melyet a templom igazgatója, Vargha Damján is támogatott, mondván „ugyis szándékában volt a templomot Szent Erzsébet templommá átkezesztelni”. PTE EL VIII. 101. a. ETE 1928/29. tanévi IV. rendes tanácsulése. 1928. dec. 28., 14. pont

működött 1543-ig, Pécs török megszállásáig,³⁸ de az érvelésben helyet kaptak „nemzeti szempontok” is: „*Szent Erzsébetnek származása és első neveltetése magyar volt. Tiszteletének boni fejlesztésével ezt a körülményt sokszor és nyomatékosan kell hangsúlyoztatnunk és kidomborítanunk, mert házassága révén a németek magukénak vallják.*”³⁹ Az 1923-ban létrejött soproni evangélikus hittudományi kar érthetően nem kívánt véleményt nyilvánítani, míg a jogi kar lényegében egyházi belügynek minősítette a kérdést, mondván, az egyetem mint állami intézmény szempontjából mindegy, hogy milyen névre van felszentelve a temploma. A templom egyetemi közönsége érdekében azonban állást foglalt: mivel úgy vélte az eredeti elnevezéshez való visszatérés „*egyetemünk vezérgondolatával, a traditio tiszteletével harmonizál*” és a szent egyben az egyetemnek nevet adó Erzsébet királyné védőszentje is, elfogadta a névadót azzal a megjegyzéssel, hogy – a jubileum apropóján – helyénvalóbb lenne a Szent Imréről való elnevezés, és erről hasonlóan határozott rövid tárgyalás után a bölcsészkar is.⁴⁰ Az orvosi kar tanácsülésén azonban az előterjesztő, Pekár Mihály a több évszázaddal korábban megszakadt kontinuitást nem tekintette elégséges érvnek az átnevezéshez, sőt úgy vélte, az félreértésekre adhat okot: „*a mi egyetemünk (...) nem szent Erzsébetről, hanem Erzsébet-királynéről van elnevezve, néhai Ferencz József király külön engedélye alapján. Nem kívánatos tehát, hogy az egyik történelmi múltat a másikkal ellenkezésbe hozzuk. Nagyon különösen hangzanék a pl.: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem árpádkori szent Erzsébetről elnevezett egyetemi temploma.*”⁴¹ Az ezt követő egyetemi tanácsülés jegyzőkönyvéből azonban az is kiderül, hogy az orvosi kar tagjai ennél „súlyosabb” következménytől, az egyetem majdani átnevezésétől tartottak. Pázmány Zoltán jogi kari dékán alaptalannak mondta ki az orvoskari professzorok aggodalmát, sőt azt javasolta, hogy ne döntsenek egy „*kéülről sugalmazott*”,⁴² egyházi jellegű kérdésben (már csak azért sem, mert a tanács tíz tagja közül négy protestáns) és utalják a kérdést a megyéspüspök hatáskörébe. Mansfeld Géza orvoskari dékán azonban az egyetemi autonómia súlyos sérelmének nevezte, ha a problémát tanácsi döntés nélkül a megyéspüspök hatáskörébe utalják, ezért

2. kép
Az Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karának pecsétje (1927)

³⁸ Az egyetem temploma a mai Lyceum templom volt. Az Elhadzsi Huszein dzsámijából átalakított, 17. század végi Szent Erzsébet-templom (illetve lebontása, átépítése után helyén a pálosok által emelt mai Lyceum templom) és a középkori (Szent Bertalan, majd patrocíniumváltás után) Szent Erzsébet ispotály és templom azonosítása azonban korántsem tűnik egyértelműnek. Petrovich Ede egy 17. század végi forrásra hivatkozva azt írja, hogy „*még 1693-ban is úgy tudták a pécsiek, hogy a mai Állami Széchenyi Gimnázium telkén valaha a Szent Erzsébet özpégyről nevezett ispotály állott*”, ezzel szemben Fedeles Tamás a középkori ispotályt a Széchenyi tér északkeleti sarkára helyezi. PETROVICH 1961. 272.; K. NÉMETH–SZEBERÉNYI–FEDELES 2009. cxcvii. A Lyceum templom 18-19. századi történetéhez lásd BOROS 2009. 38–57.; GOLOB 2003. 2–15.

³⁹ PTE EL VIII. 101. b. 36. d. 41/1930-31. Előterjesztés, 1930. szept. 24. Az átnevezést praktikus szempont is indokolta. Az egyetemi templom ekkor – Szepeszy Ignác püspök felszentelése alapján az – „Urunk színévaltozása” nevet viselte. Az 1835 körüli felszentelés idején ünnepe (augusztus 6.) egybe esett a tanévzáróval, az 1920-as évekre azonban már a szünidőre esett, s az egyetemi ifjúság távolléte miatt templombúcsúnak nem volt alkalmas.

⁴⁰ PTE EL VIII. 104. a. ETE Jog- és Államtudományi Kar (JÁK) 1930/31. tanévi II. rendes kari tanácsulése. 1930. okt. 27., 14. pont

⁴¹ PTE EL VIII. 105. a. ETE Orvostudományi Kar (OK) 1930/31. tanévi II. rendes kari tanácsulése. 1930. okt. 17., 24. pont

⁴² PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 15. pont

a „*felekezeti béke érdekében*” javasolta, hogy az egyetem vegye le a napirendről a templom elnevezésének ügyét, így a tanács többet nem foglalkozott a kérdéssel.⁴³

Ugyanebben a tanévben még egyszer tárgyalt a tanács egy, az egyetem névhasználatából eredő, de nemcsak az intézmény belügyének tekinthető problémát. 1930 decemberében Pekár Mihály arról számolt be Bozóky rektornak, hogy „*vezető városi emberek*”-kel beszélgetve kiderült számára, hogy igen rosszul esik a pécsieknek, hogy a Rektori Hivatal hirdeteiben a „*Pécsett elhelyezett m. kir. Erzsébet Tudományegyetem*” elnevezést használja, anélkül is inkább, mivel a Szegedre helyezett egykori kolozsvári egyetem már a „*szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetem*” elnevezést alkalmazza.⁴⁴ Pekár megjegyezte, tisztában van vele, hogy jogilag az eddig követett gyakorlat a helyes, ám Pécs város „*érzékenységre*” tekintettel javasolta, hogy eztán a „*pécsi m. kir. Erzsébet tudományegyetem*” elnevezést használják. A kérést (és az „*érzékenységet*”) indokolhatta az is, hogy a város és vezetése (a többi dunántúli törvényhatóságot és várost is mozgósítva) igen aktív támogató tevékenységet fejtett ki az egyetem érdekében. A húszas években (de a harmincas évek elején is) tíz jó néhányszor felmerült, hogy a lecsökkent területű és népességű országnak nincs szüksége négy tudományegyetemre, így a pécsi intézményt többször fenyegette a „*megcsonkítás*” vagy bezárás veszélye. A rektor 1931 januárjában egyetemi tanácsulésen vetette fel a fenti kérdést, ám Pekár javaslatát a város minden korábbi erőfeszítése ellenére, az elhelyezést kimondó 1921. évi XXV. törvénycikkre hivatkozva elutasította, mondván az ideiglenességet hangsúlyozó megnevezés jogilag teljesen helytálló, s „*a jog érvényesülését érzékenykedések nem zavarhatják*”.⁴⁵ Molnár Kálmán jogász a jogfolytonosság elve alapján szintén elutasította a „*pécsi*” jelző felvételét: „*Az egyetem címébe a »pozsonyi« jelző helyett a »pécsi«-nek felvétele (...) egyenlő volna a végleges lemondással egyetemünknek Pozsonyhoz való kapcsolatáról*” – hangsúlyozta Molnár. „*Ezért rendkívül fontos jogkérdést képez az eddig is helyesen használt »A Pécsett elhelyezett m. kir. Erzsébet tudományegyetem« elnevezés fenntartása, mert, ha Pozsonyt visszakapcsolják a magyar Szent Koronához, az egyetem újra minden nehézség nélkül felveheti s fel is kell vennie címébe a »pozsonyi« jelzőt, s így más egyetem –, mint az Erzsébet tudományegyetem nem kerülhet Pozsonyba.*”⁴⁶ A tanács ezek után ragaszkodva az egyetem székhelyéhez és a pécsi elhelyezés ideiglenes jellegéhez, egyhangúlag az eredeti névhasználat mellett döntött.

A pécsi elhelyezés ideiglenességének érzete és az eredeti székhelyhez való – a névhasználat kérdésben egyértelműen megmutató – ragaszkodás a második világháború közeledtével felerősödött. 1938 szeptemberében Fenyvessy Béla (az ETE utolsó pozsonyi rektora) két javaslatot nyújtott be az orvosi kar tanácsának. Az elsőben felkérte a tanácstagokat, hogy „*mindent kövessenek el abból a célból, hogy a köztudatból kikerüljön a mi egyetemünk menekült volta s ehelyett a Pozsonyból elűzött vagy elüldözött egyetem kifejezés kerüljön a köztudatba*”,⁴⁷ míg második indítványában egy Horthyhoz és a kormányhoz eljuttatandó felterjesztést tervét vázolta, melyben a tanári kar kifejezné a revíziós politika várható eredményei iránti lelkesedését, valamint kifejezésre juttatná azon kívánságát, hogy Pozsony visszacsatolása esetén a pécsi egyetem fenntartása és továbbfejlesztése mellett „*a pozsonyi*

43 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 15. pont

44 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 12. pont

45 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 12. pont

46 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1930/31. tanévi V. rendes tanácsulése. 1931. jan. 28., 12. pont

47 PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1938/39. tanévi I. rendes kari tanácsulése. 1938. szept. 23., 21. pont

egyetem újból felállítassék, illetve reaktiváltassék.”⁴⁸ Az orvosi kar tanácsa által elfogadott javaslat pár nappal később az egyetemi tanács elé került, mely az indítvány szövegét úgy módosította, hogy Pozsonyban „Pécsnek, mint ősi egyetemi városnak sérelme nélkül”⁴⁹ az Erzsébet Tudományegyetemet kell helyreállítani. A javaslat támogatása azonban nem volt egyhangú. A következő nap Albrich Konrád orvoskari dékán táviratot kapott Fenyvessytől, aki azt kérte, hogy fővárosi „értésüléseire” tekintettel egyelőre ne tárgyalják az indítványt, majd hamarosan annak teljes szövegét visszavonta, s – ahogy Vasváry Ferenc (az egyik ellenző) fogalmazott – „csak a lényegét nem érintő” bevezetést tartotta fenn.⁵⁰ Így Horthyhoz már csak a revízió sikere iránti egyetemi lelkesedést taglaló bevezetőt juttatták el.

Ezzel egy időben hasonló tartalmú levelet fogalmazott meg Pekár Mihály orvosprofesszor, felsőházi tag is, melynek „bizalmas használatra” jelzéssel ellátott mellékletében a pozsonyi és a pécsi egyetem jövőjével kapcsolatos elképzeléseit fejtette ki.⁵¹ Pekár úgy vélte, hogy Pozsony visszaszerzésével mindenképp számolni kell, s ebben az esetben „a húsz év előtt elvett egyetemiünket vissza kell vennünk”, de a pécsi egyetemet is fenn kell tartani, hiszen „[s]írtját ássa az a nemzet, amely keservesen felállított kulturális intézményeit megszünteti”.⁵² A felállítandó pécsi egyetemnek a Nagy Lajos Király Egyetem elnevezését javasolta.

Az „Erzsébet” név törlése

Az intézmény a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem elnevezést egészen az 1944/45. tanévig használta. A második világháború után tért nyerő koalíciós politikai berendezkedés ugyanis nem sokáig tűrte meg az uralkodókra vagy a Horthy-korszak prominenseire történő utalásokat a tudományegyetemek nevében.⁵³ Először – az államforma változásával – a jelzők tűntek el. A „királyi” jelzőt, illetve annak rövidítéseit az Ideiglenes Nemzeti Kormány 539/1945. M. E. számú rendelete törölte el, mely a Magyar Közlöny 1945. március 24-i számában jelent meg, s később az 1946. évi I. 19. §. is megerősítette. A jelző eltörlését a jogi és az orvosi kar tanácsa hozzászólás nélkül vette tudomásul.⁵⁴ (3. kép)

3. kép
Az Erzsébet Tudományegyetem rektori pecsétje, a „királyi” jelző kitarakva (1947)

48 PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1938/39. tanévi I. rendes kari tanácsülése. 1938. szept. 23., 21. pont

49 PTE EL VIII. 101. a. ETE 1938/39. tanévi I. rendes tanácsülése. 1938. szept. 26., 34. pont

50 PTE EL VIII. 105. b. 83. d. 3 biz.-1938/39. Fenyvessy Béla távirata Albrich Konrádnak, 1938. szept. 27.; Vasváry Ferenc levele Birkás Gézának, 1938. okt. 19.

51 A levél címzettje és megírásának pontos körülményei nem ismertek. Bár Pekár ekkor nem volt az egyetemi tanács tagja és az orvosi kari tanácson sem vett részt, joggal feltételezhetjük, hogy ismerte Fenyvessy javaslatának tartalmát, felsőházi tagként pedig az ETE jövőjével kapcsolatos fővárosi tervek is ismertek lehettek előtte. A levél és a melléklet részleteit idézi: BENKE 1999. 166–167.

52 Idézi BENKE 1999. 166–167.

53 Az ETE második világháború alatti, illetve azt követő éveiről lásd SCHUCH 2003.

54 PTE EL VIII. 104. b. 36. d. 313-1944/45. Az Erzsébet Tudományegyetemnek ekkor már csak három kara volt, az 1940. évi XXVIII. törvénycikk ugyanis a Kolozsvárott felállítandó Ferenc József Tudományegyetem, illetve a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem újjászervezése miatti anyagi terhekre hivatkozva az ETE bölcsészkarának, valamint a Horthy Miklós Tudományegyetem jogi karának működését az 1940/41. tanévtől kezdve „átmenetileg szüneteltette”.

Annál nagyobb vitát váltott ki azonban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak (VKM) a tudományegyetemek elnevezése körül követendő egységes eljárás tárgyában, 1947. április 17-én kelt hivatali utasítása. A minisztérium azt az elvi álláspontot képviselte, hogy mivel „a tudományegyetem elnevezését annak idején az egyetem alapításáról és szervezéséről szóló törvényes jogszabály állapította meg”,⁵⁵ mindaddig, amíg a kérdésben újabb törvényi rendelkezés nem történik, a hivatalos intézménynévben a tudományegyetem megnevezés mellett csak a székhelyre történhet utalás, azaz az egyetem neve Pécsi Tudományegyetem legyen.⁵⁶ Ortutay Gyula hivatali utasítása meglehetősen váratlanul érthette az egyetemet, hiszen a rektor csupán néhány nappal korábban adott utasítást az új Kossuth-címerrel ellátott iratpapírok és körbélyegzők alkalmazására, „Erzsébet Tudományegyetem Pécs” felirattal.⁵⁷

A rendelkezést a rektor megküldte a karoknak. Érdemi állásfoglalás először a jogi kari tanács 1947. május 13-i ülésén született, ahol az előterjesztő Csekey István, az Alkotmányjogi Tanszék vezetője, kihasználva a kínálkozó kiskaput – azaz, hogy az utasítás maga is utalt az elnevezést meghatározó, jövőbeni magasabb rendű jogszabályokra –, először a név jogszabályi hátterét mutatta be, és felsorolta mindazokat a törvényeket, melyek valaha az ETE-ről intézkedtek és hivatalos nevét is tartalmazták.⁵⁸ Mivel minden változást jogszabályok határoztak meg – érvelt az előterjesztő – az „Erzsébet” nevet elhagyni szintén csak törvényi szabályozással lehet, s ezzel tulajdonképpen törvénytörésnek mondta ki a miniszter eljárását. A szikár jogi érveket ezután a minisztériumi füleknek valószínűleg kellemesebben hangzó érvelés követte, mely a névadás körülményeit igyekezett – a névadó egyértelmű dinasztikus kötődése és kultusza ellenére – többé-kevésbé demokratikus színben feltüntetni. Ezt segítette, hogy míg a többi tudományegyetem, mely szintén 1945 után „reakciós” színben feltűnő személy nevét viselte,⁵⁹ egyetemi tanácsi döntés alapján választotta névadóját a Horthy-korszakban, addig a Kumlik-féle javaslatot „népi kezdeményezésnek” lehetett feltüntetni: „a mi egyetemünk nevének kezdeményezője maga a nép volt, Pozsony város közönsége” – magyarázta Csekey –, így tulajdonképpen az egyetem „elnevezésének gyökerei a demokrácia eszméjéből fakadtak”.⁶⁰ Szintén demokratikus, „népi” akaratnyilvánításnak tekintették (és interpretálták), hogy a többi egyetem esetén, melyek

55 PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. A tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. ápr. 17.

56 PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. A tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. ápr. 17.

57 PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Körbélyegzők és nyomtatványok megrendelése, 1947. ápr. 17.

58 Azaz, az 1912. október 19-én kelt és a *Budapesti Közlöny* 1912. november 19-i számában megjelent államfői rendeletet, az 1921. évi XXV. törvénycikket, mely a „pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetemet” Pécsen helyezte el, valamint a bölcsészkar „átmeneti szüneteltetését” kimondó 1940. évi XXVIII. törvénycikket, mely az egyetemet mint „Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem” említette. A „pozsonyi” jelzőt a trianoni békeszerződés rendelkezéseit törvénybe iktató 1921. évi XXXIII. tc. alapján hagyták el (ezt az 1921. évi XXV. tc. is megerősítette), a „magyar királyi” jelzőt pedig – ahogy említettük – az 1946. évi I. 19. §-a alapján törölték.

59 1921-től a Budapesti Tudományegyetem *Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem*, míg a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem *Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem* néven működött tovább. A kolozsvári egyetem Ferenc József nevét viselte, ez a Szegedre történő költözés után sem változott. Kolozsvárra való visszaköltözése után Szegeden *Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem* néven jogilag új tudományegyetem jött létre (zömében az addigi személyzettel és elhelyezéssel).

60 PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsülése. 1947. máj. 13., 5. pont

„ellen megmozdult a forradalmi közhangulat”⁶¹ a neveket már korábban (1945-ben) el kellett hagyni, ám hasonló kifogásokra az ETE-vel kapcsolatban nem került sor, így Pécsre nem alkalmazható a hivatali utasításban említett „*eddig is követett gyakorlat*”.⁶²

Csekey a „demokratikus közhangulatnak” megfelelő interpretáció során sem próbálta azonban titkolni, hogy a névhez való ragaszkodást tradicionális nemzeti szempontok is vezérlik, hiszen az eredeti név az előterjesztésben (ahogy a korábbi megnyilatkozásokban is) olyan tényezőként jelent meg, mely a Pozsonyból való elűzetés után szimbolikus folytonosságot teremtve elősegítette az intézmény további működését:

„A még Pozsonyból származó és a népakarat megnyilvánulásából eredő elnevezés szellemileg továbbra is összekapcsolja [az egyetemet] alapítási székhelyével, az ősi koronázó várossal (...). [Nem] indokolt, hogy egyetemünk megfossza címét attól az elnevezéstől, amely azt a gondolatot is kifejezi, hogy az ősi magyar koronázó városban és a magyar országgyűlések, többek közt a 48-as törvényhozásunk székhelyén alapított tudományegyetem tradicionálisan ragaszkodik ahhoz az elnevezéshez, amelyet még alapításakor kapott »örök időkre« alapítási székhelyén.»⁶³

A nemzeti hagyományok megőrzésének és átörökítésének fontosságát azonban a jogi kar összeegyeztethetőnek tartotta a kor demokratikus eszméivel és ezt – a pozitív fogadtatás érdekében – igyekezett megfelelő interpretációs „köntösbe bújtatni”, így az érvelést alátámasztó Kölcsey-idézet mellé „élenjáró” szovjet példák is kerültek:

„»Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti életét gyilkolja meg« – mondja Kölcsey. E tekintetben jó példával jár elől a Szovjetunió, amely forradalmi alkotmánya dacára féltékenyen őrzi történelmi emlékeit és tiszteletben tartja a cári uralom kiváló képviselőit. Elég csak arra a kultuszra utalnunk, amellyel körülveszi pl. Nagy Péter cár történelemformáló alakját.»⁶⁴

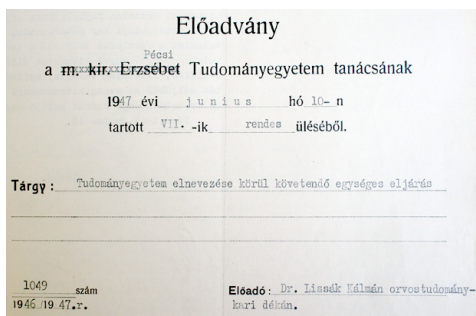
Végezetül, praktikus indokok is helyet kaptak, például a leendő elnevezés félrevezető jellege, utalva arra, hogy az evangélikus hittudományi kar nem is Pécsen, hanem Sopronban működött. Mindezekre tekintettel javasolta az előterjesztő végül az egyetemi tanácsnak, hogy kérelmezze, hogy a miniszter Pécsen tekintse kivételnek, hiszen névhasználatában sosem alakult ki a törvényi szabályozástól eltérő gyakorlat. (4. kép)

⁶¹ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsülése. 1947. máj. 13., 5. pont A négy tudományegyetem közül ekkor a debreceni és a szegedi egyetem már nem viselte 1921-ben felvett nevét. Szegeden a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség 1945. május 7-én jelentette meg „követeléseit” a *Délmagyarországon*, melyek között a név megváltoztatása is szerepelt. Erre néhány nap múlva, május 15-én került sor, ettől kezdve az intézmény (1962-ig) a *Szegedi Tudományegyetem* nevet viselte. ÚJSZÁSZI 2010. 15. Debrecenben, az egyetemet ért heves támadások hatására és a tanári kar „reakcióként” való megbélyegzésének elkerülése érdekében 1945 elején javasolta a Debreceni Egyetemi Kör és Kondor Imre, az egyetemi könyvtár igazgatója, hogy önként hagyják el Tisza István nevét. MUDRÁK–KIRÁLY 2012. 106. Leghosszabb ideig a Pázmány Péter Tudományegyetem tartotta meg névadóját. Ahogy pécsi, úgy a budapesti egyetem sem maga kezdeményezte a névváltoztatást: az 1950. évi 35. sz. törvényerejű rendelet alapján vette fel Eötvös Loránd nevét 1950 szeptemberében. A lehetséges névadók között Irinyi József és Balassa János is felmerültek, de az egyetem véleményét egyik esetben sem kérték ki. SZÖGI 2003. 331.

⁶² PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. A tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. ápr. 17.

⁶³ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsülése. 1947. máj. 13., 5. pont

⁶⁴ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsülése. 1947. máj. 13., 5. pont

4. kép
Dr. Lissák Kálmán előadványának borítója (1947)

Zoltán miniszteri osztályfőnök 1947. október 26-án, mindössze egymondatos levélben közölte, hogy a hivatali utasításon nem kívánnak változtatni.⁶⁷

Az utasítás végrehajtásával az egyetem azonban nem várta meg sem a közös intézményi álláspont kialakítását, sem a végleges minisztériumi választ, noha hivatalos rektori utasítás csak 1947. december 30-án született.⁶⁸ Az orvosi kar az „Erzsébet” nevet 1947. áprilisától, a jogi kar júniustól nem használta tanácsülési jegyzőkönyveiben, és az egyetemet a kis betűvel írt *pécsi* jelzővel jelölték, június 20-a után pedig a *Pécsi Tudományegyetem* elnevezést használták.⁶⁹ Az új gyakorlat alkalmazása azonban – Csekey jóslatát igazolva – nem minden területen volt zökkenőmentes. Lissák Kálmán rektor október folyamán kénytelen volt megsürgetni a miniszteri választ, mert félő volt, hogy nem tudnak időben a megfelelő elnevezés szerinti diplomaúrlapokat nyomtatni, s a felavatottaknak diplomát adni.⁷⁰ Az 1947. december 8-i főispáni beiktatón Tolnai József, Pécs polgármestere még mindig *Erzsébet Tudományegyetemről* beszélt, a minisztérium 1948. januárjában az *Erzsébet-Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karával* levelezett, s az 1948. január 18-i *Magyar Közönyben* megjelent VKM-rendelet is a *pécsi Erzsébet-Tudományegyetem soproni Evangélikus Hittudományi Karáról* rendelkezett.⁷¹ (5. kép)

Az utasítás végrehajtása ellenére az egyetemet az év végén több kritika is érte; a régi névhez való ragaszkodás ugyanis lehetőséget adott arra, hogy az intézményt (és tanári

⁶⁵ PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1947/48. tanévi I. rendes kari tanácsülése. 1947. szept. 19., 13. pont

⁶⁶ PTE EL VIII. 202. b. 1. d. Csekey István levele Kubinszky Lajosnak, 1947. dec. 12. Az indoklást közli: PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A jogi kar válasza Weil Emil interpellációjára, 1948. jan. 13.

⁶⁷ PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. Tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. okt. 26. Bár ezt követően az evangélikus hittudományi kar javasolta, hogy az egyetem ismétlje meg a felterjesztést, mivel a minisztérium válaszából kitűnik, hogy a felsorolt érvekkel nem foglalkoztak, erre már nem került sor. PTE EL VIII. 101. b. 14. d. 711-1947/48. Kivonat az evangélikus hittudományi kar 1947. nov. 26-i ülésének jegyzőkönyvéből, 1947. dec. 1.

⁶⁸ Lissák Kálmán rektor ekkor utasította a Quaesturát, hogy a használatban levő nyomtatványokból és bélyegzőkről távolítsa el az „Erzsébet” szót. PTE EL VIII. 101. b. 14. d. 711-1947/48. Kiadvány a quaesturának, 1947. dec. 30.

⁶⁹ BÉLI 1997. 68.

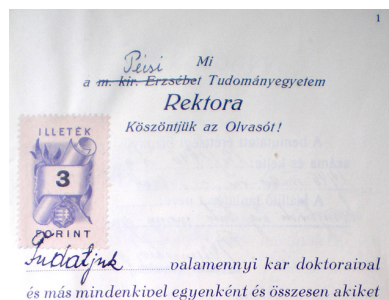
⁷⁰ PTE EL VIII. 202. b. 1. d. Lissák Kálmán levele a név megtartása tárgyában, d. n.

⁷¹ Az eseteket idézi: PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A jogi kar válasza Weil Emil interpellációjára, 1948. jan. 20.

karát) reakciós-klerikális nézetekkel vádolják.⁷² 1947. december 5-én Weil Emil orvos, kommunista országgyűlési képviselő interpellációt nyújtott be a kormányhoz Moór Gyulával kapcsolatban, melyben azt kifogásolta, hogy hogyan lehet a nemrég feloszlott Magyar Függetlenségi Párt képviselője még mindig a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karának dékánja, sőt egyáltalán hogyan oktathat még az egyetemen.⁷³ Weil felszólalásában Moór ügyéhez hasonló reakciós jelenségként hozta fel a pécsi egyetem jogi karának korábbi eljárását, miszerint a „*pécsi tudományegyetem jogi kara néhány héttel ezelőtt hozott egy határozatot. Határozatában törvénytelennek, alkotmányellenesnek minősítette a magyar kormány egyik rendeletét, azt a rendeletet, amely az ország új címerének használatát rendeli el. Megtagadja a korona eltávolítását a címer fölül. De visszautasítja ugyanennek az egyetemnek a jogi kara a közoktatásügyi miniszter úr egy másik rendeletét is. Nem törli ugyanis az »Erzsébet« szót az egyetem címéből.*”⁷⁴

A jogi kar december 11-i kari tanácsulése után foglalkozott az interpellációval, ám mivel a tanácsstagok kétségbe vonták, hogy „*a b[itel]telen információkon alapuló és minden részletében tév[es] interpelláció nagyobb hullámokat verne*”,⁷⁵ úgy határoztak, hogy az elhangzott vádakkal kapcsolatos kari véleményt

mindössze magánlevélben juttatják el Kubinszky Lajos miniszteri osztályfőnöknek, a jogi kari ügyek referensének.⁷⁶ Az ügy azonban nem zárult le: 1948. január végén a jogi kar dékánja – professzori körökben (és a korábbi évek érintkezési szokásaihoz képest) valószínűleg ismeretlenül udvariatlan hangú – levelet kapott, melyet a budapesti Szent László Kórház kommunista és szociáldemokrata csoportja, valamint a kórház Üzemi Bizottságának képviselője írt alá:

5. kép
Egy 1948-ban beiratkozott hallgató indexének első oldala (részlet)

72 Az ETE professzori kara politikai és világnézetének – ill. ez alapján egyfajta intézményi „szellemiségének” – felderítésével eddig kevés kutatás foglalkozott. Mindazonáltal az elnevezéshez, illetve a névadóhoz való ragaszkodást – természetesen korszakfüggő nyelvezettel és interpretálásban – általában az egyetemi körök konzervativizmusának jellegzetes példájaként jelenítik meg. Vö. RAVASZ 1983. IV. 428.; BÉLI 1997. 67–86.

73 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. Az interpelláció szövegének másolata, d. n.

74 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. Az interpelláció szövegének másolata, d. n. Weil Emil felszólalásával azt az intézményt támadta, mely korábban „*keiállt mellette*”. Weil ugyanis 1924-ben az ETE orvosi karán szerzett diplomát. Miután 1936-ban kommunista szervezkedés vádjával letartóztatták, s összesen tízéves fegyházra ítélték, a Budapesti m. kir. Honvédtörvényszék bizalmas átiratban értesítette az egyetemet, melynek kapcsán felmerült, hogy az államellenes bűncselekményekért elítélt Weilt meg kellene fosztani orvosi diplomájától. Az orvosi kar, bár indokoltnak vélte a diploma visszavonását, az ügyben szakvéleményt kért a jogi kartól. Az egyetemi tanács végül a jogi kar álláspontjának megfelelően határozott, mely szerint a büntetett cselekmény semmilyen vonatkozásba nem hozható az orvosdoktori cím használatához szükséges elméleti és gyakorlati képességgel és ismeretekkel, nem beszélve arról, hogy Weil már nem áll az egyetem fegyelmi hatósága alatt, így az nem foszthatja meg címétől. PTE EL VIII. 101. a. ETE 1938/39. tanévi IX. rendes tanácsulése. 1939. máj. 24., 88. pont

75 PTE EL VIII. 202. b. 1. d. Csekey István dékán levele Kubinszky Lajosnak, 1947. dec. 12.

76 A Kubinszkynek decemberben küldött irat a „*biurokrácia tengerében*” elveszett, így az osztályfőnök kérésére 1948 januárjában ismét megküldték az interpellációt cáfoló érvelést. A jogi kar iratanyagában a másodsorra elkészített, bővebb és aktualizált irat két változata maradt fenn. PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. Kubinszky Lajos levele Csekey Istvánnak, 1948. jan. 10.; PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A jogi kar válasza Weil Emil interpellációjára, 1948. jan. 13., illetve 1948. jan. 20.

„Mi, a Szt. László kórház szervezett dolgozói mélységes megdöbbenéssel vettük tudomásul, hogy a pécsi tudományegyetem Jogi Karának »fura urai« a dolgozó nép mártírok vérével megszentelt szabadságában fogant köztársaságot nem ismerik el törvényesnek és vonakodnak immáron szomorú történelmi emlékké lett koronát levenni a címerről! Fura urak! Mi nem vagyunk pallérozott jogi elmék, de többé nem vezetnek felre bennünket jogi csűrés-csavarással. Ne kívánjátok, hogy mi a dolgozó nép verjük le a koronát. Elég volt a Habsburg lakájokból! Az egyetem autonómiájával nem engedünk visszaélni. Az egyetem is a népé s a fura urak, a Habsburg lakájok menjenek a dagadtajkú Habsburg Ottó kezéit csókolni. [Nekik] is jó lesz, mert »koronás uruk« közelében lehetnek s a szabad magyar nemzetnek is jó lesz, megszabadul ellenségeitől [sic!].»⁷⁷

A számon kérő levél miatt ismét állásfoglalásra kényszerült a kar, mely valóban hozott olyan határozatot, mely törvénytelennek mondta ki a minisztérium eljárását – például a névhasználattal és a Kossuth-címerrel kapcsolatban. Ám a válaszában az interpelláció és a levél nem túl egyértelmű szövege is segítségére volt.

A koronás címer helyett a Kossuth-címer használatát nem kormányrendelet, hanem 1947. február 27-én miniszteri utasítás rendelte el, arra hivatkozva, hogy a koronás címer használata „ellenkezik a köztársasági elnök úr által követett azon szokással, hogy kiadványain a Kossuth-címert használja”.⁷⁸ Az egyetem – mint általában – az utasítást végrehajtotta (ahogy korábban említettük, a rektor április 17-én rendelte meg a Kossuth-címerrel ellátott nyomtatványokat és körbélyegzőket⁷⁹), de a kérdést nem tekintette lezártnak, s a leiratot véleményezés céljából átadta a jogi karnak. A kar május 13-i ülésén Csekey István ismertette hosszú előterjesztését, melyben a jogszabályi háttér elemzésével megállapította, hogy a magyar állam címerét utóljára Ferenc József 1915. október 10-én kelt királyi kézírata határozta meg. Mivel ezt azóta nem hatálytalanították, és nem is esik az 1946. évi I. tc. 19. §. hatálya alá, így csak államfői rendelettel vagy törvénnyel lehetne megváltoztatni: „E jogi akadályok kéredezhetőek a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr utasításából is, mert csupán a köztársasági elnök úr követte szokásra hivatkozik”⁸⁰ – mutatott rá Csekey.⁸¹ Előterjesztését a kar elfogadta, s május 23-án javasolta a rektornak, hogy függessze fel a szolgálati utasítás végrehajtását, míg a magyar címer megváltoztatásáról törvény nem születik.⁸² Az ügy fontosságára való tekintettel a társkarok véleményét is kikérték: a hittudományi kar válaszában a jogi kar álláspontját támogatta, míg az or-

77 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A Szt. László közkórház Üzemi Bizottságának levele, 1948. jan. 20.

78 PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. Kossuth-címer használatának kötelezővé tétele, 1947. febr. 27.

79 A bélyegző leírása: „(...) belső mezéjére kerül a 2 forintos pénzérmén látható és legjobban kidolgozottnak minősíthető címer, az alján késméretű cser- és olajággal övezve, miként az a belügyminisztérium által kiadott 1947. évi törvénytáron szerepel.” PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Körbélyegzők és nyomtatványok megrendelése, 1947. ápr. 17.

80 PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsulése. 1947. máj. 13., 5. pont

81 PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1946/47. tanévi IX. rendes kari tanácsulése. 1947. máj. 13., 5. pont Csekey azt is kifogásolta, hogy a leirat mindössze „Kossuth-címert” említ, de mivel két közismert Kossuth-címer is van (az egyik a Szent Korona helyett az ún. Kossuth-kalap, a másikon koszorú látható), a címer megváltoztatása csak pontos heraldikai leírással együtt lehetséges.

82 PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Abay Gyula dékán levele Krisztics Sándor rektornak, 1947. máj. 23.

vosi kar – a véleményezést a jogi karra bízva – a kérdéssel nem kívánt foglalkozni.⁸³ A társkarok válaszait összegezve, illetve utalva a *Magyar Nemzet* július 11-i számára, mely szerint a minisztertanács nem foglalkozik egyelőre a címer-kérdéssel, az egyetemi tanács javasolta, hogy mivel „*minden jel szerint*” a kormány sem tartja elintézettnak az ügyet, s remény van arra, hogy az a jövőben rendeződik, a kérdés tárgyalását levette a napirendről.⁸⁴

A Weil-interpelláció és a levél által felhozott vádak az azonban így is cáfolni tudta, hiszen azok tulajdonképpen a Kossuth-címer használatát kérték számon az egyetemen, azonban végig a „korona eltávolításáról” beszéltek. A koronás címer használatát azonban az egyetem a köztársasági államforma bevezetésével beszüntette, s már a miniszteri rendelkezés előtt eltávolította a címer fölül a koronát „*nemcsak a diplomákról, feliratokról, pecsétokról és bélyegzőkről, de még a kőbe vésett vagy stukkózott épületrészekről is.*”⁸⁵ A jogi kar az első kifogás mellett a második, névhasználatra vonatkozót is cáfolni tudta, hiszen – mint említettük – bár megkérdőjelezték az „Erzsébet” nevet eltörlő hivatali utasítás törvényességét, 1947 nyara óta azonban valóban nem használták az elnevezést. Így a dékán válaszában megállapította, hogy a levelet, mivel a vád nem fedi a valóságot, tárgytalannak tekinti.⁸⁶

Az utolsó próbálkozás – Semmelweis Ignác

Mivel a miniszter névhasználatot előíró utasításából következtetni lehetett egy majdani törvényi szabályozásra,⁸⁷ ez az egyetemen azt a látszatot keltette, hogy van helye további javaslatoknak az elnevezéssel kapcsolatban. Az orvosi kar 1948 februárjában tett még egy utolsó kísérletet, hogy ha már az „Erzsébet” név nem is menthető, mégiscsak megpróbálják elnevezni az intézményt. Az egyetemi tanács 1948. február 12-i ülésén Lissák rektor előterjesztésében javasolta, hogy a százéves jubileumra⁸⁸ való tekintettel a pécsi egyetemet Semmelweis Ignácra nevezék el. Az elnevezés mellett szól – érvelt Lissák –, hogy az osztrákok elvitatják a magyar Semmelweiset, ám származásának megfelelő „nyomatékot lehetne” adni, ha az őszi jubileumi ünnepeken az egyetem küldöttei már mint a *Semmelweis Tudományegyetem* képviselői jelennének meg. Éppen ezért Lissák sürgős kari

83 PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Kivonat az evangélikus hittudomány kar 1947. szeptember 17-i I. rendes ülésének jegyzőkönyvéből, d. n.; PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1947/48. tanévi I. rendes kari tanácsülése. 1947. szept. 19., 13. pont

84 PTE EL VIII. 101. b. 109. d. 844-1946/47. Jegyzet (az irat palliumán), d. n.

85 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. A jogi kar válasza Weil Emil interpellációjára, 1948. jan. 13.

86 PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. Csekey István válasza, 1948. jan. 30. Az egyetemet az egészségügyi szakszervezet pécsi csoportja is megvédte: „*A tények ismeretében állítjuk, hogy a dékán úr hivatalos megállapításai mindenben fedik a valóságot. Egyúttal biztosítjuk arról Elvtársainkat [ti. a Szt. László kórház levélíróit], hogy magunk is éberen őrködünk fiatal demokráciánk felett. Éppen ezért, ha vádjaik alaposak lettek volna, mi a magunk hatáskörében már rég megtettük volna a szükséges lépéseket.*” PTE EL VIII. 202. b. 5. d. 244-1947/48. Az egészségügyi szakszervezet pécsi csoportjának levele (másolat), d. n.

87 A miniszteri utasítás ugyanis úgy fogalmazott, hogy az új elnevezést addig kell használni, „*amíg a tudományegyetem kérdésében újabb jogszabályi rendelkezés nem történik.*” PTE EL VIII. 104. b. 38. d. 382-1946/47. A tudományegyetem elnevezése körül követendő egységes eljárás, 1947. ápr. 17.

88 A jubileum az előző évhez kötődött, Semmelweis Ignác ugyanis 1847-ben ismerte fel a gyermekágyi láz kórtanát, ezt azonban az 1948-49-es „Szabadságév” keretében, 1948 őszén kívánták megünnepelni. PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Lissák Kálmán előterjesztése, 1948. febr. 12.

állásfoglalást szorgalmazott, ám már az egyetemi tanács ülésén nyilvánvalóvá vált, hogy a tervet csak az orvosi kar képviselői támogatják. Csekey István – aki korábban az „Erzsébet” megtartása mellett érvelt – most a korábbi minisztériumi utasítás alapján a majdani jogszabályi rendezésig a Pécsi Tudományegyetem elnevezés használatát javasolta.⁸⁹ A jogász Krisztics Sándor hangsúlyozta, hogy bár egyetemeket általában alapítóról vagy fenntartóról szokás elnevezni és ő maga is támogatja, hogy valamilyen tudományban kimagasló eredményt elérő személyről nevezzék az egyetemet, kifogásolta Lissák választását, mondván Semmelweis „nem méltó arra, hogy az egyetemmel kapcsolatban is megörökíttessék, (...) mint-hogy Semmelweis tudományos érdemeit, felfedezésének értékét, – magától értetődően – elsősorban az orvosi szaktudományt művelők ismerik, míg más tudományszakok művelői csak kevésbé”.⁹⁰ Ezért azt javasolta, hogy csak az orvosi kart nevezzék el róla. Hasonlóan nyilatkozott Abay Gyula jogászprofesszor, aki úgy vélte, hogy nem célszerű személynevet adni egy egyetemnek, hiszen például az „Erzsébet” is „indokolatlan loyaltás” mutatott, miközben a jogi kar a név megtartásával mindössze annyit szeretett volna kifejezni, hogy a pécsi egyetem a pozsonyi jogutóda, „de semmiesetre sem kívánt a felsőbb rendelkezéssel szemben opponálni”.⁹¹ Ezért ne uralkodóról vagy hatalmon lévőkről nevezzék el az egyetemet, de Semmelweisről se, hiszen az egyetemmel semmilyen kapcsolatban nem állt, és mert „német neve miatt (...) ez [ti. a névfelvétel] úgy itthon, mint külföldön, a Semmelweis tudományos értékét és magyar voltát nem ismerők előtt helytelen megítélést váltana ki.”⁹² Lissák a hozzászólásokra reagálva megjegyezte, hogy bár az egyetem súlyát és értékét nem neve adja, így nem „princiális kérdés”, hogy az egyetemet személyről nevezzék el, mégis az új elnevezéssel dokumentálni lehetne a külföld felé Semmelweis magyar voltát, s tiltakozott az ellen, hogy a német név miatt bárki is kifogást emelne. Az pedig, hogy Semmelweis nevét más tudományban nem nagyon ismerik – hangsúlyozta rektor –, „az iskolai oktatás hibája, de nem lehet indoka annak, hogy emlékének méltóképpen ne áldozzunk.”⁹³ Lissák ezért javasolta, hogy a karok rendkívüli ülésen tárgyalják meg a kérdést.

Nem meglepő módon az orvosi kar nem foglalkozott hosszan a javaslatlall: az előterjesztés ismertetése, valamint Entz Géza támogató felszólalása után egyhangúlag támogatta az elnevezést.⁹⁴ A jogi kar február 18-án tárgyalta a javaslatot Holub József előterjesztése alapján. Holub érvelését az európai egyetemek elnevezési gyakorlatára építette, s megállapította, hogy az angol, francia és olasz állami egyetemek nevében egyikét kivétellel (például *Victoria University of Manchester*, *Università Cattolica del Sacro Cuore*, *Pontificia Università Gregoriana*) mindössze székhelyük megjelölése szerepel, míg a német és osztrák egyetemek többségét általában alapítójukról vagy újjászervezőjükről nevezték el.

⁸⁹ PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹⁰ PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹¹ PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹² PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹³ PTE EL 202. b. 5. d. 261-1947/48. Jegyzőkönyv az Egyetemi Tanács 1948. február 12-i, III. rendkívüli üléséről, 1948. febr. 12.

⁹⁴ PTE EL VIII. 105. a. ETE OK 1947/48. tanévi VI. rendes kari tanácsülése. 1948. febr. 27., 10. pont

Szintén rendelkeztek névadóval – állította Holub – a régebbi és újabb alapítású lengyel, cseh, román, jugoszláv és orosz egyetemek is.⁹⁵ A felhozott példánál azonban Holub több esetben tévedett, felsorolásában egyes egyetemek elnevezései egy korábbi állapotot tükröztek. Mivel a második világháború, illetve az azt követően átalakuló politikai viszonyok miatt a szovjet befolyási övezetbe kerülő államok egyetemeinek többségét 1940 és 1950 között átnevezték, s Holub tévedései általában éppen e befolyási övezetbe tartozó intézmények elnevezésével voltak kapcsolatosak, így az előadói jelentés nem tette felismerhetővé azt az 1945 után Magyarországon is tapasztalható tendenciát, miszerint az egyetemek elnevezéséből az uralkodók, illetve a két világháború közötti időszak – utóbb reakciónak bélyegzett – prominensei rendre eltűntek.

A javaslat szempontjából lényegesebb volt azonban annak a főként német gyakorlatnak a megítélése, mely szerint egyes egyetemek nem alapítójuk, hanem olyan személy nevét viselték, akik nem feltétlenül egy-egy tudományág kiemelkedő képviselői voltak, hanem akiknek munkássága – Holub megfogalmazásában – „a népközösség szellemének formálásában döntő szerepet játszott, s így életében a legmélyebb nyomot hagyta.”⁹⁶ Ezért – vélte az előterjesztő – Semmelweis nem alkalmas arra, hogy róla nevezzék el az egyetemet, főként, hogy sem Pozsonnyal, sem Péccsel nem állt közelebbi kapcsolatban. E megállapítás után azonban Holub azt is felvetette, hogy a problémán érdemes-e tovább gondolkodni, és olyan személyt keresni, „akinek nevét zászlónkra írva olyan eszméknek és törekvéseknek hangos hirdetőjévé legyen egyetemünk, amelyek nem csupán átmeneti célok megvalósításában szolgálhatnak vezetőül, hanem nemzeti életünk útjain mindenkor és mindenben biztos iránymutatók lehetnek.”⁹⁷ Figyelembe véve a VKM hivatali utasítását, azt javasolta, hogy az egyetem ne tegyen javaslatot az új elnevezésre, várja meg inkább a kilátásba helyezett jogszabályi rendelkezést, „mert mielőtt sor kerülne rá, [a minisztérium] bizonyára meg fogja kérdezni egyetemünket, mint érdekelt felet.”⁹⁸ Miután az evangélikus hittudományi kar is az elutasítás mellett döntött – mivel Semmelweis és az egyetem közti kapcsolat hiánya, továbbá „német nev[e]” miatt az elnevezést nem tartotta kívánatosnak –,⁹⁹ az egyetemi tanács elfogadta Holub előterjesztését és az elnevezés kérdése (évtizedekre) lekerült a napirendről. (6. kép)

6. kép
A Pécsi Tudományegyetem
Evangélikus Hittudományi
Kara Könyvtárának
pecsétje, a jelzők és az
„Erzsébet” kitakarva (1950)

⁹⁵ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1947/48. tanévi IV. rendkívüli kari tanácsulése. 1948. febr. 18., 1. pont

⁹⁶ Például a halle-wittenbergi *Martin-Luther-Universität*, a frankfurti *Goethe-Universität* (átnevezés: 1932), a greifswaldi *Ernst-Moritz-Arndt-Universität* (átnevezés: 1933) és a jénai *Friedrich-Schiller-Universität* (átnevezés: 1934). PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1947/48. tanévi IV. rendkívüli kari tanácsulése. 1948. febr. 18., 1. pont

⁹⁷ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1947/48. tanévi IV. rendkívüli kari tanácsulése. 1948. febr. 18., 1. pont

⁹⁸ PTE EL VIII. 104. a. ETE JÁK 1947/48. tanévi IV. rendkívüli kari tanácsulése. 1948. febr. 18., 1. pont. Benke József úgy véli, hogy a „Semmelweis”-t, s tulajdonképpen magát a döntést elutasító felterjesztése miatt a *Pécsi Tudományegyetem* elnevezésnek Holub a „keresztapja”, bár arra is utal, hogy a miniszteri utasítás már korábban eltörölte az „Erzsébet”-et. BENKE 1999. 243. A *Pécsi Tudományegyetem* megnevezés azonban már az egy évvel korábbi hivatali utasításban is szerepelt, s Holub és az egyetem 1948 februárjában már nem volt reális döntéshelyzetben (ahogy tulajdonképpen korábban sem). Az új elnevezés egy „alulról kezdeményezett” felvetés, az intézmény „magánakciója” volt, véleményét a kérdésben sem ekkor, sem korábban nem kérték ki.

⁹⁹ PTE EL VIII. 101. b. 14. d. 711-1947/48. Kivonat az evangélikus hittudományi kar 1948. február 23-án tartott rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből, 1948. febr. 24.

1948 tavaszától a felsőoktatás-irányítás területén is egyre nyíltabban zajlott a szervezeti, személyi és tartalmi kérdésekre egyaránt rátelepült monolitikus pártirányítás, az 1948-49-es ún. egyetemi reformmal pedig a felsőoktatási intézményben zajló oktató-nevelőmunka is pártkontroll alá került. Az egyetemek szervezeti és irányítási autonómiáját 1950 novemberében minisztertanácsi rendelettel végleg felszámolták.¹⁰⁰ A kommunista felsőoktatás-politika ekkortól már nem csak olyan kis jelentőségűnek tűnő (bár szimbolikus tartalommal bíró) döntésre terjedt ki, mint az intézmény elnevezése, de olyan alapvető strukturális átalakításokat kezdeményezett, melyek végül de facto is megszüntették az Erzsébet Tudományegyetemet.¹⁰¹ Az 1950. évi 23. törvényerejű rendelet ugyanis a soproni hittudományi kart önálló Evangélikus Teológiai Akadémiává alakította, majd a 27/1951. I. 28. MT határozattal Pécsi Orvostudományi Egyetem is kivált, és ezzel a *Pécsi Tudományegyetem* egykarúvá vált.

KÉPJEGYZÉK

1. kép Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára
2. kép Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára
3. kép Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára
4. kép Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár
5. kép Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár
6. kép Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára

FORRÁSOK

- PTE EL Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Pécs
- VIII. 1. a. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Rektori Hivatal iratai.
- VIII. 1. b. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Quaestura iratai.
- VIII. 1. e. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Jog- és Államtudományi Kar iratai.
- VIII. 1. i. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, Egyetemi iratgyűjtemények.
- VIII. 101. a. ETE Rektori Hivatal iratai, A Pécsi Egyetem Tanácsának ülésjegyzőkönyvei.
- VIII. 101. b. ETE Rektori Hivatal iratai, A Rektori Hivatal iktatott iratai.
- VIII. 104. a. ETE Jog- és Államtudományi Kar iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek.

¹⁰⁰ LADÁNYI 1991. 34.

¹⁰¹ BÉLI 1997. 68.

- VIII. 104. b. ETE Jog- és Államtudományi Kar iratai, Iktatott iratok.
 VIII. 105. a. ETE Orvosi Kar és intézeteinek iratanyaga, Kari ülési jegyzőkönyvek.
 VIII. 105. b. ETE Orvosi Kar és intézeteinek iratanyaga, Iktatott iratok.
 VIII. 202. b. PTE (majd JPTE) Állam- és Jogtudományi Kar iratai, Kari igazgatási iratok.

IRODALOM

- BENKE 1999 BENKE József: *Egyetemünk története*. Pécs, 1999.
- BÉLI 1997 BÉLI Gábor: Epizódok a pécsi Jogi Kar történetéből a II. világháború után. In: *Per aspera ad astra: Megemlékezés a bonfoglalás 1100. és az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözésének 75. évfordulójáról*. Szerk. NAGY Ferencné. Pécs, 1997. 67–70.
- BOROS 2009 BOROS László: A pécsi Egyetemi (Lyceum) templom. *Pécsi Szemle* 12. (2009):1. 38–57.
- BOZSIK 2007 BOZSIK Gabriella: Az intézménynévírás alakulása 1832-től napjainkig az akadémiai helyesírási szabályzatok alapján. In: *Hagyomány és újítás a helyesírásban. Válogatás a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny kötetének anyagából*. Szerk. BOZSIK Gabriella – EÖRY Vilma – V. RAISZ Rózsa. Eger, 2007. 153–160.
- DEDEK 1904 DEDEK Crescens Lajos: Pozsony vármegye története. In: *Magyarország vármegyéi és városai. 16. köt. Pozsony vármegye, Pozsony sz. kir. város*. Szerk. BOROVSZKY Samu. Budapest, 1904. 503–637.
- GERŐ 2004 GERŐ András: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből*. Budapest, 2004.
- GOLOB 2003 GOLOB Georgina: A pécsi pálos rendház és templom. *Pécsi Szemle* 6. (2003):1. 2–15.
- HEIM 1922 DR. HEIM Pál 1921/22. tanévi rectornak megnyitó-, beszámoló- és beiktató beszéde. In: *Az 1922–23. tanévre megválasztott egyetemi hatóságnak beiktatása és a tanév megnyitása alkalmából 1922. évi szeptember hó 22-én tartott ünnepélyes egyetemi közgyűlés*. Pécs, 1933.
- KARÁCSONYI 1907 KARÁCSONYI János: Szent Erzsébet születéshelye. *Religio* 57. (1907):1. 4–6.
- KISS 1967 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1. köt. A–Gy*. Szerk. KISS Lajos. Budapest, 1967.

- KMETH 1817 KMETH Dániel: A' Tsillag-visgálat' Szerzeménye Budán. *Tudományos Gyűjtemény* 1. (1817) 139–152.
- K. NÉMETH–SZEBERÉNYI–FEDELES 2009 K. NÉMETH András – SZEBERÉNYI Gábor – FEDELES Tamás: Az Egyházmegye templomos helyeinek adattára. In: *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543). Rövidítések, adattárak, mutató.* Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. xcvi–cxlvii.
- LADÁNYI 1991 LADÁNYI Andor: *A felsőoktatás irányításának történeti alakulása.* 1991.
- LANDGRAF 2001 LANDGRAF Ildikó: Erzsébet, a magyarok királynéja – második Szent Erzsébet. In: *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete.* Szerk. BARNA Gábor. Szeged, 2001. 108–127.
- LANDGRAF 2005 LANDGRAF Ildikó: Megtorló császár – megtévesztett király. Ferenc József alakja a magyar hagyományban. In: *Mindenek gyűjtemény. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára. 1. köt.* Szerk. CSÖRSZ RUMEN Arnold. Budapest, 2005. 129–140.
- LENGVÁRI 2004 LENGVÁRI István: A város és az „árva leány” – Pécs és az Erzsébet Tudományegyetem. *Limes* 17. (2004):4. 83–92.
- LUKINICH 1933 LUKINICH Imre: *Az egyetem alapításának története.* Pécs, 1933.
- MOLNÁR 2003 „Zalának büszkesége”. *Helyszínek, arcok, események Deák Ferenc életéből.* Szerk. MOLNÁR András. Zalaegerszeg, 2003.
- MAGYAR 2007 MAGYAR Zoltán: *Árpád-házi Szent Erzsébet. Történelem, kultusz, kultúrtörténet.* Budapest, 2007.
- MUDRÁK–KIRÁLY 2012 MUDRÁK József – KIRÁLY Sándor: A megalakulástól az egyetem szétdarabolásáig (1914–1949/50): Felépítés, működés, tudományos, munka. In: OROSZ István – IFJ. BARTA János: *A Debreceni Egyetem története 1912–2012.* Debrecen, 2012. 57–114.
- ORTUTAY 1914 ORTUTAY István: *József főherceg élete.* Szeged, 1914.
- ORTVAY 1892 ORTVAY Tivadar: *Pozsony város története. 1. köt. A legrégebb időkől az Árpád-házi királyok kihalásáig.* Pozsony, 1892.
- PETROVICH 1961 PETROVICH Ede: Pécs középkori kórháza. In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1960.* Szerk. DOMBAY János. Pécs, 1961. 271–274.
- POHÁNKA 2007 POHÁNKA Éva: Zichy Gyula és a Pécsi Egyetem alapítása. In: *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére.* Szerk. HORVÁTH István – KIKINDAI András. (Egyháztörténeti tanulmányok 2.) Budapest, 2007. 29–45.

- POHÁNKA–LENGVÁRI 2011 POHÁNKA Éva – LENGVÁRI István: A pozsonyi, majd pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, 2011. 49–83.
- POPÉLY 2005 POPÉLY Gyula: *Búcsú a főiskoláktól. A felsőoktatás és a felvidéki magyarság (1918–1945): a fiatal magyar értelmiség útkeresése*. Pozsony, 2005.
- RAJCZI 1999 RAJCZI Péter: Vargha Damján és a Maurinum. *Pécsi Szemle* 2. (1999):3. 66–72.
- RAJCZI 2009 RAJCZI Péter Pál: A Pécsi Püspöki Jogakadémia története. In: *A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete, 1833–1923*. Szerk. KAJTÁR István – POHÁNKA Éva. Pécs, 2009. 37–47.
- RAVASZ 1983 RAVASZ János: *Pécsi Tudományegyetem: 1923–1950*. I–VII. kötet. [Gépirat] Pécs, 1983.
- SCHUCH 2003 SCHUCH, Gereon: *Hochschulen und politischer Wandel: Eine exemplarische Untersuchung der Universität Pécs (Ungarn) in den Jahren 1939–1951* (Inauguraldissertation). Stuttgart, 2003.
- SZABÓ 1940 SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.
- SZÖGI 2003 *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*. Szerk. SZÖGI László. Budapest, 2003.
- TARNAI 1965 TARNAI Andor: A nyelvújítás kezdete. In: *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. Szerk. PÁNDI Pál. Budapest, 1965.
- TG 1905 T. G.: József főherceg (1833–1905). *Vasárnapi Újság* 52. (1905): 25. 390–395.
- ÚJSZÁSZI 2010 ÚJSZÁSZI Iлона: *A szegedi felsőoktatás integrációjának története, 1581–2010*. Szeged, 2010.
- VARGA 2009 VARGA Szabolcs: *Irem kertje. Pécs története a hódoltság korában, 1526–1686*. Pécs, 2009.
- VÉR 2006 VÉR Eszter Virág: Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékezethelyei tükrében 1898–1914 között. *Budapesti Negyed* 14. (2006):2. 5–180.
- WERTNER 1892 WERTNER Mór: *Az Árpádok családi története*. Nagy-Becskerek, 1892.
- ZAICZ 2006 *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Szerk. ZAICZ Gábor. Budapest, 2006.

Die institutionellen Namensvariationen der Elisabeth-Universität von Petra Polyák (Zusammenfassung)

In der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts bestand die offizielle Bezeichnung der ungarischen Universitäten aus vier Elementen. Nach der *Ortsbezeichnung* stand das Attribut *ungarisch-königlich* (bzw. im Fall der Universität von Budapest *königlich-ungarisch*), dem folgte der *Namensgeber* und zuletzt stand die Bestimmung des Institutionstyps, also *Universität*.

Nach der Gründung 1912 wurde die offizielle Bezeichnung der Elisabeth-Universität von Preßburg – die Namensgebung im Gründungsjahr inbegriffen – fünfmal verändert. Da die einzelnen Namenselemente verschiedene, zu der institutionellen Selbstdefinition nötige, identitätsbildende Inhalte darstellten, lösten alle Bestrebungen und äußere Aufforderungen, die sich nach der Änderung der einzelnen Namenselementen strebten, immer heftige Reaktionen (der Ablehnung) und symbolische Entscheidungen an der Universität aus. Dazu gehörten z. B. die Ablehnung der Angabe des neuen Universitätssitzes (Pécs) in dem offiziellen Namen der Universität und damit im Zusammenhang das (schließlich erfolglose) Festhalten an der Bezeichnung des Gründungsorts (Preßburg) in der Hoffnung der möglichen Rückkehr sowie die Bemühungen um die Bewahrung von *Elisabeth* nach 1945, als es sogar versucht wurde, dem neuen politischen Kurs anpassend die „demokratischen“ Umstände der Namensgebung 1912 zu erweisen.

Die meistens zwangsläufigen Veränderungen der einzelnen Namenselemente der Elisabeth-Universität kennzeichneten die wichtigsten (bildungs-) politischen Wendepunkte von Ungarn in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Sie sagten auf eine merkwürdige Weise das Schicksal der Universität voraus. Als sie 1947–48 aufgefordert wurde, als offizieller Name die Bezeichnung *Universität von Pécs* zu verwenden, existierte die Elisabeth-Universität *de iure* nicht mehr.

Sztana-Kovács Adrienn

Idegen nyelvi lektorok működése az Erzsébet Tudományegyetemen (1918–1949)

Annak ellenére, hogy a magyar hallgatók idegennyelvtudásának a mindenkori kultúrpolitika irányítói a tárgyalt korszakban egyre növekvő jelentőséget tulajdonítottak, az egyetemtörténeti kutatások az egyes intézményekben működő lektorátusok történetével eddig csak érintőlegesen foglalkoztak.

A megjelent tanulmányok főként a külföldi ösztöndíjak rendszerének kialakítását, a külföldi intézetek, tanszékek, Collegium Hungaricumok és a lektorátusok létrehozását tárgyalták.¹ Tanulmányunkban az 1912-ben megalapított, és 1914-ben Pozsonyban működését megkezdő Erzsébet Tudományegyetemen folyó nyelvi képzés történetének összefoglalására teszünk kísérletet. Ebben a témában az 1950 utáni időszakról Szűcs Stefánia írt tanulmányt.²

Munkánk alapját a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltárban őrzött iratanyag jelentette. Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvein túl a karok tanácsülési jegyzőkönyvei, valamint az ezekhez kapcsolódó iktatott iratok voltak a legfontosabb felhasznált forráscsoportok, mivel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) iratainak két világháború közötti időszakra vonatkozó aktái csak töredékesen maradtak fenn.³ Szerencsére az Egyetemi Levéltár iktatott iratai között megőrzésre kerültek a témában keletkezett minisztériumi leiratok is. A vonatkozó szakirodalmi munkák közül nagy haszonnal forgattuk Ujváry Gábor, Ladányi Andor és Mann Miklós, valamint Vonyó József és Kézi Erzsébet vonatkozó tanulmányait.

Az egyetemi idegennyelv-oktatást befolyásoló külpolitikai hatások és kultúrpolitikai törekvések 1918–1949 között

Az I. világháború lezárását jelentő trianoni békeszerződés megkötését megelőző események Magyarország számára súlyos társadalmi, gazdasági, bel- és külpolitikai következményekkel jártak. A nagy összegű jóvátételi kötelezettség, az ország új határain túlról menekülők tömegeinek fogadása, ellátása és munkához juttatása mellett az ország diplomáciai elszigeteltsége további súlyos terhet jelentett. A korszak jelentős politikai gondolkodói a kultúrpolitika eszköztárában vélték megtalálni a kivezető utat.⁴

A kulturális kapcsolatok alakulásában fontos szerepet játszott az ország nemzetközi helyzetének és megítélésének változása, amely 1922-től – Bethlen István miniszterelnök

1 Például: ROMSICS 1990; UJVÁRY 1993; HAMZA–SZABÓ 1997; OROSZ 1997; WEIGAND 1997; UJVÁRY 2008; LADÁNYI 2002; UJVÁRY 2010.

2 Szűcs 1980.

3 Erre vonatkozóan lásd: UJVÁRY 2010a.

4 UJVÁRY 2010b.

beilleszkedési politikájának meghirdetését követően – vált érezhetővé.⁵ A kultuszminiszteri posztot 1922 júniusában elfoglaló Klebelsberg Kuno kultúrpolitikai koncepciójában is ezt az irányt jelölte ki az országnak, így az egyetemeknek is: „*Még nagy nemzetek kulturális életének is megártott az ha [...] túltengő sovinizmusból vagy saját szellemi életük túlbecsülése következtében elzárkóztak a külfölddel szemben, a kis nemzeteknek pedig egyenesen végzetes, ha izolálódnak a nagy kultúrnépekkel szemben.*”⁶ Ennek jegyében szervezte meg a Collegium Hungaricumot és a külföldi ösztöndíjrendszert, valamint támogatta az idegen nyelvi lektorok működését, mivel a nyelvoktatást és a modern nyelvek ismeretét is kitörési pontként értékelte: „*De ma, amikor önálló államként kell eligazodnunk a világ nemzetei között, akik előtt rajtunk kívül senki sem fogja hirdetni a magyar igazságot, ma igenis hazafias kötelesség, hogy megtanuljunk a nyugati nyelveket, s minden idegen nemzethez vagy néphez a maga nyelvén szóljunk.*”⁷

Klebelsberg a kapcsolatok kiépítése érdekében 1925-ben és 1929-ben Németországba, illetve 1927-ben Olaszországba látogatott. A kezdeti sikeres lépéseket beárnyékolta az 1925-ben kirobbant frank hamisítási botrány, amelynek hatására Franciaországgal mintegy két évre megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok. A kialakult helyzetben a német és olasz kapcsolatok felértékelődtek, az ország külpolitikai orientációja egyértelműen ebbe az irányba tolódtott.⁸ Klebelsberg érezte az egyoldalú függés veszélyeit, ezért szorgalmazta az angol nyelv oktatásának fejlesztését, és törekedett az Angliával és az Amerikai Egyesült Államokkal való szorosabb kulturális együttműködésre. 1926. január 3-án elhangzott előadásában megfogalmazta az Egyesült Államokkal kapcsolatos kulturális külpolitikáját befolyásoló nézeteit: „*...a vezetés terén a világháború következtében Európát Amerika váltja fel. Azt azonban csak a jövő mutathatja meg, hogy a magas kultúra terén [...] Amerika képes lesz-e az emberiségnek azt nyújtani, amit Európa kétezzer éven át adott.*”⁹ Egy későbbi értekezleten, 1929. március 14-én már erősen hangsúlyozta az egyoldalú kulturális függés hátrányait, és kiemelte az USA által elért tudományos eredményeket.¹⁰

A fenti törekvésekkel szemben a finn összeköttetés létrehozásában nem játszott nagy szerepet, de támogatólag mögötte állt a kormányzati külpolitika.¹¹ A két ország között az eltérő politikai és a földrajzi helyzet miatt nem volt sok közös érdek, így ez a kapcsolat főként kulturális téren nyilvánult meg.¹² A finnek a nyelvrokonságon túl az a nézetük is közel hozta a magyarokhoz, hogy a trianoni béke áldozataként tekintettek az országra.¹³

⁵ A politikai légkör változását jelezte, hogy ugyanazon év szeptemberében az országot felvették a Nemzetek Szövetségébe. A Nemzetek Szövetségének szerepéről a magyar külpolitikai gondolkodásban, valamint az ország belépésének körülményeiről és eredményeiről lásd: ZEIDLER 2006.

⁶ Idézi: ROMSICS 1990. 109. Klebelsberg tudománypolitikai koncepciójáról részletesen: UJVÁRY 2008. 110–111.

⁷ Idézi: KÉZI 2006. 23.

⁸ 1927. április 5-én aláírták az olasz–magyar barátsági szerződést. ROMSICS 2000. 235.

⁹ Idézi: T. KISS 2008. 25. Amerika szerepének felértékelődésében az is fontos szerepet játszott, hogy az USA egyre inkább átvette Angliától a legnagyobb pénzügyi befektető szerepét a térségben. ORMOS–MAJOROS 1998. 288–321.

¹⁰ Ekkor alakult meg az az előkészítő bizottság, amely a magyar–amerikai kulturális és tudományos kapcsolatok kiszélesítésére vonatkozó koncepciót volt hivatott kidolgozni. LADÁNYI 2000. 137.

¹¹ A turanizmus hatással volt a két világháború közötti külpolitikai gondolkodásra, de irányvonalát a mindenkor politikai érdekek és lehetőségek szabták meg. ABLONCZY 2006.

¹² VARES 2010. 72.

¹³ VARES 2010. 74.

A gazdasági válság lelassította a kétoldalú kapcsolatok kiépítését. A Károlyi Gyula-kormány kultuszminisztereként Karafiáth Jenőnek kellett szembenéznie a gazdasági megszorításokkal: tárcája költségvetését 15%-kal csökkentették, ebből pedig az egyetemek költségvetésének csökkentése is következett.¹⁴

1932-től, Hóman Bálint minisztersége idején már 33%-kal volt kevesebb a minisztérium költségvetése, mint a húszas években.¹⁵ A többször is támadott, túlméretezett ösztöndíjrendszert Hóman maga is bírálta, saját részről inkább nem a külföldi magyar intézetekhez kapcsolt, hanem a hallgatóknak jutatott, úgynevezett kézi ösztöndíjakat támogatta.¹⁶ Azt sem tartotta jónak, hogy a Collegium Hungaricumokban lakók nem voltak rákényszerítve idegennyelv-tudásuk fejlesztésére.¹⁷

Hóman, Klebelsberghez hasonlóan, a tudomány és a kultúra fejlesztését látta az ország kitörési pontjának, amelyről így nyilatkozott: „*A jövő Magyarországaiban a tudományos munkának el kell végre foglalnia az őt megillető helyet, mert a saját erejére utalt, ellenségektől körülvevett Magyarország jövő boldogulásának, kultúránk jövőfejlődésének legfontosabb feltétele a magyar tudomány fejlődőképességének biztosítása.*”¹⁸ Hóman maga a német–magyar sorsközösség eszméjét vallotta, ennek ellenére személyes meggyőződése¹⁹ nem nehezedett rá kultúrpolitikájára, és nem befolyásolta negatívan az egyetemek külkapcsolatainak alakítását. A pénzügyi válság továbbra is meghatározó tényező maradt, és magával hozta a kormányzati kiadások radikális csökkentését és az átszervezéseket. Mindezek ellenére Hóman szellemi együttműködési szerződéseinek²⁰ köszönhetően a felsőoktatási intézmények tovább tudták építeni korábbi kapcsolataikat. A megerősödött olasz és német külpolitikai orientációval a szellemi együttműködés terén az egyetem vezetésére is fokozatosan nagyobb nyomás nehezedett.²¹

A szövetségi elköteleződés,²² majd a háború kitörése az egyetemi kapcsolatok beszüntüléséhez vezetett, annak ellenére, hogy kezdetben a kultusz tárca nem gördített akadályokat ezek fenntartása elé.²³ Az 1942 júliusában kinevezett új vallás- és közoktatásügyi

14 MANN 1997. 76.

15 MANN 1997. 105.

16 UJVÁRY 1993. 19.

17 Erről bővebben: UJVÁRY 2010a. 150.

18 Idézi: UJVÁRY 2003. 92. A Gömbös-kormány által a Nemzeti Munkatervben megfogalmazott kultúrprogramról, továbbá Hóman hatásáról Gömbös elképzelésire lásd: VONYÓ 2003. 113–114.

19 UJVÁRY 2003. 92.

20 A szerződések: Lengyelország, Olaszország, Ausztria (1935. évi XVII., XVIII. és XIX. tc.), Németország (1937. évi V. tc., 1940. évi XXXIV. tc.) Észtország és Finnország (1938. évi XXIII. és XXIX. tc.), Japán (1940. évi I. tc.) és Bulgária (1941. évi XVI. tc.). UJVÁRY 2003. 100. A magyar–észt és magyar–finn kulturális és szellemi együttműködésről szóló államközi megegyezések diákcsereit, ösztöndíjprogramot helyeztek kilátásba. Parlamenti tárgyalásukra 1937 decemberében került sor. Hóman beszédében maga is hangsúlyozta, hogy ezek a szerződések bizonyítják, hogy egymástól távoli, jóformán semmiféle gazdasági, politikai érdekközösségben nem élő országok is szellemi együttműködéseket hozhatnak létre. Ennél is fontosabb az a megállapítása, „*hogy a két néppel, elsősorban a finnekkel, aztán az észtekkel folyamatosan lévő érintkezéseinket voltaképpen nem a politikusok, hanem a tudósok alapították meg [...].*” Az országgyűlés megszavazta a törvényjavaslatokat. (1938. évi XXIII., XXIX. tc.) KN 1935. 300.

21 PTE EL VIII. 105. b. 669/1938–39. Bővebben: SZTANA-KOVÁCS (kézirat)

22 1939. február 24-én Magyarország csatlakozott az Antikomintern Paktumhoz és 1940. november 20-án a német-olasz-japán háromhatalmi egyezményhez. ROMSICS. 2000. 244.

23 A kultuszminiszteri posztot ekkor Hóman Bálint viselte (1939. november 16. – 1942. július 3.).

miniszter, Szinyei Merse Jenő sem szakította meg a kapcsolatot az ellenséges országokban lévő magyar lektorátusokkal.²⁴

Az ország megszállása és a nyilas hatalomátvétel a politika erőszakos beleszólása az egyetemek életébe. Ez egyrészt a zsidó származású oktatókat és tanszemélyzetet érintő rendelkezéseket, a klinikák hadi üzemé nyilvánítását, másrészt a hallgatók, a professzorok és az egyetemek felszerelésének Németországba szállítását jelentette.²⁵

Az ország felszabadulását követően a tudományos intézmények és az egyetemek ismét elszigetelt helyzetben találták magukat.²⁶ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1945 augusztusában sürgősen részletes adatokat kért az egyetem külföldi kapcsolatairól a küszöbön álló európai kérdésekre vonatkozó tárgyalásokra hivatkozva.²⁷ Az 1945 őszi választások után megalakult koalíciós kormányban a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcát Keresztury Dezső²⁸ irodalomtörténész kapta, aki új kulturális külkapcsolatok kialakítását kezdeményezte: „*Fokozott figyelmet kell fordítanunk a dunatáji kis népekkel a velünk egy történelmi sorsközösségben élő szomszéd nemzetekkel való szívélyes jó viszony és termékeny kulturális együttműködés kifejlődésére. De szakítanunk kell művelődéspolitikánk túlnyomóan nyugatra irányuló egyoldalú érdeklődésével is, annál is inkább, mert most már komolyan mód nyílik arra, hogy keleti nagy szomszédunkkal is felvebessük a művelődési érintkezések fonalát. Kulturális külpolitikánk alaphelyzetének ez a lényeges változása a megoldandó részletkérdések egész sorát veti fel.*”²⁹ A részletek alatt a nyugati és szláv nyelvek tanítása, a külföldi kulturális intézmények átszervezése, moszkvai Magyar Intézet létesítése, a környező államokban új magyar lektorátusok szervezése és az ösztöndíjrendszer átalakítása volt értendő. Kiegészítve azzal, hogy: „*elengedhetetlenül szükséges az is, hogy a szomszéd népeknek s a világ nagy nemzeteknek képviselői hozzánk ellátogassanak [...]*”³⁰ A miniszter tehát elsődlegesen a szomszéd országokkal kapcsolatban a kulturális együttműködést hangsúlyozta, főként a Szovjetunióval, de emellett nem kívánta felszámolni a korábbi nyugati összeköttetéseket és intézményhálózatot sem.

A békeszerződés aláírását követően enyhült a diplomáciai légkör, és új erőre kaptak a tudományos kapcsolatok. 1947 szeptemberében a minisztérium leiratban közölte, hogy a Londonban kutatók részére tudósotthon nyílt.³¹ Ezzel párhuzamosan kiépült a szovjet

²⁴ UJVÁRY 1993. 19.

²⁵ A kitelepülést Németországban dr. Ferenczy István nyilvános rendes tanár vezette miniszteri biztосként. 1944. febr. 14-én a Breslauban lévő férfighallgatókat be akarták sorozni. Rajniss Ferenc kultuszminiszter vizsgálatot követelt a sorozás miatt és ezt írta Ferenczynek: „*A nemzetvezető a magyar szellemi élet nemességének tekint a kitelepített ifjakat, s nem kívánja harcbavetésüket, mert van elegendő emberünk a tanulmányaikat folytató ifjak nélkül is.*” TELEKI 1974. 263–265. Szálasi Ferenc kultúrpolitikai elképzeléséről lásd: VONYÓ 2003. 117–118.

²⁶ Az ideiglenes kormánynak az ország diplomáciai elismertetésére tett lépéseiről, valamint gazdasági, kereskedelmi, kulturális, tudományos és sportkapcsolatairól: VIDA 2002. 112–114.

²⁷ PTE EL VIII. 104. b. 15/1944–45. (209/1944–45. előirata). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kultuszminisztere gr. Teleki Géza (1944. december 22–1945. november 13.). BÖLÖNY 1978. 71.

²⁸ BÖLÖNY 1978. 72–73. A kultuszminiszteri tárcát Keresztury Dezső irányította a Tildy Zoltán, majd a Nagy Ferenc által vezetett nagykoalíciós kormányban (első ciklusa: 1945. november 15. – 1946. december 6., második ciklusa: 1946. december 6. – 1947. március 14.). ROMSICS 2000. 319.

²⁹ Idézi: MANN 2004. 104–105.

³⁰ Idézi: MANN 2004. 105.

³¹ Society for Visiting Scientist, 5. Old Burlington Street, London, PTE EL VIII. 104. b. 411/1946–47., 1947. ápr. 27.

érdekszférába tartozó országokkal az új kulturális intézményrendszer. Ortutay Gyula³² minisztersége alatt megkezdődött a felsőoktatás szocialista átalakítása.³³ Az orosz nyelv-
oktatás politikai jelentőségéről szóló beszédében hangsúlyozta: „*Szükségtelen magyarázni, hogy a szovjet–magyar kapcsolatok legjobb lehetőségét adja kezünkbe az orosz nyelvtanítás, s e kapcsolatok kimélyítésén munkálkodni elsődrendű feladat. Azt sem kell itt az eddigiek során részleteznem, hogy a tudomány, ipari, mezőgazdasági szervezés legkülönbözőbb területén elmaradottságunkat a szovjet kutatások és eredmények megismerésével hogyan tudjuk behozni.*”³⁴ Ezt követően az egyetemnek önálló külkapcsolati tevékenységét előbb rendeletekkel korlátozták, majd 1949 októberétől teljesen a Kultúrkapcsolatok Intézete alá rendelték.³⁵

A lektorok alkalmazásának körülményei

Az idegennyelvek egyetemi oktatását vizsgálva az Erzsébet Tudományegyetemen nem beszélhetünk a mai értelemben vett lektorátusról egészen az 1930-as évekig. Kezdetben csak egy-egy lektor alkalmazása történt, akit valamelyik idegen nyelvi tanszékhez osztottak be.

Az egyetem megalakulásakor a debreceni és pozsonyi tudományegyetemeknek kiadott, ideiglenesnek szánt szervezeti szabályzat 13.§-a még csak megengedőleg nyilatkozott az idegennyelv oktatásáról: „*A tanítók³⁶ nem valamely tudományokat, hanem művészetet, vagy gyakorlati ügyességet tanítanak. A tanítók keizárólag gyakorlati elsajátítás céljából élő nyelveket is taníthatnak.*”³⁷ Az egyetem pozsonyi időszakában a Jog- és Államtudományi Kar alkalmazásában csak egy nyelvtanár neve merült fel a forrásokban.³⁸

A bölcsészkar felállítását követően³⁹ az idegennyelvek tanítása annak irányítása alá tartozott. A szabályzatban foglaltak szerint a lektornak jelentkező nyelvi tudását az adott nyelvi tanszék nyilvános rendes egyetemi tanára⁴⁰ vizsgálta meg, és az ő véleménye került a kari tanács elé, majd a kar felterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter adott engedélyt az alkalmazásra. Az általunk ismert dokumentumokban csak egy olyan esetről tudunk, amikor a minisztérium nem járult hozzá egy lektor alkalmazásához, és helyette mást bízott meg.⁴¹ Abban az esetben, ha olyan nyelvből volt jelentkező, amelyet nem

32 (1947. május 31.–1950. február 24.) BÖLÖNY 1978. 73.

33 MANN 2004. 106.

34 Idézi: MANN 2004. 111.

35 PTE EL VIII. 104. b. 144/1949–50., 1949. okt. 18.

36 A szövegben használt tanító szó valójában középiskolai tanárokat jelölt. A szabályzat megfogalmazója ezzel a kifejezéssel különböztette meg az egyetem kötelékébe tartozó rendes és rendkívüli egyetemi tanároktól a megbízással működő nyelvtanárokat.

37 MRT 1914. 2185.

38 Lásd: 2. táblázat. PTE EL VIII. 1. a. 1918/19. tanév V. rendes ülés. 1919. jan. 16., 4. pont

39 A Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar tanárait 1918. március 10-én nevezték ki, a kar megalakulására 1918. március 17-én került sor. KOVÁCS 2012. 15.

40 A bölcsészkar tanszékei ekkor általában egyfősek voltak, egyetlen egyetemi nyilvános rendes tanár látta el az oktatási feladatokat.

41 A megüresedett francia lektori posztra jelölt korábbi lektort, Gedeon Endrét a minisztérium elutasította, és helyette Dodek Györgyöt a Pécsi Pedagógiai Főiskola francia tanárát bízták meg. PTE EL VIII. 104. a. 1948/49. tanévi III. rendes tanácsülés. 1948. nov. 29., 11. pont; 1948/49. tanévi IV. rendes tanácsülés. 1948. dec. 22., 5. pont

oktattak az egyetemen, akkor a kar külső véleményét kért a jelöltről.⁴² Az első lektorok az egyetem székhelyén állással rendelkező középiskolai tanárok voltak, akik önként, és általában tiszteletdíj igénye nélkül, maguk ajánlkoztak az állásra, de arra is találtunk példát, hogy a bölcsészkar egy másik városban tanító középiskolai tanár áthelyezési kérelmét támogatta.⁴³

A lektoroknak a minisztérium az egyetem költségvetésében nem irányzott elő tiszteletdíjat, honoráriumukat a miniszter állapította meg és utaltatta ki. Ugyan sok esetben maguk a jelentkezők úgy ajánlották fel szolgálataikat, hogy nem kértek érte külön díjazást, ha a kar mégis úgy ítélte meg, az egyetem tanácsától kérhetek részükre fizetést. Az egyetem vagy a tanárok tandíjjutalékából fizetett a lektoroknak elvégzett munkájukért,⁴⁴ vagy a kultusztárcához terjesztette fel igényét. Az ellenszolgáltatás nélkül oktató lektorok feltehetően a pozíció társadalmi elismertsége miatt adták be jelentkezésüket, vagy abban bíztak, hogy munkájukat nem hagyják anyagi elismerés nélkül. Ez a feltevés néhány esetben nem igazolódott, ami több nézeteltéréshez is vezetett.⁴⁵ Kivételt képeztek ez alól a külföldi lektorok, akiknek vagy a saját országuk kormánya fizette a munkadíjukat, vagy a minisztérium biztosította és utalta ki számukra a megállapított összegeket.

A bölcsészkar 1941-es megszüntetéséig a kar alkalmazásában tizennyolc középiskolai tanár, valamint tizenhárom tanári diplomával rendelkező külföldi állampolgár működött idegennyelvi lektorként. Ezt követően a jogi kar alá tartozó lektorok közül 1949-ig tíz magyar (ebből kettő korábban a bölcsészkaron) és négy külföldi lektor tanított. A soproni Evangélikus Hittudományi Karon az élő nyelvek közül a német és a szlovák oktatása volt alapvető a felekezethez tartozó nemzetiségek anyanyelvének megfelelően. A karon 1923–1948 között négy német, két szlovák és 1947 őszétől két angol lektor tevékenykedett.

Az idegennyelv-oktatás tendenciái 1918–1949 között

Az egyetem pozsonyi indulásakor a jogászhallgatók idegennyelvi képzése nem kapott nagy hangsúlyt a képzési programban. 1915-ben a jogi oktatás reformjával kapcsolatban megfogalmazott jog- és államtudomány kari javaslatban sem szerepelt a hallgatók nyelvtanulása.⁴⁶ Ennek ellenére a hallgatóknak lehetősége volt a francia, angol és olasz nyelv elsajátítására.⁴⁷

42 Bán János török és arab lektornak jelentkezett. Bán nyelvi felkészültségéről dr. Németh Gyula budapesti tanár adott véleményt az egyetem vezetésének. PTE EL VIII. 107. e. 21/1931–32.

43 Támogatták dr. Müller Lipót Pécsre helyezését, aki a székesfehérvári főgimnázium tanára volt. PTE EL VIII. 107. e. 54/1924–25.

44 PTE EL VIII. 107. e. 202/1927–28. Az 1928/29. tanévben dr. Gedeon Endre francia, Hankó Márton angol lektorok 100-100, Hang Dániel angol lektor 200 pengő tiszteletdíjat kapott félévente. PTE EL VIII. 107. e. 109/1928–29.; 205/1928–29.

45 Dr. Vörös Márton esetében az 1932/33. tanév II. félévre szóló tiszteletdíjáról történt lemondó nyilatkozata okozta a félreértést. A kar ez alapján alkalmazta az 1934/35. tanév I. félévre is, amivel ő nem értett egyet. PTE EL VIII. 107. e. 96/1934–35.

46 PTE EL VIII. 1. a. VKM 156.669/1914. sz. Dr. Jankovich Béla kultuszminiszter leirata a jogi oktatás reformja tárgyában. A kar 1915. március 1-jén, 11-én, 12-én és 15-én tartott ülésén tárgyalta az ügyet, és 50 oldalas javaslatot terjesztett fel. PTE EL VIII. 1. a. A Jog- és Államtudományi Kar felterjesztése a jogi oktatás reformja tárgyában.

47 Lásd: 1. táblázat.

A Pozsonyból távozásra kényszerített Erzsébet Tudományegyetem 1920 februárjától Budapesten folytatta működését,⁴⁸ ahol az angol nyelvi képzést a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem alkalmazásában álló nyelvtanár működésével biztosították a két egyetem együttműködése keretében.⁴⁹ Az egyetem önálló budapesti időszaka alatt csak angol nyelvet tanulhattak a beiratkozott hallgatók.

A kulturális kapcsolatok kiépítésére tett budapesti kezdeményezések⁵⁰ után az egyetem Pécsre helyezését⁵¹ követően, igazodva a kultusztárca törekvéséhez egyre nagyobb teret biztosított a nyelvtanulásnak. A lehetőségeknek kezdetben a jelentkező nyelvtanárok által ismert nyelvek száma és az anyagi források szűkössége szabott határokat. Később a jelentkezők számának növekedésével az egyetem vezetése határozhatta meg az oktatott nyelveket és az alkalmazott lektorok számát.

Az idegennyelvtudás jelentőségét elsőként Birkás Géza hangsúlyozta 1923-ban a bölcsészkarnál francia lektori állásra jelentkező Fail Jagelló kérvényének felterjesztésében: „Tekintettel, hogy rendkívül fontosnak tartom, hogy nemcsak karunk hallgatóinak, hanem a jogi és orvosi kar hallgatóinak is mielőbb alkalom adassék a modern idegen nyelvek elsajátítására, s hogy evégből karunkon idegen nyelvi lektorok minél nagyobb számban alkalmaztassanak.”⁵² Egy másik felterjesztésből az is kitűnt, hogy nem csak a professzorok, hanem a hallgatók is fontosnak tartották a nyelvtanulást: „Karunknak ez idő szerint nincsen [német] lektora, pedig a német nyelv tanulás lehetőségét nemcsak a bölcsészhallgatók, hanem a jog és orvostanhallgatók [is] keresik a bölcsészkaron.”⁵³

Az 1924/25. tanévtől francia, német és angol nyelvórákat hirdettek meg mind a három kar hallgatóinak.⁵⁴ 1926-tól kezdve a külföldi lektorok bekapcsolódásával ismét választható lett az olasz, valamint egy félév erejéig a finn és az észt nyelvek. A külföldi szervezetek és kormányok anyanyelvi lektorok küldésével igyekeztek előmozdítani a kul-

48 Kezdetben csak a Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Kar, majd ősztől az Orvostudományi Kar is áttelepült. A jogi kar 1921 ősztől követte őket szintén Budapestre annak ellenére, hogy korábban engedélyt kapott az 1921/22-es tanév befejezésére Pozsonyban. A budapesti időszakban 1920–1921 folyamán, másfél tanéven keresztül a kolozsvári és a pozsonyi tudományegyetem vezetése és oktatói kara együttműködött, a közös irányítás keretében tanácsaik is közösen üléseztek. Az egyetem történetére vonatkozóan: POPÉLY 2001. 379–394., BENKE 2000; LENGVÁRI 2004. 83–92., ROZS 2003. 35–48., SZABÓ 1940.; FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011.

49 Lásd: 2. táblázat.

50 Külföldi konzulátusokhoz írt kérelmek, valamint a tengeren túl élő magyarokkal történt kapcsolatfelvétel. PTE EL VIII. 1. a. 1919/20. tanév II. rendes tanácsülés. 1920. ápr. 3., 16. pont Jelentés a holland királyi kormányhoz beadott segélykérelemről; PTE EL VIII. 1. a. 1919/20. tanév III. rendes ülés 1920. jún. 12. A külföldi konzulátusokhoz írt segélykérelem és a holland segély szétosztásáról jelentés. Vö. SZTANA–KOVÁCS (kézirat). PTE EL VIII. 101. b. 164/1920–21.

51 Az országgyűlés Vass József kultuszminiszter betérjesztésére az 1921. évi XXV. törvényekben mondta ki az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre helyezését. MANN 1997. 22. Az egyetem tanszékeit és intézeteit végül a volt állami főreáliskola Rákóczi út 80. szám alatt található épületben helyezték el. 1923. október 14-én a Jog- és Államtudományi, illetve Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Karok teljes egészükben, valamint az Orvostudományi Kar két alsó évfolyama kezdte meg az 1923/24-es tanévet. Ugyancsak az 1923/24. tanévben kezdte meg működését az egyetem negyedik karaként a Sopronban működő Evangélikus Hittudományi Kar.

52 PTE EL VIII. 107. e. 165/1923–24.

53 Dr. Thienemann Tivadar felterjesztése dr. Müller Lipót székesfehérvári főgimnázium tanár áthelyezési kérelme tárgyában. PTE EL VIII. 107. e. 54/1924–25.

54 Lásd bővebben: 2. táblázat.

turális közeledést. Elsőként 1925-ben a francia kormány jelezte szándékát, hogy lektort küldene Pécsre.⁵⁵ Erre végül nem került sor; hogy ebben mennyire játszott szerepet a diplomáciai kapcsolatokban bekövetkezett törés, az további kutatások tárgyát képezi.

A diplomáciai közeledés Németországhoz és Olaszországhoz hatással volt az egyetemi kapcsolatok alakulására is.⁵⁶ Ennek markáns példája, hogy az első külföldi lektort maga Klebelsberg kultuszminiszter jelentette be az egyetem vezetéséhez intézett leiratában: „*A nemzetek közötti tudományos kapcsolatok kimélyítése érdekében tett intézkedéseim kapcsán sikerült kieszközölnöm, hogy az olasz kormány a magyar egyetemi hallgatóknak az olasz nyelvben való intenzívebb kiképzését lehetővé teendő saját költségén vidéki egyetemeinken lektori teendők végzésére egy-egy olasz középiskolai tanárt, további intézkedésig rendelkezésre bocsát.*” Ezzel szemben német részről a nagykövetség ajánlott lektort a VKM-nek.⁵⁷ Ettől fogva a német és olasz lektorok jelenléte állandósult az Erzsébet Tudományegyetemen a negyvenes évek közepéig.

A fentiekől eltérően a finn–észt anyanyelvi lektor alkalmazása a bölcsészkar indítványára történt, így a VKM nem biztosított részére sem lakáspénzt, sem tiszteletdíjat. A finnakkal történt kapcsolatfelvételben a finn–magyar rokonság felértékelődése játszott nagy szerepet. Ez a közeledés az Erzsébet Tudományegyetemen nem korlátozódott csupán az egy félévre szóló nyelvi képzésre, hanem kiterjedt a kölcsönös látogatásokra, a kiadványcsere, valamint a vendégelőadói és ösztöndíjrendszerre is.

Az 1929/30. tanévben már hét lektor dolgozott a bölcsészkar kötelékében.⁵⁸ Ekkor német, francia, angol és olasz nyelveket tanulhattak az egyetem hallgatói. 1932-től a francia nyelv oktatói száma is két főre nőtt Josianne Champard Pécsre érkezésével.⁵⁹ A képzést tovább bővítették, figyelembe véve az egyetem vonzáskörzetében fennálló etnikai viszonyokból eredő igényeket. Ezért az 1929/30-as tanév végén dr. Holub József felterjesztésében a horvát és szerb nyelv oktatásának engedélyezését kérte: „*Egyetemünk nagy hiányát érzi annak, hogy mindeddig nem történt gondoskodás arról, hogy a horvát-szerb nyelv megtanulására hallgatóinknak alkalmat adhassunk. Baranya megyében, de a Dunántúl egyéb részeiben is számos horvát, szerb és sokác helység van. S így nagyon kívánatos volna, hogy a jórészt e vidéken elhelyezkedni készülő hallgatóinknak alkalmat nyújthassunk legalább a horvát, illetve szerb nyelv elemeinek elsajátításához.*”⁶⁰

Az 1930-as években a szerb és a horvát mellett új nyelvként került be az oktatásba a svéd, és ismét elérhetővé vált a hallgatóknak a finn nyelv is. A téma további vizsgálata során azt állapíthattuk meg, hogy az olasz és a német nyelv tanítása egyre kiemeltebb szerepet kapott az egyetemen. Jól mutatja ezt, hogy összesen négy olasz és – volt olyan tanév, amikor – két német anyanyelvi lektor is működött az egyetemen. 1936-ban Josianne Champardnak a budapesti francia nagykövetségre rendelését követően a bölcsészkar azt

55 PTE EL VIII. 107. e. 72/1925–26. Ugyancsak sikertelen volt a Cambridge University Scholastic Agency Ltd. kísérlete angol lektor küldésére.

56 A magyar külpolitika hatása 1927-től markánsan megjelent az egyetemi tanács döntéseiben is. KOVÁCS 2010. 286–288.

57 PTE EL VIII. 107. e. 273/1928–29.

58 Lásd: 2. táblázat.

59 A lektornőt, aki a párizsi La Centre d'Études Hongroises és a francia külügyminisztérium közvetítésével érkezett az egyetemre, az Erzsébet Kollégiumban szállásolták el, ahol szintén tartott nyelvrókat a hallgatóknak. PTE EL VIII. 107. e. 80/1931–32.; 126/1931–32.; 34/1932–33.

60 PTE EL VIII. 107. e. 370/1929–30.

feltételezte, hogy a francia kormány nem küld több lektort,⁶¹ ezért helyét a Pécssett élő Alex de Loviaguinnal (Loviaguin Sándor) töltötték be.⁶²

Sem a háború kitörése, sem az egyetem szerkezetében bekövetkezett változás⁶³ nem befolyásolta az idegennyelvek oktatását az egyetemen. A választható nyelvek száma nem csökkent, hanem nőtt. 1941-től az orosz⁶⁴ és 1942-től a bolgár⁶⁵ nyelv is választhatóvá vált. A német és olasz anyanyelvi lektorok jelenléte 1943-ig folyamatos volt.

A háború befejezését követően sem tapasztalható nagymértékű változás az oktatott nyelvekben. Mindenesetre az orosz nyelv súlyának növekedését jelzi, hogy Loviaguin Sándor vezetésével 1945. október 18-án megkezdte működését a Pécsi Orosz Intézet.⁶⁶ Emellett az országos tendenciához is igazodva 1946 őszétől eszperantó lektor működését engedélyezte az egyetem tanácsa.⁶⁷

Az 1948–49-es év fordulópontot jelentett az ország életében. A belpolitikai változások hatására természetesen a nyelvtanításban is mindinkább az orosz nyelv vált egyeduralmúvá az egyetemeken, kötelező bevezetésére 1949 őszén került sor.⁶⁸

A kultusztárca és az Országos Ösztöndíjtanács elvárásai a lektorátusi nyelvtanítással szemben

A korábban már említett ösztöndíjprogram részeként 1927-ben felállították az Országos Ösztöndíjtanácsot.⁶⁹ A kezdeti időszakban az ösztöndíjpályázatok nagyrészt kihasználatlanok maradtak, és a kevés benyújtott pályázat többsége is eredménytelen volt. Az 1926/27-es tanévben a legtöbb pályázatot (hetet) az orvosi kar hallgatói nyújtották be, a

61 PTE EL VIII. 107. e. 20/1936–37.

62 PTE EL VIII. 107. e. 20/1936–37. Az iratokban szereplő Loviaguin azonos Alekszandr Lovjaginnal, aki a Vrangel-hadsereg menekült tisztjeként érkezett Magyarországra és telepedett le Pécssett. 1934-ben megkapta a magyar állampolgárságot. Személyének azonosításáért és az 1945 utáni tevékenységéről szóló forrásokért ezúton szeretnék köszönetet mondani dr. Kolontári Attilának, a Kaposvári Egyetem docensének.

63 A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar ideiglenes szüneteltetésével az egyetemi lektorok ismét a Jog- és Államtudományi Kar irányítása alá kerültek. Az 1940. évi XXVIII. tc. „3. § (1) A Magyar Királyi Tiszta István Tudományegyetem bölcsészeti- nyelv- és történettudományi karán a természettudományi és matematikai tanszékek működését, továbbá a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem bölcsészettudományi karának, valamint a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem jog- és államtudományi karának működését az 1940/41. tanévtől kezdve a további törvényes intézkedésig átmenetileg szüneteltetni kell.” [http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8142 – 2012.09.03.] Bővebben: Kovács 2013. 26.

64 PTE EL VIII. 104. a. 1940/41. tanévi X. rendes tanácsülés. 1941. jún. 17., 13. pont

65 PTE EL VIII. 104. a. 1942/43. tanévi VI. rendes tanácsülés. 1943. márc. 3., 1. pont

66 Az első ilyen intézet volt Magyarországon. AVPRF. F. 077. Op. 25. Por. 45. P. 115. 90. Loviaguin 1945-ben a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Össz-szövetségi Társaságához fordult levélben és jelezte, hogy orosz kulturális központot szeretne létrehozni a pécsi egyetemen. Könyveket és brosrákat kért, hogy „szertefoszlatthassa az itt uralkodó ostoba és hamis képet a Szovjetunióról.” GARF F. 5283. D. 114. 54–56.

67 PTE EL VIII. 104. a. 1945/46. tanévi VI. rendes tanácsülés 1946. máj. 6., 14. pont 1926-ban az egyetem vezetése már egyszer elutasította az egyesület hasonló beadványát, mivel a bölcsészkar akkor nem tartotta időszerűnek a tárgyalását. PTE EL VIII. 107. a. 1925/26. tanévi V. rendes tanácsülés. 1926. febr. 13., 23. pont dr. Molnár Kálmán prodékán véleményes jelentésében messzemenőig támogatta a javaslatot, saját személyes példáját is felhozva. PTE EL VIII. 104. b. 342/1945–46.

68 PTE EL VIII. 104. b. 168/1949–50. Az oktatáshoz Nina Potapova nyelvkönyvét használták. PTE EL VIII. 104. a. 1949/50. tanévi VI. rendes tanácsülés. 1950. márc. 2. Elnöki hatáskörben elintéztett ügyek, 1. sz. melléklet

69 1927. évi XIII. törvénycikk. UJVÁRY 1993. 17. A pályázatok lefolyásáról lásd: UJVÁRY 1993. 18.

jogi karról ketten jelentkeztek. Az 1928/29-es tanévben a hat jelentkező joghallgatóból négyen nyerték el a helyeket. Ez a létszám a kar 653 fős hallgatói létszámának az 1%-át sem érte el.

Ennek háttérben feltehetően a gyenge nyelvtudás állt, amely kiderült az Ösztöndíjtanács több átiratából is. 1929 decemberében a Jog- és Államtudományi Kar dékánjához intézett levelében a tanács elnöke a vallás- és közoktatásügyi miniszternek azt a szándékát tolmácsolta, hogy a jogázhallgatók részére több olaszországi és angliai ösztöndíjat kíván biztosítani. Ezért a tudományegyetemek jogi karainak vezetését felkérték, hogy hallgatóikat buzdítsák a két nyelv tanulására. Ebből kifolyólag a kar dékánja, dr. Molnár Kálmán a következő felhívást tette közzé: „[...] *Hogy karunk ennek az óhajtnak eleget tehesen, felszólítom a szemináriumokban dolgozó Joghallgató Ifjúságunkat, hogy különös gondot fordítsanak az angol és olasz nyelv tanulására oly módon, hogy a filozófiai karokon az angol és olasz nyelvi tanulmányokban résztvegyenek [sic!], s ezáltal idejében olyan nyelvkészséget sajátítsanak el, amelynek alapján tanulmányaik befejezése után a római Collegium Hungaricumban [sic!] illetve Angolországba ösztöndíjjal kiküldhetők legyenek.*”⁷⁰

Az Ösztöndíjtanács 1930 októberében a bölcsészkar dékánjának küldött átiratában már annak a gyakran felmerülő panasznak adott hangot, „*hogy [a hallgatók] kellő nyelvkészség nélkül mennek külföldre s ösztöndíjas évük egy része elvész azszal, hogy magukat az idegen nyelvben kell tökéletesíteniük.*” Ezért kilátásba helyezték, hogy a továbbiakban csak olyanok jelentkezését fogadják majd el, akik folyékonyan beszélnek a célszág nyelvét. Felkérték a karokat és az oktatókat, hogy hívják fel erre a hallgatóság figyelmét, és buzdítsák őket a nyelvtanulásra.⁷¹ Dr. Tolnai Vilmos, a kar dékánja a másik két kar dékánjához intézett átiratában kérte, hogy a tanrendjeik végén a következő mondatot szerepeltessék: „*Az idegen nyelvi előadásokat lásd a bölcsész-, nyelv- és történettudományi Kar [sic!] tanrendjében.*”⁷²

Az idegen nyelvi képzettség színvonala valószínűleg nem mutatott javulást az 1930/31. tanévben sem, mivel az Ösztöndíjtanács 1931 januárjában újabb levéllel fordult a bölcsészkarokhoz a nyelvvizsgák megszigorítása tárgyában. Arra kérték a vizsgákat lefolytató professzorokat, hogy „*az eddiginél szigorúbb mértékkel méltóztatassanak ítéletet mondani a pályázók nyelvtudása felett és a nyelvi bizonyítványt csak olyanoknak szíveskedjenek kiadni, akikért feltétlen garancia vállalható arra nézve, hogy kellő nyelvismereteik folytán a külföldi nyelven való tanulás szükségére semmiképpen nem fogja gátolni ösztöndíjjal végzett munkájukban való sikeres előmeneteliüket.*”⁷³

A felhívás eredménytelenségét mutatja az a tény, hogy a tanács vezetősége 1931 májusában a pályázatokkal kapcsolatos nyelvvizsgák új rendjét dolgozta ki. Az új metódust 1932 márciusában küldték meg a bölcsészettudományi karoknak. A vizsgákat a következő év február 27-ig kellett lebonyolítani. A korábbiakkal szemben a hallgatónak nem adtak ki bizonyítványt, hanem az eredményt közvetlenül az Országos Ösztöndíjtanácsnak továbbították. Újdonság volt a nyelvvizsga osztályzással történő értékelése (1-kitűnő, 2-jó, 3-megfelelő, 4-meg nem felelő). Ekkor is a legszigorúbb elbírálásra kérték fel az okta-

70 PTE EL VIII. 104. b. 294/1929–30.

71 PTE EL VIII. 107. e. 67/1930–31.

72 PTE EL VIII. 107. e. 67/1930–31.

73 PTE EL VIII. 107. e. 190/1930–31.

tókat, hangsúlyozva, hogy a nehéz gazdasági helyzet miatt az országnak mekkora áldozatot jelent az ösztöndíjas helyek fenntartása és az esetlegesen nem megfelelő hallgatók kiküldése. Az elvárások ilyen megfogalmazása nemcsak a vizsgáztatás rendjében hozott változást, hanem – mint a fentiekben láthatjuk – arra is ösztönözte az egyetem vezetését, hogy a hallgatóknak minél szélesebb körű lehetőséget biztosítson a nyelvtanulásra.

A lektorok tevékenysége

A nyelvórákat kezdetben az egyetem Rákóczi úti épületében a késő délutáni órákban tartották, ami a hallgatók, a tanárok és a terembeosztás szempontjából is a legelfogadhatóbb megoldás volt.⁷⁴ A hallgatói létszám növekedésével a teremhiány problémája fokozódott, ezért az oktatók engedélyt kaptak, hogy óráikat néhány esetben az egyetemen kívül tartsák meg. A bölcsészkar igyekezett az összes kar hallgatójának elérhetővé tenni a nyelvi képzést. Az 1920-as évek derekától például az orvostanhallgatók részére a Szemészeti Klinika előadótermében hirdettek meg órát. A lektorok számának növekedésével bővült a specializáció lehetősége is. A hallgatói igényeket figyelembe véve külön szaknyelvi órákat tartottak a jog- és orvostanhallgatóknak.⁷⁵ Támogatták a kollégiumi nyelvtanulást is további ingyenes nyelvórák biztosításával.⁷⁶ Az egyetemre érkező anyanyelvi lektorok kezdetben a nyelvszakos hallgatók képzésébe kapcsolódtak be, a kar alkalmazásában álló középiskolai tanárok pedig a nem nyelvszakos hallgatók igényeit elégítették ki.

Arról, hogy melyik karról hány hallgató élt a nyelvtanulás lehetőségével, igen kevés adat maradt fenn, így erről – egyéb kimutatások híján – csak az iratkozási könyvek teljes körű feldolgozásával nyerhetnénk képet. Mindemellett van néhány adatunk arra vonatkozóan, hogy az egyes nyelvek népszerűsége korszakonként eltérő volt. A francia nyelv iránti érdeklődés az 1926/27-es tanévben megugrott, emiatt és a francia szakos hallgatók számának megnövekedése miatt dr. Birkás Géza, a francia intézet vezetője dr. Müller Lipót személyében egy második francia lektor megbízását javasolta.⁷⁷

Ugyancsak ettől a tanévtől az angol nyelv is nagy népszerűségnek örvendett,⁷⁸ de ez az 1930-as évek derekára alábbhagyott. Ezzel az indoklással a bölcsészkar a londoni

⁷⁴ Ez természetesen csak az általános, a nem nyelvszakosoknak szóló órákra vonatkozott. A lektorok bekapcsolódtak a nyelvszakos hallgatók képzésébe is.

⁷⁵ Dr. Puhér Ferenc az 1931/32. tanév második félévében német társalgási gyakorlatokat hirdetett meg kezdő és haladó szinten a jogász- és orvostanhallgatóknak. Dr. Hang Dániel az 1933/34. tanév második félévében a jogászok részére angol kezdő és haladó órákat tartott. Majd ezt követően dr. Gerhard Röhl, aki az 1939/40. tanév második felétől dolgozott az egyetemen, német kereskedelmi levelezést és kezdő német orvosi nyelvet oktatott heti két-két órában. TANREND 1931/32. II.; TANREND 1933/34. II.; TANREND 1940/41. I.

⁷⁶ Josianne Champard a párizsi Centre d'Études Hongroises és a francia külügyminisztérium közvetítésével érkezett az egyetemre, az Erzsébet Kollégiumban szállásolták el, ahol nyelvórákat tartott a hallgatóknak. PTE EL VIII. 107. e. 80/1931–32.; 126/1931–32.; 34/1932–33.

⁷⁷ Így Gedeon Endre a heti négy órájából kettőt a francia szakos, kettőt más szakos hallgatók oktatására fordíthatott. PTE EL VIII. 107. e. 119/1926–27.

⁷⁸ Hankó Márton angol lektornak kérelmet kellett benyújtania, hogy magas számú hallgatószámát három csoportban oktathassa. Az angolul tanulók száma összesen negyvennyolc fő volt, ebből harmincöt kezdők voltak. PTE EL VIII. 107. e. 86/1926–27. Az 1926/27-es tanév első félévében a hittudományi karra 72 fő, a jogi karra 452 fő, az orvosi karra 442 fő és a bölcsészkarra 116 fő iratkozott be. SZABÓ 1940. 213., 133., 150., 175.

követségen jelentkező skót származású pap, John C. Gunn angol lektori alkalmazását,⁷⁹ valamint később a jogi kar professzorának, dr. Krisztics Sándornak hasonló tárgyú javaslatát is visszautasította. Krisztics, mint írta, azért fordult a rektorhoz, mert „*egyetemünkön az angol nyelv és irodalom teljesen elhanyagolt állapotban van*”. Levelében H. H. W. Pulleine kapitány pécsi látogatásáról tett említést, aki felajánlotta, hogy Sir Robert Gower⁸⁰ segítségével az angol kormányjal lektort küldet az egyetemre. A bölcsészkar dr. Koszó Jánost kérte fel véleményes jelentés elkészítésére. Határozatukban visszautasították Krisztics professzornak az angol nyelv oktatására vonatkozó állítását, mivel évek óta heti két-két órában kezdő és haladó szintű angol nyelvórákat tartottak a hallgatóknak. „*A hallgatóság érdeklődése sem túl nagy a kezdők és haladók össz létszáma [sic] sobasem haladta meg az egy tucatot, mely számban mindhárom kar (jogi, orvosi, bölcsész) bennfoglaltatik. Az úgynevezett haladók is csak kevésbé bírják a nyelvet. Úgy hogy angol nyelvű angol irodalmi előadásokat hallgatni egyikőjük sem lenne képes.*”⁸¹ Ezért a kar túlzottnak tartotta egy angliai lektor alkalmazását, főként annak a fényében, hogy a javaslatban nem volt szó a tiszteletdíj forrásáról.

Az egyetem szolgálatában álló nyelvtanárok tevékenysége néhány esetben nem korlátozódott csak a hallgatók nyelvi képzésére.⁸² Az egyetemen kívüli órátartásra külön engedélyt kértek az egyetem vezetésétől.⁸³ A lektorok munkájáról nem maradtak fenn értékelések. Tevékenységüket igyekeztek honorárium kieszközlésével elismerni, illetve azzal, hogy több féléven keresztül alkalmazták őket.

Egyetlen esetet ismerünk, amikor egy lektor elmozdítását kezdeményezték. A munkáját 1932 tavaszán megkezdő, a fentiekben többször említett Josianne Champard lektornő működésével kapcsolatban nem találtunk semmi kifogásra utaló iratot, de 1934 januárjában az egyetem tanácsától megkeresés érkezett dr. Birkás Gézához.⁸⁴ Ebben arra kérték, hogy a lektornő helyébe „*egy született francia férfi lektor kiküldése iránt tenné meg a hivatalos lépéseket.*” Az ügy folytatásáról nincs adatunk, az előadóív üres maradt,⁸⁵ és a lektornő 1936-ig tanított az egyetemen.

A lektori kar átalakítása 1947-től vette kezdetét. Ekkor került sor az első személycserére,⁸⁶ illetve a fentiekben már ismertetett minisztériumi beavatkozásra a lektori kinevezésben.⁸⁷ Az egyetem az 1949/50. tanévvel valóban korszakhatárhoz érkezett. A korábban négykarú intézmény már 1941-ben elvesztette bölcsészkarát, 1950-ben a soproni

79 PTE EL VIII. 107. e. 201/1937–38.

80 A magyarbarát angol képviselők vezetője. PTE EL VIII. 107. e. 264/1938–39.

81 PTE EL VIII. 107. e. 264/1938–39.

82 Természetesen fő foglalkozásukon túl.

83 Fambri Gábor egyetemen kívüli órátartása. PTE EL VIII. 1. a. 1918/19. tanév IX. rendes ülés. 1919. máj. 15., 13. pont Josianne Champard négy évig élt és tanított Pécsen. A városi polgároknak az Alliance Francaise kötelékében 2–2 órában a rektor és a jogi kari dékán engedélyével az egyetem épületében tartott nyelvórákat. PTE EL VIII. 107. e. 146/1933–34.; 97/1934–35.

84 A francia nyelvi tanszék vezetője.

85 PTE EL VIII. 107. e. 153/1933–34.

86 Loviaguin Sándort elbocsátották, és helyére dr. Boross Istvánné Olga Leontyeva került. PTE EL VIII. 104. a. 1947/48. tanév V. rendes ülés 1948. jan. 21., 1. pont

87 Gedeon Endre helyett Dodek György kinevezése. PTE EL VIII. 104. a. 1948/49. tanévi III. rendes tanácsülés. 1948. nov. 29., 11. pont 1948/49. tanévi IV. rendes tanácsülés. 1948. dec. 22., 5. pont

Evangélikus Hittudományi Kar vált önállóvá, majd 1951. február 1-jétől az orvosi karból létrejött az egészségügyi miniszter hatáskörébe tartozó, különálló Pécsi Orvostudományi Egyetem.⁸⁸

Összegzés

A vizsgált forrásanyag alapján megállapíthatjuk, hogy az Erzsébet Tudományegyetem vezetése az 1918–1949 közötti időszakban végig arra törekedett, hogy hallgatói számára biztosítani tudja a minél szélesebb körű idegennyelv-tanulást. A kül- és kultúrpolitika az 1920-as évek végétől egyre nagyobb mértékben befolyásolta az oktatás eme szegmensét is. Az egyetem kihasználva kulturális kapcsolatait nem riadt vissza az önálló kezdeményezéstől sem, ahogy ezt a finn anyanyelvi lektor meghívása is példázta. Az egyre szorosabb diplomáciai kapcsolatok az olaszokkal és németekkel az egyetemi nyelvoktatásban is meghatározóvá váltak az 1930-as évektől. Az anyanyelvi lektorok nemzetiségi hovatartozását tekintve 1936 után szinte kizárólag csak német és olasz nyelvtanárokról beszélhetünk. Ez a dominancia a háború menetének megváltozásáig és az ország megszállásáig állt fenn. A háború lezárását követő belpolitikai folyamatok hatása is nyomon követhető a lektorátusi rendszer változásaiban. Az irányváltásra 1947-től került sor, amely 1949-ben az orosz nyelv kötelezővé tételével érte el a csúcspontját a vizsgált korszakban.

Nyelv	Tanév/idő intervallum
francia	1918/19.; 1923–1949
angol	1918–1923; 1925–1948
olasz	1918/19.; 1926–1948
német	1924–1949
szlovák	1923–1949
finn	1926/27. II.; 1930–1936
észt	1926/27. II.
szerb	1931–1945
horvát	1931–1945
svéd	1933–1935; 1942–1948
orosz	1941–1949
bolgár	1942–1944
eszperantó	1946–1949

1. táblázat
Az Erzsébet Tudományegyetemen oktatott idegen nyelvek 1918–1949 között

⁸⁸ 283/1950 sz. Miniszter Tanácsi rendelet.

Lektor neve	Kar, tanév	Nyelv	Óra címe, heti óraszám
Fambri Gábor	ETE JÁK, 1918/19.	francia, angol, olasz	
dr. Boros György m. tanár	FJTE BTK, 1920/21.	angol	Angol nyelv kezdőknek – heti 2 óra Angol olvasmányok jeles szerzőktől – heti 2 óra
dr. Németh Sándor tanító	ETE BNyTK, 1922/23. II.	angol	Angol nyelv kezdőknek – heti 2 óra Angol nyelv haladóknak – heti 2 óra
Stráner Vilmos ny. r. tanár	ETE EHK, 1923/24. II.	német	Német nyelvi gyakorlatok – heti 1 óra
Bothár Dániel nyug. ev. líceumi tanár	ETE EHK, 1923/24. II. –1928/29. II.	szlovák	Tót nyelvi gyakorlatok – heti 1 óra
Fail Jagelló	ETE BNyTK 1923/24.	francia	
Karner F. Károly lektor	ETE EHK, 1924/25. I.– 1930/31. I.	német	Német nyelvi gyakorlatok – heti 1 óra
dr. Müller Lipót középisk. tanár	ETE BNyTK 1924/25. I.	francia	
dr. Gedeon Endre	ETE BNyTK 1924/25. II. –1925/26. I. 1926/27. I. 1948/49. I–II.	francia	Francia nyelv kezdők számára – heti 2 óra
Hankó Márton	ETE BNyTK 1924/25. II.– 1930/31. II.	angol	Angol kezdő – heti 2 óra Angol haladó – heti 2 óra Angol nyelv egészen haladók számára
Máté Károly középisk. tanár	ETE BNyTK 1924/25. II.– 1931/32. I.	német	Német nyelv kezdők számára – heti 2 óra
Németh Sámuel c. igazgató	ETE EHK 1925/26. II.	görög	Görög nyelvi gyakorlatok – heti 2 óra
Paolo Calabro	ETE BNyTK 1926/27. II.	olasz	
dr. Pentillä Aarni	ETE BNyTK 1926/27. II.	finn	
dr. Hang Dániel	ETE BNyTK 1928/29. I. 1933/34. II.	angol	Szemelvények angol írók műveiből Angol kezdő joghallgatóknak – heti 2 óra Angol nyelv haladó joghallgatóknak
dr. Pühr Ferenc	ETE BNyTK 1928/29. II. 1931/32. II.	német	Német társalgás – heti 2 óra Német társalgás kezdő Német társalgás haladó jog- és orvostanhallgatóknak

dr. Vándor (Lukič) Gyula	ETE BNyTK 1928/29. II.	olasz	Olasz kezdő – heti 2 óra Olasz haladó – heti 2 óra
	ETE JÁK 1947/48. I.	szerb- horvát	Szerb-horvát nyelv kezdőknek – heti 2 óra Szerb-horvát nyelv haladóknak – heti 2 óra
dr. báró Podmaniczky Pál ny. r. tanár	ETE EHK 1929/30. I.	szlovák	Tót nyelvi gyakorlatok – heti 1 óra
dr. Hanns Jobst	ETE BNyTK 1929/30. II.	német	Előadások és gyakorlatok az újabb német irodalom köréből – heti 3 óra Olvasmányok a német folyóiratok köréből – heti 2 óra
dr. Helmut Greulich	ETE BNyTK 1930/31. I.	német	Olvasmányok és fogalmazási gyakorlatok német folyóiratokkal kapcsolatban – heti 2 óra Gyakorlatok a német próza köréből – heti 2 óra
dr. Wiczzián Dezső	ETE EHK 1930/31. II.	német	Német nyelvi gyakorlatok – heti 1 óra
dr. Ernesto Paternolli	ETE BNyTK 1931/32. I.– 1934/35. II.	olasz	Olasz nyelv haladók részére – heti 2 óra Olvasmányok az újabb olasz irodalom köréből – heti 1 óra
Szabó Aladár	ETE BNyTK 1930/31. I.– 1931/32. II. 1933/34. II.	finn	Finn nyelvtan és olvasmányok – heti 1 óra
dr. Schurig Walter	ETE BNyTK 1930/31. II.	német	Német stilisztika – heti 2 óra
Petróczi (Wernitz) István	ETE BNyTK 1930/31. II.	német	Német kezdő Német haladó – heti 2 óra (Német szaktárgyú bölcsész)
dr. Oppermann Balduin	ETE BNyTK 1931/32. II.	horvát- szerb	Horvát-szerb nyelv kezdőknek – heti 2 óra
Josianne Champard	ETE BNyTK 1931/32. II.– 1936/37. II.	francia	Francia nyelv, jog- és orvostudomány kari hallgatók számára – heti 2 óra Francia társalgási gyakorlatok – heti 2 óra A mai francia irodalom fő képviselői – heti 2 óra Francia művelődéstörténet – heti 2 óra Társalgási gyakorlatok – heti 2 óra Fogalmazási gyakorlatok – heti 2 óra
dr. Vörös Márton	ETE BNyTK 1933/34. I.	svéd	Svéd nyelv kezdőknek – heti 2 óra Svéd olvasmányok haladók részére – heti 2 óra
Fogarassyné Makara Anna Mária	ETE BNyTK 1933/34. II.– 1938/39. II.	angol	Angol nyelv kezdő bölcsészettan hallgatóknak – heti 2 óra Olvasmányok és gyakorlatok a modern angol irodalom köréből – heti 2 óra

dr. Vilhelm Fries	ETE BNyTK 1935/36. I.– 1938/39. II.	német	A XIX. századi német novella és a korabeli képzőművészet stílusa – heti 1 óra Stílusgyakorlatok a novella köréből – heti 2 óra Középfelnémet líra – heti 2 óra
dr. Mayer Erzsébet	ETE BNyTK 1935/36. I.	olasz	Leíró olasz nyelvtan – heti 2 óra
dr. Attilio Meneghelli	ETE BNyTK 1935/36. II.– 1937/38. I.	olasz	Dante – heti 3 óra Gyakorlatok – heti 2 óra Szövegmagyarázatok – heti 1 óra
Loviaguin Sándor	ETE BNyTK 1936/37. II.	francia	Modern francia színház – heti 2 óra Franciaországi földrajz – heti 1 óra Francia társalgás – heti 1 óra
	ETE ÁJK 1942/43. I-1947/48. I.	orosz	Orosz nyelvgyakorlatok – heti 2 óra
Mayerhoffer Júlia	ETE BNyTK 1937/38. II.	francia	Francia nyelvtan – heti 2 óra
Saverio de Simone	ETE BNyTK 1937/38. II.	olasz	Olasz társalgás – heti 3 óra Lettura classici – heti 3 óra
dr. Hugo Moser	ETE BNyTK 1939/40. I.	német	
dr. Gerhard Röhl	ETE BNyTK 1939/40. II.	német	Német nyelv- és stílusgyakorlatok – heti 2 óra Német kereskedelmi levelezés Német orvosi nyelv kezdőknek – heti 2 óra
dr. Bajomi Vilmos	ETE BNyTK 1939/40. II.	angol	Angol nyelv kezdőknek – heti 2 óra Angol társalgás haladóknak – heti 2 óra
dr. Mario Bormioli	ETE BNyTK 1939/40. II.	olasz	Modern írók olvasása és magyarázata – heti 2 óra Neutralità e intervento italiano nella guerra mondiale – heti 1 óra
Pröhle Károly	ETE EHK 1942/43. I.	német	Német nyelvi gyakorlatok
Mayer Móric	ETE JÁK 1942/43. I.	német	Német társalgások kezdők részére Német társalgások haladók részére – heti 2 óra
dr. Faccio Carlo	ETE JÁK 1942/43. I.	olasz	Olasz nyelv Olasz fordítási gyakorlatok – heti 2 óra
dr. Hegedüs Lajos	ETE JÁK 1940/41. I.	angol	Angol nyelv kezdőknek – heti 2 óra Angol regényolvasás haladóknak – heti 2 óra
dr. Kajdi László	ETE JÁK 1942/43. I.	latin	Latin nyelvtan a jogi tanulmányok szolgálatában – heti 3 óra
Jávor Ferenc	ETE JÁK 1942/43. I.	horvát- szerb	Horvát-szerb nyelv – heti 2 óra

Dr. Hoffmann János német birodalmi lektor	ETE JÁK 1944/45. I.	német	Német társalgás kezdőknek – heti 2 óra Német orvosi nyelv – heti 2 óra Német jogi nyelv – heti 2 óra A XX. század német lírájából
dr. Kolozsy Vilmos	ETE JÁK 1944/45. I.	angol	Angol nyelv kezdőknek – heti 1 óra Angol regényolvasás haladóknak – heti 1 óra
dr. Valcsev István	ETE JÁK 1944/45. I.	bolgár	Bolgár nyelv – heti 2 óra
mb lektor		horvát	Horvát nyelv – heti 2 óra
Csaba József ev. líceumi tanár	ETE EHK 1947/48. I.	angol	Angol nyelvi gyakorlatok – heti 3 óra
Dr. Tóth Lászlóné, Simone Guet	ETE JÁK 1947/48. I.	francia	Francia társalgási gyakorlatok – heti 2 óra Francia nyelv kezdőknek – heti 2 óra
Nikola Nicsev	ETE JÁK 1947/48. I.	bolgár	Bolgár nyelv kezdő – heti 1 óra Bolgár nyelv haladó – heti 1 óra
dr. Lajos Gyula	ETE JÁK 1947/48. I.	eszperantó	Eszperantó nyelv és irodalom – heti 2 óra
Próhle Jenő ev. líceumi mb ig.	ETE EHK 1947/48. II.	angol	Angol nyelvi gyakorlatok – heti 3 óra
dr. Boros Istvánné, Olga Leontyeva	ETE JÁK 1947/48. II.	orosz	Orosz nyelv kezdőknek – heti 2 óra Orosz nyelv haladóknak – heti 2 óra Orosz társalgási gyakorlatok – heti 2 óra A XIX. század orosz irodalmának vázlatos áttekintése – heti 1 óra Szemelvények az újabb orosz irodalom történetéből – heti 1 óra

2. táblázat

Az Erzsébet Tudományegyetem nyelvi lektorai 1918–1949¹

RÖVIDÍTÉSEK

FJTE	Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem
JÁK	Jog- és Államtudományi Kar
BNyTK	Bölcsészlet-, Nyelv- és Történettudományi Kar
EHK	Evangélikus Hittudományi Kar (Sopron)

¹ A M. kir. Erzsébet Tudományegyetem Tanrendjei 1920/21. tanévtől 1939/40. tanévig, 1942/43. I., 1944/45. I., A Pécsi Tudományegyetem tanrendje 1947/48, 1948/49.

FORRÁSOK

- ABPRF Arhiv Vnyesnej Polityiki Rosszjiszkoj Federacii/Az Orosz Föderáció Külügyi Levéltára
- GARF 5283. Goszudarsztvenij Arhiv Rosszjiszkoj Federacii/Az Orosz Föderáció Állami Levéltára, 5283. A Külföldi Kulturális Kapcsolatok Össz-szövetségi Társaságának fondja.
- KN *Képviselőházi Napló*, 1935. XVI. kötet. 264. ülés 1937. december 14.
- MRT *Magyarországi Rendeletek Tára, 1914.* Budapest, 1914.
- PTE EL Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Pécs
- VIII. 1. a. A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Rektori Hivatal iratai.
- VIII. 101. a. ETE Rektori Hivatal iratai, A Pécsi Egyetem Tanácsának ülésjegyzőkönyvei.
- VIII. 101. b. ETE Rektori Hivatal iratai, A Rektori Hivatal iktatott iratai.
- VIII. 104. a. ETE Jog- és Államtudományi Kar iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek.
- VIII. 104. b. ETE Jog- és Államtudományi Kar iratai, Iktatott iratok.
- VIII. 105. a. ETE Orvosi Kar és intézeteinek iratanyaga, Kari ülési jegyzőkönyvek.
- VIII. 105. b. ETE Orvosi Kar és intézeteinek iratanyaga, Iktatott iratok.
- VIII. 107. a. ETE Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek.
- VIII. 107. e. ETE Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar iratai, Iktatott iratok.
- TANREND A Pécsi M. kir. Erzsébet Tudományegyetem tanrendje az 1931/32. tanév II. félévére. Pécs, 1932.
A Pécsi M. kir. Erzsébet Tudományegyetem tanrendje az 1933/34. tanév II. félévére. Pécs, 1934.
A Pécsi M. kir. Erzsébet Tudományegyetem tanrendje az 1940/41. tanév I. félévére. Pécs, 1940.

IRODALOM

- ABLONCZY 2006 ABLONCZY Balázs: „Lándzsahegy”, néprokonság, small talk. Turanizmus és keleti gondolat a két világháború közötti magyar külpolitikai gondolkodásban. In: *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Szerk. PRITZ Pál. (www.mek.oszk.hu/05200/05284/05284.htm#13) [2011.01.26.]
- BENKE 2000 BENKE József: *Egyetemünk története*. Pécs, 2000.
- BÖLÖNYI 1978 BÖLÖNYI József: *Magyarország kormányai 1848–1976*. Budapest, 1978.
- FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011 FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, 2011.
- HAMZA–SZABÓ 1997 HAMZA Gábor – SZABÓ Béla: A magyar–olasz jogászkapcsolatok történetéhez. In: *Tanulmányok az újkori külföldi magyar egyetemjárás történetéhez*. Szerk. HORVÁTH Ákos. Budapest, 1997. 7–13.
- KÉZI 2002 KÉZI Erzsébet: Az idegen nyelvek oktatásának politikai vetülete Klebelsberg koncepciójában. *Valóság* 45. (2002):11. 22–28. (<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=305&lap=0>) [2011.02.09.]
- KOVÁCS 2010 KOVÁCS Adrienn: A Pécsi Erzsébet Tudományegyetem külkapcsolatainak vizsgálata az 1920-as években. In: *A történelem szálai. Tanulmánykötet Vonyó József 65. születésnapjára*. Szerk. FISCHER Ferenc – HEGEDŰS Katalin – RAB Virág. Pécs, 2010. 279–289.
- KOVÁCS 2012 *A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai, 1918–1940*. Szerk. és összeáll. KOVÁCS Adrienn. Pécs, 2012.
- KOVÁCS 2013 KOVÁCS Adrienn: A Bölcsészettudományi Kar és hallgatói a 20. században. In: *Mandulavirágzás. Tudományos Napok: Tudomány-Egyetem. A Pécsi Egyetem és hallgatói a középkortól napjainkig* [CD-ROM]. Szerk. FONT Márta – KURÁTH Gabriella – MAYER Lilla – FARKAS Gyöngyvér Csilla et al. Pécs, 2013. 25–31.
- LADÁNYI 1999 LADÁNYI Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999.
- LADÁNYI 2000 LADÁNYI Andor: *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Budapest, 2000.
- LADÁNYI 2002 LADÁNYI Andor: *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években*. [Budapest], 2002.

- LENGVÁRI 2004 LENGVÁRI István: A város és az „árva leány” – Pécs és az Erzsébet Tudományegyetem. *Limes* 17. (2004):4. 83–92.
- MANN 1997 MANN Miklós: *Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között*. Budapest, 1997.
- MANN 2004 *Oktatáspolitikusok és koncepciók a XX. században*. Szerk. MANN Miklós. Budapest, 2004.
- ORMOS–MAJOROS 1998 ORMOS Mária – Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtérben. Felemelkedés és hanyatlás 1814–1945*. Budapest, 1998.
- OROSZ 1997 OROSZ Zsuzsanna: A padovai és a bolognai egyetem magyarországi hallgatói a két világháború között. In: *Tanulmányok az újkori külföldi magyar egyetemjárás történetéhez*. Szerk. HORVÁTH Ákos. Budapest, 1997. 223–260.
- POPÉLY 2001 POPÉLY Gyula: A pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem végnapjai az impériumváltás után. In: *A Kárpát-medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére*. Szerk. FISCHER Ferenc – HEGEDŰS Katalin et. al. Pécs, 2001. 379–394.
- ROMSICS 1990 ROMSICS Ignác: Francia–magyar kulturális kapcsolatok és a párizsi „Magyar Intézet” a két világháború között. In: *Hagyományok és módszerek. Az I. Nemzetközi Hungarológia–Oktatás Konferencia előadásai*. Szerk. EGYED Orsolya – GIAY Béla – B. NÁDOR Orsolya. Budapest, 1990. 109–129.
- ROMSICS 2000 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2000.
- ROZS 2003 ROZS András: Pécs a befogadó város. In: *80 éve Pécssett. A város és egyeteme*. Szerk. NAGY Ferencné – VONYÓ József. Pécs, 2003. 35–48.
- SZABÓ 1940 SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.
- SZTANA-KOVÁCS (kézirat) SZTANA-KOVÁCS Adrienn: *A Pécsi Erzsébet Tudományegyetem külkapcsolatainak vizsgálata 1920–1950 között*. [Kézirat]
- SZŰCS 1980 SZŰCS Stefánia: Az idegennyelvi lektorátus. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 326–328.
- TELEKI 1974 TELEKI Éva: *Nyilas uralom Magyarországon 1944. okt. 16–1945. ápr. 4*. Budapest, 1974.
- T. KISS 2008 T. KISS Tamás: Klebelsberg, az „aktív és produktív” ember. In: *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno kora és munkássága*. Szerk. MIKLÓS Péter. Szeged, 2008. 11–34.
- UJVÁRY 1993 UJVÁRY Gábor: Magyar állami ösztöndíjasok külföldön 1867–1944. *Levéltári Szemle* 3. (1993):3. 14–26.

- UJVÁRY 2003 UJVÁRY Gábor: Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája. In: *Társadalom és kultúra Magyarországon a 19–20. században*. Szerk. VONYÓ József. Pécs, 2003. 87–104.
- UJVÁRY 2008 UJVÁRY Gábor: „A kultúrpolitikai fegyverletétel önkéntes lenne.” Klebelsberg Kuno kulturális külpolitikája. In: *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter. Klebelsberg Kuno kora és munkássága*. Szerk. MIKLÓS Péter. Szeged, 2008. 107–124.
- UJVÁRY 2010a UJVÁRY Gábor: „A magyar kultúra külföldi őrszeme?”. A magyar kulturális politika és tudományos külpolitika, a külföldi magyar intézetek és lektorátusok. In: UJVÁRY Gábor: *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Budapest, 2010. 101–174.
- UJVÁRY 2010b UJVÁRY Gábor: Bevezetés. Trianon hatása a magyar kultúrpolitikára. In: UJVÁRY Gábor: *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Budapest, 2010. 11–21.
- VARES 2010 VARES, Vesa: „Isten vidám, nagy gyermekei, akik nagyon jó véleménynyel vannak magukról – s gyakran joggal”. Magyarország képe Finnországban az 1920-as és 1930-as években. In: *Kutatási Füzetek 16. Idegen szemmel. Magyarságkép 19–20. századi útleírásokban*. Szerk. HORNYÁK Árpád – VITÁRI Zsolt. Pécs, 2010. 63–88.
- VIDA 2002 VIDA István: Magyarország nemzetközi helyzete a második világháborút követően. In: *Magyarország helye a 20. századi Európában. Tanulmányok*. Szerk. PRITZ Pál. Budapest, 2002. 107–122.
- VONYÓ 2003 VONYÓ József: A szélsőjobboldali mozgalmak a kultúráról (1919–1944). In: *Társadalom és kultúra Magyarországon a 19–20. században*. Szerk. VONYÓ József. Pécs, 2003. 105–120.
- ZEIDLER 2006 ZEIDLER Miklós: A Nemzetek Szövetsége a magyar külpolitikai gondolkodásban. In: *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Szerk. PRITZ Pál. (www.mek.oszk.hu/05200/05284/05284.htm#13) [2011.01.26.]
- WEIGAND 1997 WEIGAND Erzsébet: Magyar ösztöndíjasok az Egyesült Államokban a két világháború között. In: *Tanulmányok az újkori külföldi magyar egyetemjárás történetéhez*. Szerk. HORVÁTH Ákos. Budapest, 1997. 281–312.

History of the Foreign Language Department at the Royal Erzsébet University between 1918 and 1949

by Adrienn Sztana-Kovács

(Summary)

During the period that the Royal Erzsébet University resided in Bratislava and Budapest, foreign languages were taught to students by non-native language teachers. After the university's removal to Pécs in 1923, foreign language teaching, among other areas, started to develop at the instigation of the cultural politics defined by Kuno Klebelsberg. Until the closing-down of the Faculty of Humanities in 1941, eighteen secondary-school teachers and thirteen – Finnish, German, and, after the 1930s, Italian and French – native language teachers had taught at the university. After 1945, English and Russian native teachers were employed, too. The number (and faculty affiliations) of students taking part in foreign language education cannot be precisely determined; however, there is a proven rise in interest and a change in preferences in studying foreign languages, which can be connected to the increase of scholarships for study abroad. Besides the English, French, German, Italian, and Finnish languages that were taught in the 1920s, in the next decade there appeared Swedish, Serbian, and Croatian, and there also began the teaching of foreign languages for specific purposes such as German for medical professionals. From the 1930s onwards, as an effect of the new directions foreign policy was taking, an emphasis was placed on the teaching of Italian and German and the Italian and German governments themselves tried to establish official positions for their citizens as foreign language teachers at the University of Pécs. Foreign language teaching continued during the Second World War, and the range of languages grew with the help of courses in Russian, then in the Bulgarian language.

After 1945, the university maintained and tried to broaden the system of foreign language education and of the employment of visiting foreign language teachers: it supported the employment of an Esperanto teacher from 1946 onwards. However, as a result of the changes in cultural and higher educational policy in the years of 1948–1949, that wide range of foreign languages was reduced and the Russian language enjoyed a monopoly lasting decades.

(A szöveget Hartvig Gabriella fordította.)

VISSZAPILLANTÓ

Riport Kajtár István jogászprofesszorral nyugdíjba vonulása alkalmából

Hol és hogyan telt a gyermekkor?

Nagykanizsára csak a megszületésem idejére mentünk körorvos nagyapámhoz, hogy a világra segítsen. Gyermekkorom meghatározó helye a Balaton és Lengyeltóti. Tüdőgyógyász szüleimmel és testvéremmel itt eleinte a kastélyból átalakított tüdőkórház területén laktunk több családdal együtt. A nagy park volt a közös játékok színtere. Itt végeztem az általános iskolai tanulmányaimat, majd Fonyódon érettségiztem 1970-ben. Gimnazista koromban a húgommal egy lengyeltóti család építéstörténetét dolgoztuk föl az 1760-as évektől a 20. század közepéig, Helikon aranyérmet nyertünk.

Családi példa motiválta a jogász-pálya választásában?

Felmenőim között sok az orvos. Engem nem igazán érdekelt a medicina. No meg amióta olvasni tudok, azóta történelemkönyveket bújok, de végül csak a gimnázium negyedik osztályában, szeptember–októberben döntöttem el, hogy ide felvételizek a jogi karra. Ennek az a története, hogy a történelem szak az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a német szakkal volt együtt, és én annyira nem voltam erős németből. Tartottam azonban attól, hogy elvisznek két évre katonának, ezért márciusban beadtam a jelentkezésemet Pécsre. A pályaválasztást nem a szüleim motiválták, de a tudomány iránti elkötelezettséget és a könyvek tiszteletét édesanyám plántálta belém. Anyai nagyapám szakmailag ambiciózus igazgató–tanító volt, aki ABC-s könyvet írt (és saját költségén ki is adta), folyamatosan képezte magát, nagyon szerette a tanulmányi életet. A pedagógusvéna benne van. Remélem került belém nagymamáim konfliktusfeloldó humorérzékéből is. Apai nagyanyám autodidakta módon tanult meg négy nyelvet. Édesapám nővére az angolkisasszonyok rendjében volt apáca és latin–magyar tanár, a szeretetteljes tolerancia mintaképe. Édesapám nagyon művelt, zeneszerető ember volt. Művészi fényképeket is készített, a természet szeretetét tőle kaptam. Hosszú éveken keresztül szisztematikus időjárás-megfigyeléseket jegyzett fel. Motorcsónakkal járta a Balatont, oda kötődik gyermekkorom óta minden nyaram.

Az egyetemi évek alatt kollégista volt vagy albérlésben lakott?

Egyetlen napot voltam csak kollégista életemben: bementem halászlét főzni a csoportomnak, és akkor ott aludtam, ott ragadtam éjfélkor. Nem voltam kollégista, olyan albérlésben laktam, ahol volt házinéni is. Könyvgyűjtőként az volt a szerencsém, hogy a hölgy férje a két világháború között a MÁV-nál volt nemzetközi menetrend-egyeztető beosztásban. Az 1960-as években a néni már folyamatosan tüzelte el ezeket a térképeket és vasúti menetrendeket, és nekem akkor szabadrahlást engedélyezett. Egy-kettő még máig is megvan ezekből a könyvekből...

Milyen volt az egyetemi évfolyama, milyenek voltak a tanárai?

Nagyon jó évfolyam volt az enyém. Nagyon sokan futottak be szép jogászi karriert, az ismertebbek: Kengyel Miklós, Kecskés László, Kiss György, Kerégyártó István, a Havasi ikrek.... Szóval kiváló volt a professzori és a hallgatói kar is. A közeg inspiráló volt számomra.

Professzoraim széles látókörű, művelt jogászok voltak. Csizmadia Andorról, Benedek Ferencről, Herczegh Gézáról különös tisztelettel szólhatok. Az államjog diszciplinában Bihari Ottó, akadémikus nemzetközi kitekintéssel elemezte a hatalom(!) és a közjog bonyolult összefüggéseit, Ádám Antal precízen adta le a hatályos államjogot, Szamel Lajos, nem tisztelve a tekintélyeket, az államigazgatási jog előadásait a praxis felvillantásával ismertette. A büntetőjogot mint dogmatikailag zárt rendszert jelenítette meg az előadásokon Losonczy István, Földvári József, Erdősy Emil. Rudolf Lóránt mesteri rendszerbe öntötte a polgári jogot, Farkas József polgári eljárási jog előadásai kiemelkedően elegánsak voltak, példákkal színesítve. Vargha László logikus struktúrában adta le a büntető eljárásjogot. Szita János docens volt a közvetlen elődöm a tanszéken. Neki köszönhetem a kiegyensúlyozott tanszéki légkört, ami kutatásaimat elősegítette másfél évtizeden át. Gyakorlatvezetőm volt jogtörténetből későbbi kollégám, Őriné Fodor Márta.

Ha a diákélet szépségeire – és a korszakból adódóan – az árnyoldalaira kellene visszaemlékeznie, milyen történetek jutnak az eszébe?

A 70 fős évfolyamon 5 csoport volt. Nagyon színes diákéletet éltünk. Hát, egyszer volt egy összeütközésünk a hatósággal. Ugyanis 1972. március 15-ét nem a hivatalos ünnepen akartuk megülni, 14-én, hanem magunk, csak úgy a magunk szája íze szerint. Először bele is egyezett a rendőrség illetékese, de aztán kiderült, hogy Budapesten is ugyanezt csinálták. Na, akkor erre felkapták a fejüket, hogy összefüggés lehet a kettő között. Így a fél évfolyam bent volt a rendőrségen. Pontosan tudtak mindent, mert valószínűleg provokátor szervezte az egészet: tudták, ki volt benne, ki nem. Amikor betiltották a fáklyás és gyertyás felvonulást a 48-as térre, akkor egyedül a lektorátus vezetője, a mindenki által kedvelt és tisztelt Szűcs Stefánia, „Stefi néni” volt, aki elment tüntetni. És hát elképzeltük, hogy majd beviszik a „meseautóban”. Másnap Szotáczy Mihály professzor tartott előadást. Azt mondta nekünk: „Maguk az egész életükben nem fognak annyit tenni a hazáért, mint amennyit mi megcsináltunk.” Ez azért kicsit bántott... Aztán április 4-én, meg május 1-jén sem akartunk kimenni, ünnepelni, felvonulni, csak a 48-as téren sétálgattunk. Közben pedig április 3-án az egyetemi ünnepséget hét vagy nyolc emberrel tudták megtartani. Akkor ezen a hivatalos szervek fölháborodtak, és katalógust olvastak a május 1-jei felvonulás alkalmával. Ezt én azért zokon vettem.

Jellemzőek voltak akkor az egyetemen a politikai alapú kirúgások?

Akkor már nem. Egyszer – már később, amikor tanársegéd voltam – ugyan előfordult, hogy berúgott néhány hallgató, és obszcén, szovjetellenes kijelentéseket vettek föl videóra. A főszereplőt „csak” egy évre tanácsolták el az egyetemi tanulmányoktól.

Valamilyen emlékezetes vizsgálja volt-e egyetemistaként?

Vargha László professzornál az volt a nagy sztorim, hogy elaludt a vizsgám alatt. Már vagy 15 perce szundított, amikor egyszer csak fölhorkant: „Ez a hallgató nem mondott semmit!” Akkor Flóri [ti. Tremmel Flórián professor emeritus, PTE ÁJK Büntetés Eljárásjogi Tanszék] mentett meg, mondván, hogy már elmondtam a tételt. Hát az ilyenekért egész sokáig hálás szoktam lenni...

Herczegh Géza a nemzetközi jog vizsgán megkérdezte, hogy „*Na mivel foglalkozik mostanában a Kolléga Úr?*” Ez a vizsga a szó eredeti jelentése értelmében kollokvium volt.

Az órákon kívüli élet mindig nagyon izgalmas. Melyek voltak azok az ominózus helyek, ahol órák után találkozott a társaság?

Jártunk a *Mokka* nevezetű „intézménybe”, az egyetemmel szemben a Rákóczi úti preszszóba. Itt volt nekünk a „Juno Tanszék”, ami voltaképpen egy kocsmá volt a 48-as tér sarkán. Már eldózerolták. Az egyik hallgató el is tett egy emléktéglát a bontáskor.

A latin nyelv oktatása akkor is a tanmenet része volt?

Apropó Juno? De komolyra fordítva, egy évig tartott, a római jogi forrásszövegek fordítása és értelmezése volt az alapja. A már emlegetett Stefi néni tartotta. A második félévben fakultatív volt a latin, csak hárman jártunk Havasi Dezsővel és Jánossal. Az óra úgy nézett ki, hogy fél órát beszélünk az egyetemi ügyeinkről, arról, hogy mit tapasztalunk, és hogy Stefi néni mit tanácsol. Majd egy órát latinoztunk. Ő meghatározó egyéniség volt, aki többünkre nagy hatással volt.

Soba nem akart gyakorló jogász, ügyvéd vagy bíró lenni, vagy már az elejétől tudta, hogy a kutatással foglalkozna inkább?

Én el akartam menni gyakorló jogásznak. Ráadásul lett volna egy ösztöndíjam egy ügyvédi munkaközösségben, ami akkortájt elég ritka volt. De hát végül nem azt választottam. Amikor idehívtak a tanszékre, itt lettem kvázi demonstrátor. Mindig bent csücsültem a tanszéken. Ha másképp alakul, akkor biztos, hogy ügyvéd lettem volna, mert a bírói pálya nem nagyon izgatott.

Oktatóként az egyetemen eleinte nem volt furcsa, hogy már nem a diákok oldalán kell fellépnie?

Én elég sokáig, legalább 10 évig tegeződtem a hallgatókkal. Ahogy emlékszem, végül Delacasse Kriszti [ti. Korsósne Delacasse Krisztina, PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék] évfolyama volt az utolsó előtti, aztán tértem át a magázódásra. Néhány évfolyamból a lakásunkra is feljöttek. Ettünk Malakov-tortát, megemlékezve az orosz Malakov-erődről, ami vizsgaanyag volt. Elég humánusnak tartom magamat, de szankciókat alkalmaztam: akkor is kitettem azt, aki vastagon nem tudta az anyagot, ha esetleg sírva fakadt.

A személyes élményeken alapuló visszaemlékezések mindig sokkal árnyaltabb személyiséget mutatnak, mint a „száraznak tűnő életrajzok”. Voltak meghatározó, emlékezetes pillanatok a nagy elődökkel?

A tanszékvezetőm Csizmadia Andor volt. Kiváló szervező, többek között ő mentette meg a jogtörténetet, már úgy, hogy nem szüntették meg. Csodálatos munkamódszerrel dolgozott: ha volt tíz perc szünete, akkor előszedett egy dossziét a készenlétben álló tizből, és írt bele három mondatot. Mindig adott megbízást, hogy nézzek meg valamit az Országos Levéltárban, vagy a pécsi könyvtárakban. Egyik diákkori kutatásomat meg is hivatkozta egy lábjegyzetben. Amikor már morogni kezdtem, akkor mindig adott tiszteletdíjat, annyit, ami rám esett.

Benedek Ferenc, a római jog professzora volt még nagyon meghatározó, és Herczegh Géza, nemzetközi jogász professzor. Ő volt a szellemi apám történelemből. Sok időt szánt rám, törődött a szakmai fejlődésemmel. Dolgoztam is neki elég sokat és szívesen, egyszer egy lábjegyzetért két hétig egyfolytában: hogy megérkezhetek-e Haynauhoz Radetzky megerősítő csapatai 1848/49-ben. Hát nagyon kellemes volt, tartott nekünk szemináriumot a második világháború diplomáciatörténetéből is. Csizmadia professzor tanársegéd koromban a végén már nehezményezte, hogy túl gyakran mentem át a nemzetközi jogi tanszékre, amikor ő megjött Pécsre. Be is szólt a titkárnőn keresztül, hogy amikor itt van, akkor szíveskedjek a tanszéken lenni. Tudniillik ő kedden este jött le, és csütörtökön délben ment vissza Budapestre. Ez menetrend szerint ismétlődött. Akkor intézte el a tanszéki feladatokat. Amikor behoztam a könyvtárból az országgyűlési anyagot a tanszékre, akkor az öreg megnézte. Nem másolt belőle, nem voltak még xeroxok, hanem becsomagoltatta az altiszttel, Keszthelyi Konrád bácsival, és felküldette Pestre, úgy tanulmányozta az országgyűlési iratokat.

Nem elődök, de itt említtem meg, hogy a grazi Gernot Kocher és Werner Ogris bécsi professzorok (akiknek honoris causa professzor promotora voltam) személyes jó barátaim, valamint Kazimierz Baran, a krakkói egyetem jogtörténész professzora a családjával együtt. Sok érdekes történetem van velük a rendszerváltás előtti évektől kezdve.

Jó szívvel emlékezem a tanulmányi osztály ügyintézőire, a tanszéki adminisztrátorokra: Anni nénire, Vass Terikére, Réger Ildikóra, Harmat Beára. Hallgató korom óta sokat segített Pálfi Zsuzsa. Munkájuk és kedvességük nélkülözhetetlen volt a tanszéki életben.

Most, hogy említette Keszthelyi Konrád bácsit, a kar szimbolikus munkatársát... mesélne róla egy kicsit? Ő az, akit a hatvanas-hetvenes évek ünnepségein készült fényképeken mindig láthatunk...

A Horthy-korszak hadseregében huszárörmester volt, és amikor kiérdemesült, leszereltek, eljött ide altisztnak. Két altiszt volt a karon: a Mészáros bácsi (a teljes nevére nem emlékszem) volt a rektori altiszt és egy jogi kari altiszt, a Konrád bácsi. Konrád bácsi olyan fegyelmet tartott, hogy amikor megjelent a folyosón, a régi joghallgatók kushadtak! Szemüveges, nagyon alacsony ember volt, aki nagyon sok szájhagyományt terjesztett, hiszen sokszor bent volt a dékáni szobában.

Két történet tőle. Szóval Molnár Kálmán [ti. az Erzsébet Tudományegyetem alkotmányjog professzora], az akkori dékán behívatta Krisztics Sándort [ti. az Erzsébet Tudományegyetem politika és jogbölcselet professzora], azt mondja, hogy: „*a professzorokera is vonatkoznak a pontosan tartott órák, végeztem, Professzor Úr!*”. A másik dolog az 1930-as évek végén történt, amikor a német orientáció már erősödött Magyarországon. A Kossuth téren tartottak egy március 15-i megemlékezést. Egyszer csak a hadtestparancsnok felkapta a

díszkardját, és tüntetőleg kivonult az emelvényről, mert egy joghallgató olyan beszédet tartott, ami a tábournoknak nem tetszett. Erre az illető, látva, hogy bajba került, visszasietett ide a jogi karra. Molnár professzor gyorsan megnézte a beszédet, megkérdezte: „*Maga ezt mondta el?*” A válasz: „*Méltóságos uram, igen*”. Amire odaértek, a detektív már bezárta a tanszékre a hallgatót, maga rendezte el az affért. A Konrád bácsi ilyeneket hallott... Volt az öregnek egyéb foglalatossága is. Mint abszolút megbízható ember, ő sokszorosította a vizsgákra stencillel a tesztlapokat, feladta Pestre a professzoroknak a fizetést, amikor éppen nem jöttek le, természetesen a professzorok költségére. Na és persze az egyetemi rendezvényeken ő tartotta a jogart, és ő volt a ceremóniamestere az ünnepi programoknak.

Gondolom oktatói múltjában is maradtak fenn történetek a hallgatókkal kapcsolatban...

A hallgatók személyiségét tiszteletben tartom, természetesen függetlenül a vizsgán nyújtott teljesítménytől. Beszélgetés közben ez is szóba került, amikor is fölszólt egy hölgy:

„– *Bezzeg, nekem be tetszett szólni!*

– *Hogyan?*

– *Kiment a vizsgáról, hogy ezt én nem hallgatom tovább!*

– *Akkor elégtételként most maga lesz a csoportbizalmi!”*

Az 1980-as évek végén a hallgatóim szerint arca hasonlítottam a Jockey Ewingot alakító színészre (Larry Hagman) a *Dallas* című sorozatból. Egyszer megkérdezte egy hallgató a vizsgán, hogy ugye akkor megvan a kettes? Hát, mondom, megvan. Akkor átadott egy saját készítésű, keménypapírból kivágott, texas kalapos, lovas alakot. Az arca helyére ragasztották a fényképet, és a bábut egy 1 dl-es, kis martinis üveghez rögzítették. Az magyarázza a Martini lovag–Jockey Ewing–Kajtár István ötvözetet, hogy tananyagunk volt Ritter von Martini szerepe az osztrák jog kodifikációjában.

Aki ismeri Önt az egyetemről, azok számára nem titok, hogy a tengerészet, a haditengerészet és a tengerészeti jog az egyik kedvenc kutatási témája. Ez a jogtörténeten keresztül, a jogi szimbólumok révén került a fókuszba?

A kettő metszi egymást. Már vannak olyan kutatások, amelyek a hadihajók nevének szimbolikájával foglalkoznak. Nekem is van egy ilyen tanulmányom. Másik tanulmányom *Az osztrák–magyar haditengerészet jelképrendszere*. Hát, remélem, most már egyre többet írok a témában. Eddig 10 cikkem jelent meg, most is dolgozom a lepantói csatán.

A Pécsi Állami Levéltárban (ma Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára) is aktívan kutatott?

Elég sokat! Úgy volt, hogy hallgató koromban, másodévben az 1929-es választásokról írtam egy dolgozatot, ehhez itt találtam anyagot. Később már az egyetemi oktatás mellett voltam két évig másodállásban a levéltárban. Kutatói állás volt, a Bach-korszakból rendszereztem az államügyészi iratokat. Mariannal [ti. Móró Mária Anna, főlevéltáros] és Béli Gáborral [ti. PTE ÁJK Jogtörténet Tanszék jelenlegi vezetője] is akkor ismerkedtem meg. Ez úgy 4–5 órát jelentett hetente. Amikor a levéltárban kutattam, sokszor fél 9-re jártam haza este.

Felvételi után, 1970-ben 11 hónapra elvittek katonának Kalocsára. Én szerettem ott lenni (sok későbbi egyetemi társammal itt ismerkedtem meg), ráadásul be tudtam járni a járási könyvtárba, és ott nagyon jó anyag volt. Az ezredkönyvtárban szintén sok információt szerezhettem. Akkoriban pauszpapírokra rajzolgattam, kimásoltam a hadieszközöket. Most dobtam ki ezeket, mert már megvan a könyv, amiből rajzoltam, már nem volt rájuk szükség. De nagyon kellemes dolog volt, és nem is buktam le! Az 1950-es évekből a tisztizobában, a páncélszekrényben szabályzatokat tartottak, a társaim meg odaadták, hogy másoljam le azokat. Olyan dolgokat tudtam felfedezni, amiket nem ismertem még korábbról. Szóval egész életemben „bütyköltem” a hadtudományi dokumentációval.

Pályafutása alatt számos kitüntetést kapott munkája elismeréséért. Amikor befejezte az egyetemet, akkor Sub auspiciis Rei Publicae Popularis¹ doktorként avatták. Ez nagy szó volt az egyetemen!

Igen, 1977-ben végeztem, és így 1978-ban avattak. A büntetőjog professzora, Losonczy István még a régi kormányzógyűrűt kapta, ilyen eredménnyel végzett még Markos György és Bruhács János is a karon. Az avatásom előtt nagy cirkusuz volt, mert itt volt az Elnöki Tanács helyettes elnöke, Trautmann Rezső. Hát, aztán azért kaptam egy-két kitüntetést. Volt két rektori dicséretem, az Országos Diákköri Mozgalomért kaptam egy plakettet 1993-ban (*Pro Scientia*). Ugyanebben az évben a *Magyar Felsőoktatás Emlékplakettet* is átvehettem. 2000–2003 között Széchenyi-professzori ösztöndíjban részesültem. A jogtörténeti és az egyetemtörténeti dolgaimért megkaptam 2013-ban a *Pro Facultate Juridica-Politico Quinqueecclesiensis*, 2008-ban kifejezetten jogtörténeti szakmai érdemekért kaptam a *Magyar Közértársasági Érdemrend Lovagkeresztjét* is. Hogy egyik bécsi jogtörténész kollégám szavajárását idézzem: „*elől-bátul doktor vagyok*” – dr. iur. dr. habil. DSc.

Biztos vannak tanítványai, akikre nagyon büszke...

Eszter [Herger Csabáné Király Eszter Mária, PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék], akivel a tankönyv új kiadását együtt írtuk át, kiemelten a legkedvesebb, legjobb tanítványom; és Delacasse Kriszti, az ő révén kaptam az egyik kitüntetésem, a *Pro Scientia*-plakettet. Szerkes Róbertet, és a koraiújkori kutatásaiban igen eredményes nyelvtehetséget, Peres Zsuzsannát kell még megemlítenem. Büszke vagyok Berzeviczy Attilára és Szécsenyi Lászlóra is, akik oktatótársaim is voltak, aztán mindketten elmentek gyakorló ügyvédnek. Aztán ott van még Domaniczky Endre, aki történész és jogász. Ő nagyon-nagyon kritikus, velem nem lehet viccelni tartalmi kérdésekben, mert számos szakmai kiadást is gondozott. Szentmihályi Attila is igen tehetséges fiatalember, velem a haditengerészet kérdései hoztak össze, akárcsak mostanában Dávid Ferenczel. Most végzett Ferge Dávid, aki famulusomnak tekinti magát. Többen rendszeresen visszajárnak Pécsre a régiek közül beszélgetni, beszámolunk egymásnak szakmai és családi ügyekről. Ez egy kis csapat: Bencze András a feleségével, Fekete Katinkával, Halász Vendel, Süle Zoltán és Varga Zoltán, Bognár kolléga. Ki ne hagyjam a régiek közül Fenyvesi Bulcsút, Pencz Kornélt... Tanítványaim, majd közvetlen kollégáim közül a kar középgenerációs és ennél fiatalabb oktatóit tanítottam, többségükkel jó kollegiális, sokukkal baráti viszonyban vagyok. Nagyon érdekes

¹ A *Sub auspiciis Rei Publicae Popularis*-kitüntetéses doktori avatás (aranygyűrűs avatás) keretében doktori címet azok a végzett egyetemi hallgatók kapnak, akiknek gimnáziumi év végi érdemjegyük és valamennyi egyetemi vizsgálataik eredményük kiváló, jeles volt.

végigszemlélni, ahogy a tizennyolc éves ifjakkból szakvizsgázó jogászok válnak, és szépen megállják a helyüket, mint jelenleg például Horváth Tamás, „Tamás Úrff”. Különös öröm a vizsgáztatónak, ha életük delén túl levő levelező hallgatók „kivágják a rezet”.

A modern idők könyvtártörténeti kutatásaival kapcsolatban sokszor találkoztam az Ön nevével, továbbá fényképeken is számos esetben szerepelt...

Az Egyetemi Könyvtárba rendszeresen bejártunk. Az ember bement még 9-kor vasárnap is, utána meg mentünk húslevest enni a fapadosba, a Nádor Sörözőbe. Legalább 4–5, oktatókkal kapcsolatban levő könyvtáros, főkönyvtáros és referens dolgozott a bibliotékában. Ott dolgozott Farkas József professzor felesége, Farkas Babi néni [ti. Farkas Józsefné Zborovszky Magdolna]. Hoóz István professzor [PTE Közgazdaságtudományi Kar] egyetemi könyvtáros felesége, Kati néni [ti. Hoóz Istvánné Velkey Katalin] egyszer adott nekem egy haditengerészeti könyvről egy prospektust. Akkortájt nem nagyon voltak még ilyen tárgyú könyveim, rettenetesen örültem neki. Akinek szakirodalmi igénye volt, az megismerkedett Szivikével [ti. Ádám Antalné Babics Anna], ő nevelte ki a jogi szakreferenseket a könyvtárban. Tamási Vera néni (az édesapja Holub József történész és jogtörténész professzor volt) intézte nagy intelligenciával a könyvtárközi kéréseket. Bérdi Gyuri, az élő lexikon minden kutatáshoz hasznos támpontokat adott. Figyelemmel kísérték a pályafutásunkat a könyvtáros hölgyek: Szivike, Bárdi Ilike, Schmidt Marcsi [ti. Gábor Andrásné]. Boda Zsuzsa [ti. Boda Miklósné Szepes Zsuzsanna] kedvessége is sokat jelentett az olvasók számára. Aztán voltak a fiatal teremfelügyelő lányok, hát mi, joghallgatók körüldongtuk őket.

No, meg egy idő után már az Egyetemi Könyvtárban volt Mariann [ti. Móró Mária Anna], akit szinte lehetetlenség meg nem említeni, és nekem nagy veszteség, hogy elment. Mert egy kincs volt, amiket ő csinált! Én a Klimó Könyvtár mellett elhelyezkedő Országgyűlési Gyűjteményben állandó vendégnek számítottam. Kaptam kedvezményt, miszerint behozhattam a tanszékre másolni a köteteket, és utána visszavittem. Mariann jól tudta, hogy mi hol van, és akkor a Klimó-anyagból is kaptam dolgokat, főként a káptalani, úgynevezett 60.000-es állományból, elég sokat. Hát aztán akkoriban olyan áldott világ volt, hogy a könyvtárközit ingyen adták. Olyan szakkönyveket megkaptam, amiket a német ostromgyűrűben, Leningrádban adtak ki csomagolópapírra. Ezeket a könyveket aztán később, amikor a rendszerváltozás Oroszországban bekövetkezett, már nem küldték meg.

Ha jól tudom, amikor beérkeztek könyvek, átnézte az igazgató, hogy kikerülhet-e valakinek a kezébe az adott dokumentum, de az oktatók azért néha hozzájuthattak egy-egy csemegéhez...

Az úgy volt, hogy Fényes Miklós könyvtárigazgató a „mérekszékénybe” zárta el azokat a könyveket, amelyekről eldöntötték, hogy nem adhatóak az olvasók kezébe. Ez egész furcsa volt, mert pl. egy könyv, amely a kelet-európai tengeri háborúkról szólt, az Országos Széchényi Könyvtárban vagy az Országgyűlési Könyvtárban „dupla Z”, azaz zárt anyag volt, ugyanazt Stockholmból megkaptam könyvtárközivel. Sőt, Herczegh professzor úrnak egyszer meg kellett jelölnie oldalszámmal, hogy Hitler *Mein Kampf*-jából mit akar elolvasni. Tehát ki kellett jelölni egy könyvben, hogy mit akar az illető megnézni, pontos oldalszámokkal, aztán odaadták neki használatra.

Ecit, a feleségét a könyvtárban ismerte meg, vagy ismerték egymást előtte is?

Ecit én 1973-ban ismertem meg, 1974-ben pedig összeházasodtunk. Ő csak 1982-ben jött a könyvtárba.

Beszélgétsiünk során már többször előkerült a családja. Mesélne róluk egy kicsit?

Ha én csak egy ajándékot kaptam volna a Jóistentől, az a szerető feleségem lenne! Noha tudományos karriert én futottam be, ő intelligensebb, a problémamegoldó készsége sokrétű és sokszínű: ő az úgynevezett „művelt laikus”. Ezt a státuszt Csizmadia professzor állandósította az anyósa kapcsán, aki elolvasta az ő jogtörténeti tanulmányait, és ha ő, a művelt laikus nem értette, akkor át kellett írni. Szóval Ecike nagyon kordában tart engem stilsztikailag, azon kívül ő informatikailag nagyon művelt. A stílusom eléggé el van rontva, mert Kossuth Lajostól kezdve Horthy Miklósig mindenkinek a hivatalos stílusát olvasom, sok mindent németül, és óhatatlanul bizonyos fordulatok bekerülnek az írásaimba.

A családból Edit folytatta a pályát...

Edit adjunktus a munkajogon. Hallgatóként először akkor ült az egyik nagy előadóteremben, amikor úgy 5–6 éves korában egy este behoztam ide a karra. Na, akkor tartsak valami előadást: beszéltem neki a ruhaviseleti szabályokról, a különböző társadalmi csoportok számára előírt szabályokról, ezek szimbolikus jelentőségéről, például a középkori jogban (ha belegondolok, ez volt az első jogi kultúrtörténeti előadásom). Edit igen kreatív, sokoldalú az érdeklődése, tehetsége van a szépirodalomhoz, flamencót táncol. Kiválóan tud angolul, többször volt külföldön ösztöndíjjal. Amerikában tanult fél évet az albuquerque-i egyetemen, Angliában, Warwickban egy évet, ott írta meg az LLM dolgozatát. Kiváló szakmai kapcsolatokat alakított ki. A fiam, Dávid logisztikus a Baumax áruházban. Ő szintén nagyon színes, szeretetre méltó egyéniség, nagy gyűjteménye van saját készítésű, második világháborús harci járművekből (régebben még én is csináltam ilyeneket, pl. egy 1250 alkatrészből álló cirkálót egy egész nyáron keresztül), és száz fölött van már a technógyűjteménye különféle kivitelben. Dáviddal közös szenvedélyünk még a horgászat, és egyaránt rajongunk a régi és új mozdonyokért.

És mik a jövőbeli tervek? Hivatalosan nyugdíjba ment októbertől... de ugye ez munkában nem fog látszódni...

Összességében elmondhatom, hogy hálásan gondolok a pécsi fakultáson eltöltött szemeszterekre, a több mint négy évtizedre. A tanszék vezetését 2013-ban vette át Béli Gábor barátom, 29 éve kiváló kollégám, a középkori oklevelek tudora. Jelen feladataim ellátásában vele működök együtt. Ahogy kell, professor emeritusként előadásokat, szemináriumokat is tartok. Ebben a félévben haditengerészeti jogot hirdettem meg, és közösen Delacasse Krisztinával jogi kultúratörténetet. Vizsgáztatok is természetesen. A Doktori Iskolában alprogramom van, és témavezető is vagyok. Figyelemre méltó munkát végez jelenlegi doktoranduszom, Rácz Attila, aki Kemal Atatürk alakját vizsgálja. Közreműködöm PhD-szigorlatokban, -védéseknél.

A kutatási tervekről... Kutatási területeim közül a városi önkormányzatokkal, a modernizáció elemzésével összefüggő eddigi vizsgálataimat folytatni kívánom. Van ezen kívül kb.

280 darab dossziém, ez haditengerészeti dokumentáció. Majd szeretném megírni – ha addig élek – a *Fejezetek a tengeri háborúk jogtörténetéből* című kismonográfiát. Megyek időrendben: a görögöket megcsináltam. Utána jönnek a törökök, a lepantói ütközet, aztán következik a napóleoni háborúk korszaka. A tengeralattjárókról is akarok írni. Tehát apránként megírnám tanulmányokban, majd utána összeraknám, ábrákkal, képekkel kiegészítve.

Még elvállaltam a közreműködést egy több karra kiterjedő, jogi kultúrtörténeti, illetve a népi jogélet vizsgálatával foglalkozó, négy éves OTKA-pályázatban.

Nagyon szépen köszönöm a tartalmas beszélgetést. Jó egészséget és kitartást kívánok az Ön előtt álló feladatokhoz!

Köszönöm az interjú lehetőségét, és a sok bibliotékáriusi segítséget is, amit az elmúlt években kutatásaimhoz kaptam.

(Az interjút készítette: Schmelczer-Pohánka Éva;
Pécs, 2013. december 17.)

MŰHELY

Dezső Krisztina – Schmelczner-Pohánka Éva

A Pécsi Egyetem történeti Gyűjtemény képadatbázisa (eKÉPEK)

A pécsi egyetem történeti relikviák gyűjtésének története nem új keletű a Pécsi Tudományegyetemen, 2010 nyaratól pedig hivatalosan is az Egyetemi Könyvtár feladatköre. A Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályának részét képező Pécsi Egyetem történeti Gyűjteményben az alábbi gyűjteményestek különíthetők el dokumentumtípusok szerint: a dokumentumgyűjtemény, a történeti tárgyak gyűjteménye és a fotógyűjtemény. Egyik legfontosabb feladatunknak tekintjük az állományok egyes darabjainak mind részletesebb feldolgozását, tárgyszavazását, azaz a visszakereshetőség szavatolását és a kutatásokra való alkalmassá tételét. Ekképpen online adatbázisokban, katalógusokban tárjuk fel ezek vonatkozó adatait. Jelen tanulmányunkban a fotógyűjtemény használatához elengedhetetlenül szükséges online adatbázis bemutatását tűztük ki célul.

Az egyetem történeti fényképek gyűjteménye mind időben, mind térben széles spektrumban reprezentálja a Pécsi Tudományegyetem (PTE) és jogelőd intézményeinek múltját. A fotógyűjtemény kronológiai, intézménytörténeti és tartalmi-tematikus rendben fedi le az egyetem történetének különböző korszakait. A főbb tematikai egységek a következők:

- **Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem** (pozsonyi és pécsi időszak: összegyetemi rendezvények; épületek; rektorportrék)
- **Pécsi Tudományegyetem** (1950–1982 közötti időszak: összegyetemi rendezvények; rektorfotók; egyetemi épületek)
- **Pécsi Pedagógiai majd Pécsi Tanárképző Főiskola** (1948–1982 közötti időszak: főiskolai események, rendezvények fotói; főigazgatók, oktatók portréi; főiskolai épületek)
- **Janus Pannonius Tudományegyetem** (1982–1992 közötti időszak: összegyetemi rendezvények; rektorfotók; egyetemi épületek)
- **Pécsi Tudományegyetem** (2000-től folyamatosan: összegyetemi rendezvények; rektorfotók; egyetemi épületek)
- **Állam- és Jogtudományi Kar** (az Erzsébet Tudományegyetem időszakától napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi)
- **Általános Orvostudományi Kar** (az Erzsébet Tudományegyetem időszakától, a Pécsi Orvostudományi Egyetemen át napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi; egyetemi és klinikai épületek)
- **Bölcsészettudományi Kar** (az Erzsébet Tudományegyetem időszakától napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi)
- **Egészségtudományi Kar** (1990-től napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi; egyetemi épületek)

- **Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar** (1973-tól, a Pécsi Tanárképző Főiskola Közművelődési Szakcsoportjától mint jogelődötől napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi, egyetemi épületek)
- **Illyés Gyula Kar** (1977-től napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi; egyetemi épületek)
- **Közgazdaságtudományi Kar** (1975-től napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi; egyetemi épületek)
- **Művészeti Kar** (1992-től napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi; egyetemi épületek)
- **Pollack Mihály Műszaki és Informatikai Kar** (1970-től napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi; egyetemi épületek)
- **Természettudományi Kar** (1992-től napjainkig a karhoz kötődő események, rendezvények fotói; dékánok, oktatók portréi; egyetemi épületek)
- **Egyetemi Könyvtár** (az Erzsébet Tudományegyetem időszakától napjainkig a könyvtári rendezvények, események fotói; könyvtári igazgatók, dolgozók fényképei; könyvtári épületek, könyvtári enteriőrök; kiállítások)

Az Erzsébet Tudományegyetem időszakától máig folyik az egyetemi rendezvények megőrkítése. Az egyetemi hivatalos események – tanévnnyitók, tanévzárók, szenátusi ülések, díszdoktoravatások, diplomaosztók, jogi és orvosdoktorok avatása, nemzeti ünnepeink egyetemi megünneplése, épületavatások, konferenciák, emlékülések – mind felbukkannak a fotókon. Jelentős csoportot képeznek a portrék és csoportképek, melyek elsősorban az egyetem vezetőit, a rektorokat és a dékánokat ábrázolják, de szép számmal találhatunk a gyűjteményben professzori, oktatói portrékat is. A hivatalos események mellett jelentős a hétköznapi egyetemi munkát bemutató fotók sora: ezek az oktatás, a gyógyító tevékenység, a diákélet, az egyetemi sport- és művészeti élet mindennapjaiba engednek bepillantást. Az egyetemi épületekről készült felvételek segítségével jól dokumentálhatóak az egyetemi épített környezet változásai.

A fényképgyűjtemény a fotótípusok alapján három nagyobb egységre bontható: *archív*, *adattári* és *digitális* fotódokumentumokra. Az *archív fényképek* körébe az eredeti, fekete-fehér és színes fotópapírra előhívott, pozitív nagyítások tartoznak. Mellettük a gyűjtemény részét képezik az *adattári fotók*, amelyek ma már jobbára fel nem lelhető, régi fényképek fotómásolatait jelentik. A papírképek többsége a törzsanyaghoz tartozó alapállomány része, de a folyamatos gyűjtés során is jelentős mennyiségű fotó került a gyűjteménybe. Különösen az állandó egyetemtörténeti kiállítás készítésének idején (2005–2010) folyt intenzív gyűjtőmunka, de jelentős mennyiségű anyag került át a könyvtár Egyetemi Archivumából is. Jelenleg az állományban 2856 darab archív és 148 adattári fotó található, továbbá az 1970-es évekből sok esetben a fotónegatív maradt fenn.

A *digitális fotógyűjtemény* kisebb része az archív fotóanyag digitalizálásának eredményeként került a gyűjteménybe. Számos esetben a tulajdonosok nem mondanak le az eredeti fényképekhez fűződő jogaikról, ilyenkor igyekszünk megállapodás keretében ezek digitalizált változatát megszerezni a gyűjtemény számára. A digitális fotódokumentumok

számbelileg nagyobb csoportját alkotják – a szkennelt dokumentumok mellett – a már kizárólag digitális technikával készült fényképek. Ilyen fotók – a készítésük egyszerűsödése miatt – igen nagy számban (kb. 3500 db), szinte naponta kerülnek a gyűjteménybe. Az egyetem valamennyi karán és intézményében folyik az egyetemi élet főbb eseményeinek, a kari és központi ünnepeinek, rendezvényeinek, konferenciáknak fotókkal is alátámasztott dokumentálása, valamint „a mindennapok” – az egyetemi diákélet, az itt folyó tudományos, oktató és gyógyító munka – megörökítése is. A digitális fotók forrása elsősorban a pécsi egyetem karai és intézményei, valamint az egyetemi újság (UNIVPécs) által létrehozott fotótárak, amelyekből átkérjük vagy lementjük a képeket. A Történeti Gyűjtemények Osztályának munkatársai is rendszeresen végeznek dokumentátori tevékenységet. Fontos feladat az egyetemi épületek változásainak képes dokumentálása is.

Az egyetem történeti képek feldolgozása – az anyagmennyiséget tekintve – igen időszzerű volt, hiszen egy folyamatosan bővülő állományról van szó, amelynek szolgáltatása, kereshetősége a számarányok növekedésével egyre nehezebb. Az eKéPEK (*Elektronikus Képadatbázis Pécsi Egyetemi Könyvtár*) adatbázis elkészítésére a Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága Múzeumi Kollégiuma által nyújtott, 2011-ben elnyert pályázati támogatás (800.000 Ft) révén került sor (*A Pécsi Egyetem történeti Gyűjtemény akadálymentesített képadatbázisának (eKéPEK, azaz Elektronikus Képadatbázis Pécsi Egyetemi Könyvtár) elkészítése, valamint 1000 képrekord feldolgozása és feltöltése*). (1. kép) A pályázatot 2012 első félévében fejeztük be, majd ez év végén mutattuk be a nagyközönségnek.

Nemzeti Kulturális Alap

1. kép
A Nemzeti Kulturális Alap emblémája

A képadatbázis aktív használói egyrészt a Történeti Gyűjtemények Osztályának kutatói, akik egyúttal az egyetemi könyvtár mindenkori beiratkozott olvasói, másrészt külsős felhasználók. Az egyetem történetéből fakadóan – lé-

vén több városban is (Pozsony, Budapest, Pécs) székelt – a pécsi anyag a hazai és nemzetközi egyetem történeti kutatások figyelemre is számot tarthat. A Pécsi Tudományegyetem 2012-ben ünnepelte jogelődjének, a Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem felállításának századik, 2013-ban pedig Pécsre költözésének kilencvenedik évfordulóját; így a képanyag feldolgozását e két jeles évforduló is ösztönözte. A képadatbázis online elérhetősége széles körű hozzáférést tesz lehetővé, a felsőoktatástörténet, várostörténet, vagy épp a professzori életutak kutatói mellett a történelem iránt általában érdeklődők is csemegékre bukkanhatnak a képgyűjteményben. Természetesen a gyűjtemény gondozói számára is nagy segítséget jelent egy-egy kutatói kérés teljesítésénél, valamint az időszaki kiállítások anyagának összeállításakor az átlátható, többszintű kereséseket biztosító adatbázis megléte.

A munkafolyamatok

A képadatbázis elkészítése több munkafolyamat összehangolását igényelte a könyvtár munkatársaitól. A képrekordok elkészítését, a metaadatok összeegyeztetését és egységesítését, valamint a képek szkennelését Dezső Krisztina és Schmelczér-Pohánka Éva

végezte. Az akadálymentesítésben vállalt, vakok számára készült leírásokat Csóka-Jaksa Helga és Jusztinger Antalné készítette. A képekkel kapcsolatos feldolgozó munkákban nagymértékben hagyatkoztunk Jusztinger Antalné négy évtizedes egyetemi dolgozó munkásságára, valamint a több mint 20 éves egyetemtörténeti múzeumi gyakorlatára és ismereteire, amelyekből pontos, a tárgyszavazás szempontjából fontos meghatározások születtek. Munkánkat nagyban elősegítette a Corvina-katalógusban a könyvészeti és egyéb dokumentumok feldolgozása során szerzett tapasztalatunk, amelyet a képi dokumentumok kötelezően vagy egyénileg rögzítendő adatainak meghatározásánál kamatoztattunk. A rendszer informatikai feladatait a Corvina-rendszer üzemeltetői (e-Corvina Kft. – Fülöp Endre) végezték Budapesten, a helyi informatikai koordinációs feladatokat Markó Tamás, a PTE Egyetemi Könyvtár informatikai főigazgató-helyettese fogta össze.

Természetesen már meglevő mintákat is kerestünk; tanulmányoztunk hazai és külföldi közgyűjtemények honlapjain található adatbázisokat is. Magyar mintaként a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Képtárház, a Magyar Digitális Képkönyvtár, a Debreceni Egyetem Elektronikus Archívum (DEA) Képtára és az Egri Bródy Sándor Megyei Városi Könyvtár képeslap- és fényképgyűjteménye szolgáltak. Külföldi példák is akadnak bőven, így a zürichi Eidgenössische Technische Hochschule (ETH) könyvtárának képgyűjteménye, a British Library Images Online, a New York Public Library Digital Gallery, a Pictures Australia, valamint a Library of Congress Flickr pilot.

A képadatbázis (eKéPEK) közvetlenül a honlapon,¹ továbbá a PTE Egyetemi Könyvtár,² valamint a Történeti Gyűjtemények Osztályának honlapjáról³ a Katalógus menüpontból érhető el. Az adatbázis teljesen nyilvános, bárhol szabadon hozzáférhető.

A katalógus Corvina-alapú rendszerben működik, mely a könyvek, folyóiratok mellett térképek, cikkek, hanganyagok és mozgóképi dokumentumok adatait is kezeli. Az internetes keresőfelületet ezért – elválasztandó a többi dokumentumtípustól – kizárólag a képgyűjteményben való kereshetőségre szűkítettük. Az önálló webfelületen lehetővé tudjuk tenni, hogy a rekordok leírása mellett a képi tartalmakat is megtekinthessék a felhasználók. (2. kép)

2. kép
Az eKéPEK adatbázis fejléce

Az eKéPEK adatbázisába eddig 1200 képrekord került fel, melyek feldolgozása – a minél részletesebb kereshetőség érdekében – az alábbi metaadatok megadásával történt:

1 <http://corvina.tudaskozpont-pecs.hu/WebPac.kep/>

2 <http://www.lib.pte.hu/>

3 <http://www.lib.pte.hu/tgyo/tgyo-klimo-konyvtar-katalogus>

Metaadatok – almezők szerint

- 001 Egyedi azonosító (Corvina)
- 100 Készítő/fényképész (adatokkal)
- 245 A kép címe
- 260 A készítés helye és éve
- 300 Darabszám, anyagnév
- 340 Minőség, méret, állapot
- 500 Megjegyzések
- 506 A gyűjteményi hely
- 518 A felvétel készítésének ideje és helye
- 520 Szöveges leírás vakoknak
- 533 Digitalizálási adatok
- 535 Az eredeti fénykép tulajdonosa
- 561 Egyedi megjelölések a fényképen (pecsét, kéziratos jegyzet)
- 583 Létrehozói/feldolgozói adatok
- 598 Gyűjteménynév [eKéPEK (PEK Pécsi Egyetem történeti Gyűjtemény Képgyűjteménye)]
- 600, 650, 651 Egységesített tárgyszó (személy-, személy- tárgymutató)
- 695 Egyedi tárgyszó
- 710 Közreműködő intézmény
- 852 A digitális fénykép tulajdonosa
- 949 Múzeumi leltári szám (a leltárkönyv alapján)

A képek visszakereshetőségét megkönnyítendő a személyneveket, a helyneveket és a tárgyszavazást egységes, a folyamatok háttérében tárolt, bővíthető adatbázis kezeli.

A rekordok megtekintésekor lehetőség van a mozaikos, a rövid és a hosszú példányadatok megjelenítésére is. A fényképek bélyegkép- (thumbnail), kisméretű kép-, illetve nagyított képformátumban is automatikusan betölthetők. A személyiségi jogokra tekintettel azokat a képeket, melyek nem kimondottan egyetemi hivatalos rendezvényeken készültek, és inkább személyes hangvételűek, képként nem jelenítjük meg, csak leírást adunk róluk, de eredetijük a könyvtár fotógyűjteményében bárhol megtekinthető. (3. kép)

3. kép
Szerzői jogi korlátozás alatt álló kép

A képeket 600 dpi felbontásban szkenneltük be, és TIF-, valamint JPG-fájlként is tároljuk, 2 terrabájtos, NAS-rendszerbe kötve, a biztonsági másolatokat is őrző, hálózatra kötött merevlemezekon, így a dokumentumok minden engedélyezett munkagépről elérhetőek. A merevlemezek egyikét kizárólag archiválási célokra használjuk, annak anyagához nem nyúlunk. A Corvina-rendszerhez kapcsolódó „Dokumentumtár” számára kizárólag a JPG-fájlokat használjuk, amelyeket az egyes képrekordokhoz fűzve bélyegkép-

ként, előnézetként és nagyítva is le tudnak hívni a használók. Az archiváló merevlemezre automatikus mentéssel kerülnek fel az újonnan beszkenelt képfájlok.

A képek jogi védelme érdekében a PTE Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya logóját és az *eKéPEK* (*Pécsi Egyetemi Könyvtár*) feliratot helyeztettünk el „vízjelként”. (4. kép)

Jövőbeli feladatunknak tekintjük a teljes archív és adattári állomány feldolgozását a képkatalógusban, majd hozzákezdünk a digitális képek adatfelvételéhez. A specifikus használat érdekében szeretnénk a csoportképeken kereshetővé tenni a rajtuk szereplő személyeket. További fejlesztési lehetőségként kínálkozik még az arcfelismerés funkció használata a különböző képeken található azonos személyek beazonosítására. A katalógushoz továbbá egy e-mail címet is fogunk rendelni, hogy annak használói/kutatói részt tudjanak venni a feldolgozómunkában. Így, amennyiben valaki felismer egy általunk nem azonosított személyt/helyszínt stb., jelezni tudja nekünk, és mi azonnal kiegészítjük, tökéletesítjük az adatbázisunkat.

Az elmúlt évben egy önkéntes munkatársunk, Czirják Márton, a Pécsi Tudományegyetem informatikus-könyvtár szakos hallgatója segítségével szinte az összes, papíralapú fényképünket beszkeneltük, és a fentiekben említett két fájlformátumban lementettük, archiváltuk. Az idei évben pedig igyekszünk minél több dokumentumot részletesen feldolgozni és elérhetővé tenni az adatbázisban.

4. kép
A PTE Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya logója

Dezső Krisztina

Az Erzsébet Tudományegyetem pozsonyi és pécsi időszakának relikviái a Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjteményben

A gyűjtemény létrejötte

2012-ben és 2013-ban kettős jubileumot ünnepelt egyetemünk. 100 évvel ezelőtt, 1912-ben szentesítette I. Ferenc József egy új tudományegyetem alapítását Pozsonyban, amely Erzsébet királyné nevét vette fel. Az oktatás a Jog- és Államtudományi karon indult meg elsőként az 1914/15-ös tanévben, a bölcsészkaron csak az 1917/18-as tanév második félévében, az orvoskaron pedig 1918 szeptemberében. Az egyetem 1919-es cseh megszállása, majd működésének ellehetetlenítése következtében Budapestre volt kénytelen menekülni, csak a jogi kar maradt Pozsonyban 1921-ig. A budapesti évek alatt született meg a döntés – az 1921. évi XXV. törvénycikk alapján –, amelynek értelmében a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem (ETE) ideiglenesen Pécsre nyert elhelyezést. 1923. október 14-én a Rákóczi út 80. szám alatti aulában ünnepélyes keretek között nyitották meg az egyetem első tanévét.

1992-ben, a középkori pécsi universitas alapításának 625. évfordulóján Kelényi Gábornak, a POTE rektorának kezdeményezésére megalakult az ország első egyetemtörténeti – elsősorban az orvostudományi képzés történetét bemutató – múzeuma, melynek anyaggyűjtésében, kialakításában Benke József vállalt meghatározó szerepet. Az orvoskari múzeumban gazdag anyag található az Erzsébet Tudományegyetem orvosi karának pozsonyi és pécsi időszakából: a műszerek, diplomák, fotók, numizmatikai anyag mellett ki kell emelni az egyetem orvosprofesszorainak személyes hagyatékait is. Gazdag könyv- és folyóirat-gyűjtemény is kapcsolódik a múzeumhoz. Ez a gyűjtemény jelenleg az egyetem orvostudományi karának kezelésében, a Szigeti úti épületben működik.

A Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény nevet viselő muzeális intézmény – amely a Szepesy utcában, a Klimó Könyvtár épületében található – Lénárd László rektor kezdeményezésére a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának (PTE EK) szervezeti keretén belül jött létre. A törzsanyag a korábbi Vasváry Házban 2000-ben megnyitott egyetemtörténeti kiállítás gyűjteménye volt, amely azóta is folyamatosan gyarapodik. Az új koncepciójú állandó kiállítás Fischerné Dárdai Ágnes könyvtári főigazgató irányításával, valamint Pásztor Andrea muzeológus szakmai koncepciója alapján valósult meg, és 2010. november 17-én nyitotta meg kapuit.

1. kép
A 2010-ben megnyílt állandó kiállítás

Az új kiállítás a középkori pécsi egyetemtől napjainkig mutatja be a pécsi felsőoktatás, valamint a Pécsi Tudományegyetem (PTE) és jogelőd intézményeinek történetét. (1. kép)

Az állandó kiállítás mellett minden évben több időszakos tárlat keretében tárjuk a nagyközönség elé a raktárunkban őrzött anyagot. 2012-ben az egyetem alapításának történetét, az egyetem pozsonyi éveit – a karok működését, a jogász-, bölcsész- és orvosprofesszorok munkásságát, a pozsonyi időszakban kiadott könyveket, működési dokumentumokat – mutatta be gyűjteményünk egy vándorkiállítás keretében egyetemünk több karán. A 2013-as évben folytatódott az egyetemtörténeti kiállítások sorozata az Erzsébet Tudományegyetem pécsi történetével. A 2013. novemberben 21-én nyílt tárlat a megelőző kiállításához hasonló felépítésű volt: az elhelyezési terveket, a pécsi egyetemi élet mindennapjait, az oktatást, a karok történetét, a diákéletet, valamint az oktatók munkáját mutatta be. (2. kép)

2. kép
A 2012-es pozsonyi jubileumi kiállítás

Természetesen a kiállítások készítése mellett a folyamatos gyűjtés is az intézmény feladata. Az Egyetemtörténeti Gyűjtemény minden olyan dokumentumot, tárgyat, fényképet gyűjt, amely a jelenlegi Pécsi Tudományegyetemhez és jogelőd intézményeihez kapcsolódik.

A kettős évforduló kapcsán a következőkben az egyetemtörténeti gyűjtemény azon részét szeretném ismertetni, amely az Erzsébet Tudományegyetem pozsonyi, budapesti és pécsi időszakához kapcsolódik.

A dokumentumgyűjtemény

A gyűjteményben az Erzsébet Tudományegyetem intézményeihez, karaihoz, az oktatókhoz és a diákokhoz köthető hivatalos és személyes dokumentumanyag található. A gyűjtemény egyes részei egyrészt dokumentumtípusok szerint, másrészt a dokumentum „származási helye”, azaz a karok vagy az egyetem egységei szerint csoportosítottak.

3. kép
Az 1923. október 14-én
diszeloadás plakátja

A hivatalos dokumentumanyag nagy része aprónyomatvány, főként meghívók, szórólapok és plakátok. Az Erzsébet Tudományegyetem minden fontosabb hivatalos eseményére – tanérvnyitó, ünnepségek, doktoravatások stb. – készültek művés kivitelezésű meghívók. Ezek forrásértéke is jelentős, hiszen gyakran az ünnepségek programját, az előadók, felszólalók, fontosabb meghívottak nevét is tartalmazzák. Különösen értékesek azok a meghívók, programok, amelyekhez fotót is tudunk kapcsolni. Az első pécsi tanérvnyító napján a Nemzeti Színházban tartott diszeloadás plakátja (1923), Hóman Bálint díszdoktor-avatásának meghívója (1935), az ETE Egyetemi Könyvtárának Mecsek Egyesületi tagsági igazolványa (1936), a Jog- és Államtudományi Kar új épületének átadása kapcsán tartott ünnepi közgyűlés meghívója (1934), az Ad Astra

előadásorozat programjai az 1939/1940-es évben, vagy a keszthelyi nyári egyetem programjai és jelentkezési lapja (1947) csak néhány kiragadott példa, amely jól érzékelteti a gyűjtemény gazdaságát, sokszínűségét. A hivatalos dokumentumgyűjteménybe tartoznak még azok a nyomtatványok (fejléces levélpapírok és borítékok, iratgyűjtő palliumok stb.), amelyeket az ETE egységei levelezéshez, hivatalos ügyek lebonyolításához használtak. (3. kép)

Kevés számú dokumentummal rendelkezik, de annál értékesebb az oklevélgyűjtemény. A Maurinum alapító okirata, a jogi kar alapkötetelési oklevele mellett Nendtvich Andor és Ravasz László püspök díszdoktori kinevezése, professzorok, hallgatók oklevelei találhatóak a gyűjteményben. (4. kép)

Szintén a hivatalos dokumentumanyag részét képezik a leckekönyvek, szigorlati bizonyítványok és igazolványok; az érdemjegyek vezetésére szolgáló indexek mind a négy karról megtalálhatók a gyűjteményben, különösen az orvosi és jogi karról rendelkezünk gazdag anyaggal. Az indexek beírásai alapján jól nyomon követhetők az egyetem költözései, új állomáshelyei. A néhány pozsonyi leckekönyv és a pesti időszak bejegyzései mellett természetesen a legtöbb index a pécsi időszakból datálódik. A leckekönyvekben az oktató tanárok kézírása, aláírásai is értékesek. Néhány diákigazolvány, utazási és sportkörüi tagsági igazolvány is színesíti a gyűjteményt. Emellett mintegy 200 darab érettségi bizonyítvány található a gyűjteményben, amelyek azoktól a diákoktól származnak, akik felvételt szerettek volna nyerni az Erzsébet Tudományegyetem valamely karára.

4. kép
A Maurinum alapító oklevele

Különösen gazdag az Egyetemi Könyvtárral kapcsolatos gyűjtemény, mely a könyvtári működés kapcsán keletkezett olvasójegyeket, könyvkölcsönzési jegyeket, beiratkozási lapokat tartalmazza. Érdekeseek lehetnek a jeles pécsi polgárok, nagyhírű professzorok kölcsönzéseit mutató könyvkölcsönzési jegyek is.

A személyekhez köthető dokumentumanyagban az egyetem professzorainak bizonyítványai, levelei, hivatalos iratai találhatóak. Szentágothai János, Óriás Nándor, Kislégi Nagy Dénes, Prinz Gyula, Ferdinánd István és Birkás Géza hagyatékából került ide kisebb-nagyobb anyag.

A történeti tárgyak gyűjteménye

Talán ez a legsokszínűbb gyűjtemény, hiszen itt az oktatáshoz használt eszközöktől, az orvosi műszereken át, a szobrokig nagyon sok minden megtalálható. Az egyetem hivatalos jelvényei közül egy jogar (a bölcsészettudományi karé), dékáni és rektori láncok, valamint az ünnepeken használt heroldpalást és sapka az állandó kiállításon is megtekinthetőek.

Néhány, a mindennapos munka során használt tárgy – például itatóstartó, tintatartó, szavazóurna – is elhelyezésre került a múzeumi raktárban. Rendkívül gazdag a bélyegzőgyűjtemény; a jogi kar, az egyetemi menza, valamint a könyvtár által használt

bélyegzők lenyomatának többségét a hivatalos dokumentumokon is viszontláthatják az érdeklődők. Egy adatbázis létrehozásán is fáradozunk, melyben digitalizált formában gyűjtjük össze az egyetem által használt bélyegzők lenyomatait.

Az orvostudományi karról került be néhány korabeli eszköz a gyűjteménybe, főképp a Stomatológiai Klinikáról: amalgám tömőanyag, kaucsuklapok, injekciós tűk, fúrófejek, műszertáska stb. is megtalálható. Két nagyon szép, viaszból készült anatómiai modell is származik a fogászati klinikáról, melyek az állandó kiállításon láthatóak. Az orvosi műszerek és oktatási segédanyagok gyűjtője elsősorban az Orvoskari Múzeum, így az ilyen típusú múzeumi tárgyakból ott található nagyobb gyűjtemény, de az orvosi kar egyes intézeteiben is vannak kisebb muzeális jellegű gyűjtemények (PTE Általános Orvostudományi Kar Anatómia Intézet, Laboratóriumi Medicina Intézet).

5. kép
Kisfaludi-Stróbl Zsigmond
Tóth Lajos-szobra (1925)

A gyűjtemény részét képezi az a négy szobor, amelyből három 1925-ben készült, és Klebelsberg Kuno díszdoktoravató ünnepsége alkalmával kerültek az egyetem akkori aulájába. Ezek (Klebelsberg Kuno, Korb Flóris és Tóth Lajos mellszobrai) Kisfaludi-Stróbl Zsigmond alkotásai, Zichy Gyula szobrát pedig Yrjö Liipola finn szobrászművész készítette el 1928-ban. (5. kép)

Néhány professzor személyes tárgyai is bekerültek a gyűjteménybe, így például Prinz Gyula pipa-készlete vagy Karner Károly írógépe.

A numizmatikai anyag csekély számú, de annál jelentősebb plakettet, kitűzőt tartalmaz ebből a korszakból. Ide tartoznak az ETE Pécsre költözésére készült Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Baráti Egyesülete plakettjének gipszmásolatai, egy 1943-as PEAC-plakett is. (6. kép)

6. kép
A Pécsre költözés emlékére kiadott
plakett gipszmásolata (1924)

A fotógyűjtemény

A dokumentumok mellett a fotógyűjtemény anyaga a leggazdagabb. Az egyetem pozsonyi és budapesti időszakából kevesebb kép, a pécsi időszakból azonban már bőséges anyag áll rendelkezésre. Az fotógyűjteményben eredeti archív, adattári és digitális formátumú fényképek egyaránt megtalálhatóak. Az anyag szervezeti egységek, karok alapján csoportosított. Ezek alapján külön egységet képeznek az Erzsébet Tudományegyetem általános, összegyetemi rendezvényein készült fotók, valamint az egyetem négy karának fotóanyaga.

A fotóanyag – tematikáját tekintve – több egységre bontható. Az egyetem hivatalos eseményein készült felvételek nagy részét a tanévnyitó ünnepségek, díszdoktoravatások, doktoravatások, az egyetemi épületek alapköveteteli és avató ünnepségei, valamint közéleti nagyságok látogatásait megörökítő felvételek és egyéb egyetemi ünnepségek képei teszik ki. Az első pécsi tanévnyitó ünnepséget megtisztelte jelenlétével Klebelsberg Kuno

7. kép
Az első pécsi tanévnyitó 1923-ban

8. kép
Frederick Llewellyn-Jones
díszdoktoravatási ünnepsége (1933)

9. kép
Egyetemi tanács az
1937/38-as tanévben

kultuszminiszter is, aki az egyetem több jelentős eseményén feltűnt, ezek nagy része képekkel is dokumentált. (7. kép) A díszdoktoravatások képein a korszak jelentős közéleti és helyi politikai személyiségei tűnnek fel. Az eseményeken készült fotók láttatni engedik ezen ünnepségek kiemelt szerepét az egyetem és Pécs életében. Több díszdoktori oklevél fotómásolatával is rendelkezünk. A diákéletről, sporteseményekről stb. is található fotó – bár kisebb mennyiségben, mint a hivatalos ünnepségekről – a gyűjteményben. (8. kép)

A fotógyűjtemény másik fontos egysége az arcképgyűjtemény. A tanévek elején készültek az egyetem vezetőségéről csoportképek, amelyek azért is értékesek, mert általában díszes egyetemi tálárban, rektori és dékáni láncsal ábrázolja az egyetemi tanács tagjait. Az Erzsébet Tudományegyetemen oktató valamennyi professzorról papír alapú vagy digitális fotó található a gyűjteményben, a rektori és dékáni arcképcsarnok teljes. A gyűjtemény ezen részéhez tartozik a rektor- és dékánfestmények digitális másolatait tartalmazó fotóalbum is, amelyek az Erzsébet Tudományegyetem vezetőinek festményeiről készültek. Igyekszünk a rövidebb időt itt töltött, vagy a nyilvános rendes tanári kinevezésig el nem jutott oktatókról, a klinikák orvosairól, tanársegédeiről is fényképet gyűjteni, ez az anyagrészes sajnos forráshiány miatt még nem teljes. Néhány hallgatói portré is tartozik a gyűjteményhez. (9. kép)

A harmadik nagy egység az épületfotók gyűjteménye. A pozsonyi és budapesti évek épületeiről csak másolatok vagy digitális fotók állnak rendelkezésünkre, de a pécsi korszak építményeiről több különböző fénykép is ránk maradt. Utóbbiakon nagyon jól nyomon követhető egy-egy épület változása, bővítése, átépítése, és sokszor a feliratok is árulkodnak arról, hogy mely korszakban járunk. Ezt a gyűjteményt a kiállítások kapcsán igyekeztünk úgy is kibővíteni, hogy az épületek mai ábrázolását is elhelyeztük a gyűjteményben. Természetesen néhány épület már nem áll, néhány pedig funkcióváltáson esett át, de ezekkel a képekkel ezt a folyamatot nagyon érzékletesen tudjuk dokumentálni. A jubileumi kiállítások kapcsán Schmelczér-Pohánka Éva elkészítette a pozsonyi, budapesti, soproni és pécsi épületek helyszíneit bemutató térképeket, amelyeken az épületek elhelyezkedése, korabeli és mai fotói is megtalálhatóak. (10. kép)

A 2011/12-es tanév folyamán az orvoskari gyűjteménnyel együttműködve elkészítettük az ott található fotóanyag digitalizált változatát. A gyűjtemény fenti három témaköréhez több, néhány esetben különleges, eddig még nem publikált digitális formátumú fényképet sikerült beemelni a Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény fotótárába.

Jelenleg Flerkó Béla hagyatékának digitalizálása folyik a két intézmény közös munkájával. Ebben az anyagban rendkívül érdekes és értékes fotók találhatóak az Anatómiai Intézet korai éveiről.

2013-ban készült el a fotóanyag interneten is elérhető adatbázisa, az *eKéPEK*, amely gyűjteményünk papír alapú fényképeit mutatja be kereshető formában. Az adatbázist a *Per Aspera ad Astra* ugyanezen (2014/1.) számában megjelent *A Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény képadatbázisa (eKéPEK)* című tanulmány mutatja be.

Az Egyetemtörténeti Gyűjtemény könyvtára

A gyűjtemény könyvtára elsősorban az Erzsébet Tudományegyetem és jogutódainak történetével, működésével kapcsolatos könyveket gyűjti (Erzsébet Tudományegyetem valamennyi hivatalos, könyvformában kiadott iratát, valamint az ünnepek beszédeit összegyűjtő füzetek mellett az egyetem almanachjait, tanrendjeit, szabályzatait), de általános jellegű és más magyar egyetemek történetével foglalkozó munkák is helyet kapnak a polcokon. A könyvanyag tematikus csoportosításban áll az egyetemtörténeti kutatásokat végzők szolgálatára, de a kiállításokon is felbukkannak a kötetek. (11. kép)

A könyvgyűjtemény másik nagy egysége az itt oktató professzorok, tanárok, valamint a hallgatók által írt munkákból áll. Az oktatók kötetei mellett az egyetem által kiadott könyvsorozatok pl. a *Specimina*, valamint a Kisebbségi Intézet, a Magyar Szociográfiai Intézet vagy a Nemzetközi Jogi Intézet kiadványai is fellelhetők a gyűjteményben.

A Történeti Gyűjtemények Osztálya gyűjti az egyetemünkhöz kötődő sajtótermékeket is, ennek érdekében igyekeztünk egy helyre gyűjteni valamennyi egyetemünkön kiadott folyóiratot. Az Erzsébet Tudományegyetem időszakából is található itt több folyóirat: a *Minerva*, a *Műhely*, a *Kisebbségi Körlevél* stb.

10. kép
A Jog- és Államtudományi Kar
1934-ben átadott új épületszárnya

11. kép
Az Erzsébet Tudományegyetem
tanrendje (1937/38)

KÉPJEGYZÉK

1. kép Fucskár Attila fotója
2. kép Dezső Krisztina fotója
3. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény – eKéPEK
4. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény – eKéPEK
5. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény – eKéPEK
6. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény – eKéPEK
7. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
8. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
9. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
10. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
11. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény

Schmelczner-Pohánka Éva

Nendtvich Andor díszdoktori kinevezése a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen

Nendtvich Andor életrajza¹

Nendtvich Andor (1. kép) 1867. október 2-án született egy Felvidékről származó neves pécsi evangélikus családban. Nagyjaja Nendtvich Tamás gyógyszerész (1782–1858), apja Nendtvich Sándor városi főmérnök (1822–1890). Felesége, Szinkovich Mária volt, házasságukból 10 gyermekük született: Nendtvich Etelka (csecsemő korában elhunyt), ifj. Nendtvich Andor, vitéz Vizkelety Árpádné Nendtvich Mária, Dr. Schaurek Rafaelné Nendtvich Ilona, Geldner Aladárné Nendtvich Erzsébet, Dr. Antal Aladárné Nendtvich Margit, vitéz Gadányi Kálmánné Nendtvich Rózsa, Nendtvich Tamás, Nendtvich Magdaléna, Dr. Külley Jánosné Nendtvich Márta.

A város közéletében betöltött tisztségei közül a legfontosabbak: királyi tanácsos, a Magyar Városok Országos Kongresszusának alelnöke, a Stefánia Országos Anyavédő és Csecsemővédő Egyesület pécsi fiókjának elnöke, a pécsi evangélikus egyházgyülekezet felügyelője, Pécs szabad királyi város polgármestere.

Elemi iskoláit Budapesten (1874) és Győrben (1875–1878) végezte, középfokú tanulmányait a pécsi ciszterci főgimnáziumban folytatta (1878–1886), majd felvételt nyert a Pécsi Püspöki Joglyceumba (1886–1890). 1890–1891-ben a törvényszék díjtalan gyakornoka. 1891. február 3-tól lépett a város szolgálatába, meghívás alapján a második aljegyzői tisztséget kapta meg. 1894-ben ugyanott árvaszéki ülnök, 1896-ban városi tanácsnok, 1898-ban árvaszéki elnök, majd polgármester-helyettes lett. 1905. október 2-án megbízták a polgármesteri teendők ellátásával, amikor Majorossy Imre polgármester (1896–1906) ellen politikai okokból eljárás indult. A közgyűlés hivatalosan 1906. június 18-án választotta polgármesterré. Rátermettségét elméleti és tudományos felkészültsége is megalapozta, a feléje irányuló bizalom jele volt megválasztása. Feltételek nélkül szeretete városát, és annak gazdasági és kulturális megjobbításáért bármit megtett.

1. kép
Nendtvich Andor Pécs szab.
kir. város polgármestere

¹ Az életrajzi adatok részletes ismertetését köszönöm Dr. Kövecz Ferenc nyugdíjas jogásznak és helytörténeti kutatónak, aki a legidősebb Nendtvich unoka, Vizkelety Friderika férje. A díszoklevelekkel kapcsolatos, a *Dunántúl* katolikus napilapban megjelent cikkekre Dezső Krisztina kolléganóm hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúton is köszönöm.

Nendtvich Andor három alapelvet tűzött ki maga elé: az új erőforrások megnyitása a város háztartásában és a meglévő jövedelmek fokozottabb kihasználása, a polgárság teherbíró képességét fokozó intézmények és beruházások keresztülvitele, a gazdasági élet fellendítése, végül a józan, céltudatos takarékoság. A nevéhez fűződik a villanytelep (1912) és a légszesztelep (1920) megváltása, városi villamos létesítése (1913), a lámpási kőszénbánya üzembe helyezése (1910), a Dunagőzhajózási Társasággal szembeni kedvezményes szénjog érvényesítése, továbbá a Pécs–Bátaszéki és a Pécs–Dolnji–Miholjaci helyi érdekű vasút megépítése (1908–1912), az állami dohánygyár, a MÁV üzemzetőség és az Állami Vegyvizsgáló Állomás felállítása, végül a Pécsi Országos Kiállítás megvalósítása.

Az új erőforrások létesítése mellett fontos volt számára az élénkebb forgalom és a gyorsabb vérkeringés biztosítása a városban. Emellett céltudatos takarékosági programja is érvényesülni látszott.

A kultúra és az oktatás területén is elévülhetetlen érdemeket szerzett: városi kezelésbe vette a polgári fiúiskolát, két kereskedelmi iskola, valamint az állami fémipari szakiskola létesítésénél „bábáskodott” (1908–1911), újjászervezte a városi zeneiskolát. 1907-re új elhelyezést biztosított az állami főreáliskolának (1907). Akciót indított egy állami főgimnázium ügyében (1908), amely végül egyházi támogatással és a közgyűlésben a polgármester hathatós közbenjárásával a Pius Gimnázium felállításához vezetett (1912).

Rendszerbe foglalt munkájának elve: „(...) *fokozni a polgárság adózóképeségét, éberén őrködni annak minden fillére felett, hogy a kulturális igények kielégíthetők legyenek, mert kultúra nélkül csak a nemzeti lét pusztulása következhet be.*” A városért folytatott állandó gondoskodás az építési akcióiban is jelentkezett. Ennek reprezentánsai a tűzoltólaktanya (1907), az utcanyitási és burkolási akciók megvalósulásai, az erdei műúthálózat kiépítése, valamint a vízműbővítés és végül ennek megvalósulásához egy nagyobb épület építésére alkalmas telek megvásárlása.

A város önálló érdekének biztosítását fő hivatásának tekintette, ennek érdekében figyelme 1907-ben a legnagyobb kultúrintézmény, az egyetem felé fordult. 1907. január 23-án a közgyűlés Pécs város nevében feliratot intézett a képviselőházhoz, valamint felterjesztést küldött a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. A Dunántúl törvényhatóságainak és vezető társadalmi személyiségeinek részvételével nagybizottságot alapított az egyetem propagálására. (1910. október 17., 18. és 1911. április 24., 26.) 1912-ben Pécs nem került be az egyetemalapító városok sorába, csak Pozsony és Debrecen kapott lehetőséget. Végül az első világháború miatt kialakult politikai helyzet következtében a Pozsonyból menekülni kényszerülő Erzsébet Tudományegyetem Pécsre való áthelyezésének ügyében minden követ megmozgatott. A döntéskor (1921-ben) Pécs városa még szerb megszállás alatt volt, Nendtvich Andor pedig Sásdról tartotta a kormány és a pécsi ellenállási mozgalom vezetőivel a kapcsolatot. A csaknem két évtizedes polgármestersége idején a város olyan anyagi és kulturális előnyt szerzett, amely az universitas elhelyezésénél nagy súllyal esett latba.

Nendtvichet a szerb megszállás alatt, 1919. január 19-én kiutasították Pécs városából a demarkációs vonalon túlra. Miután a szerb követelések Párizsban veszni látszóttak, 1919. április 4-én hazatérhetett Pécsre, és visszavehette hivatalát. Második kiutasítása a

Nemzeti Tanács törvénytelen újraalakítása után következett be (1920. szeptember 23.), amikor Hajdú Gyula által idehívott Linder Bélát választották meg polgármesternek. Eközben Sásdon tiszteletbeli vármegyei főjegyzői és ideiglenes alispáni tisztséget látott el. Végleges hazatérése 1921. augusztus 22-én, a Nemzeti Hadsereg bevonulásának napján valósulhatott meg.

Nendtvich Andor 1927-ben töltötte be 60. életévét. A választott tisztviselőknek az akkori törvény szerint 60 éves korukban nyugdíjba kellett vonulniuk. A városi köztisztviselők esetében a törvényhatósági bizottság a város érdekeire való hivatkozással ettől eltérhetett: így visszatarthatta hivatalában a polgármestert, jelen esetben egyhangú szavazással. 1936. november 1-jén már ő maga ajánlotta fel nyugdíjba vonulását, de egyúttal megválasztották a közgyűlés örökös tagjává, és ezután is rendszeresen, tevékenyen részt vett a közgyűléseken. A politikai viszonyok sűrű változásai mellett több mint 30 évig volt a város első embere, akit minden tisztújításkor újraválasztottak. Nendtvich Pécs 1943. március 19-i megszállása után házi őrizetbe került. A szovjet csapatok 1944. novemberi megérkezése után néhány hónapot internálótáborban töltött.

1951. május 6-án, 83 éves korában hunyt el Pécsen. A Dömör-kapui turistaház 1931-ben, avatásának évében nevezték el Nendtvich Andor menedékháznak (ma Hotel Mediterán). 1992-ben az ő nevét viselte a Tüzér és Páfrány utcák közötti utca. A városháza épületében és az Apáca utca 12. alatt, egykori lakóházának falán emléktáblát helyeztek el (2009).

Kitüntetései:

- királyi tanácsos (1908)
- az Erzsébet Tudományegyetem díszdoktora (1927)
- II. osztályú magyar érdemkereszt (1930)
- koronás érdemérem (1936)²

Az oklevél

OKLEVÉLTARTÓ DOBOZ

Az oklevéltartó doboz (65,5 x 46,5 x 8,5 cm) újonnan restaurált, elegáns bordó vászonkötéssel, alján sima, zöldes-kék papírkötéssel; két csattal zárható. A doboztetőn koronás magyar címer. A doboztetőnél szivacsosított, kék bársonyborítású, zsinórozással négyzetekre osztott belső borítás, a jobb oldali, oklevéltartó oldalon előre kialakított hely a dokumentumnak és a függőpecsét fatokjának.

DÍSZOKLEVÉL FÜGGŐ PECSÉTTTEL

Barna borjúbőrrel bekötött, könyvformátumú oklevél (46,5 x 39 x 3 cm) első és hátsó kötéstábláján cirádás sarokveretekkel. Az ezüst veretek közepén zöld kövek láthatók. A kötet egy csattal záródik. Az első kötéstáblán tűzzománc koronás magyar címer. Az első és hátsó előzék vajszínű, anyagában mintás selyemmel bevont lap. Az oklevél (kettéosztott borjúbőr pergamen lap) két hasámban, keretes díszítés közé zárva közli a díszdoktori

² PTE EL ETE VIII. 101. a. 1. d. 1926. júl. 16. I. rk. 1. pont PTE EL ETE VIII. 101. b. 21. d. 578/1927–28.

kinevezés szövegét. A pergamenlap jobb oldali, behajtott lapjának verzőján a díszítés készítőjének kéziratos bejegyzése: „*Fecit Juv. Aladár Richter Budapest*”, azaz „*Készítette ifj. Richter Aladár Budapest*”.

A gerincrészhez rögzítve, besötétedett aranyzsinóron lógó fatokban, befűzött piros viaszpecsét (átmérő: 9 cm). A pecséten angyalos magyar címer, melynek körfelirata: „*M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem 1914.*” A rögzítő aranyzsinór végén két, fakadó rügyre emlékeztető díszítés található.

A dokumentumot a Pécsi Egyetem számára Nendtvich Andor polgármester unokái ajánlották fel: Dr. Czoboly Zoltánné sz. Geldner Éva, Gutyikné Nendtvich Erzsébet, Hetényi Károlyné sz. Geldner Erzsébet, Lucia Jobst, Kálmán Endréné sz. Antal Klára, Külley Eszter, Dr. Rosa Mendes, Dr. Kövecz Ferenc – † Kövecz Ferencné Vizkelety Friederika.

A díszdoktori oklevelet a Pécsi Egyetemi Könyvtár Kötészeti Műhelyében Angyal Ildikó és Királyné Rózsa Katalin könyv- és papírrestaurátorok restaurálták.

Az oklevelet (2. kép) a Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályán az Egyetemtörténeti Gyűjteményben helyeztük el. A tervek szerint a dokumentum bekerül az állandó, interaktív egyetemtörténeti kiállításba, a Pozsonyból Pécsre költöző egyetem történetét bemutató harmadik szobába.

2. kép

Nendtvich Andor díszdoktori oklevele

Az oklevél szövege

„Mi, a kegyes és tekintetes Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Rektora és Szenátusa üdvözljük az olvasókat!

Emberi tulajdonság, hogy a kiemelkedő férfiak példája a jó és hasznos cselekedetek felé vonz minden jó természetű és akaratú embert, ezért méltó és helyes, hogy az ily férfiak érdemei polgártársaik elismeréseként valamilyen örömteli kitüntetéssel legyenek ékesítve, hogy a hálas szándék efféle megnyilatkozása révén az ő helyzetük megerősödjék alárendeltjeik előtt, dicséretes tetteik követéséhez pedig polgártársaik mind jobban és jobban vonzódhassanak. Ennél fogva mi, miután tekintetbe vettük és mérlegeltük a méltóságos

NENDTVICH ANDOR

úr, Pécs szabad királyi város polgármesterének mindazon számos és sokféle, vállalt és ellátott szolgálatát, melyeket városa műveltségének felemelése végett hosszú éveken át fáradságtalanul végzett, amivel Pécs szabad királyi város valamennyi polgárának háláját kiérdemelte, különösen pedig emlékezetünkbe idézve ama fáradságot, amelyet avégett vállalt el, hogy Alma Materünk, pozsonyi székhelyéről elűzetvén, Pécs szabad királyi városban leljen új, és Isten segedelmével állandó otthonra, melyet ezekben a szerencsétlen időkben igen sok nehézség és költség árán tudott véghez vinni, s eme munkája nagyban hozzájárult nemcsak Egyetemünk jelenlegi helyzetéhez, de hihetőleg jövőbeni fejlődéséhez is, valamint egy ilyen jelentős férfiú s ezzel összefüggésben ama város kivételes érdemeit, amelynek már a 14. században a kegyes emlékezetű Nagy Lajos, Magyarország akkori dicsőséges királya által alapított egyeteme volt, új Alma Materünk iránt eddig kifejezett és minden bizonnyal a jövőben is kifejezésre jutó nagylelkűségét, szívéllyességét és jóindulatát hálas lélekkel valamiképpen viszonzni akarván, egyhangúlag úgy döntöttünk, hogy a méltóságos Nendtvich Andor urat az

ÁLLAMTUDOMÁNYOK TISZTELETBELI DOKTORÁVÁ

mozdítjuk elő, és őt az ország törvényei szerint, Magyarország Főméltóságú Kormányzójának engedélyével felavatjuk és előléptetjük, megadván neki a jogot, hogy alkalmazza, használja és élvezze mindazon kiváltságokat és előjogokat, amelyeket az államtudományok mindazon tiszteletbeli doktoraik, akiknek felavatása jogunkban áll, alkalmaznak, használnak és élveznek.

Mindezek emlékezete és örökérvényűsége végett Számára a jelen, Egyetemünk nagyobb pecsétjének erejével és a szokásos aláírásokkal megerősített oklevelet bocsájítjuk ki.

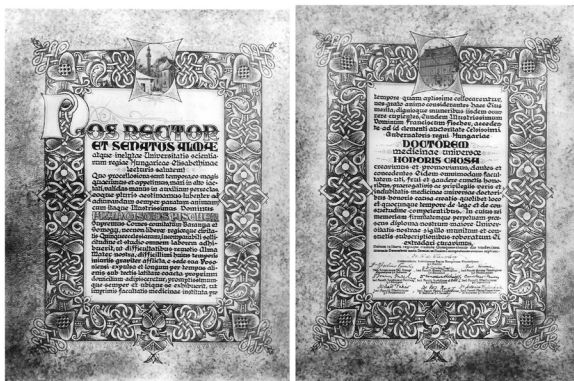
Kelt Pécs szabad királyi városban, az Úr 1927. évében, december hó 11. napján.

Aláírók:

Dr. Vasváry Ferenc rektor

Dr. Gyomlay Gyula rektorhelyettes, Dr. Prőhle Károly Evangélikus Hittudományi Kar dékán, Dr. Stráner Vilmos Evangélikus Hittudományi Kar dékánhelyettes, Dr. Vinkler János Jog- és Államtudományi Kar dékán, Dr. Mihálffy Ernő Jog- és Államtudományi Kar dékánhelyettes, Dr. Reuter Camillo Orvostudományi Kar dékán, Dr. Pekár Mihály Orvostudományi Kar dékánhelyettes, Dr. (Halasy-)Nagy József Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar dékán, Dr. Hodinka Antal Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar dékánhelyettes”

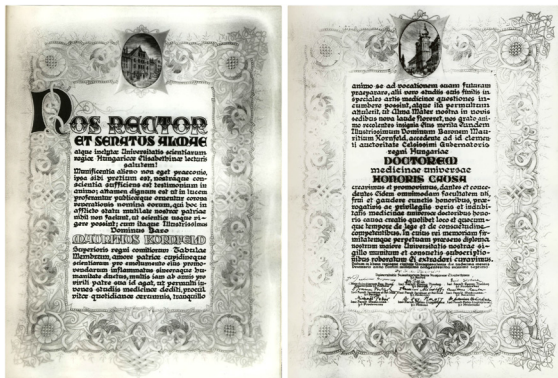
A latin szöveget Prof. Dr. Hodinka Antal egyetemi tanár (Erzsébet Tudományegyetem Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Kar) írta.³ Az oklevél szövegét 1927-ben Gyomlay Gyula és Vasváry Ferenc is átnézte, továbbá elküldték Kerényi Károly klasszika-filológusnak is. Az oklevél pergamenjének díszítésére ifj. Richter Aladár budapesti iparművész grafikusot kérték fel, aki a szövegtükrök körül futó díszítés tetején, kis keretben megfestette az egyetem központi épületét és a polgármesteri hivatal épületét.

3. kép

Keresztes-Fischer Ferenc díszdoktori oklevele

Ugyanúgy Richter készítette el a másik két kitüntetett, hasonló kivitelezésű oklevelének díszítését is, amelyekről mára csak egy-egy fekete-fehér fényképfelvétel maradt fenn a Pécsi Egyetemi Könyvtár Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjteményében, valamint a PTE ÁOK Orvostörténeti Múzeumában. Keresztes-Fischer Ferenc oklevelének első pergamenlapján az akkor kórházi kápolnaként működő Jakováli Hasszán pasa dzsámija és a Városi Kórház belső udvara, a másodikon a Városi Kórház Garay utca 3. szám alatti épülete látható. (3. kép) Kornfeld Móric oklevelének első lapját a Szülészeti Klinika Kismakár utcai épülete díszíti, a másodikat pedig az Egyetemi (Lyceum) Templom. A kis miniatűr festményeken kívül az okleveleket keretes díszítésük is egyedivé teszi.⁴ (4. kép)

4. kép

Báró Kornfeld Móric díszdoktori oklevele

³ A szöveget Szeberényi Gábor könyvtáros (Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya) fordította magyarra. A fordítást Dr. Jankovits László egyetemi docens (Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék) lektorálta. Segtségüket köszönöm.

⁴ PTE EL JÁK VIII. 104. b 16. d. 97/1927–28.

A díszdoktoravatás előzményei

Az Egyetemi Tanács 1926. március 24-i IV. rendes ülésén határozatot hozott, hogy mindazokat, akik az egyetem elhelyezése körüli tevékenységükkel elismerést érdemelnek ki, jutalmazást kapjanak. Nendtvich Andor polgármestert két kar is díszdoktorai közé kívánta fogadni. Elsőként az Orvostudományi Kar szóbeli óhaja szerint szerette volna az orvostudományok doktora címmel kitüntetni. Másodjára az Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának I. rendkívüli tanácsülésén, 1926. július 16-án Vasváry Ferenc javasolta Nendtvich Andor számára a *honoris causa* államtudományi doktori címnek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz való felterjesztését. Támogató hozzászólást intézett Pekár Mihály orvoskari dékánhelyettes és Thienemann Tivadar, a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar dékánja is. Az „*egyetemünk elhelyezése körül tanúsított [sic!] különös gondoskodásért és jóindulatú támogatásért (...)*” *honoris causa* címre javasolták még Keresztes-Fischer Ferencet, Pécs szabad királyi város, Baranya és Somogy vármegyék főispánját, valamint Kornfeld Móric bárót, felsőházi tagot, a Ganz és Társa, Danubius R.T. helyettes vezérigazgatóját is.⁵ A Jog- és Államtudományi Kar tanácsának tagjai az 1927. március 9-i III. rendkívüli ülésükön az államtudományi doktori cím odaítélése mellett kardoskodtak. Magyarázatok szerint az odaítéléstről szóló tervek már Irk Albert dékán-sága idején (1924–1925) körvonalazódtak. Vinkler János úgy vélekedett, a polgármestert nem fogja kellemesebben érinteni, ha orvos kari díszdoktorrá avatják, amúgy is jogászai képességei legyenek inkább kihangsúlyozandók. Ha váltanának, az az egyetem rovására mehetne, és maga az aktus elveszítené komolyságát. Bozóky Géza osztotta Vinkler nézeteit. Mihálffy Ernő dékán szerint a díszdoktori cím adományozásának két érdemi alapja létezik: egyrészt a tudományos érdem, másrészt az egyetem iránti nagyfokú támogatás, jóakarattal. A dékán az orvoskar iránt tanúsított támogatás miatt javasolta, hogy a polgármestert mégis az orvosok tüntessék ki, így az átengedés mellett voksolt. Kérészy Zoltán azonban az egyetemügy minden vonatkozását közigazgatási tetteknek minősítette, ezért az államtudományi doktori cím odaítélését pártolta. Schaurek Ráfael mellékesen megjegyezte, hogy magánúton tudja, hogy Nendtvich a jogi kitüntetést szívesebben venné. Végül a tanácsstagok a két kar dékánjainak bizalmas megbeszélését javasolták, addig a kérdést levették a napirendről.⁶ Nendtvich Andort *honoris causa* orvostudományi címmel való kitüntetésétől az Orvostudományi Kar tanácsának tagjai 1927. április 29-i VIII. rendes tanácsülésükön elálltak, mivel a Jog- és Államtudományi Kar 1927. március 30-i VI. rendes ülésén nem engedte át a doktori cím adományozását a karnak.⁷ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba 1927. július 24-én terjesztették be a díszdoktori avatás tényét, és a *Budapesti Közlöny* 1927. augusztus 3-i számában hirdették ki.

Nendtvich Andor az egyetem számára jelentős áldozatokat hozott az épületek (a M. Kir. Állami Főreáliskola – Rákóczi út 80., a városi tornacsarnok és a közkórház) biztosításával és használatba adásával. Továbbá az egyetemi internátus számára telket ajánlott fel, és a leányinternátus számára megvásárolta az 1886-ban felépített Vadember Szállót

⁵ PTE EL ETE VIII. 101. a 1. d. 1926. júl. 16. I. rk. 1. pont 3–9.

⁶ PTE EL JÁK VIII. 104. a 2. d. 1927. márc. 9. III. rk. 1. pont

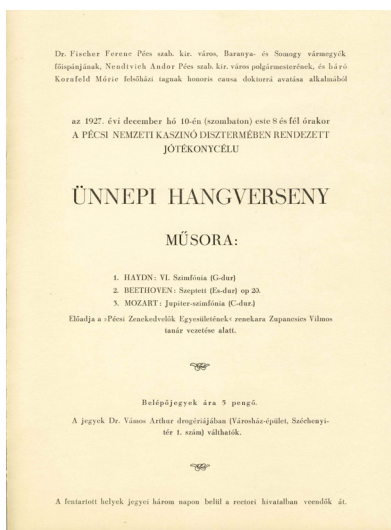
⁷ PTE EL JÁK VIII. 104. a 2. d. 1927. márc. 9. III. rk. 1. pont PTE EL OK VIII. 105. a 1. d. 1927. április 29. VIII. r. 16. pont

(Rákóczi út 52. – ma a Nemzeti Adó- és Vámhivatal központi épülete), amelyet ajándékképpen átadott az egyetemnek. Működése közben sem felejtkezett meg az egyetemről, így 1929-ben a kollégiumok (Nagy Lajos Kollégium és Erzsébet Kollégium) számára tett segélye révén a város a villamosáram és a légszeszfogyasztás díjának 20%-át elengedte.⁸

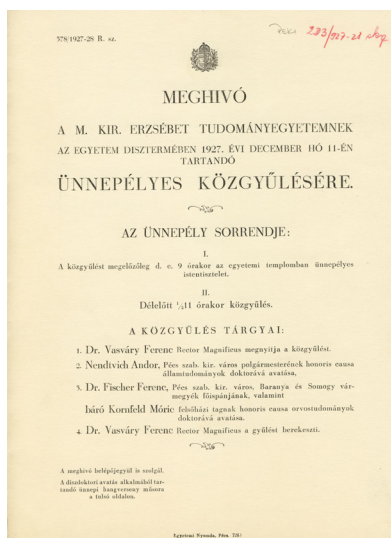
A díszdoktoravató ünnepség

A díszdoktoravató ünnepséget⁹ 1927. december 10-én este fél 8-as kezdettel jótékonyági hangverseny vezette fel a Nádor Szálló dísztermében: a Pécsi Zenekedvelők Egyesületét Zupancsics Vilmos tanár dirigálta. A műsorban Joseph Haydn, Ludwig van Beethoven és Wolfgang Amadeus Mozart művei csendültek fel. A hangversenyen a város polgárai is részt vehettek. (5. kép)

Az avatási ünnepség időpontja 1927. december 11-én, vasárnap volt. 9 órára az egyetemi tanács tagjai átvonultak az Egyetemi (Lyceum) Templomba ünnepi istentiszteletre.¹⁰ Az egyetemi közgyűlés fél 11-kor vette kezdetét, amelynek keretein belül átadták a díszdoktori okleveleket Nendtvich Andor polgármesternek, Keresztes-Fischer Ferenc Pécs szabad királyi város, Baranya és Somogy vármegyék főispánjának és báró Kornfeld Móríc felsőházi tagnak, a Ganz és Társa, Danubius R.T. helyettes vezérigazgatójának. Az előbbi *honoris causa* államtudományi, a két utóbbit pedig *honoris causa* orvostudományi doktorrá avatták.

5. kép
A díszdoktoravatás jótékony célú
ünnepi hangversenyének meghívója

6. kép
A díszdoktoravató ünnepség meghívója

⁸ ALMANACH 1930. 56.

⁹ PTE EL JÁK VIII. 104. a 3. d. 1927. dec. 16. IV. r. 10. pont

¹⁰ PTE EL BNyTK VIII. 107. e 10. d. 100/1927–28.

A közönség soraiban városi hatóságok képviselői és az egyetemi professzorok mellett Somogy vármegye és Kaposvár vezető személyiségei is részt vettek. (Halasy-)Nagy József Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar dékánját helyettese, Hodinka Antal képviselte az egyetemi tanácsban. Nendtvich avatóbeszédét Vinkler János dékán tartotta meg (6. kép):

„Én, dr. Vinkler János, a m. kir. Erzsébet tudományegyetem jog- és államtudományi karának ezidei dékánja, tisztembez kötött hatalmammal fogva Méltóságodat Pécs törvényhatósági joggal felruházott szab. kir. város fejlesztése és közművelődése ügyének előmozdítása terén, valamint az Erzsébet tudományegyetemnek Pécsen való elhelyezése körül szerzett kiváló érdemei elismeréséül tiszteletbeli államtudományi doktorrá avatom, s felruházom mindazon jogokkal és kiváltságokkal, melyek a honoris causa doktorokat megilletik.

Meg vagyok győződve, hogy Méltóságod ennek a városnak gazdasági és kulturális életét mindig magáénak tekinti, s egyetemünknek, melynek díszdoktorai sorába ezennel beiktatjuk, a jövőben is hathatós támogatója lesz, s kiváló tehetségével, széles tudásával, nagy energiájával a magyar kultúra gyarapodását és virágzását, s ezzel embertársai javát és a hazának dicsőségét hathatósan előmozdítja.”¹¹

Az ünnepségről távol maradt Augustza főhercegnő, József főherceg, a debreceni egyetem rektora (Illyefalvi Vitéz Géza) és tanácsa, a Közgazdaságtudományi Kar dékánja, Pogány Frigyes helyettes államtitkár, Virág Ferenc megyéspüspök, Kapi Béla dunántúli evangélikus püspök, Bács-Bodrog vármegye és Baja város főispánja (Bisztrai Balku Gyula), Győr-Moson és Pozsony vármegye és Győr fő- és alispánja, Szeged, Baja (Dr. Borbíró [Vojnics] Ferenc) és Kaposvár (Szopkó István) polgármestere, Romeisz Ferenc prelátus-kanonok.

7. kép
Díszebéd a Nádor Szálló téli kertjében

Mindegyikük egyéb elfoglaltságaira hivatkozva mentette ki magát e jeles eseményről.¹² A Nádor Szálló téli kertjében megrendezett díszebéden 12 órától 103 vendég vett részt. Az ünnepi események közül csak erről maradt fenn egy fénykép.¹³ (7. kép)

Az esemény további érdekessége, hogy ez a díszdoktori oklevelek átadási procedúrájának módszeréhez ad kiegészítő adalékot számunkra: a *Dunántúl* napilap hasábjain megjelent hírekből tudomásunk van arról, hogy a díszdoktori okleveleket nem december 11-én kapták kézhez a felavatottak, mivel azok csak december 21-én érkeztek meg az egyetemre. Az egyetem vezetése alkalmat kívánt adni a város lakosságának, az érdeklődőknek, hogy megtekintsék az okleveleket, így az egyetem központi épületének

¹¹ PTE EL JÁK VIII. 104. b 16. d. 570/1925–26.

¹² PTE EL ETE VIII. 101. b. 21. d. 578/1927–28., PTE EL JÁK VIII. 104. a 3. d. 1927. dec. 21. IV. r. 13. pont

¹³ PTE EL JÁK VIII. 104. b 16. d. 205/1927–28.

tanácstermében december 22–23-án (csütörtökön és pénteken), 9–12 és 14–16 óra között bemutatták azokat.¹⁴

Nendtvich Andor díszdoktori oklevelét csak 1928. január 7-én vehette kézbe a polgármesteri hivatalban. Az egyetemi karok részéről Schaurek Ráfael (Jog- és Államtudományi Kar), (Halasy-) Nagy József (Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar) és Zechmeister László (Orvostudományi Kar) volt jelen. Az oklevelet „*diszbe öltözött pedellus szállításra*”. Vasváry Ferenc rektor méltató beszédében foglalta össze a polgármester érdemeit, amelyekkel lehetővé tette, hogy Pécs városa befogadja a pozsonyi egyetemet. A polgármester meghatódotan vette át a kitüntetést.¹⁵

KÉPJEGYZÉK

1. kép RAVASZ 1983. II. 81.
2. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény – Kalmár Lajos fotója
3. kép PTE ÁOK Orvostörténeti Múzeuma
4. kép RAVASZ 1983. – Függelék 1216–1217.
5. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
6. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény
7. kép Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény – eKÉPEK

RÖVIDÍTÉSEK

ETE	Erzsébet Tudományegyetem
BNYTK	Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar
JÁK	Jog- és Államtudományi Kar
OK	Orvostudományi Kar
PTE ÁOK	Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar
PTE EL	Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár
PEK TGYO ETGY	Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya Egyetemtörténeti Gyűjtemény

¹⁴ DUNÁNTÚL 1927a, DUNÁNTÚL 1927b, DUNÁNTÚL 1927c.

¹⁵ DUNÁNTÚL 1928.

FORRÁSOK

- DUNÁNTÚL 1927a Fischer Ferenc dr. főispánt, Nendtvich Andor polgármestert és Kornfeld Móric báró felsőházi tagot december 11-én avatják a pécsi egyetem díszdoktoraivá. A pécsi egyetem tb. doktorainak díszoklevele. *Dunántúl*, 1927. december 3. 2.
- DUNÁNTÚL 1927b Megérkeztek a díszdoktori oklevelek. *Dunántúl*, 1927. december 22. 6.
- DUNÁNTÚL 1927c A pécsi egyetem tb. doktorainak díszoklevele. *Dunántúl*, 1927. december 23. 2.
- DUNÁNTÚL 1928 Ma adta át az egyetem a polgármester díszdoktori oklevelét. A pécsi egyetem tb. doktorainak díszoklevele. *Dunántúl*, 1928. január 8. 6.

IRODALOM

- ALMANACH 1930 *A Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Almanachja az MCMXXIX–MCMXXX. tanévre.* Pécs, 1930.
- NAGY 2010 NAGY Imre Gábor: Nendtvich Andor In: *Pécs Lexikon.* II. kötet. Főszerk. Romváry Ferenc. Pécs, 2010. 24.
- RAVASZ 1983 RAVASZ János: *A Pécsi Tudományegyetem (1923–1950).* [Gépirat] I–VII. kötet. Függelék. Pécs, 1983.

SZEMLE

Az egyetemtörténet szerszámosládájába...¹

A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1926–1951.

Összeáll. KOVÁCS Adrienn. (PTE Egyetemi Levéltár kiadványai 1.) Sorozatszerk. LENGVÁRI István. Pécs, 2011. 466 oldal.

A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1918–1940.

Összeáll. KOVÁCS Adrienn. (PTE Egyetemi Levéltár kiadványai 2.) Sorozatszerk. LENGVÁRI István. Pécs, 2012. 214 oldal.

Az évfordulók és jubileumok mindig jó apropót kínálnak a múlt felidezésére és megismerésére. A 2012-es év megfelelő alkalomnak ígérkezett, hogy a Pécsi Tudományegyetem történetének újabb és újabb területe kerüljön feltárára, hiszen ebben az évben egyszerre több jubileumot² is ünnepelt az intézmény. Magától értetődő, hogy a múlt megismerését lehetővé tevő kútfők feltárása és bemutatása alapvető fontosságú ebben a folyamatban. A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltárának gondozásában egyből két kutatást segítő

¹ A recenzió megírása az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében valósult meg.

² 2012-ben ünnepelte a Pécsi Tudományegyetem jogelődje 1912-es pozsonyi alapításának 100. évfordulóját, 2013-ban pedig Pozsonyról Pécsre költözésének 90. évfordulóját, valamint a Pécsi Tanárképző Főiskola egyetemi karrá válásának 30., és az önálló Bölcsészettudományi Kar létrejöttének 20. évfordulóját.

forrásfeltáró munka is született. Sorban az első az Általános Orvostudományi Kar jogelődjének számító Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjait 1926 és 1951 között összegyűjtő levéltári segédlet. A második a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsész-, Nyelv-, és Történettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjait 1918 és 1940 között bemutató munka. Ezek a kiadványok a PTE Egyetemi Levéltár régóta tervezett könyvsorozatának nyitódarabjait is jelentik egyben. A 2011-ben napvilágot látott kötet előszavából megtudhatjuk, hogy a sorozat további tervbe vett számai között szerepel az Erzsébet Tudományegyetem Egyetemi Tanácsa, valamint a jogi kar tanácsülési jegyzőkönyvi kivonatainak megjelentetése is, de ezekre jelenleg még várniuk kell a kutatóknak.

Mindkét munkának mint levéltári segédletnek alapvető célja, hogy az egyetemtörténettel, illetve az adott korszakkal foglalkozó kutatók számára megkönnyítse a levéltári iratanyagban való tájékozódást. Az egyes iratképző szervek esetében a döntéshozó fórumokon – így a tanácsuléseken is – keletkezett jegyzőkönyvek az egyik legfontosabb és sok esetben a legmeghatározóbb információkkal bíró dokumentumok közé tartoznak. Az egyetemi karok tanácsuléseiben elhangzottak olyan releváns információkat tartalmaznak, amelyek a témával foglalkozók számára megkerülhetetlenek. Segíthetnek megvilágítani nemcsak az intézmény irányításának történetét, hanem az adott időszak, az adott régió politikai és társadalmi folyamatait, valamint a genealógiai kutatásoknak is fontos eszköze lehet.

A köteteket kezünkbe véve egységes koncepció alapján megszületett, igényes és harmonikus színvonalú borítótervekkel

találkozunk, amelyeken a Pécsi Egyetem Rákóczi úti épületének korabeli képeslapi ábrázolásait találhatjuk, míg a hátoldalon kari tanácsstagok aláírását és az adott kar pecsétjét láthatjuk. A kötet nyomdai kivitelezése, tipográfiája alapvetően megfelelő. Az A/4-es méret a segédlet funkciójának és a terjedelemnek is adekvát. A technikai kivitelezésnél egyedüli kritika a Bölcsész-, Nyelv-, és Történettudományi Kar jegyzőkönyveinek napirendi pontjait illeti, itt ugyanis előfordul, hogy a kötet közepén az egyes betűk kissé elmosódtak.

A két munka összeállítását Kovács Adrienn, a PTE Egyetemi Levéltár munkatársa végezte el. Az elkészült kötetek egészének felépítése világos és jól átlátható. A szerkesztő által írt bevezetők hathatós segítséget jelentenek a tanácsülési jegyzőkönyveket és azok segédleteit használóknak. Röviden bemutatja a tanácsülések általános menetét, illetve az azokon tárgyalt jellemző témákat is. Az Orvostudományi és Bölcsész-, Nyelv-, és Történettudományi Kar rövid történetének ismertetésén kívül, a jegyzőkönyvek keletkezési körülményeiről és a címben foglalt időkeretekről is információkat kapunk.

A kötetek talán egyetlen hiányosságát a két bevezető szövegében található apró ellentmondás jelenti. Az Orvostudományi Kar kötetének bevezetőjében az ülések résztvevői között a következőket említi a szerkesztő: „*A kari üléseken az egy évre választott dékán, prodeán és a kari jegyző, valamint a rendes nyilvános tanárok vettek részt. Ebben eltérés csak az orvosi karnál látható, ahol minden évben két magántanári képviselőt is megválasztottak a kar magántanárai, akik szintén részt vettek az üléseken.*”³ A 2012-ben kiadott második kötet bevezetőjében viszont szó szerint idézi az idevágó, 1914 óta életben lévő rendelet szövegét: „*A tudománykart*

megillető hatóságot a nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárok gyűlése (kari ülés) gyakorolja.» – majd hozzáteszi: – *A tanács tagjai közé tartoztak még a helyettes tanárok, akik az általuk vezetett tanszék ügyeiben szavazati joggal bírtak. A magántanárok az ülésre két képviselőt választhattak.*”⁴ Később ezt olvashatjuk a bölcsészettudományi karra vonatkozóan: „*Az ülésen a kar rendes nyilvános tanárai vettek részt, majd 1924 októberétől a kar magántanári képviselője is helyet kapott.*”⁵ A fentiek alapján nem teljesen egyértelmű, hogy miben is különbözött az orvosi kar tanácsulása a többi kar üléseitől. Ha megpróbáljuk tisztázni ezen állításokat, akkor úgy tűnik, hogy a magántanárok képviselőinek részvételét a kari tanácsüléseken rendelet szabályozta, de 1924 előtt a bölcsészettudományi karon ennek nem tettek eleget, míg az orvostudományi karon igen. Az orvostudományi kar eltérése a többi kartól tehát nem kari kezdeményezés vagy helyi sajátosság, hanem a rendelet betartása,⁶ amit a bölcsészkar csak 1924 után foganatosított, a 2011-es kötet bevezetőjéből ez azonban nem olvasható ki egyértelműen. A félreértések elkerülése végett talán célszerű lett volna egy lábjegyzettel tisztázni, hogy mihez képest is mutat eltérést az adott kar tanácsulása. Ez az apró tényező azonban nem csökkenti a kötetek valódi értékét.

A segédletek érdemi részét jelentő főszövegben a kari tanácsok rendes és rendkívüli ülései kronologikusan követik egymást. A napirendi pontok számozása és az egyes ülések dátumozása jól visszake-

4 KOVÁCS 2012. 14.

5 KOVÁCS 2012. 16.

6 „*A magántanárok a kari ülésekre két magántanári képviselőt küldenek ki, akik a kari üléseken jelen vannak, a tanácskozáson részt vesznek, szavazati joguk azonban csak a dékán- és rektorválasztók megválasztásánál van.*” *Szabályzat a Debreceni és Pozsonyi Magyar Kir. Tudományegyetemek szervezéséről, tanulmányi és vizsgarendjéről.* Pécs, 1934. 12.

3 KOVÁCS 2011. 15.

reshetővé teszik az egyes jegyzőkönyveket. Kovács Adrienn érdeme, hogy elkészítette a napirendi pontok egy-egy mondatos kivonatát, hiszen a tanácsülésekhez eredetileg nem készítettek napirendi jegyzéket, vagy az iratvesztés következtében ezek nem fellelhetőek. Ez a hiányosság ugyan megnehezítette a segédletet készítő feladatot, emiatt azonban sikerült elkerülni azt az esetleges hibát, hogy a meglévő napirendi jegyzékekre hivatkozva olyan pontok is bekerüljenek, amelyek ténylegesen az ülésen nem kerültek megvitatásra, így a jegyzőkönyvekben sem lelhetőek fel. Az orvostudományi kar tanácsülési jegyzőkönyveinek kutatása azért is különösen fontos lehet, mivel a tárgyalt ügyekhez kapcsolódó iktatott anyagok többsége megsemmisült és jelenleg már nem áll a kutatók rendelkezésére.

A kiadványokhoz elkészült kiterjedt mutatók növelik meg igazán a gyakorlati

értékét az Egyetemi Levéltár segédleteinek. A kivonatolt napirendi pontokban fellelhető szinte valamennyi tulajdonnevet, illetve ezen felül egy széleskörű tárgyszójegyzéket is találhatunk a kötetek legvégén. A szerkesztő által összeállított mutatók nagymértékben segítik a kutatók munkáját, ezek nélkül a kötetek használhatósága megkérdőjelezhető lenne.

A nagy múltú Pécsi Tudományegyetem történetének feltárása iránti igény már önmagában is indokolta a segédletek kiadását és újabbak készítését egyaránt. Az eddig elkészült munkák színvonalát mutatja a levéltári szakma elismerése is: 2013 januárjában *A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai 1918–1940 az Év Levéltári Kiadványa* III. díját nyerte el Levéltári szakmai kiadványok kategóriában.

Vörös Katalin

AKTUÁLIS SZÁMUNK SZERZŐI

BÓDIS József	DSc, egyetemi tanár, rektor, Pécsi Tudományegyetem (PTE)
BETLEHEM József	PhD, habil. egyetemi docens, dékán, PTE Egészségtudományi Kar
DEZSŐ Krisztina	könyvtáros-muzeológus, osztályvezető-helyettes, PTE Egyetemi Könyvtár, Történeti Gyűjtemények Osztálya
F. DÁRDAI Ágnes	PhD, habil. egyetemi tanár, PTE Bölcsészettudományi Kar „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola – főigazgató, PTE Egyetemi Könyvtár
FONT Márta	DSc, egyetemi tanár, PTE Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet
KAPOSI Zoltán	DSc, egyetemi tanár, PTE Közgazdaságtudományi Kar, Közgazdasági- és Regionális Tudományok Intézete
KOLTAI Dénes	CSc, habil. egyetemi tanár, PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, Andragógia Intézet
LENGVÁRI István	főlevéltáros, igazgató, PTE Egyetemi Levéltár
PERHÁCS János	CSc, emeritus professzor, Univerzita Komenského, Bratislava
POLYÁK Petra	levéltáros, PTE Egyetemi Levéltár
SCHMELCZER-POHÁNKA Éva	PhD, főkönyvtáros, osztályvezető, PTE Egyetemi Könyvtár, Történeti Gyűjtemények Osztálya
SZTANA-KOVÁCS Adrienn	doktorjelölt, PTE Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola
VÖRÖS Katalin	PhD-hallgató, PTE Bölcsészettudományi Kar, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola